

BIBLIOTEKI
UCZELNIANE
WOBEC
ŚRODOWISKA
AKADEMICKIEGO

NOWE
OBSZARY
DZIAŁANIA

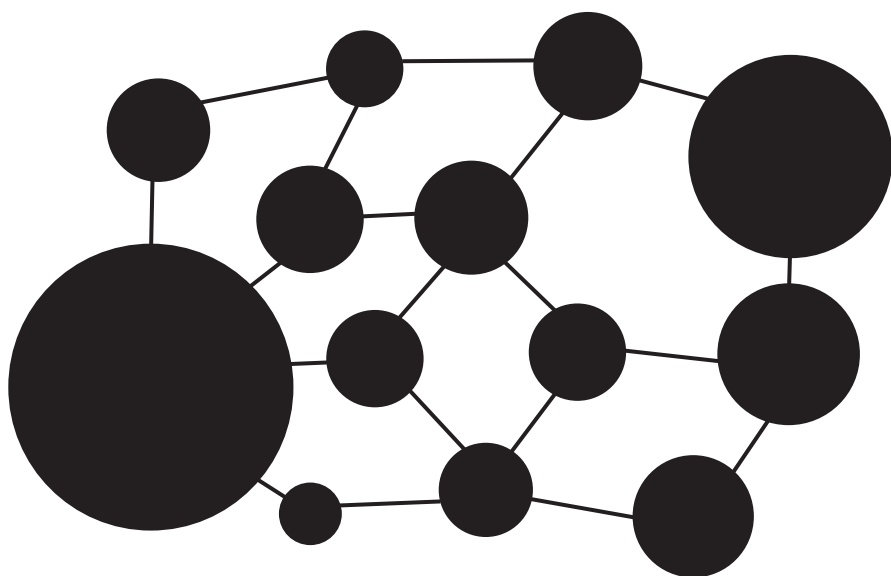

WYDAWNICTWA AGH

KRAKÓW 2020

BIBLIOTEKI
UCZELNIANE
WOBEC NOWE
ŚRODOWISKA OBSZARY
AKADEMICKIEGO DZIAŁANIA

BIBLIOTEKI
UCZELNIANE
WOBEC
ŚRODOWISKA
AKADEMICKIEGO

NOWE
OBSZARY
DZIAŁANIA

MATERIAŁY
JUBILEUSZOWEJ KONFERENCJI
BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ AGH
Z OKAZJI OBCHODÓW 100-LECIA
AKADEMII GÓRNICZO-HUTNICZEJ
IM. STANISŁAWA STASZICA,
KRAKÓW 12–13 WRZEŚNIA 2019 R.

Redakcja
Agnieszka Podrazik
Justyna Stanek-Kapcia
Marta Urbaniec

WYDAWNICTWA AGH

KRAKÓW 2020

Pozycja wydawnictw naukowych
Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie

© Wydawnictwa AGH, Kraków 2020
ISBN 978-83-66364-55-4

Redaktor Naczelny Wydawnictw AGH: *Jan Sas*

Komitet Naukowy Wydawnictw AGH:

Andrzej Pach (przewodniczący)

Jan Chłopek

Barbara Gąciarz

Bogdan Sapiński

Stanisław Stryczek

Tadeusz Telejko

Afiliacja redaktorek naukowych:

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza

Recenzenci:

Marek Górski (PK)

Jerzy Krawczyk (AGH)

Żaneta Kubic (UJ)

Michał Rogoż (UP)

Remigiusz Sapa (UJ)

Stanisław Skórka (UP)

Opracowanie redakcyjne: *zespół redakcyjny Wydawnictw AGH*

Projekt okładki i strony tytułowej: *Paweł Sepielak*

Skład komputerowy: *MarDruk*

Wydawnictwa AGH
al. A. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków
tel. 12 617 32 28, 12 636 40 38
e-mail: redakcja@wydawnictwoagh.pl
<http://www.wydawnictwa.agh.edu.pl>

Konferencja
*„Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego –
nowe obszary działania”*

została objęta honorowym patronatem
Jego Magnificencji prof. dr. hab. inż. Tadeusza Słomki
Rektora Akademii Górniczo-Hutniczej
im. Stanisława Staszica w Krakowie

BIBLIOTEKI UCZELNIANE
WOBEC ŚRODOWISKA AKADEMICKIEGO
NOWE OBSZARY DZIAŁANIA
KRAKÓW 12-13 WRZEŚNIA 2019

Spis treści

Przedmowa	9
<i>Żaneta Kubic</i>	
Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego – nowe obszary działania. Konferencja z okazji 100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej, Kraków, 12–13 września 2019 r.	11
<i>Jerzy Krawczyk</i>	
Biblioteki Akademii Górniczo-Hutniczej. W stulecie uczelni	19
<i>Leszek Szafrński</i>	
Repozytoria instytucjonalne na świecie: próba charakterystyki	35
<i>Daniel Saramak</i>	
Nowoczesna biblioteka akademicka – rzeczywistość a oczekiwania	47
<i>Marek Nahotko</i>	
Nowe formy usług informacyjnych – mobilna biblioteka dla mobilnych użytkowników	61
<i>Katarzyna Materska</i>	
Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich	69
<i>Maria Garczyńska</i>	
Wszystko, co chcielibyście wiedzieć o bibliotece, ale boicie się zapytać. O (nie)wykorzystanych usługach bibliotecznych na przykładzie Biblioteki Głównej AGH w Krakowie	85

<i>Aneta Drabek, Magdalena Bemke-Świtilnik</i> Polskie czasopisma naukowe w świetle wybranych elementów oceny stosowanych w międzynarodowych bazach danych	107
<i>Lidia Szczygłowska</i> Możliwości wykorzystania narzędzia analitycznego SciVal do prowadzenia polityki naukowej uczelni	133
<i>Agnieszka Dramińska, Joanna Kasprzyk-Machata, Małgorzata Świrad</i> Zarządzanie nowoczesną uczelnią a działania biblioteki akademickiej w tym obszarze	151
<i>Justyna Stępień</i> Współczesny czytelnik – kto to taki?	169
<i>Agnieszka Adamiec</i> Rejestracja dorobku naukowego w instytucjonalnych systemach repozytoryjnych polskich uczelni technicznych w świetle badań porównawczych	187
<i>Marek Halkiewicz, Joanna Miozga, Wioletta Dyjas</i> Dział Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki SUM – (od)dział do zadań specjalnych	207
<i>Ewa Chudzicka, Olimpia Małecka, Mariusz Polarczyk</i> Rola Biblioteki Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w udostępnianiu zasobów cyfrowych i informacji o nich społeczności Uczelni	219
<i>Barbara Chmielewska, Agnieszka Kościelniak-Osiak</i> Skonstruowane w bibliotece. Biblioteka jako laboratorium, poligon i klient procesów naukowo-dydaktycznych uczelni. Przegląd praktyk i modeli przyszłości	233
<i>Jarosław Gajda, Katarzyna Pełka-Smętek, Katarzyna Weinper</i> Od koordynacji druku do kompleksowej usługi wydawniczej. Nowe pola działań Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej	243

<i>Katarzyna Jaskulska-Dwurażna, Jakub Jaźwiński, Paulina Tyrała</i> Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych – realizacja projektu Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie	257
<i>Marek M. Górski</i> Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP). Kilka uwag o historii, celach i aktualnych działaniach	269
<i>Ewa Kobierska-Maciuszko</i> NUKAT – wartość dodana w życiu bibliotek akademickich ostatniego ćwierćwiecza. Co dalej?	277
<i>Stanisław Skórka</i> Krakowski Zespół Biblioteczny. Stan obecny i perspektywy.....	291

Przedmowa

Prezentowany zbiór artykułów jest pokłosiem ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie 12–13 września 2019 r. z okazji jubileuszu stulecia Uczelni. Przedstawiciele środowiska bibliotekarzy akademickich i bibliotekoznawców starali się znaleźć odpowiedź na pytanie o przyszłość bibliotek uczelnianych w gwałtownie zmieniającym się otoczeniu, w którym funkcjonują. Nie jest to zadanie łatwe, zwłaszcza w trakcie wprowadzania w życie przepisów nowej ustawy o szkolnictwie wyższym i z powodu związanych z tym zawirowań w działalności wszystkich jednostek uczelni, w tym bibliotek. W tym gorącym okresie przyszło nam zastanawiać się nad opisaniem na nowo roli biblioteki uczelnianej, dyskutować o budowaniu nowej oferty dla środowiska akademickiego, o znaczeniu zawodu bibliotekarza akademickiego, ale też przyszłości inicjatyw środowiskowych (KZB, NUKAT).

dr Jerzy Krawczyk
dyrektor Biblioteki Głównej AGH

Żaneta Kubic

Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska, Kraków

Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego – nowe obszary działania.

Konferencja z okazji

100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej,

Kraków, 12–13 września 2019 r.

Stulecie krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, obchodzone uroczysto w roku 2019, obfitowało w jubileuszowe wydarzenia. W ich kalendarz wpisała się także, zorganizowana przez Bibliotekę Główną AGH w dniach 12–13 września 2019 r., konferencja naukowa pt. *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego – nowe obszary działania*. Zaproponowana przez organizatorów, aktualna w dobie zmian wynikających z wprowadzenia Ustawy 2.0, tematyka oraz bogaty i zróżnicowany program sprawiły, że w obradach udział wzięło ponad 150 uczestników z całej Polski – zarówno bibliotekarzy bibliotek akademickich, jak i przedstawiciele środowisk naukowych oraz firm dostarczających usługi i narzędzia dla bibliotek. Konferencja została objęta patronatem JM Rektora AGH prof. dr. hab. inż. Tadeusza Słomki. Nad wyborem i redakcją merytoryczną zgłoszonych referatów czuwał komitet naukowy pod przewodnictwem dr. Jerzego Krawczyka (dyrektora Biblioteki Głównej AGH) w składzie: Marek Górski (dyrektor Biblioteki Politechniki Krakowskiej, przewodniczący Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich), dr hab. Michał Rogoż (dyrektor Instytutu Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego), dr hab. Remigiusz Sapa (dyrektor Instytutu Studiów Informacyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego), dr Stanisław Skórka (dyrektor Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego, dyrektor Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego) oraz, pisząca te słowa,

dr Żaneta Kubic (przewodnicząca Zarządu Okręgu Małopolskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich).

Inauguracja konferencji odbyła się w samo południe w Centrum Ceramiki AGH. Rejestracji uczestników towarzyszyło przyjęcie powitalne. Sesja I, jak na jubileusz przystało, miała charakter uroczysty i podniosły. Zebranych gości powitał prorektor AGH ds. nauki prof. dr hab. inż. Andrzej R. Pach oraz dyrektor Biblioteki Głównej AGH dr Jerzy Krawczyk. Nie obyło się bez podziękowań kierowanych pod adresem najbardziej zasłużonych pracowników biblioteki oraz podkreślenia szczególnej roli bibliotek akademickich. Po powitaniu prowadzenie Sesji I objął dr hab. Michał Rogoź. W pierwszym wystąpieniu dyrektor Jerzy Krawczyk przybliżył historię Biblioteki Głównej AGH, sylwetki związanych z nią wybitnych postaci oraz dzieje bibliotecznych gmachów. Przedstawił też krótko realizowane przez zespół Biblioteki, poza podstawową działalnością biblioteczną, zadania – publikacje, wystawy, prelekcje i kiermasze charytatywne. Szeroko omówił inicjatywy podejmowane z myślą o potrzebach uczelni, w tym powołanie Regionalnego Ośrodka Informacji Patentowej PATLIB, powstanie Punktu Informacji Normalizacyjnej, utworzenie portalu „Historia AGH” oraz prace nad Repozytorium AGH. Ukazując zaangażowanie pracowników BG AGH w działania środowiskowe, podkreślił szczególną rolę pani dyrektor Ewy Dobrzyńskiej-Lankosz – wieloletniej przewodniczącej Rady Wykonawczej Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, dyrektor Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego, członkini kapituły konkursu SBP „Bibliotekarz Roku Województwa Małopolskiego”. Zwrócił także uwagę na zasługi pracowników BG AGH w rozwijaniu małopolskich struktur Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Kolejne wystąpienia składające się na Sesję I skoncentrowane były wokół zagadnień instytucjonalnych form współpracy bibliotek akademickich w Polsce, realizowanych na różnych szczeblach i w różnych zakresach. Marek Górski przedstawił uwagi o historii, celach i aktualnych działaniach Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, zaś dr Stanisław Skórka – stan obecny i perspektywy rozwoju Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego. Z kolei podsumowaniu działalności Centrum NUKAT poświęcone było wystąpienie Ewy Kobiarskiej-Maciuszko. Prelegenci wskazywali na główne problemy, z którymi zmierzyć się muszą omawiane przez nich gremia – dostosowanie oferty i warunków funkcjonowania bibliotek do zmian związanych z nową ustawą o szkolnictwie wyższym, ograniczone finansowanie i wreszcie paląca kwestia przyszłości systemów bibliotecznych w Polsce, osadzona w kontekście realizowanego przez Bibliotekę Narodową projektu „e-usługa OMNIS”. Na zakończenie Sesji I dr Leszek Szafranski omówił efekty prowadzonych przez siebie

badan nad funkcjonalnością, strukturą i zawartością wybranych repozytoriów instytucjonalnych na świecie i oprogramowaniem wykorzystywanym w nich.

Po przerwie kawowej wyniki badań ankietowych satysfakcji użytkowników Biblioteki Głównej AGH zaprezentował dr hab. inż. Daniel Saramak. Pozytywne wyniki przeprowadzonych w okresie maj–czerwiec 2019 r. badań powiązał z bogatą ofertą BG AGH w zakresie wsparcia procesu dydaktycznego, prac naukowo-badawczych oraz w zakresie szeroko pojętej informacji naukowej. Interesujące, że badania użytkowników przeprowadził naukowiec na co dzień niezwiązany z tematyką bibliotekoznawczą. W związku z niewielką i niezbyt reprezentatywną liczbą respondentów (niewiele ponad stu ankietowanych) interesujące byłoby rozszerzenie i rozwinięcie zapoczątkowanych przez prelegenta badań. Tematykę zaspokojenia oczekiwań użytkowników w swoim artykule pt. *Nowe formy usług informacyjnych – mobilna biblioteka dla mobilnych użytkowników* podjął także dr hab. Marek Nahotko. Zwrócił uwagę na istotną zmianę w kształtowaniu oferty bibliotek, wynikającą z powszechności dostępu do informacji w każdym miejscu i o każdej porze. Zaprezentował przykłady takich usług bibliotecznych, które świadczone są poza budynkiem, w miejscach, gdzie przebywają potencjalni użytkownicy – bursach, stołówkach, budynkach dydaktycznych.

Sesję I zamknęło wystąpienie dr hab. Katarzyny Materskiej poświęcone wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych, oparte na przykładach doświadczeń zagranicznych bibliotek akademickich. Prelegentka nie tylko przybliżyła uczestnikom konferencji ideę RIM (*Research Information Management*), ale także wskazała na nowe możliwości działania bibliotek w omawianym obszarze i kompetencje bibliotekarzy naukowych niezbędne do realizowania tego typu usług.

Wieczorem organizatorzy konferencji zaprosili wszystkich na kolację do Kompanii Kufłowej pod Wawelem, gdzie przy suto zastawionych stołach uczestnicy mieli okazję mniej formalnie podebatować na temat przyszłości polskiego bibliotekarstwa akademickiego.

Kolejny dzień był równie intensywny jak poprzedni. Tym razem wszystkie wystąpienia podzielono na dwie sesje. Pierwszą z nich moderował dr Stanisław Skórka. Rozpoczęła się od prezentacji Marii Garczyńskiej pod przewrotnym tytułem *Wszystko, co chcielibyście wiedzieć o bibliotece, ale boicie się zapytać. O (nie)wykorzystanych usługach bibliotecznych na przykładzie Biblioteki Głównej AGH w Krakowie*. Autorka skoncentrowała się przede wszystkim na omówieniu usług związanych z polityką otwartości, tworzeniem repozytoriów instytucjonalnych oraz parametryzacją nauki. Postanowiła również zmierzyć się z odpowiedzią na pytanie, dlaczego drogi użytkownika i bibliotekarza roz mijają się tak często, i zwróciła uwagę na niechęć/nieumiejętność

formułowania właściwych pytań przez czytelników/użytkowników, ale też niewystarczające sposoby informowania o dostarczanych przez biblioteki usługach.

Drugie tego dnia wystąpienie dotyczyło niezwykle gorącego w ostatnich latach tematu, a mianowicie polskich czasopism naukowych. Prelegentki – dr Aneta Drabek i dr Magdalena Bemke-Świtlik – zagadnienie to omówiły na podstawie wybranych elementów oceny stosowanych w międzynarodowych bazach danych, a jako metodę badawczą wykorzystywały analizę ilościową. Głównym zadaniem było ustalenie, czy polskie czasopisma naukowe, które otrzymały dofinansowanie w ramach programu *Wsparcie dla czasopism naukowych*, spełniają wymagania stawiane czasopismom aplikującym do Scopus i/lub Web of Science Core Collection. Autorki pokusiły się także o przygotowanie cennych rekomendacji dla redaktorów i wydawców polskich czasopism. Z kolei Lidia Szczygłowska omówiła możliwości wykorzystania narzędzia analitycznego SciVal do prowadzenia polityki naukowej uczelni. Szersze konteksty współpracy pomiędzy biblioteką a macierzystą uczelnią ukazały także Małgorzata Świrad, Agnieszka Dramińska i Joanna Kasprzyk-Machata. Analizując poszczególne obszary działalności Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, zidentyfikowały funkcję, jaką biblioteka może pełnić w każdym z nich – w obszarze nauki, badań, projektów, dydaktyki, wpływu na otoczenie oraz komercjalizacji. Postulowany model współpracy biblioteki ze środowiskiem akademickim może przynieść pozytywny efekt synergii.

Ostatnia sesja jubileuszowej konferencji była szczególnie intensywna. Pierwsze z siedmiu zaplanowanych w jej ramach wystąpień, autorstwa dr Justyny Stępień, pozostawiło nas – słuchaczy – z uczuciem niedosytu. Autorka przeprowadziła niezwykle interesujące badania dotyczące współczesnych czytelników, korzystających aktywnie z usług bibliotecznych. Analizując wyniki, podjęła próbę podziału użytkowników bibliotek na pasjonatów bibliotek, zwolenników usług bibliotecznych oraz bywalców bibliotek. Wyniki badań ankietowych, przeprowadzonych na reprezentatywnej grupie ponad 500 czytelników, dostarczają zaskakujących nieraz wniosków. Warto się z nimi zapoznać bliżej. Choćby po to, aby uświadomić sobie, że współczesny czytelnik jest aktywny i samodzielny, a w zakresie korzystania z osiągnięć techniki wykazuje się dużą biegłością. Jest też asertywny i otwarty, co stanowi dla nas, bibliotekarzy, niemałe wyzwanie.

Istotnym zadaniem, z którym mierzą się biblioteki akademickie na przestrzeni ostatnich lat, jest rejestracja dorobku naukowego w repozytoriach instytucjonalnych. Agnieszka Adamiec przebadła systemy repozytoryjne, bazy bibliograficzne publikacji pracowników oraz archiwa prac dyplomowych polskich uczelni technicznych, formułując rekomendacje mogące wpłynąć na poprawę jakości funkcjonowania

repozytoriów. Z kolei Wioletta Dyjas, Marek Halkiewicz i Joanna Miozga zaprezentowali działalność Działu Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki Głównej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach jako (od)działu do zadań specjalnych, do czego autorzy wystąpienia przekonali uczestników konferencji. Omawiany dział prowadzi nie tylko działania związane z dokumentacją dorobku pracowników uczelni i przygotowaniem danych do parametryzacji wszystkich wydziałów uczelni, ale także zajmuje się dokumentacją dziejów medycyny na Górnym Śląsku oraz prowadzeniem działalności informacyjnej i edukacyjnej z wykorzystaniem najnowszych narzędzi i technologii. Rolę Biblioteki Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w udostępnianiu zasobów cyfrowych i informowaniu o nich społeczności uczelni omówili Ewa Chudzicka, Olimpia Małecka i Mariusz Polarczyk. Interesującym zagadnieniem poruszonym przez autorów jest niewątpliwie wpływ systemu HAN oraz multiwyszukiwarki EDS na wzrost wykorzystania e-zasobów. Ciekawe są także wnioski dotyczące niewielkiego zainteresowania użytkowników przygotowywaną przez bibliotekę ofertą edukacyjną. Kwestie nawiązywania dobrego kontaktu i budowania społeczności czytelników poruszone zostały także w wystąpieniu przygotowanym przez Barbarę Chmielewską i Agnieszkę Kościelniak-Osiak. Warto zwrócić uwagę na różne modele aktywizacji użytkowników zarówno w obszarach badawczych, jak i kulturalnych, artystycznych, ucząc się na doświadczeniach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Ciekawym przykładem tego, w jaki sposób biblioteki akademickie mierzą się z wyzwaniem współczesnego świata, jest Biblioteka Politechniki Lubelskiej, która już od 2010 r. zajęła się także działalnością wydawniczą swojej macierzystej uczelni. Co jeszcze ciekawsze działalność ta nie ogranicza się tylko do publikowania w formie tradycyjnej, ale tworzona jest także biblioteka cyfrowa w modelu *open access*. Tymi doświadczeniami z uczestnikami jubileuszowej konferencji podzielili się Jarosław Gajda, Katarzyna Pełka-Smętek oraz dr Katarzyna Weinper. Sesję III zamknął rodzimy akcent krakowski – wystąpienie Katarzyny Jaskulskiej-Dwurażnej, Jakuba Jaźwińskiego i Pauliny Tyrały – dotyczące projektu realizowanego przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie o nazwie Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych. Konferencję miała zaszczyt podsumować autorka niniejszego tekstu.

Nie należy zapominać, że we wszystkich sesjach konferencji swoje pięć minut mieli także przedstawiciele sponsorów. Anna Abramowska i Michał Tomczyk (EBSCO Sp. z o.o.) zaprezentowali rozwiązania EBSCO w zakresie zakupu książek drukowanych i elektronicznych, Krzysztof Kowalczyk (ABE-IPS Sp. z o.o.)

przedstawił rozwiązania online JSTOR dla bibliotek akademickich, zaś Agnieszka Studencka (ProQuest) omówiła platformę ProQuest One Academic. Drugiego dnia konferencji Magdalena Lelwic (Key to Metals AG) przedstawiła bazę danych Total Materia jako źródło pomocne w edukacji i prowadzeniu badań naukowych, Marcin Kapczyński (Clarivate Analytics) omówił narzędzia do identyfikacji i analizy dorobku naukowego – Web of Science, Incites, Publons, a Bartłomiej Kania (Trzecia Strona) zaprezentował założenia systemu bibliotecznego jako usługi w chmurze. Ostatnim wystąpieniem sponsorskim była prezentacja Marty Bednarek (Sygnity Business Solutions SA) dotycząca e-usług jako nowych trendów w obsłudze czytelnika.

Podsumowując konferencję, należy przede wszystkim podkreślić, że mimo ogromnych i trudnych wyzwań, które stoją przed bibliotekami akademickimi, bibliotekarze nieustannie znajdują skuteczne sposoby na podkreślenie swojej istotnej roli i znalezienie właściwych metod komunikacji ze środowiskiem uczelni. Analizując tematykę zaprezentowanych wystąpień, można stwierdzić, że znakomita większość z nich koncentruje się na zagadnieniach narzędzi, usług i praktycznych działań podejmowanych przez biblioteki, aby odpowiedzieć na zapotrzebowania swoich użytkowników. Ale czy faktyczne potrzeby są przez nas właściwie identyfikowane? Uwagę zwraca, pojawiający się kilkakrotnie podczas obrad, niepokój związany z niemożnością osiągnięcia satysfakcjonującego poziomu komunikacji pomiędzy biblioteką a jej klientami. Trudno się dziwić, zadowolenie użytkowników ze świadczonych przez nas usług wciąż badamy niechętnie, stosując archaiczne metody. Cieszy zatem obecność kilku wystąpień konferencyjnych skupiających się na użytkownikach. Nawet mając świadomość, że świat pędzi coraz szybciej, powinniśmy robić wszystko, aby środowisko, z którym jesteśmy związani najbliżej – środowisko pracowników i studentów uczelni – znać jak najlepiej i jak najszybciej reagować na zmieniające się potrzeby. Wymaga to od nas, bibliotekarzy akademickich, sporego wysiłku i jest nie lada wyzwaniem. Szczególnie w obliczu Ustawy 2.0, która niewątpliwie zmieni nasze najbliższe otoczenie w sposób nieodwracalny. A przecież i tak w ostatnich latach zostaliśmy wytrąceni ze strefy komfortu – nie ma już kustoszy dyplomowanych, a bibliologia odeszła w niebyt. W związku z tym niegdysiejsze instytuty bibliotekoznawstwa zmieniły nazwy. Nie wolno nam jednak zapominać o tym, że wyrwanie ze strefy komfortu może zwiększyć naszą kreatywność, zmusić nas do działań nowych i zaskakujących. Gdy jedne drzwi się zamykają, otwierają się inne. Czasem okazuje się to bardziej atrakcyjne. Warto zatem w obecnych czasach zachować równowagę i szukać inspiracji, a także zmieniać rzeczywistość wokół siebie, zanim ona nieodwracalnie zmieni nas.

Na koniec pozwolę sobie jeszcze nadmienić o godnym podkreślenia wysokim poziomie organizacyjnym jubileuszowej konferencji Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej. Szczególne podziękowania należą się paniom Agnieszce Podrazik oraz Marcie Urbaniec. Pierwsza pełniła funkcję przewodniczącej, druga – sekretarza komitetu organizacyjnego. Ponadto w skład komitetu weszły panie Małgorzata Dudziak-Kowalska, Karolina Imiołek-Stachura, Grażyna Łaciak, Teresa Proficz oraz Justyna Stanek-Kapcia. Wszystkim paniom za organizacyjny ład i porządek oraz ogromne zaangażowanie i troskę serdecznie dziękuję w imieniu uczestników, prelegentów oraz członków komitetu naukowego konferencji. *Chapeau bas!*

Jerzy Krawczyk

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Biblioteka Główna, Kraków

Biblioteki Akademii Górniczo-Hutniczej.

W stulecie uczelni¹

Streszczenie: W artykule omówiono pokrótce historię Biblioteki Głównej oraz – na ile to było możliwe – zaprezentowano biblioteki funkcjonujące na poszczególnych wydziałach AGH.

Słowa kluczowe: Akademia Górniczo-Hutnicza, Biblioteka Główna, historia

1. Wstęp

Powołana do życia w 1919 r. Akademia Górnicza (AG) nie miała swojej siedziby. Zajęcia odbywały się w wynajętych od miasta i Uniwersytetu Jagiellońskiego pomieszczeniach, więc zorganizowanie biblioteki uczelnianej nie było zadaniem najważniejszym, a studentów było niewielu. Na rok akademicki 1919/1920 przyjęto ich osiemdziesięciu, podobnie na rok następny. Poza tym studenci już w pierwszym roku działalności uczelni powołali swoją organizację – Koło Słuchaczy AG² – i urządzili własnymi siłami czytelnię z księgozbiorem. Po przejęciu w następnych latach bibliotek Czytelni Polskiej Akademików Górniczych w Leoben oraz Czytelni Polskiej w Przybramie zbiory Czytelni Słuchaczy w 1923 r. liczyły już 5000 tomów o treści naukowej i beletrystycznej, przy czym literatura naukowa była głównie w języku niemieckim.

¹ Rozdział jest zmodyfikowaną wersją wstępu do publikacji M. Dudziak-Kowalskiej, B. Janczak i J. Krawczyka *Nie tylko bibliotekarze... Pracownicy bibliotek Akademii Górniczo-Hutniczej w stuleciu uczelni* (Kraków 2019).

² Od 1923 r. Stowarzyszenie Studentów Akademii Górniczej.

2. Okres międzywojenny

Ustawa z 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich (Dz.U. 1920 nr 72, poz. 494) dała pełnię praw akademickich również Akademii Górniczej, a uczelnia akademicka musiała mieć bibliotekę. By zrealizować ten zapis ustawowy, władze uczelni zdecydowały się, mimo różnych innych trudności, doprowadzić do jej zorganizowania. Na posiedzeniu Ogólnego Zebrania Profesorów Akademii Górniczej, które odbyło się 18 listopada 1921 r., powołano trzyosobową Senacką Komisję Biblioteczną odpowiedzialną za organizację i rozwój biblioteki dla profesorów³. Komisja w swoim sprawozdaniu zaleciła zatrudnienie stałego pracownika, który prowadziłby „sprawy biblioteczne”. Ostatecznie z dniem 1 stycznia 1922 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), któremu podlegały również sprawy szkół wyższych, mianowało bibliotekarką „za kontraktem” Marię Kuszową. Początkowo pracowała ona na stanowisku pomocnika bibliotekarza, a od 1 stycznia 1923 r. jako kontraktowa asystentka bibliotekarza.

W wspomnianej *Ustawie z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich* stwierdzano w art. 74: „Urzędnicy biblioteki z kwalifikacjami bibliotekarskimi mianowani są przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek dyrektora biblioteki, poparty przez senat. **Warunkiem mianowania urzędnika w bibliotece uniwersyteckiej jest wykazanie się poza wymaganiami ogólnymi dla urzędników państwowych świadectwem ze złożonego z postępowaniem dobrym egzaminu państwowego ze studjów bibliotekarskich**”. Biblioteka Akademii Górniczej wprowadziła nie była biblioteką uniwersytecką i bibliotekarka nie musiała wykazywać się kwalifikacjami bibliotekarskimi, mimo to Maria Kuszowa uzupełniała swoje kwalifikacje zawodowe i w marcu 1922 r., po dwuletnim kursie na Uniwersytecie Jagiellońskim uprawniającym do objęcia posady bibliotekarza w wyższych uczelniach, poddała się egzaminowi z bibliotekarstwa. Egzamin przeprowadził – a wcześniej kurs zorganizował – dr Spiridion Wukadinović (1870–1938), profesor germanistyki UJ (szerzej na ten temat – zob. Krawczyk 2010).

Maria Kuszowa m.in. z własnej inicjatywy uruchomiła wymianę wydawnictw (polską i zagraniczną), przyczyniając się w dużym stopniu do powiększenia księgozbioru biblioteki AG. W 1923 r. zatrudniono dodatkowo Annę Langie jako „pomoc biblioteczną”, a w grudniu 1928 r. ponadto Zofię Grüner. Utworzenie biblioteki, a potem wzmocnienie kadrowe było niezbędne, bowiem w 1922 r. powołano drugi wydział

³ Od roku 1923 z biblioteki uczelnianej mogli korzystać również studenci.

Akademii – hutniczy – i liczba studentów systematycznie wzrastała. Kierownikiem Biblioteki przez cały okres międzywojenny był profesor geodezji – Oskar Nowotny, który ze względu na to, że otrzymywał już dodatek za kierownictwo katedry, za kierowanie Biblioteką osobnego dodatku nie pobierał.

W statucie Akademii Górniczej z 1926 r. w § 89 stwierdzano: „Biblioteka Akademii nie jest biblioteką publiczną, ale przystępną dla osób kształcących się i pracujących naukowo” (Statut Akademii Górniczej w Krakowie 1930, s. 28). Statut regulował też zadania naczelnego bibliotekarza i kierownika biblioteki. Naczelnym bibliotekarzem, mianowany przez ministra WRiOP na wniosek Senatu, zarządzał „biblioteką według regulaminu, uchwalonego przez Ogólne Zebranie Profesorów, w porozumieniu z jednym, wybranym przez Senat z grona profesorów, kierownikiem, należącym do Komisji Bibliotecznej” (Statut Akademii Górniczej w Krakowie 1930, s. 29).

Biblioteka początkowo była czynna tylko po południu w godzinach 13:00–19:00, od 1924 r. w poniedziałki i czwartki otwarta była również przed południem. Od roku akademickiego 1926/1927 Biblioteka była czynna już dziesięć godzin dziennie według następującego rozkładu: od godziny 9:00 do 14:00 i od 15:00 do 20:00 bez dyżurów popołudniowych w czwartki i soboty, a w wakacje jedynie przed południem.

W pierwszych latach Biblioteka mieściła się przy ul. Loretańskiej 18, w roku 1924 przeniesiono ją do budynku przy ul. Smoleńsk 7, a w 1929 r. otrzymała pomieszczenia w nowym gmachu Akademii Górniczej przy al. Mickiewicza 30. W protokole z posiedzenia Komisji Bibliotecznej z 30 maja 1930 r. czytamy: „Ponieważ gmach przy ulicy Smoleńskiej musiał być opróżniony, biblioteka przeniosła się dnia 1 X 1929. [...] Książki i akta spakowało się do 95 skrzyń, które musiało się rozpakować w nowym gmachu, co wszystko zrobiło się własnymi siłami zajęтыми w bibliotece. Mimo to była biblioteka przez cały czas czynna, z wyjątkiem czytelni, która była przez 10 dni zamknięta” (Protokoły Rady Bibliotecznej 1922–1933, s. 58 [nlb.]). Wprawdzie Maria Kuszowa, ze względu na zły stan zdrowia, odeszła z pracy 31 października 1932 r., pozostawiła jednak wykwalifikowany personel – Annę Langie i Zofię Grüner.

Księgozbiór, na który składały się książki kupowane, ale przede wszystkim pozyskiwane dzięki darom i wymianie, według stanu na 31 maja 1938 r. liczył 17 194 pozycje, w tym 8046 tomów książek, 3297 broszur i 4931 woluminów czasopism oraz 919 map i 1 tekst do map (Akademia Górnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1938/39, 1938, s. 108–109).

W Akademii Górniczej księgozbiory podręczne tworzone też w katedrach i zakładach naukowych. Nie mamy zbyt wielu danych o wielkości tych księgozbiorów, ale przykładowo podajmy, że Zakład Górnictwa i Przeróbki Mechanicznej w 1938 r.

dysponował dwoma zbiorami – Zakładu Górnictwa I z 949 dziełami i rocznikami czasopism oraz Zakładu Przeróbki Mechanicznej z 210 dziełami. Z kolei Zakład Maszynoznawstwa w bibliotece podręcznej miał 683 książki i 81 roczników czasopism, a Zakład Wiertnictwa i Górnictwa Naftowego – 662 książki i broszury, 283 egzemplarze czasopism oraz 54 katalogi (Akademia Górnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1938/39, 1938, s. 87–88, 91). Wszystkie księgozbiory podręczne katedr i zakładów liczyły w 1939 r. około 13 000 tomów.

3. Wojna

Wybuch II wojny światowej przerwał prężną działalność Biblioteki. Gmach Akademii Górniczej został zajęty na siedzibę władz Generalnego Gubernatorstwa. Niemcy opróżniali budynek z niepotrzebnego im sprzętu laboratoryjnego, mebli i zbiorów geologicznych. Dotychczasowy kierownik biblioteki, prof. Oskar Nowotny – czując się nadal odpowiedzialny za powierzone mu mienie – wyjednał u władz okupacyjnych możliwość przewiezienia księgozbioru Biblioteki Głównej do Biblioteki Jagiellońskiej (BJ). Tak wspominała tę przeprowadzkę A. Langie: „W grudniu 1939, powiadomiona przez przedwojennego kierownika biblioteki Akademii Górniczej, że uzyskał pozwolenie od Niemców na przewiezienie książek biblioteki głównej AG, jak również i książek bibliotek zakładowych do nowego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej, zajęłam się przewiezieniem i uporządkowaniem książek, chroniąc je w ten sposób od zaginięcia i zniszczenia” (teczka osobowa A. Langie – Archiwum AGH). Księgozbiór Biblioteki Głównej i bibliotek zakładowych Wydziału Górniczego został zdeponowany w nowo wybudowanym gmachu Biblioteki Jagiellońskiej. Tam zbiory Biblioteki Głównej AG, jako wyodrębniona kolekcja, wchodziły w skład tzw. Staatsbibliothek utworzonej przez władze okupacyjne na bazie księgozbiorów Polskiej Akademii Umiejętności, Akademii Sztuk Pięknych, Akademii Handlowej, prywatnego księgozbioru Potockich z krakowskiego pałacu Pod Baranami i z Krzeszowic oraz Badenich z Radziechowa (Lipska 1979, s. 134). Dla zdeponowanych w BJ księgozbiorów Akademii Górniczej kierownictwo Staatsbibliothek wydzieliło część magazynów oraz dwa pokoje na parterze na pracownię. Bibliothek der Bergakademie, bo taką nazwą była określana ta kolekcja, była regularnie wizytowana w jej nowej siedzibie przez Nowotnego, poczuwającego się nadal do opieki nad księgozbiorem, który nadzorował wcześniej przez kilkanaście lat. Przez cały okres okupacji na swoim miejscu pozostały zbiory bibliotek zakładowych Wydziału Hutniczego, mieszczącego

się w budynku na Krzemionkach, gdzie w 1940 r. zorganizowano średnią Państwową Szkołę Techniczną Górniczo-Hutniczo-Mierniczą.

4. Okres powojenny

Po zakończeniu wojny, na inauguracji roku akademickiego 16 kwietnia 1945 r., rektor Akademii Górniczej prof. W. Goetel tak charakteryzował w swoim przemówieniu stan bibliotek w uczelni: „Wielkim zagadnieniem jest odbudowa naszej biblioteki centralnej i bibliotek zakładowych. Tu ocaliliśmy więcej, aniżeli w laboratoriach, i mamy obecnie – po spaleniu biblioteki Politechniki Warszawskiej – najpoważniejszy zbiór książek technicznych w Polsce. Ale luki są olbrzymie, całkowity brak jest wydawnictw przede wszystkim tak ważnych amerykańskich, które wychodziły podczas wojny. Izolacja, która dzieliła nas od Związku Radzieckiego przed wojną, wywołała też dotkliwy brak wydawnictw technicznych radzieckich, gdzie technika tak wysoko stoi. Będziemy starali się te luki wszelkimi siłami uzupełnić” (Akademia Górnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1946/47, 1946, s. 108).

Zbiory Biblioteki Głównej powróciły z Biblioteki Jagiellońskiej do dawnych pomieszczeń w odrestaurowanym gmachu głównym w lipcu 1945 r. W wyniku dwóch przeprowadzek oraz wypożyczeń wojennych straty w księgozbiorze wyniosły prawie 25%. Organizacja Biblioteki nie uległa zmianie. Działała nadal Komisja Biblioteczna, a jej przewodniczący, jeden z profesorów AG, sprawował funkcję kierownika Biblioteki. Pierwszym powojennym kierownikiem był prof. Władysław Łoskiewicz, a następnie od roku 1947 – prof. Stanisław Jaskólski. Bibliotekę prowadziły nadal Anna Langie i Zofia Grüner.

Przełomowy w działalności Biblioteki był rok 1949, kiedy to na stanowisko jej kierownika powołano zawodowego bibliotekarza – Władysława Piaseckiego, człowieka, który na długie lata wytyczył główne kierunki rozwoju tej placówki. W strukturze uczelni Biblioteka została usytuowana w grupie zakładów międzywydziałowych i przez wiele lat miała jako dopełnienie nazwy – Zakład Naukowy Międzywydziałowy, a młodszy bibliotekarze byli zatrudnieni na stanowiskach asystentów bibliotecznych. Powiększała się systematycznie kadra bibliotekarzy. W 1947 r. było ich czterech, a w roku 1953/1954 już dziewięciu, w tym ośmiu miało dyplom ukończenia studiów wyższych. Wszystkich ich tu wymienimy wraz z zajmowanymi stanowiskami: kierownik – mgr Władysław Piasecki, bibliotekarz – dr Marian Górkiewicz, asystenci biblioteczni – mgr Helena Jarecka, mgr Anna Jaworska, mgr Janina Niklas (Wawrykiewicz),

Maria Pietras, mgr Anna Puciatowa, mgr Maria Szawłowska, mgr Zofia Żebrowska. Kilka lat później, w roku 1957, bibliotekarzy było już piętnastu⁴, ponadto zatrudniano dwóch magazynierów bibliotecznych. Było to związane z szybkim rozwojem samej uczelni – gdy w roku 1949/1950 kształciła 1898 studentów, to w roku 1957 już 4224, w tym 126 obcokrajowców⁵ (Skład osobowy i spis wykładów Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na rok akademicki 1958–1959, 1959, s. 13).

Rozwijająca się Biblioteka Główna potrzebowała sprawnego zarządzania. W związku z tym w 1957 r. do pomocy dyrektorowi Piaseckiemu ministerstwo przydzieliło zastępcę. Stanowisko to objął dr Marian Górkiewicz. Doceniono w ten sposób działalność Biblioteki Głównej i jej znaczenie dla uczelni. Dał temu wyraz jej ówczesny rektor, prof. dr inż. Witold Budryk, tak charakteryzując Bibliotekę w swym dorocznym sprawozdaniu: „Jej zasoby przekroczyły już 100 000 jednostek, co ją uczyniło największą biblioteką techniczną w Polsce. Biblioteka prenumeruje 800 czasopism (z czego 700 zagranicznych) i sprowadza rocznie około 1200 dzieł zagranicznych. [...] Temu rozwojowi nie może sprostać lokal Biblioteki, który od czasów przedwojennych wzrósł niespełna dwukrotnie, podczas gdy liczba studentów wzrosła około 15-krotnie i dlatego zaledwie 1% studentów znajduje dla siebie miejsce w czytelni” (Skład osobowy i spis wykładów Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na rok akademicki 1957–1958, 1958, s. 21).

Stopniowo zwiększano jednak powierzchnię zajmowaną przez Bibliotekę – do 1953 r. było to około 450 m², a w 1957 r. już 611 m², z czego na czytelnie i miejsca mogące do tego służyć przypadało 260 m², zaś na magazyny książek i czasopism 232 m². Zbiory zapełniały do ostatniego miejsca magazyny, a także wysokie na 4,20 m regały, ustawione dookoła ścian we wszystkich pokojach pracy bibliotekarzy. Ponadto kilka tysięcy woluminów, zwłaszcza czasopism, z powodu braku miejsca na półkach, ulokowanych było pod stołami. Do 1962 r. powiększono powierzchnię Biblioteki do 750 m², co pozwoliło na rozszerzenie jej funkcji przede wszystkim o działalność informacyjną oraz na zwiększenie liczby czytelń do czterech (ogólna, czasopism, oddziału informacji naukowej, zbiorów specjalnych).

⁴ Był wśród nich Jerzy Pieniążek, który – podobnie jak i wymieniona wcześniej H. Jarecka – był absolwentem istniejącej w Krakowie w latach 1946–1951 wieczorowej Wyższej Szkoły Nauk Społecznych TUR. Szerzej na ten temat zob. Krawczyk (2011). Wykwalifikowane kadry kształciło też w Krakowie w latach 1947–1960 liceum bibliotekarskie, którego wielu absolwentów podjęło pracę w BG AGH. Szerzej na ten temat zob. Dudziak-Kowalska, Janczak (2011).

⁵ Stan na 1.10.1957 r.

Mimo niekorzystnych warunków lokalowych Biblioteka dysponowała wówczas nowoczesnym warsztatem informacyjnym. Jako jedyna w Polsce już w 1956 r. miała prowadzoną na bieżąco pełną kartotekę dokumentacyjną, usystematyzowaną według uniwersalnej klasyfikacji dziesiętnej. Kartoteka, opracowana przez Centralny Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie, była rodzajem wydawnictwa abstraktowego o zagranicznych i polskich publikacjach naukowych z różnych dziedzin nauki. Biblioteka prenumerowała też wydawnictwo abstraktowe „Science Abstracts” oraz jedno z najstarszych wydawnictw abstraktowych – „Chemical Abstracts” (roczniki od 1913 r.). Docenione zostało to przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, które w 1956 r. zarządziło odbycie przez bibliotekarzy ze szkół wyższych praktyk międzybibliotecznych w Bibliotece Głównej AGH.

Już w latach 50. ubiegłego wieku dostrzeżono potrzebę szkolenia studentów w zakresie przysposobienia bibliotecznego. Rozpoczęte ostatecznie w roku akademickim 1958/1959 zajęcia prowadzone są również obecnie. Początkowo obowiązkowe, od roku akademickiego 1995/1996 ze względu na zwiększoną liczbę przyjętych na I rok studentów, szkolenie prowadzone jest fakultatywnie. Niezależnie od prowadzenia szkoleń dla studentów pierwszych lat studiów, wstępnie przygotowujących do korzystania z usług Biblioteki, rozpoczęto organizowanie również zajęć z zakresu informacji naukowej i metodyki poszukiwań bibliograficznych. Pracownicy Biblioteki rozpoczęli prowadzenie takich zajęć z inicjatywy doc. Pawła Szlajfera z Wydziału Ceramicznego w roku akademickim 1961/1962. W latach 70. ubiegłego stulecia również inne wydziały wprowadziły do programu studiów przedmiot informacja naukowa w wymiarze sześciu godzin (dwie godziny wykładu i cztery godziny ćwiczeń). Obecnie pracownicy Biblioteki Głównej prowadzą przedmiot specjalistyczne źródła informacji w wymiarze czterech godzin jednorazowo. Przedmiot umieszczony jest w Uczelnianej Bazie Przedmiotów Obieralnych AGH i przypisany mu jest 1 punkt ECTS. Ponadto, od 1963 r., Biblioteka Główna prowadzi praktyki dla studentów bibliotekoznawstwa z różnych ośrodków akademickich w kraju.

Aby Biblioteka Główna mogła dobrze funkcjonować, potrzebowała nowoczesnej siedziby. Władze uczelni już pod koniec lat 40., w kolejnych projektach budowy gmachów Akademii Górniczo-Hutniczej, przewidywały również pomieszczenia dla Biblioteki. Dyrektor Piasecki był jednak zwolennikiem koncepcji odrębnego, wolno stojącego pawilonu, spełniającego wymagania nowoczesnego budynku bibliotecznego. Takie rozwiązanie znalazło poparcie niektórych pracowników naukowych uczelni. W przemówieniu inauguracyjnym JM Rektora prof. mgr. inż. Feliksa Olszaka wygłoszonym w 1960 r., będącym jednocześnie sprawozdaniem z działalności AGH za

rok akademicki 1958/1959, czytamy: „Dla usunięcia trudności lokalowych, utrudniających swobodny rozwój Biblioteki Głównej, przewiduje się wybudowanie nowego pawilonu bibliotecznego, którego charakter i lokalizację już przyjęto” (Skład osobowy i spis wykładów. Rok akademicki 1960–61, 1960, s. 214).

21 września 1963 r., w obecności władz uczelni i miasta Krakowa, dokonano wmurowania aktu erekcyjnego pod pawilon Biblioteki i przystąpiono szybko do budowy według projektu wykonanego przez projektantów z biura „Miastoprojekt” Kraków z architektem Z. Olszakowskim na czele⁶. Po niespełna trzech latach, 3 maja 1966 r., nastąpiło uroczyste otwarcie nowego budynku z przeniesionymi zbiorami wewnątrz i personelem gotowym do wytężonej pracy w nowoczesnym otoczeniu. Budynek Biblioteki był pierwszą po II wojnie światowej wybudowaną w Polsce nowoczesną biblioteką o konstrukcji modularnej. Zastosowanie takiego rozwiązania ułatwia swobodne kształtowanie i zagospodarowanie przestrzeni wewnątrz budynku i dostosowywanie go do zmieniających się potrzeb i sposobu obsługi użytkowników. Z tej możliwości skorzystano później dwukrotnie, zmieniając funkcje i przeznaczenie przestrzeni na poszczególnych piętrach. Nie podlegało zmianie jedynie usytuowanie klatek schodowych, pionów wodno-kanalizacyjnych i szybów wind. Mając nowy budynek, Biblioteka Główna była przygotowana na przyjęcie wzrastającej z roku na rok liczby użytkowników. Podczas gdy w roku 1965/1966 studiowały 10 263 osoby (Skład osobowy w roku akademickim 1966–1967, 1967, s. 123–125), to kilka lat później – w roku 1969/1970 – już 14 386 osób (Skład osobowy w roku akademickim 1970–1971, 1971, s. 167–169). Powiększała się systematycznie liczebność kadry bibliotekarzy. Pod koniec lat 60. zatrudniano ich już w Bibliotece Głównej pięćdziesięciu trzech.

Początkowo bibliotekarze nie byli jedynymi gospodarzami budynku. Przez wiele lat sporą część II piętra (pokoje pracy i magazyny) zajmował na swoje potrzeby Dział Wydawnictw AGH. Na tym piętrze mieściła się też w kilku pokojach Kancelaria Tajna AGH, gdzie przechowywano ważne i poufne dokumenty uczelni. Dział Wydawnictw opuścił zajmowane przez siebie pomieszczenia w 1983 r., a dopiero w czerwcu 1989 r. z budynku ostatecznie pozbyto się Tajnej Kancelarii. Niezależnie

⁶ Zbigniew Olszakowski (2.02.1908–14.06.1993), architekt, absolwent Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1933), projektant w Biurze Projektów „Miastoprojekt” Kraków; współautor projektu Biblioteki Głównej AGH (1965) wraz z A. Stachowskim i K. Syrkiem; budynek BG AGH otrzymał nagrodę I stopnia Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych w 1966 r.

od obecności sublokatorów już w latach 70. Biblioteka odczuwała brak miejsca do magazynowania zbiorów. Wyprowadzenie Działu Wydawnictw, a potem Tajnej Kancelarii tylko częściowo złagodziło ten problem. Ponadto coraz bardziej palący był remont dachu i modernizacja elewacji. Wprawdzie w latach 80. powstały dwie koncepcje rozbudowy i modernizacji budynku bibliotecznego, ale z powodu braku funduszy na ten cel jedyne większe przedsięwzięcie w tamtym okresie to wykonana w 1988 r. wymiana instalacji centralnego ogrzewania.

W uznaniu zasług Władysława Piaseckiego Senat AGH podjął na posiedzeniu 7 stycznia 1985 r. specjalną uchwałę. Budynek Biblioteki Głównej otrzymał imię wieloletniego dyrektora Biblioteki. Dwa lata później, 28 maja 1987 r., dokonano uroczystego odsłonięcia tablicy pamiątkowej poświęconej Władysławowi Piaseckiemu z jego popiersiem. Tablica znajduje się na półpiętrze głównej klatki schodowej. Tam też znajduje się odsłonięta we wrześniu 2006 r. tablica pamiątkowa poświęcona Oskarowi Nowotnemu, kierownikowi Biblioteki Głównej w okresie międzywojennym.

Pewien regres w liczbie obsłużonych czytelników i liczbie wypożyczeń nastąpił na przełomie lat 80. i 90., kiedy to limit przyjęć kandydatów na studia został drastycznie obniżony. Po roku 1990 nastąpił ponowny wzrost liczby studentów AGH, a tym samym zwiększała się liczba użytkowników Biblioteki. W roku 2007/2008 Biblioteka działała na rzecz studentów studiów stacjonarnych (21 000 osób) i niestacjonarnych (9500 osób). Obsługiwała również 2000 nauczycieli akademickich. Do obsługi tych grup użytkowników zatrudnionych było wówczas ponad siedemdziesięciu pracowników działalności podstawowej (w tym pięciu bibliotekarzy dyplomowanych).

Biblioteka Główna AGH była jedną z pierwszych bibliotek w Polsce, w której podejmowano próby automatyzacji prac bibliecznych i z zakresu informacji naukowej. Już w 1972 r. powołano przy Oddziale Informacji Naukowej Pracownię Automatyzacji z zadaniem opracowania założeń automatyzacji procesów bibliecznych. Pierwsze próby automatyzacji wypożyczeń książek zostały przerwane z przyczyn technicznych. Następne poczynania odnosiły się do eksploatacji zautomatyzowanego systemu informacyjno-wyszukiwawczego WINT Instytutu Metalurgii Żelaza w Gliwicach, a wdrożonego w Bibliotece w 1976 r. W 1983 r. Pracownię Automatyzacji rozwiązano. W 1992 r. kilka bibliotek, w tym BG AGH, zakupiło zintegrowany system biblieczny VTLS, a w 1994 r. powstało lokalne konsorcjum instytucji eksploatujących VTLS, czyli Krakowski Zespół Biblieczny (KZB), w którego skład weszło 14 krakowskich instytucji naukowych. Od początku koordynatorem przedsięwzięć realizowanych przez KZB była BG AGH. Przez kilka lat Biblioteka Główna aktywnie uczestniczyła

również w pracach nad założeniami katalogu centralnego zbiorów polskich bibliotek naukowych i akademickich, który uruchomiony został w 2002 r. pod nazwą NUKAT.

Po II wojnie światowej rozwijały się też biblioteki na wydziałach. W 1956 r. funkcjonowało 68 bibliotek katedralnych i zakładowych, które łącznie dysponowały zbiorami obejmującymi 82 308 woluminów książek i 3606 jednostek inwentarzowych zbiorów specjalnych (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1956/57, 1957, s. 25). Już w drugiej połowie lat 50. zaczęto zatrudniać do prowadzenia bibliotek katedralnych wykwalifikowanych bibliotekarzy. Jedną z pierwszych była Janina Malinowska, zatrudniona w 1958 r., od 1961 r. prowadząca Bibliotekę Katedry Głębinia Szybów, a następnie Bibliotekę Instytutu Projektowania i Budowy Kopalń. Zasadniczy przełom w funkcjonowaniu bibliotek na wydziałach nastąpił w 1968 r., kiedy wprowadzono w ramach wydziałów nową strukturę organizacyjną, czyli instytuty. Zamiast bibliotek katedralnych i zakładowych powołano wówczas 44 biblioteki instytutowe, przy okazji porządkując księgozbiory. Gdy w 1990 r. zlikwidowano instytuty jako strukturę pośrednią na wydziałach, część bibliotek zorganizowano jako wydziałowe, a na niektórych wydziałach odtworzono z powrotem biblioteki katedralne. Obecnie sieć składa się z 14 bibliotek wydziałowych, siedmiu bibliotek katedralnych dwóch wydziałów (WEAiB i WIEiT) oraz trzech bibliotek jednostek pozawydziałowych (Studium Języków Obcych, Muzeum AGH i Centrum e-Learningu). Według stanu na koniec 2018 r. zbiory tych bibliotek liczyły łącznie 336 656 jednostek obliczeniowych, w tym 267 141 woluminów książek.

Trzeba tu podkreślić, że biblioteki wydziałowe biorą udział w tworzeniu wspólnego katalogu AGH. Wcześniej był to katalog kartkowy, obecnie elektroniczny. Stopień współpracy z Biblioteką Główną jest różny. Siedem bibliotek wydziałowych samodzielnie opracowuje zbiory i wprowadza opisy bezpośrednio do katalogu centralnego NUKAT, a BG opracowuje przedmiotowo dostarczone przez biblioteki wydziałowe książki. Sześć bibliotek wydziałowych nie opracowuje swoich zbiorów samodzielnie, lecz dostarcza do Oddziału Opracowania Zbiorów BG książki oraz komplet danych do opracowania rekordu egzemplarza (sygnatura, cena, zakres udostępniania). Biblioteki trzech wydziałów oraz jednostek pozawydziałowych nie biorą udziału w tworzeniu wspólnego katalogu. Zaawansowana integracja z systemem bibliotecznym BG – z modułem wypożyczania, ale bez możliwości elektronicznego zamawiania książek – jest tylko w jednej bibliotece wydziałowej – Wydziału Zarządzania. Konto biblioteczne jest jedno, wspólne dla Biblioteki Głównej i Biblioteki Wydziału Zarządzania. Wydaje się, że – w perspektywie kilku następnych lat – biblioteki wydziałowe powinny zostać

przekształcone w jednostki międzywydziałowe grupujące księgozbiory pokrewnych wydziałów lub biblioteki dziedzinowe, np. Międzywydziałowa Biblioteka Nauk o Ziemi i Górnictwa, Biblioteka Informatyki i Telekomunikacji.

Z kronikarskiego obowiązku należy dodać, że do 30 września 1992 r. bibliotekarze pracujący na wydziałach podlegali organizacyjnie i merytorycznie dyrektorowi Biblioteki Głównej. Obecnie bibliotekarze zatrudnieni w bibliotekach wydziałowych są pracownikami wydziałów, a Biblioteka Główna sprawuje jedynie merytoryczną opiekę nad ich pracą.

Trudna sytuacja lokalowa i stan techniczny budynku Biblioteki Głównej były od dłuższego czasu znane władzom uczelni. Ostatecznie w latach 1996–1999 przeprowadzono remont pomieszczeń Biblioteki, powiększając powierzchnię czytelni specjalistycznych i zmieniając układ funkcjonalny podstawowych agend bibliotecznych. Pomieszczenia katalogów i wypożyczalni dla pracowników, mieszczące się dotąd na I piętrze, przeniesiono na parter, w pobliże wypożyczalni dla studentów. Tym samym takie usługi biblioteczne jak informacja katalogowa, zamawianie książek i czasopism oraz wypożyczanie zostały skoncentrowane na jednym obszarze, możliwie najbliżej wejścia głównego do Biblioteki. Doprowadziło to także do ograniczenia ruchu na piętrach, gdzie znajdują się czytelnie. Dzięki konstrukcji modularnej budynku była możliwa tak duża modernizacja wnętrza i łatwe przystosowanie go do zmieniających się potrzeb. Remont ten pozostawiał nadal nierozwiązaną sprawę modernizacji elewacji i położenia nowego stropodachu, a także braku powierzchni magazynowych.

Niezależnie od wykonanych remontów – począwszy od roku 1999 – uczelnia prowadziła działania związane z uzyskaniem pozwolenia na rozbudowę budynku Biblioteki. W marcu 2001 r. zatwierdzono projekt budowlany rozbudowy i modernizacji opracowany przez „Miastoprojekt” Kraków Sp. z o.o. Po kilkuletnim zastoju w tej sprawie Senat AGH podjął nawet w 2004 r. stosowną uchwałę, wyrażającą wolę realizacji rozbudowy Biblioteki Głównej w latach 2005–2006 (Uchwała nr 121/2004 Senatu Akademii Górniczo-Hutniczej). Mimo to rozbudowy nadal nie rozpoczęto i projekt – przygotowany w 2001 r. – doczekał się w 2008 r. kolejnej tzw. koncepcji zamienniej. Stała się ona podstawą do otrzymania pozwolenia na budowę.

Ostatecznie w 2010 r. rozpoczęto modernizację południowej (główniej) elewacji budynku wraz z nowym podjazdem i schodami wejściowymi oraz stropodachu. W kolejnym roku zmodernizowano wschodnią i zachodnią elewację. Podjęto też decyzję o dobudowaniu w następnym etapie od strony północnej segmentu o szerokości około 7 m i remoncie kapitalnym starej części Biblioteki, by zwiększyć powierzchnię

magazynową, ale też przystosować budynek do przepisów przeciwpożarowych i potrzeb osób niepełnosprawnych. W trakcie remontów, przemieszczeń zbiorów i personelu dokonano w 2011 r. likwidacji Oddziału Czasopism, a pracownicy, wraz z wykonywanymi przez siebie zadaniami, przeszli do czterech oddziałów: Gromadzenia Zbiorów, Opracowania Zbiorów, Udostępniania Zbiorów i Oddziału Informacji Naukowej. Zmiany w strukturze organizacyjnej uwzględnione zostały w nowym projekcie rozbudowy i modernizacji Biblioteki Głównej. W 2012 r. rozpoczął się najtrudniejszy – dwuletni – etap dobudowy czterokondygnacyjnego modułu o szerokości około 7 m do istniejącego gmachu wzdłuż całej północnej ściany i łączenia starej części z nową. Postawiony wykonawcom warunek, że w trakcie realizacji inwestycji Biblioteka musi działać w sposób ciągły, był egzekwowany z całą stanowczością. Zdarzały się wprawdzie przypadki krótkotrwałego zamykania jakiejś agendy, ale zwykle było to tylko wyłączenie na czas zorganizowania jej w innym miejscu. Konieczne też było przejście na czas remontu na system jednozmianowy, ograniczający godziny otwarcia Biblioteki.

Dzięki tym wszystkim zabiegom udało się pomyślnie przebrnąć przez remont i był to niezwykle sprawdzian dla wszystkich pracowników Biblioteki. Modernizacja budynku i dobudowa segmentu sprawiły, że Biblioteka Główna AGH znowu jest jedną z najnowocześniejszych bibliotek w kraju, na miarę XXI wieku. Ostatecznie od lutego 2014 r. Biblioteka zaczęła działać w pełnym zakresie w klimatyzowanych pomieszczeniach. Uroczystego otwarcia dokonały władze uczelni w marcu 2014 r. Po rozbudowie powierzchnia użytkowa Biblioteki wynosi około 6100 m². W wyniku rozbudowy i modernizacji nastąpiły istotne zmiany w zakresie obsługi użytkowników oraz organizacji dostępu do części zbiorów. Funkcjonujące dotąd jako oddzielne wypożyczalnie dla studentów i pracowników połączono w jedną wspólną, a utworzenie tzw. Strefy Wolnego Dostępu i zgromadzenie tam około 60 000 podręczników (tzw. wieloegzemplarzówki) z możliwością samodzielnych wypożyczeń za pomocą urządzeń samoobsługowych (tzw. selfchecków) znacznie przyspieszyło zaopatrywanie się studentów w najpotrzebniejsze skrypty, szczególnie na początku roku akademickiego. Ułatwieniem dla użytkowników było połączenie czytelni Czasopism i Ogólnej w jedną dużą, dwupoziomową Czytelnię Główną. Prezentowane są w niej – w wydzielonej części – wszystkie tytuły prenumerowanych przez Bibliotekę Główną drukowanych czasopism polskich i zagranicznych⁷ oraz około 6000 egzemplarzy

⁷ Zauważa się większe wykorzystanie czasopism naukowych po połączeniu czytelni.

podręczników, a na antresoli znalazło się miejsce na cztery zamknięte pomieszczenia (kabiny) do indywidualnej pracy naukowej.

Funkcjonujące dotąd oddzielnie czytelnie Kartograficzną oraz Norm i Patentów połączono w dużą Czytelnię Norm, Patentów i Zbiorów Kartograficznych. Ta ostatnia czytelnia funkcjonuje w ramach Oddziału Zbiorów Specjalnych, gdzie działają także Ośrodek Informacji Patentowej (PATLIB) i Punkt Informacji Normalizacyjnej (PIN). Powiększono także, znajdującą się na parterze, Czytelnię Książek Własnych, która okazjonalnie może również pełnić funkcję sali konferencyjnej, ponieważ ma własny system audiowizualny (system nagłośnienia i sześć wielkowymiarowych telewizorów), a także zainstalowaną pętlę indukcyjną (indukcyjną) wspomagającą odbiór dźwięków przez osoby niedosłyszące. W czytelni tej zainstalowano mobilną ściankę działową, pozwalającą na podzielenie pomieszczenia na dwie niezależne sale. Do celów dydaktycznych, realizowanych przez pracowników BG, powstała wreszcie niewielka sala seminaryjna (laboratorium komputerowe). Cały gmach został przystosowany do obowiązujących przepisów przeciwpożarowych. Zastosowano też wiele rozwiązań ułatwiających korzystanie z Biblioteki osobom niepełnosprawnym (tabliczki z objaśnieniami w języku Braille'a, nowy podjazd do budynku, „mówiąca” winda, stoliki z podnoszonymi blatami). Zaowocowało to przyznaniem budynkowi Biblioteki wyróżnienia Urzędu Rady Miasta w konkursie „Kraków bez barier 2013” w kategorii „budynki użyteczności publicznej”.

Niezależnie od najważniejszego wydarzenia ostatniego dziesięciolecia, czyli rozbudowy budynku Biblioteki Głównej, zainicjowano kilka innych przedsięwzięć. Od 2001 r. budowana była biblioteka cyfrowa, choć pierwszy zdigitalizowany tekst (skrypt uczelniany) Biblioteka Główna udostępniła w Internecie już w 1999 r. Od 2006 r. w Akademickiej Bibliotece Cyfrowej – AGH (ABC AGH) zaczęto rejestrować rozprawy doktorskie, których obrona odbyła się w AGH, a od 2007 r. – artykuły z uczelnianych czasopism naukowych AGH. W bazie znalazły się także inne typy dokumentów. Wszystkie one są sukcesywnie przenoszone do Repozytorium AGH. Prace nad projektem repozytorium instytucjonalnego, którego zadaniem jest rejestracja pełnych tekstów prac dyplomowych (licencjackich, inżynierskich, magisterskich), rozpraw doktorskich, publikacji pracowników, dokumentów administracyjnych itp., rozpoczęto pod koniec 2013 r. – przy istotnym udziale dyrekcji i pracowników Biblioteki Głównej. W 2015 r. pracownicy BG rozpoczęli wprowadzanie do Repozytorium AGH prac dyplomowych z poszczególnych wydziałów (metadane oraz pliki z pisemnymi pracami dyplomowymi). Prace dyplomowe zgromadzone w Repozytorium AGH są następnie przesyłane do Ogólnopolskiego Repozytorium

Prac Dyplomowych. Projekt jest realizowany przy współpracy z Uczelnianym Centrum Informatyki.

Równolegle – w ramach projektu Repozytorium AGH – realizowany jest podprojekt „Historia AGH”. Wykorzystano w nim zasoby lokalnych baz, od wielu lat tworzonych przez Bibliotekę Główną – BIOGRAM i DHC. Baza BIOGRAM (wcześniej w formie tradycyjnej kartoteki) początkowo obejmowała bibliografię osobową dotyczącą wszystkich znaczących postaci uczelni. Później zaczęto do niej wprowadzać także notki o osobach, o których pojawiały się wzmianki w różnych źródłach. Kilka lat później zaczęto tworzyć bazę rejestrującą doktoraty honorowe nadawane przez AGH – baza DHC. Po zmianie oprogramowania (przejście z ISIS-a na Wiki), scaleniu baz, dodaniu portretów, uzupełnieniu o źródła, powstała podstawa do utworzenia portalu „Historia AGH”. W portalu zgromadzono także kilkanaście nagrań tzw. historii mówionej ze wspomnieniami co znamienitszych profesorów naszej uczelni – m.in. prof. Z. Ormana, rektorów R. Tadeusiewicza, A. Tajdusia czy T. Słomki.

Jednym ze szczegółowych zadań statutowych Biblioteki Głównej jest rejestrowanie dorobku naukowego pracowników uczelni. Wydawana od wielu lat w formie drukowanej Bibliografia Publikacji Pracowników AGH (BPP) od 1999 r. dostępna jest online. Zawartość bazy uzupełniana jest przez pracowników BG, a stałe wsparcie informatyczne zapewnia i o rozwój bazy dba Uczelniane Centrum Informatyki. Dzięki odpowiednim funkcjonalnościom bazy BPP możliwe jest przygotowanie na bieżąco wszelkich zestawień i statystyk na potrzeby władz uczelni i wydziałów, a także poszczególnych pracowników.

W 2015 r., na wniosek rektora AGH, przeniesiono do gmachu BG Bibliotekę Pracowniczą i włączono ją, jako wydzieloną inwentarzowo kolekcję, do zbiorów naszej Biblioteki – w październiku 2015 r. rozpoczęto udostępnianie w Strefie Wolnego Dostępu około 12 000 książek beletrystycznych. Zgodnie z zawartym porozumieniem zakup książek do Biblioteki Pracowniczej finansowany jest, jak wcześniej, przez Dział Socjalno-Bytowy. Przewiduje się jednak w przyszłości współfinansowanie zakupu przez Uczelnianą Radę Samorządu Studentów i wtedy również studenci będą mogli korzystać z tego księgozbioru.

Tak oto prezentuje się Biblioteka Główna AGH, która wraz z bibliotekami wydziałów i jednostek pozawydziałowych tworzy uczelniany system bibliotecznoinformacyjny. System ten powinien jednak ewoluować w kierunku koncentracji zbiorów (Biblioteka Główna i pięć, sześć bibliotek międzywydziałowych) i jednolitego informatycznego programu bibliotecznego.

Niezależnie od zmian zachodzących w otoczeniu Biblioteka Główna będzie nadal ważnym partnerem dla środowiska naukowego Uczelni.

Bibliografia

- Akademia Górnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1938/39 (1938). Kraków: Akademia Górnicza.
- Akademia Górnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1946/47 (1946). Kraków: Akademia Górnicza.
- Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1956/57 (1957). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Archiwum AGH –teczka osobowa A. Langie.
- Dudziak-Kowalska M., Janczak B. (2011). Z dziejów średniego szkolnictwa bibliotekarskiego. Liceum bibliotekarskie w Krakowie (1947–1960). *Biblioteka*, nr 15 (24), s. 195–215.
- Krawczyk J. (2010). Spiridion Wukadinović. Przyczynek do dziejów kształcenia bibliotekarzy na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1920–1923. *Roczniki Biblioteczne*, R. 54, s. 167–172.
- Krawczyk J. (2011). Wydział Oświatowo-Bibliotekarski Wyższej Szkoły Nauk Społecznych Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w Krakowie 1946–1951. *Roczniki Biblioteczne*, R. 55, s. 171–192.
- Lipska H. (1979). Biblioteka Jagiellońska w czasie okupacji 1939–1945. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, R. 29, nr 1/2, s. 131–147.
- Protokoły Rady Bibliotecznej 1922–1933. (rkps, przechowywany w zbiorach BG AGH).
- Skład osobowy i spis wykładów Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na rok akademicki 1957–1958 (1958). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Skład osobowy i spis wykładów Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na rok akademicki 1958–1959 (1959). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Skład osobowy i spis wykładów. Rok akademicki 1960–61 (1960). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Skład osobowy w roku akademickim 1966–1967 (1967). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Skład osobowy w roku akademickim 1970–1971 (1971). Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza.
- Statut Akademii Górniczej w Krakowie (1930). Kraków: [Akademia Górnicza].
- Uchwała nr 121/2004 Senatu Akademii Górniczo-Hutniczej z dnia 9 czerwca 2004 r. (rkps).
- Ustawa z dnia 13 lipca 1920 o szkołach akademickich. Dz.U. 1920, nr 72, poz. 494.

Repozytoria instytucjonalne na świecie: próba charakterystyki

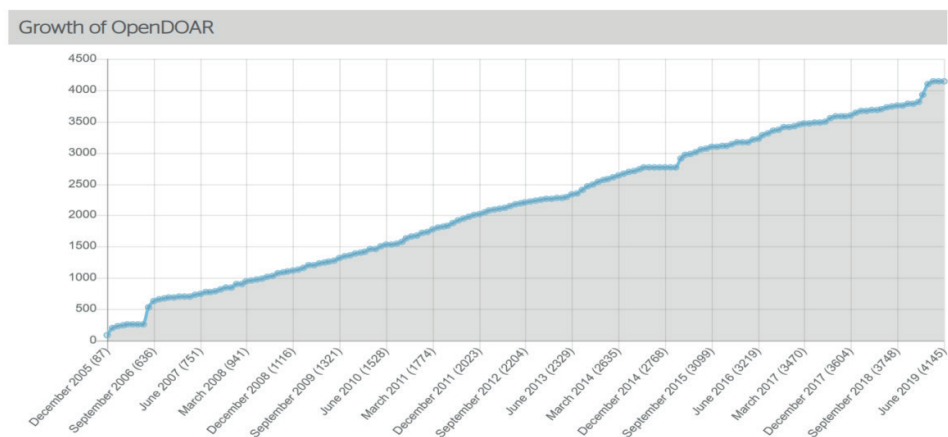
Streszczenie: Celem opisanego w artykule badania była analiza systemów obsługujących repozytoria instytucjonalne na uczelniach. Na potrzeby badania wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa oraz metodę wielokrotnego studium przypadku. Do badania zostało wybranych dwadzieścia repozytoriów z największą liczbą dokumentów zaindeksowanych w Google Scholar według portalu Ranking Web of Repositories. Badana była funkcjonalność repozytoriów, budowa i rodzaj systemu użytego do zarządzania repozytorium oraz kolekcje i typy udostępnianych zasobów. Przeprowadzone analizy pozwoliły na ustalenie podobieństw i różnic w funkcjonowaniu repozytoriów. W przyszłości mogą posłużyć do praktycznego doskonalenia funkcjonalności repozytoriów i rozwoju dalszych badań związanych z zarządzaniem i dystrybucją informacji naukowej.

Słowa kluczowe: funkcjonalność repozytoriów, Ranking Web of Repositories, repozytoria instytucjonalne, systemy repozytoryjne

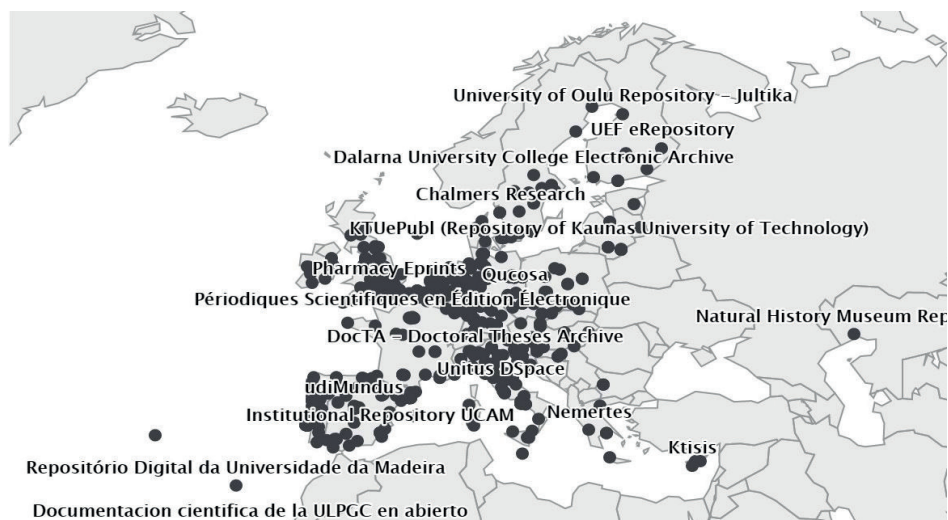
1. Wstęp

Repozytoria cyfrowe funkcjonują już od wielu lat. Pierwsze zostało założone przez Paula Ginsparga w 1991 r. (Ginsparg 2011, s. 4). W katalogu repozytoriów OpenDOAR notowane są od 2005 r. i obecnie jest w nim zgłoszonych 4145 repozytoriów (rys. 1), w tym 3576 instytucjonalnych (OpenDOAR Statistics 2019).

W Registry of Open Access Repositories (<http://roar.eprints.org>) zgłoszonych jest 4727 repozytoriów, w tym 3248 instytucjonalnych (Registry of Open Access Repositories 2019). Najwięcej repozytoriów znajduje się w Europie. Według OpenDOAR jest ich 1904 (OpenDOAR 2019, zakładka: Search, wyszukiwarka: Browse by Country). Zilustrowano to na rysunku 2.

Rys. 1. Liczba repozytoriów na świecie
(źródło: OpenDOAR Statistics 2019)

Rys. 2. Repozytoria w Europie
(źródło: OpenAIRE 2019)

Przedstawione dane liczbowe wskazują na to, że w kontekście zmian w komunikacji naukowej, jakie można zauważyć na świecie, repozytoria stały się nowym sposobem dostępu do naukowych zasobów cyfrowych. Widoczne jest to szczególnie w *Planie S*

wdrażanym przez cOAlition S, gdzie wymienia się repozytoria jako równoległy kanał publikowania wyników badań w otwartym dostępie i zachęca do archiwizowania wszystkich publikacji w repozytoriach, niezależnie od tego, gdzie pierwotnie zostaną wydane (cOAlition S 2019).

Jednak samo wdrożenie i uruchomienie repozytorium na uczelni jest dużym wyzwaniem (Szafrąński 2019, s. 133, 137). Dotyczy to zarówno technicznego aspektu wdrożenia systemu, jak i prac koncepcyjnych związanych z wyborem systemu informatycznego oraz projektowaniem: wyglądu interfejsów, kolekcji i typów zasobów.

2. Stan badań

Systemy repozytoryjne były już przedmiotem różnych badań. Należy m.in. wymienić publikacje pod redakcją Burtona B. Callicotta, Davida Scherera i Andrew Wesolka (Callicot et al. 2016), autora niniejszego artykułu (Szafrąński 2019) oraz Simony da Rocha Weitzel (Weitzel 2019). W pierwszej kompleksowo zostały omówione poszczególne komponenty działania repozytoriów – od wyboru systemu, przez politykę udostępniania, po przykłady wdrożeń. W drugiej autor przeprowadził badania dotyczące zarządzania zasobami cyfrowymi w polskich repozytoriach. W trzeciej została przeprowadzona analiza brazylijskich repozytoriów pod kątem ich funkcjonalności i jakości. O funkcjach polskich repozytoriów w początkowym okresie ich powstawania pisał Remigiusz Sapa (Sapa 2009).

W literaturze światowej jest wiele publikacji dotyczących działania repozytoriów, jednak poza wymienionymi wyżej analizami polskich i brazylijskich repozytoriów nie ma zbyt wielu badań większej liczby repozytoriów jednocześnie, szczególnie tych z pierwszych miejsc w rankingach światowych, i brakuje analiz z obszaru zastosowań praktycznych.

3. Cel i metoda badań

Celem badań była analiza systemów, które służą do zarządzania repozytoriami instytucjonalnymi działającymi na uczelniach, oraz analiza zasobów cyfrowych w nich gromadzonych. W konsekwencji posłużyła ona do rozpoznania unikalnych rozwiązań zastosowanych w poszczególnych repozytoriach i może w przyszłości pomóc w ulepszeniu funkcjonowania istniejących repozytoriów lub uruchamianych nowych systemów repozytoryjnych.

Do analizy zostało wybranych dwadzieścia instytucjonalnych repozytoriów akademickich rozumianych jako systemy do zarządzania zasobami cyfrowymi pracowników

danej uczelni (problemy terminologiczne zostały omówione w wielu publikacjach, np. Szafrński 2019) (tab. 1). Repozytoria zostały zakwalifikowane do badania na podstawie Ranking Web of Repositories. Autor wybrał systemy, w których zgromadzone zasoby mają największy wskaźnik indeksowania w Google Scholar (tab. 2) i które działają na uczelniach.

Tabela 1
Repozytoria wybrane do badania – zestawione alfabetycznie

Nazwa repozytorium	Państwo	Adres URL
Elektronna biblioteka BGU [Электронная библиотека БГУ]	Białoruś	http://elib.bsu.by
EScholarship University of California	Stany Zjednoczone	https://escholarship.org
FGV Digital Repository	Brazylia	http://bibliotecadigital.fgv.br/dspace
HELDA University of Helsinki	Finlandia	https://helda.helsinki.fi
Institutional Repository of NCTU	Tajwan, Chiny	https://ir.nctu.edu.tw
Iowa State University Digital Repository	Stany Zjednoczone	https://lib.dr.iastate.edu
Kyoto University Research Information Repository	Japonia	https://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp
LUME Repositório Digital UFRGS	Brazylia	https://lume.ufrgs.br
Lund University Publications	Szwecja	https://lup.lub.lu.se/search
MIT Libraries / DSpace@MIT	Stany Zjednoczone	https://dspace.mit.edu
Osaka University Knowledge Archive	Japonia	https://ir.library.osaka-u.ac.jp/repo/ouka/all
Repositório da Produção Científica e Intelectual da Unicamp	Brazylia	http://repositorio.unicamp.br
Repositório Institucional da UFSC	Brazylia	https://repositorio.ufsc.br
Repositório Institucional UNESP	Brazylia	https://repositorio.unesp.br
Repository Universitas Gadjah Mada	Indonezja	https://repository.ugm.ac.id
ScholarsArchive @ OSU	Stany Zjednoczone	https://ir.library.oregonstate.edu
The Digital Library of Theses and Dissertations of the University of São Paulo	Brazylia	http://www.teses.usp.br
Universitas Airlangga Repository	Indonezja	http://repository.unair.ac.id
UPCommons	Hiszpania	https://upcommons.upc.edu
Utrecht University Repository	Holandia	https://dspace.library.uu.nl

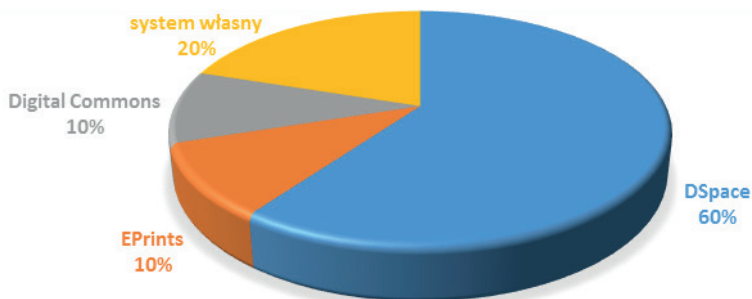
(źródło: Ranking Web of Repositories 2019)

Badania zostały przeprowadzone metodą wielokrotnego studium przypadku. W trakcie badań autor dokonał analizy systemów repozytoryjnych pod kątem używanego systemu informatycznego, liczby udostępnionych zasobów, rodzajów dostępnych kolekcji, na które podzielone są zasoby dostępne w systemie, typów zasobów, mechanizmów wyszukiwania informacji, integracji ORCID z repozytorium oraz polityki udostępniania.

Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa posłużyła do przeglądu piśmiennictwa związanego z badaną tematyką.

4. Repozytoria instytucjonalne – analiza wyników badań

Większość badanych repozytoriów do zarządzania zasobami cyfrowymi używa oprogramowania DSpace (dwanaście repozytoriów). W czterech uczelniach używane są systemy własne. Pozostałe wykorzystywane systemy to EPrints (dwa repozytoria) i Digital Commons (dwa repozytoria). Dane przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 3. Systemy do zarządzania zasobami w badanych repozytoriach

Dwa badane repozytoria są częścią większych systemów typu CRIS (*Current Research Information System*). Posiadają one dodatkowe funkcje, np. profile naukowców czy dane parametryczne (Joint 2008, s. 571–572).

W większości badanych repozytoriów zasoby podzielone są na główne kolekcje według struktury wydziałów i jednostek funkcjonujących na danej uczelni (jedenaście repozytoriów). Podobnie kolekcje zorganizowane są w większości polskich repozytoriów (Szafrąński 2019, s. 123).

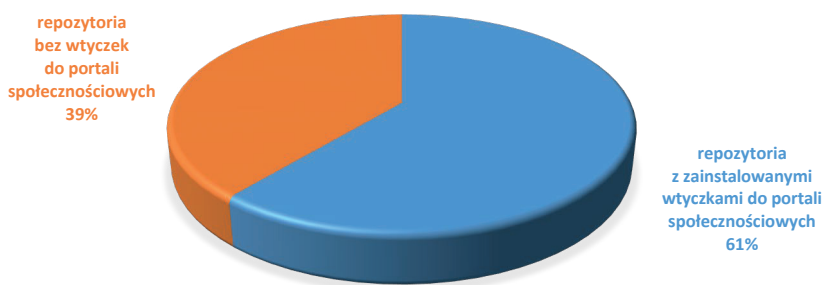
Innymi sposobami podziału głównych kolekcji są podziały według: typów zasobów (sześć repozytoriów), rodzajów zbiorów – nauka, dydaktyka, dziedzictwo

(jedno repozytorium), wydziałów i jednostek oraz typów zasobów (jedno repozytorium). W jednym repozytorium nie ma wyszczególnionych żadnych kolekcji. Dane procentowe przedstawione są na rysunku 4.

Rys. 4. Kolekcje główne w badanych repozytoriach

W jedenastu repozytoriach zainstalowane są wtyczki do portali społecznościowych. W pozostałych repozytoriach nie ma takiej funkcjonalności. Dane przedstawiono na rysunku 5.

Rys. 5. Używanie wtyczek do portali społecznościowych w badanych repozytoriach

Porównanie repozytoriów pod względem liczby publikacji indeksowanych w Google Scholar i liczby publikacji faktycznie znajdujących się w systemach repozytoryjnych wskazuje na duże rozbieżności. W wyniku analizy tabeli 2 można stwierdzić, że Google Scholar nie indeksuje wszystkich publikacji znajdujących się w repozytoriach.

W niektórych przypadkach rozbieżności są bardzo duże. Różnice dochodzą nawet do ponad 100 tys. publikacji w przypadku EScholarship University of California. Trudno wymienić wszystkie przyczyny. Najważniejsza, która wymieniana jest na stronach Google Scholar dla webmasterów, to posiadanie najnowszej wersji systemu repozytoryjnego. Do zarządzania repozytorium firma Google rekomenduje systemy: EPrints, Digital Commons, DSpace (Google Scholar 2019). Większość repozytoriów wymienionych w tabeli 2 działa na starszych wersjach podanych wyżej programów.

Dokumenty deponowane w repozytoriach powinny być zapisane w formacie PDF, a wielkość pliku nie powinna przekraczać 5 MB. Powinny być przygotowane według schematu: tytuł na początku większą czcionką niż reszta tekstu, pod tytułem powinien znaleźć się autor lub autorzy, na końcu tekstu podpisana w nagłówku bibliografia (Google Scholar 2019). W wielu tekstach naukowych nie przestrzega się jednak tych zasad. Jest to kolejny powód słabego indeksowania zasobów w Google Scholar.

Są trzy repozytoria, z których Google Scholar indeksuje więcej dokumentów, niż znajduje się w systemie: FGV Digital Repository, Utrecht University Repository i The Digital Library of Theses and Dissertations of the University of São Paulo. W przypadku FGV Digital Repository można to łatwo wytłumaczyć, ponieważ jest ono częścią większego systemu, do którego podpięte są jeszcze portale obsługujące czasopisma oraz książki. W rankingu podana jest suma indeksowanych w Google Scholar dokumentów z tych trzech baz. Natomiast w pozostałych dwóch repozytoriach trudno stwierdzić przyczynę takiej rozbieżności. Można przypuszczać, że repozytoria mają ukryte zasoby, ale są to tylko domysły autora nieoparte badaniami.

Tabela 2

Repozytoria zestawione według liczby publikacji indeksowanych w Google Scholar

Nazwa repozytorium	Liczba publikacji indeksowanych w Google Scholar	Liczba publikacji w repozytorium
LUME Repositório Digital UFRGS	153 000	191 845
Kyoto University Research Information Repository	134 000	195 910
Elektronnaja biblioteka BGU [Электронная библиотека БГУ]	109 000	164 815
EScholarship University of California	103 000	226 532
Repository Universitas Gadjah Mada	85 600	94 681
Utrecht University Repository	78 700	62 089

Tabela 2 cd.

Nazwa repozytorium	Liczba publikacji indeksowanych w Google Scholar	Liczba publikacji w repozytorium
The Digital Library of Theses and Dissertations of the University of São Paulo	77 600	52 603
Lund University Publications	70 200	189 031
Repositório Institucional UNESP	66 700	140 693
Institutional Repository of NCTU	66 500	148 316
FGV Digital Repository	65 600	23 256
Universitas Airlangga Repository	65 300	76 854
UPCommons	64 200	125 274
MIT Libraries / DSpace@MIT	61 600	106 263
Repositório da Produção Científica e Intelectual da Unicamp	61 600	141 188
Iowa State University Digital Repository	61 300	83 362
ScholarsArchive @ OSU	59 500	70 195
Repositório Institucional da UFSC	54 900	117970
Osaka University Knowledge Archive	54 500	66 905
HELDA University of Helsinki	53 800	80 456

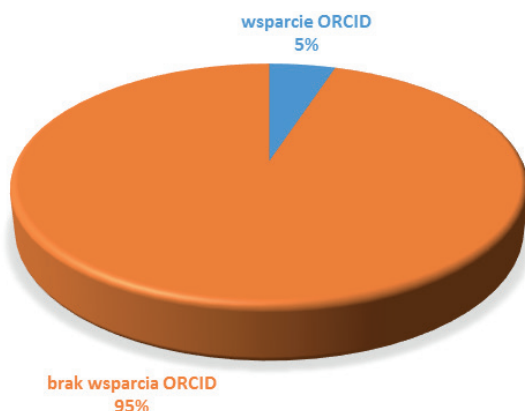
(źródło: opracowanie na podstawie Ranking Web of Repositories i badań własnych)

W większości wymienionych w tabeli 2 repozytoriów część zasobów nie posiada pełnych tekstów dokumentów. Jest to w głównej mierze zależne od polityki otwartości przyjętej na danej uczelni. Wśród badanych repozytoriów tylko sześć przyjęło tzw. otwarty mandat (otwarty mandat – obowiązek deponowania przez autorów własnych publikacji w otwartym dostępie, często narzucony przez pracodawcę, instytucję naukową lub przyjęty jednogłośnie przez daną grupę autorów (Siewicz 2012, s. 13)). Pozostałe repozytoria działają na zasadach dobrowolności. W przypadku Biblioteki Cyfrowej Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego (Электронная библиотека БГУ) nie udało się autorowi dotrzeć do dokumentów związanych z tym tematem.

W badanych repozytoriach nie ma rozbudowanych funkcji wspierających naukowca w cytowaniu prac. Tylko jedno repozytorium pozwala na pobranie metadanych do

cytowania i można to zrobić w ośmiu stylach cytowań, jednak sama funkcjonalność dostępna jest w innym systemie połączonym linkami z systemem repozytorium. W pięciu repozytoriach jest odesłanie do systemów zewnętrznych pozwalających na zarządzanie własną bibliografią, np. Mendeley czy EndNote.

Wyświetlanie ID i powiązanie nazwiska naukowca z bazą ORCID wspierane jest tylko w jednym repozytorium (rys. 6). Dodatkowo to repozytorium powiązane jest z innymi systemami uczelni, np. bazą profili naukowców.

Rys. 6. Wspieranie ORCID w repozytoriach

W badanych repozytoriach obok standardowych typów zasobów takich jak książki, artykuły i rozdziały występują również unikatowe, rzadko spotykane w repozytoriach typy publikacji, np. raport techniczny, eksperyment, działowy biuletyn informacyjny, wykład, adnotacja. Przepuszczalnie wymyślono je na potrzeby konkretnych, specyficznych dla danego repozytorium zasobów i w związku z tym nie do końca przystają one do obowiązujących standardów.

W poszczególnych repozytoriach są znaczne różnice w liczbie typów zasobów. Przedstawia to tabela 3. Rozbieżność jest bardzo duża – od podziału na trzy typy zasobów do nawet siedemdziesięciu ośmiu, co wskazuje na dostosowywanie typologii zasobów do konkretnych potrzeb danej uczelni i funkcji, jaką ma spełniać repozytorium. Przykładowo zadaniem głównym biblioteki cyfrowej The Digital Library of Theses and Dissertations of the University of São Paulo jest archiwizowanie rozpraw magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych.

Tabela 3
Repozytoria zestawione według liczby typów zasobów

Nazwa repozytorium	Liczba typów zasobów
Elektronnaja biblioteka BGU [Электронная библиотека БГУ]	78
Repositório da Produção Científica e Intelectual da Unicamp	73
LUME Repositório Digital UFRGS	36
UPCommons	35
ScholarsArchive @ OSU	27
HELDA University of Helsinki	24
Repositório Institucional UNESP	23
FGV Digital Repository	21
Universitas Airlangga Repository	19
Osaka University Knowledge Archive	16
Kyoto University Research Information Repository	14
Utrecht University Repository	14
EScholarship University of California	10
Repository Universitas Gadjah Mada	10
Lund University Publications	10
Institutional Repository of NCTU	7
The Digital Library of Theses and Dissertations of the University of São Paulo	3
Repositório Institucional da UFSC	3
MIT Libraries / DSpace@MIT	trudno określić
Iowa State University Digital Repository	trudno określić

Podobne są natomiast w repozytoriach mechanizmy wyszukiwania publikacji. W każdym systemie jest możliwość wyszukiwania prostego i zaawansowanego oraz tzw. discover, czyli zawężania wyników wyszukiwania według przyjętych filtrów. W jednym repozytorium ciekawostką jest, że przeszukiwać w systemie można tylko przez zewnętrzną wyszukiwarkę będącą częścią agregatora NARCIS. W dziewięciu repozytoriach można filtrować wyniki m.in. według czterech podstawowych kryteriów: autora, tytułu, typu zasobu oraz tematu. W dwiętnastu repozytoriach można filtrować m.in. według autora. W jednym repozytorium są dwadzieścia trzy filtry do zawężania wyników. Ponadto każde z repozytoriów ma własne konfiguracje filtrów. Dostępne są w różnych ustawieniach, czyli każde repozytorium definiuje sobie własny

zestaw filtrów. Oprócz wymienionego wyżej zawężania wyników według kryteriów: autor, tytuł, typ zasobu i temat występują w różnych konfiguracjach kryteria: data, wydawca, język, wydziały, jednostki, specjalizacja, prawa dostępu, promotor, abstrakt, projekt, słowa kluczowe, abstrakt, obszar wiedzy, format pliku, obszar wiedzy itp.

5. Podsumowanie

Z całą pewnością można stwierdzić, że największym problemem repozytoriów jest indeksowanie w Google Scholar. Pomimo używania zalecanych przez Google systemów nie wszystkie publikacje są rozpoznawane poprawnie przez wyszukiwarkę. Oczywiście nie jest to jedyna trudność, ale jedna z podstawowych. Przyglądając się samym systemom, można zauważyć, że większość repozytoriów bazuje na systemach *open source* bez rozbudowywania ich funkcjonalności ponad to, co oferuje sam system. Różnice występują na pewno w systemach autorskich, które dostosowywane są już do konkretnych potrzeb. Na podstawie analizy liczby typów zasobów i nadawanych im nazw można stwierdzić, że w niektórych repozytoriach jest to przygotowywane dość chaotycznie. Inaczej wygląda to w przypadku głównych kolekcji, które dość wiernie odzwierciedlają strukturę uczelni.

Ciekawą funkcjonalnością, którą coraz częściej można zauważyć w repozytoriach, jest instalacja wtyczek do portali społecznościowych, które służą użytkownikom do szybkiego przekazania informacji o dostępnych zasobach. Dość zaskakujące jest to, że tak popularny na świecie identyfikator jak ORCID jest wspierany tylko w jednym repozytorium. Wyszukiwanie zasobów przez wyszukiwarki wewnętrzne działa podobnie we wszystkich repozytoriach.

Przyglądając się przeprowadzonym badaniom i bazując na własnym doświadczeniu, autor stwierdził, że badane repozytoria w większości przypadków są na wczesnym etapie rozwoju pomimo dużej ilości zasobów w nich zgromadzonych. Na liczbę zasobów ma też wpływ przyjęta polityka otwartości. Repozytoria, które przyjęły politykę otwartego mandatu, są na najwyższych miejscach w Ranking Web of Repositories.

Bibliografia

- Callicott B.B., Scherer D., Wesolek A. (2016). Making Institutional Repositories Work [online]. West Lafayette: Purdue University Press. e-ISBN 9781612494227. Dostępny w: <https://oopen.org/download?type=document&docid=626981> [przełączany 1.06.2019].
- cOAlition S (2019). Plan S: Making full and immediate Open Access a reality: principles and implementation [online]. Science Europe AISBL. Dostępny w: <https://www.coalition-s.org/principles-and-implementation> [przełączany 27.06.2019].

- Ginsparg P. (2011). It was twenty years ago today... [online]. Dostępny w: <https://arxiv.org/pdf/1108.2700.pdf> [przełączany 1.05.2019].
- Google Scholar (2019). Inclusion Guidelines for Webmasters [online]. Google Scholar. Dostępny w: <https://scholar.google.com/scholar/inclusion.html> [przełączany 28.06.2019].
- Joint N. (2008). Current Research Information Systems, Open Access Repositories and Libraries: ANTAEUS. *Library Review* [online], vol. 57, no. 8, s. 570–575. Dostępny w: <https://doi.org/10.1108/00242530810899559> [przełączany 17.06.2019].
- OpenAIRE Share publications (2019) [online]. OpenAIRE. Dostępny w: <https://explore.openaire.eu/participate/deposit-publications> [przełączany 17.06.2019].
- OpenDOAR Statistics (2019) [online]. JISC. Dostępny w: http://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html [przełączany 13.06.2019].
- OpenDOAR zakładka: Search, wyszukiwarka: Browse by Country (2019) [online]. OpenDOAR, JISC. Dostępny w: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_by_country [przełączany 17.06.2019].
- Ranking Web of Repositories (2019) [online]. Cybermetrics Lab – CSIC. Dostępny w: <http://repositories.webometrics.info/en/institutional> [przełączany 1.06.2019].
- Registry of Open Access Repositories (2019) [online]. University of Southampton. Dostępny w: <http://roar.eprints.org> [przełączany 17.06.2019].
- Sapa R. (2009). Repozytoria i spisy bibliograficzne publikacji pracowników uczelni w polskich bibliotekach akademickich. W: Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci [Libraries and their clients: free or fee services supporting social communication in digital era] [online]. Red. M. Kocójowa. Seria III, ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, 1896–3846, nr 6. Kraków: Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, s. 213–223. ISBN 9788392159339. Dostępny w: <https://isi.uj.edu.pl/wydawnictwa-iinib-uj/seria-3/06> [przełączany 17.05.2019].
- Siewicz K. (2012). Otwarty dostęp do publikacji naukowych: kwestie prawne. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. ISBN 9788323509677.
- Szafrąński L. (2019). Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. ISBN 9788365741257.
- Weitzel S. da R. (2019). O mapeamento dos repositórios institucionais brasileiros: perfil e desafios. *Encontros Bibli: revista eletrônica de biblioteconomia e ciência da informação* [online], vol. 24, no. 54, s. 105–123. Dostępny w: <https://doi.org/10.5007/1518-2924.2019v24n54p105> [przełączany 17.06.2019].

Daniel Saramak

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Górnictwa i Geoinżynierii, Kraków

Nowoczesna biblioteka akademicka – rzeczywistość a oczekiwania

Streszczenie: W dobie gwałtownego rozwoju nowych technologii oraz intensywnych badań naukowych prowadzonych w wielu dziedzinach życia i związanych z tym potrzeb popularyzowania nowych osiągnięć rola bibliotek akademickich ulega stałym przekształceniom. Pozostaje ona nadal niezastąpionym źródłem czerpania wiedzy z wydawnictw papierowych, jednak pakiet oferowanych usług bibliotecznych nieustannie się poszerza i podlega modyfikacjom. Czy kierunki rozwoju biblioteki akademickiej są zgodne z oczekiwaniami jej interesariuszy? Czy studenci i pracownicy naukowcy są świadomi tych zmian? Czego można oczekiwać w najbliższej przyszłości?

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, badania ankietowe, usługi biblioteczne

1. Wstęp

Pierwsze biblioteki pojawiły się wraz z rozwojem starożytnych cywilizacji (Egipt, Chiny, Grecja oraz Aleksandria) (Golasz-Szołomnicka 2000; Kaczmarek 2004). Ich rola polegała głównie na gromadzeniu i przechowywaniu książek oraz innych dokumentów i materiałów. W średniowieczu powstawały biblioteki przy kościołach i klasztorach (Sadowska, Zimnoch 2015), które oprócz przechowywania książek zajmowały się także ich „wytwarzaniem”. Po wynalezieniu druku nastąpił gwałtowny rozwój bibliotek, stały się też one szerzej dostępne także dla mniej zamożnych warstw społeczeństwa. Jednocześnie zaczęły powstawać coraz bardziej zróżnicowane biblioteki, jednak główna ich funkcja nadal zasadniczo pozostawała taka sama i wiązała się z gromadzeniem książek i innych materiałów bibliotecznych oraz ich udostępnianiem.

Rozwój szkolnictwa, nauki i techniki, począwszy od średniowiecza, skutkowało powstawaniem bibliotek akademickich i uniwersyteckich, które postrzegano jako wsparcie przy prowadzeniu procesu dydaktycznego zarówno dla studentów, jak i wykładowców, w pracach naukowo-badawczych oraz przy udostępnianiu i udziale informacji – zatem rola biblioteki akademickiej uległa przeformowaniu oraz rozszerzeniu w porównaniu z ówczesnymi bibliotekami powszechnymi.

W dzisiejszych czasach, w okresie gwałtownego rozwoju nauki, nowych technologii związanych z gromadzeniem i upowszechnianiem danych i informacji, a zwłaszcza wspomagających systemów informatycznych rola biblioteki akademickiej zmienia się, na co wpływa także inny niż dawniej sposób prowadzenia procesu kształcenia na uczelni wyższej.

Celem artykułu jest próba oceny, jak współcześni użytkownicy biblioteki akademickiej postrzegają jej rolę i funkcję. Badania prowadzone były wśród czytelników Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie (BG), drugiej co do wielkości księgozbioru biblioteki w Krakowie oraz jednej z największych bibliotek technicznych w kraju.

2. Ogólna charakterystyka oferty Biblioteki Głównej AGH

Zakres tematyczny księgozbioru gromadzonego przez Bibliotekę Główną jest zgodny z tematyką prowadzonych w uczelni badań i kierunków studiów. Obejmuje m.in. zagadnienia z zakresu: górnictwa, wiertnictwa, metalurgii, odlewnictwa, inżynierii materiałowej, ceramiki, elektrotechniki, automatyki, elektroniki, informatyki, inżynierii mechanicznej, robotyki, geologii, geofizyki, inżynierii i ochrony środowiska, geodezji, energetyki, zarządzania, fizyki i techniki jądrowej, matematyki, chemii, a także nauk społecznych.

Podstawowymi rodzajami zbiorów są książki (drukowane i elektroniczne), czasopisma (drukowane i elektroniczne) oraz zbiory specjalne (normy, opisy patentowe, zbiory kartograficzne, literatura techniczno-handlowa, starodruki oraz rozprawy doktorskie, których obrona odbyła się w AGH). Podstawowymi źródłami informacji o księgozbiorze są katalog komputerowy i katalogi kartkowe. Katalog kartkowy jest dostępny również w wersji online (karty zostały zdigitalizowane). Ze zbiorów Biblioteki Głównej można korzystać na miejscu, przez wypożyczanie na zewnątrz oraz wypożyczenia międzybiblioteczne.

Podstawową funkcją Biblioteki jest działalność usługowa realizowana przez wyszukiwanie i dostarczanie dla szerokiego kręgu odbiorców informacji naukowej,

bezpośrednie udostępnianie zbiorów w trybie prezencyjnym (w czytelnich), przez wypożyczanie indywidualne i międzybiblioteczne oraz organizowanie dostępu do zasobów elektronicznych. Korzystanie z e-źródeł jest możliwe pod warunkiem użytkowania komputerów zarejestrowanych w sieci uczelnianej AGH oraz przez system HAN. Niektóre źródła elektroniczne są dostępne jednostanowiskowo z komputerów w Oddziale Informacji Naukowej lub Oddziale Zbiorów Specjalnych.

Usługi informacyjne obejmują m.in. pomoc w poszukiwaniach bibliograficznych i rzeczowych literatury na dany temat na podstawie elektronicznych i drukowanych źródeł informacji, sporządzanie tematycznych zestawień bibliograficznych dla pracowników naukowych oraz dla przemysłu (na zlecenie), wykonywanie analiz bibliometrycznych opracowanych publikacji naukowych z wykorzystaniem dostępnych baz. W Bibliotece prowadzone są też liczne szkolenia dla pracowników i studentów uczelni.

Badania ankietowe satysfakcji czytelniczej są dosyć częstymi praktykami stosowanymi przez pojedyncze biblioteki lub prowadzonymi w szerszej skali (Koryś et al. 2017). Podobne badania były prowadzone przez Bibliotekę Główną AGH w 2017 r. (Krawczyk et al. 2017).

3. Metodyka badań

Badania przeprowadzono w okresie od maja do czerwca 2019 r. wśród studentów, doktorantów i pracowników AGH z Wydziału Górnicztwa i Geoinżynierii. Metodą badawczą była ankieta zawierająca łącznie dziesięć pytań oraz metryczkę. Dodatkowymi technikami badawczymi były obserwacja oraz wywiad. Autor bazował częściowo również na własnych doświadczeniach – profesora AGH i użytkownika Biblioteki.

3.1. Narzędzie badawcze

Cztery z pytań w ankiecie były wielokrotnego wyboru, w dwóch pytaniach należało zaznaczyć jedną odpowiedź, kolejne cztery pytania były pytaniami otwartymi. Pierwsze z pytań wielokrotnego wyboru brzmiało: „Z których usług biblioteki korzysta Pani / Pan najczęściej?”, a możliwe do zaznaczenia odpowiedzi zawierały opcje: wypożyczenie książek, korzystanie z książek na miejscu, korzystanie z norm i patentów, korzystanie z wypożyczalni / czytelni czasopism, korzystanie z materiałów zdigitalizowanych, dostęp do wydawnictw starszych (wydanych przed 1945 r.), udział w wystawach nowości krajowych, udział w wystawach nowości zagranicznych, uczestnictwo w szkoleniach specjalistycznych, korzystanie z usług poligraficznych, zamawianie analiz bibliometrycznych. W kolejnym punkcie ankiety pytano o to, w jaki sposób są zamawiane

przez czytelników materiały. Możliwe do zaznaczenia odpowiedzi obejmowały: zamawianie przez (lub z wykorzystaniem) katalogu komputerowego w domu, korzystanie z katalogu komputerowego w bibliotece, wyszukiwanie w katalogu komputerowym w pracy, wyszukiwanie książek w katalogu kartkowym i zamawianie na tradycyjnych rewersach. Trzecie z pytań wielokrotnego wyboru brzmiało: „Jaką funkcję powinna spełniać biblioteka akademicka?”. Kafeteria zawierała odpowiedzi: magazyn książek, wypożyczalnia, czytelnia książek, czytelnia / wypożyczalnia czasopism, centrum informacji, pomoc w nauce / badaniach, pomoc w poszerzaniu wiedzy, miejsce spotkań / spędzania wolnego czasu. Ostatnie z tego typu pytań dotyczyło celu korzystania z Biblioteki i zawierało następujące możliwe odpowiedzi: kształcenie własne / poszerzanie wiedzy, poszukiwanie informacji, pomoc w dydaktyce / przygotowanie się do zajęć, hobbistycznie.

Pytania jednokrotnego wyboru dotyczyły oceny w skali od 1 do 5 poziomu satysfakcji z załatwienia spraw w Bibliotece oraz oceny aktualnej oferty Biblioteki. Otwarte pytania były następującej treści: „O jakie usługi powinna być poszerzona oferta BG?”, „Jakie są najmocniejsze strony BG?”, „Jakie są główne zastrzeżenia do działalności BG?”, „Co można zmienić, aby uatrakcyjnić ofertę BG?”

Metryczka zawierała pytania o status ankietowanego (student I, II lub III stopnia, pracownik). W przypadku zaznaczenia opcji „pracownik” można było wybrać posiadany stopień / tytuł naukowy. Ostatnie pytanie metryczki brzmiało: „Jak często wypożycza Pani / Pan książki w bibliotece?” z opcjami do wyboru: raz na rok lub rzadziej, raz na semestr, raz na kwartał, raz na miesiąc lub częściej.

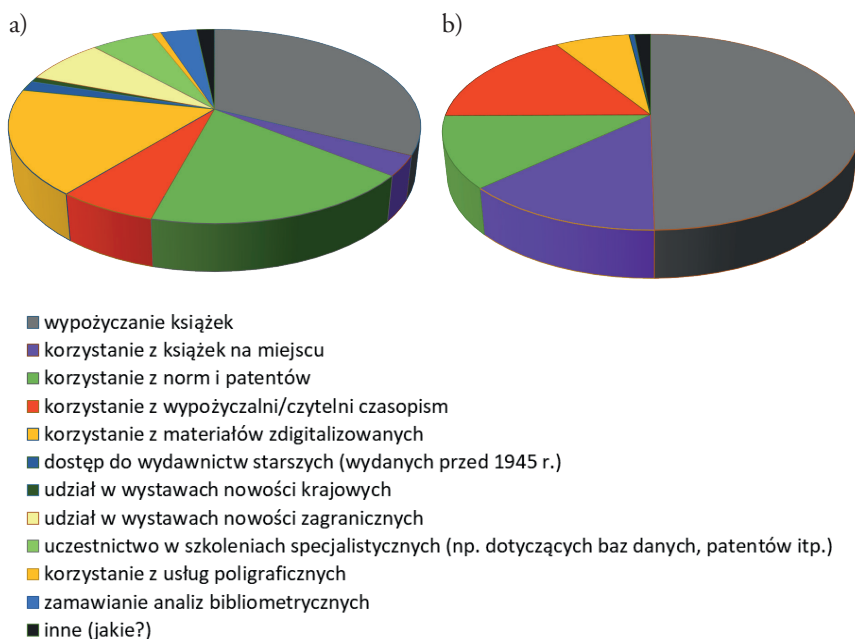
3.2. Grupa docelowa

Ankiety przeprowadzono w dwóch formach: papierowej dla studentów oraz elektronicznej dla pracowników i doktorantów. Łącznie uzyskano odpowiedzi od 105 studentów (100% zwrotów), w tym od 16 z I stopnia (studia inżynierskie) oraz 89 z II stopnia studiów (magisterskie), co stanowi odpowiednio 15,2% oraz 84,8% zwrotów. Ankiety w formie elektronicznej rozesłano do około 120 pracowników, z czego uzyskano 37 odpowiedzi, oraz 40 doktorantów, z których odpowiedziało 10. Odsetek zwrotów wynosił odpowiednio dla pracowników 30,8% i dla doktorantów 25%.

4. Analiza wyników

Wyniki ankiet studentów I i II stopnia analizowane były osobno, podobnie jak wyniki ankiet pracowników i doktorantów. W pytaniu pierwszym najwięcej respondentów,

zarówno studentów, jak i pracowników, zadeklarowało, że z BG korzysta w celu wypożyczenia książek. Usługę tę wskazało 49,7% studentów oraz 32,5% pracowników. Kolejnymi najpopularniejszymi wśród studentów usługami oferowanymi przez Bibliotekę były korzystanie z wypożyczalni lub czytelni czasopism (ponad 16%), korzystanie z książek na miejscu (13%) oraz korzystanie z norm i patentów (niecałe 12%). Z kolei pracownicy i doktoranci na drugim i trzecim miejscu zadeklarowali odpowiednio korzystanie z norm i patentów (18%) oraz materiałów zdigitalizowanych (ponad 17%). W grupie tej wskazywano także na udział w wystawach nowości zagranicznych (7,5%) oraz korzystanie z wypożyczalni lub czytelni czasopism (6,7%) i udział w szkoleniach specjalistycznych (5,8%). Pełne wyniki analizy ankiet obu badanych grup przedstawione są na rysunku 1.

Rys. 1. Usługi BG, z których najczęściej korzystają: a) pracownicy; b) studenci

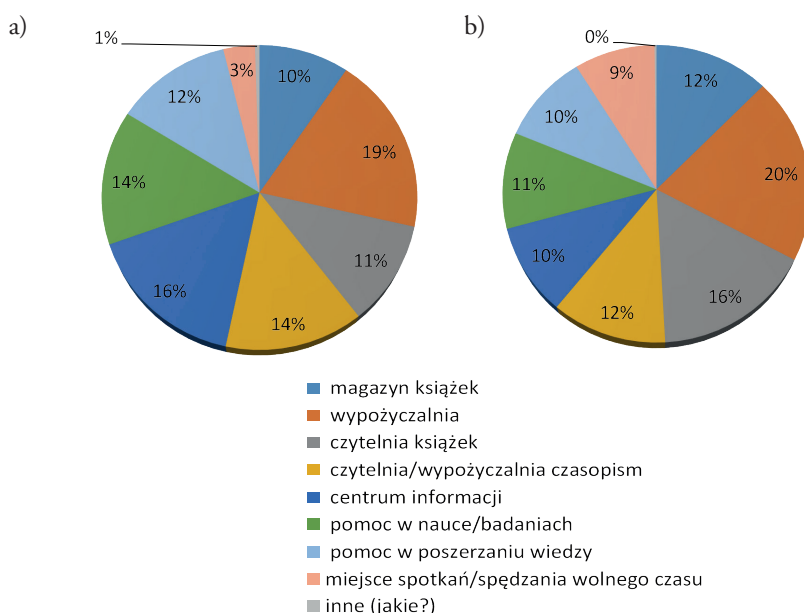
W tabeli 1 przedstawiono zbiorcze wyniki dotyczące sposobów zamawiania materiałów przez pracowników i studentów. Na podstawie analizy uzyskanych odpowiedzi można stwierdzić, że ponad 90% studentów zamawia materiały, korzystając z katalogu komputerowego w domu albo w Bibliotece. Nieco ponad 7% badanych korzysta z katalogu kartkowego. Wśród pracowników także dominują osoby zamawiające materiały

przez katalog komputerowy w domu (ponad 52%), ale prawie 44% respondentów deklaruje, że zamawia materiały w pracy.

Tabela 1
Sposoby zamawiania materiałów przez respondentów

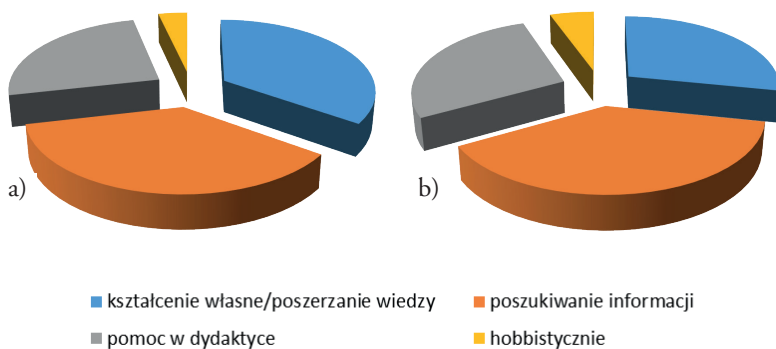
Sposób zamawiania materiałów	Pracownicy i doktoranci [%]	Studenci [%]
Zamawianie przez katalog komputerowy w domu	52,1	45,75
Zamawianie przez katalog komputerowy w Bibliotece	2,7	45,75
Zamawianie przez katalog komputerowy w pracy	43,8	1,4
Zamawianie przez katalog kartkowy	1,4	7,1

Jako najważniejszą funkcję Biblioteki respondenci z obu grup wskazują wypożyczanie książek. Na kolejnych miejscach pojawia się umożliwienie korzystania z czytelni książek, centrum informacji, a także pomoc w badaniach / nauce. Zwraca uwagę fakt, że w obu badanych grupach respondentów (pracownicy, studenci) wskazań poszczególnych odpowiedzi dokonały podobne odsetki badanych. Wyniki przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Funkcje, jakie powinna spełniać BG według: a) pracowników; b) studentów

Kolejne pytanie dotyczyło celu, w jakim respondenci korzystają z Biblioteki. W pytaniu tym, podobnie jak w poprzednim, w obu badanych grupach zbliżony odsetek ankieterowanych wskazał odpowiednie kategorie. Obie grupy najczęściej wskazywały „poszukiwanie informacji” jako cel korzystania z Biblioteki – odpowiednio 36,6% pracowników oraz 38,6% studentów. Na kolejnym miejscu obie grupy wskazały jako cel „kształcenie własne / poszerzanie wiedzy” (34,8% pracowników i 28,8% studentów). Wyniki przedstawione zostały na rysunku 3.

Rys. 3. Cel korzystania z BG przez: a) pracowników; b) studentów

Respondenci bardzo wysoko ocenili poziom satysfakcji z załatwienia swoich spraw w Bibliotece. Około 65% pracowników oraz 52% studentów w skali od 1 do 5 dało ocenę 5. Ocenę poniżej 4 wystawiło tylko 4% pracowników oraz 5% studentów. Podobnie wysoko została oceniona aktualna oferta Biblioteki. Wyniki przedstawione są w tabeli 2.

Tabela 2
Ocena poziomu satysfakcji oraz aktualnej oferty BG

Grupa respondentów	Ocena				
	5	4	3	2	1
Poziom satysfakcji z załatwienia swoich spraw [%]					
Pracownicy	65	31	0	2	2
Studenci	52	43	4	1	0
Ocena aktualnej oferty Biblioteki [%]					
Pracownicy	37	50	11	2	0
Studenci	35	50	12	3	0

W odpowiedzi na pytania otwarte w czterech kategoriach, tzn.: „O jakie usługi powinna być poszerzona oferta BG?”, „Jakie są najmocniejsze strony BG?”, „Jakie są główne zastrzeżenia odnośnie do działalności BG?”, „Co można zmienić, aby uatrakcyjnić ofertę BG?”, szczególnie dużą aktywnością wykazali się studenci. Łącznie podali ponad 130 różnych kwestii, wśród których 78 opinii dotyczyło mocnych stron Biblioteki. Pracownicy i doktoranci w pytaniach otwartych wykazali się zdecydowanie mniejszą kreatywnością – ujęli tylko 15 różnych zagadnień, z czego podobnie jak w grupie studentów ponad połowa (9) dotyczyło mocnych stron Biblioteki. Po przeanalizowaniu liczby zebranych ankiet można stwierdzić, że statystycznie każdy ankietowany student wyraził jakąś opinię w ramach pytań otwartych, natomiast w grupie pracowników i doktorantów uczyniło to nieco ponad 30% ankietowanych.

5. Analiza wyników

Analiza uzyskanych wyników wskazuje, że studenci odwiedzają Bibliotekę głównie w celu wypożyczenia książek lub skorzystania z nich na miejscu. Pracownicy korzystają ze znacznie szerszej oferty Biblioteki. O ile studenci w niewielkim odsetku wskazują zainteresowanie udostępnianymi normami i patentami, o tyle wśród pracowników i doktorantów ta usługa Biblioteki jest bardziej popularna. Podobnie sytuacja wygląda, jeśli chodzi o korzystanie z materiałów zdigitalizowanych. Pracownicy deklarują także udział w szkoleniach z zakresu komputerowych baz danych oraz zamawianie analiz bibliometrycznych, natomiast wśród studentów te kategorie w zasadzie nie były wskazywane w ankietach. Jest to zapewne związane z działalnością badawczą pracowników i ich aktywnością publikacyjną. Z kolei analizy bibliometryczne wykorzystywane są przez pracowników przy sporządzaniu ilościowo-jakościowej charakterystyki ich dorobku (np. przy postępowaniach awansowych).

Sposoby zamawiania materiałów z Biblioteki różnią się w obrębie badanych grup. Zarówno wśród pracowników, jak i studentów dominuje zamawianie materiałów przez katalog komputerowy w domu. Pracownicy bardzo rzadko korzystają z katalogu komputerowego znajdującego się w Bibliotece, korzystają natomiast z możliwości zamawiania materiałów przez katalog komputerowy w pracy. Studenci z kolei deklarują korzystanie z katalogu kartkowego, co w grupie badanych pracowników zaznaczyła tylko jedna badana osoba.

Należy podkreślić wysoki poziom satysfakcji respondentów, i to zarówno pracowników, jak i studentów, z załatwiania spraw czytelniczych w Bibliotece. Obie badane grupy zgodnie wskazują (ponad 95%), że w skali od 1 do 5 ocena ta wynosi 5 lub 4.

Punktację poniżej 4 wskazały tylko pojedyncze osoby. Równie wysoko oceniana jest aktualna oferta Biblioteki, jednakże odpowiednio 11% pracowników i 12% studentów przyznało w tym przypadku tylko 3 punkty.

W pytaniach otwartych jako mocne strony Biblioteki studenci najczęściej wskazywali bogaty księgozbiór oraz system zamawiania materiałów online i jego szerokie możliwości. Doceniali także Czytelnię Książek Własnych oraz dobrą lokalizację Biblioteki i pomoc w poszukiwaniach materiałów bibliotecznych uzyskiwaną od bibliotekarki. Pracownicy również najczęściej doceniali bogaty księgozbiór, a także dostępność materiałów. Studenci sugerowali, by poszerzyć księgozbiór o książki specjalistyczne z wybranych dziedzin oraz zwiększyć liczbę materiałów zdigitalizowanych. Pojawiały się także opinie, by zwiększyć ofertę w zakresie beletrystyki, wydłużyć godziny pracy Biblioteki oraz poszerzyć ofertę czasopism. Pracownicy w tej kwestii w zasadzie nie mieli uwag, pojawiły się jednakże sugestie odnośnie do możliwości sprowadzenia przez Bibliotekę poszukiwanych prac z zagranicy.

Należy jeszcze dodać, że studenci mimo pozytywnych opinii o samej Czytelnii Książek Własnych deklarowali najczęściej, że jest ona za mała, co sugeruje, że korzystanie z tej usługi przez tę grupę badanych jest bardzo popularne. Pracownicy nie wypowiadali się na ten temat, co jest zrozumiałe, gdyż mogą oni korzystać z wypożyczonych książek we własnych gabinetach na miejscu w AGH. Studenci jako słabe strony wskazywali także na hałas w czytelnii oraz małą liczbę egzemplarzy tzw. chodliwych pozycji, co jest dla nich problemem zwłaszcza w okresie sesji.

6. Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonej wśród pracowników i studentów ankiety dotyczącej Biblioteki Głównej AGH wskazują, że rola biblioteki akademickiej, której przykładem jest właśnie BG, jest istotna w procesie edukacji, dydaktyki i prowadzenia badań naukowych. Pomimo rozwoju nowych i nowoczesnych usług bibliotecznych, związanych z postępem technologicznym oraz nowymi potrzebami zarówno w procesie kształcenia wyższego, jak i w zakresie sposobu prowadzenia badań, biblioteka akademicka postrzegana i traktowana jest zasadniczo jako pewne źródło zdobywania informacji.

Z uzyskanych wyników można wnioskować, że kierunki zmian w funkcjonowaniu BG są generalnie dobrze odbierane przez interesariuszy zewnętrznych i pozytywnie oceniane. Widać to chociażby na przykładzie masowego wykorzystania systemu informatycznego służącego do zamawiania materiałów i pozytywnych opinii o jego funkcjonalności zwłaszcza wśród studentów. Należy również podkreślić, że – jak wynika

z uzyskiwanych ankiet – większość czytelników wykazuje się znaczną aktywnością, ponieważ zarówno wśród pracowników, jak i studentów korzystanie z usług raz na kwartał lub częściej deklaruje ponad połowa badanych, a częściej niż raz w miesiącu korzysta z Biblioteki prawie 30% pracowników oraz 19% studentów. Wyniki należy zatem uznać za miarodajne, gdyż oceniający, którzy tak często korzystają z usług Biblioteki, mają dużą wiedzę na temat oferowanych przez nią usług.

Bibliografia

- Golasz-Szołomicka H. (2000). Biblioteki w starożytnej Grecji i Rzymie. *Architectus*, nr 2(8), s. 15–30.
- Kaczmarek H. (2004). Biblioteki w starożytnym Egipcie. *Biblioteka*, nr 8(17), s. 9–23.
- Koryś I., Kopeć J., Zasacka J., Chymkowski R. (2017). Stan czytelnictwa w Polsce w 2016 roku [online]. Warszawa: Biblioteka Narodowa. ISBN 9788370096946. Dostępny w: <https://www.bn.org.pl/download/document/1492678784.pdf> [przełączany 31.07.2019].
- Krawczyk J., Chadaj A., Olszyk S. (2017). Student – czytelnik? Rola biblioteki w procesie dydaktycznym wyższej uczelni w świetle badań ankietowych. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, R. 67, s. 281–319.
- Sadowska J., Zimnoch K. (2015). Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności? W: Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015 [online]. Red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 17–36. ISBN 9788374314848. Dostępny w: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/6100/1/Biblioteki_bez_uzytkownikow_Diagnoza_problemu.pdf [przełączany 31.07.2019].

Załącznik – ankieta

Nowoczesna biblioteka akademicka – rzeczywistość a oczekiwania

Ankieta dotycząca badania poziomu satysfakcji czytelników

1. Z których usług biblioteki korzysta Pani / Pan najczęściej? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

☐	wypożyczanie książek
☐	korzystanie z książek na miejscu
☐	korzystanie z norm i patentów
☐	korzystanie z wypożyczalni / czytelni czasopism
☐	korzystanie z materiałów zdigitalizowanych
☐	dostęp do wydawnictw starszych (wydanych przed 1945 r.)
☐	udział w wystawach nowości krajowych
☐	udział w wystawach nowości zagranicznych
☐	uczestnictwo w szkoleniach specjalistycznych (np. dotyczących baz danych, patentów itp.)
☐	korzystanie z usług poligraficznych
☐	zamawianie analiz bibliometrycznych
☐	inne (jakie?)

2. W jaki sposób zamawia Pani / Pan materiały? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

☐	wyszukiwanie w katalogu komputerowym w domu
☐	wyszukiwanie w katalogu komputerowym w bibliotece
☐	wyszukiwanie w katalogu komputerowym w pracy
☐	wyszukiwanie w katalogu kartkowym
☐	inne (jakie?)

3. Proszę w skali od 1 do 5 (1 – najniżej, 5 – najwyżej) ocenić poziom satysfakcji z załatwiania swoich spraw w Bibliotece Głównej AGH (BG)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

4. Jaką funkcję powinna spełniać biblioteka akademicka? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

☐	magazyn książek
☐	wypożyczalnia
☐	czytelnia książek
☐	czytelnia / wypożyczalnia czasopism
☐	centrum informacji
☐	pomoc w nauce / badaniach
☐	pomoc w poszerzaniu wiedzy
☐	miejsce spotkań / spędzania wolnego czasu
☐	inne (jakie?)

5. Proszę w skali od 1 do 5 (1 – najniżej, 5 – najwyżej) oceniać aktualną ofertę BG

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

6. W jakim celu korzysta Pani / Pan z biblioteki? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

☐	kształcenie własne / poszerzanie wiedzy
☐	poszukiwanie informacji
☐	pomoc w dydaktyce (pracownik – przygotowanie do zajęć, student – uczestnictwo w zajęciach)
☐	hobbistycznie
☐	inne (jakie?)

7. O jakie usługi powinna być poszerzona oferta BG?

8. Jakie są najmocniejsze strony BG?

9. Jakie są główne zastrzeżenia odnośnie do działalności BG?

10. Co można zmienić, aby uatrakcyjnić ofertę BG?

Metryczka:

	student studiów I stopnia
	student studiów II stopnia
	student studiów III stopnia
	pracownik (proszę o zaznaczenie stopnia / tytułu naukowego)
	mgr / mgr inż.
	dr / dr inż.
	dr hab. / dr hab. inż.
	prof. dr hab. / prof. dr hab. inż.

Jak często wypożycza Pani / Pan książki w BG?

	raz na rok lub rzadziej
	raz na semestr
	raz na kwartał
	raz na miesiąc lub częściej

Marek Nahotko

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Studiów Informacyjnych, Kraków

Nowe formy usług informacyjnych – mobilna biblioteka dla mobilnych użytkowników

Streszczenie: Współczesny użytkownik przyzwyczajony jest do natychmiastowego dostępu do informacji w każdym miejscu i o każdej porze. Korzystanie z bibliotek nie daje takiego komfortu. Poza tym wielu potencjalnych użytkowników z różnych powodów unika wizyt w bibliotekach, mimo że inni cenią je jako miejsce spokojnej pracy. Celem artykułu jest przedstawienie działań bibliotekarzy ułatwiających dostęp do informacji oraz przekonujących do jakości bibliotecznych usług informacyjnych dzięki zwiększeniu ich mobilności. Wychodzą oni z ofertą w miejsca (budynki dydaktyczne, stołówki, zieleńce), gdzie przebywają ich potencjalni użytkownicy. Realizację tego zadania ułatwiają nowe, mobilne technologie informacyjne. W rezultacie oferowane są nowe formy usług informacyjnych, takie jak tzw. bibliotekarz wędrujący, przedstawione w artykule.

Słowa kluczowe: mobilność bibliotekarzy, bibliotekarz wędrujący, usługi informacyjne

1. Wstęp

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech gatunku ludzkiego jest mobilność jego przedstawicieli, która wraz ze zdolnościami adaptacyjnymi spowodowała, że inaczej niż w przypadku większości innych gatunków, ludzie zamieszkują ziemię we wszystkich szerokościach geograficznych i strefach klimatycznych. Z historii znane są masowe migracje, takie jak wielkie wędrówki ludów w paleolicie lub duże przemieszczenia ludności po wielkich odkryciach geograficznych. Warto może także wspomnieć o migracjach na naszych ziemiach – Słowian na tereny środkowej i południowej

Europy w VI–VII w. n.e. Mobilność ta nie ustaje. Wydaje się, że wręcz nasila się dzięki stałemu rozwojowi środków transportu, umożliwiających podróże na każdy dystans. Współcześnie mianem mobilności określa się dwa odrębne zjawiska (Gawrysiak 2008, s. 257). Po pierwsze, chodzi o łatwość zmiany miejsca zamieszkania, a więc także pracy lub nauki. Z tak rozumianej mobilności znani są Amerykanie, ale po przystąpieniu do Unii Europejskiej również Polacy im nie ustępują – szczególnie młode pokolenie. Po drugie, mobilność może być także rozumiana jako codzienne przemieszczanie się ludzi w celach zawodowych, towarzyskich, rozrywkowych, korzystania z usług (w tym medycznych) i wszelkich innych. Te czynności mogą zajmować nawet kilka godzin dziennie, szczególnie w dużych aglomeracjach.

Mobilność dotycząca usług informacyjnych jest nieco innego rodzaju, gdyż obecnie w coraz mniejszym stopniu wymaga zmiany rozumianej jako fizyczne przemieszczanie się. Wynika to z tego, że mało co tak dobrze nadaje się do cyfryzacji – przeniesienia do środowiska elektronicznego – jak informacja i usługi z nią związane. Mobilność w tym przypadku ma nieco inne znaczenie. To nie człowiek przemieszcza się w poszukiwaniu informacji, a raczej informacja i jej usługi przemieszczają się, aby zaspokoić potrzeby użytkownika w danym czasie i miejscu (w skali globalnej). Potrzeba komunikowania informacji towarzyszy bowiem wszystkim działaniom społecznym, a więc potrzeba informacyjna pojawia się w sytuacji występowania działań z nią związanych. Podobnie więc jak nasi paleolityczni przodkowie przemieszczamy się, wędrujemy, działając w rzeczywistości fizycznej i przestrzeni wirtualnej, wciąż poszukując informacji. Wędrowni te, rozumiane dosłownie i metaforycznie, jako przemierzanie przestrzeni informacyjnych wypełnionych zasobami informacyjnymi, prowadzą do nowej wiedzy.

2. Mobilna biblioteka

W podręcznikowej definicji biblioteki znaleźć możemy wyszczególnienie jej części składowych. Każda biblioteka, traktowana jako system komunikacji społecznej, składa się z materiałów bibliotecznych, pomieszczeń (przestrzeni architektonicznej) oraz organizacji pracy (procesów) i realizujących te procesy ludzi (użytkowników i bibliotekarzy), pomiędzy którymi tworzą się relacje służące do komunikowania (Ratajewski 1998, s. 14; Tokarska 2013, s. 26). Z podobnych elementów składa się biblioteka mobilna, jednak w takiej bibliotece elementy te mają cechy specyficzne (Murray 2010, s. 240) opisane poniżej w punktach.

- Mobilne źródła informacji. W bibliotekach stosowane są elektroniczne źródła informacji pierwotnej (np. czasopisma i książki elektroniczne), a także pochodnej (np. bibliograficzne bazy danych, MOPAC¹), udostępniane zdalnie m.in. na urządzeniach mobilnych. Powszechność takich rozwiązań wynika z ich różnych zalet (Jędrzejczak 2013, s. 247–248) zarówno z punktu widzenia bibliotekarza, jak i użytkownika. Pozwalają one na wykorzystanie nowych funkcjonalności, tworzących nowe relacje między wymienionymi grupami.
- Mobilne technologie informacyjne. Sieci globalne, w szczególności bezprzewodowe, takie jak bezpłatne wi-fi, działające w obrębie biblioteki, całej uczelni (nie tylko w budynkach), a nawet w całych miejscowościach oraz Internet udostępniany w sieciach komórkowych; mobilny sprzęt (laptopy, tablety, smartfony) i oprogramowanie (specjalne wersje mobilne oprogramowania – mobilne aplikacje). Warto zaznaczyć, że mobilny nie oznacza jedynie przenośny, wersje mobilne oferują inne funkcjonalności (Gawrysiak 2008, s. 258). Popularność laptopów spada (nie wspominając o komputerach stacjonarnych) na rzecz tabletów i smartfonów, które są urządzeniami multimedialnymi, zastępującymi wiele innych, tradycyjnych urządzeń (aparaturę fotograficzną, dyktafon, kamerę, odtwarzacz muzyki, konsolę do gier, a nawet telewizor).
- Mobilne usługi informacyjne. Stosowane są technologie mobilne do takich celów jak multimedialne instrukcje i porady informacyjne, prezentujące biblioteczne zbiory, usługi i personel. Wykorzystywane mogą być standardowe serwisy społecznościowe, np. YouTube. Mobilne usługi informacyjne realizowane mogą być poza ośrodkiem informacji naukowej i biblioteką w ogóle, o czym mowa będzie w dalszej części tekstu.
- Mobilni użytkownicy. Współczesny młody użytkownik, członek pokolenia Google, żyje z technologiami mobilnymi na co dzień od urodzenia (Grabowoda 2018, s. 56). Młodzi ludzie nie rozstają się ze swoimi smartfonami, które służą głównie do wymiany informacji i to niekoniecznie w formie tradycyjnej rozmowy telefonicznej (Nicholas 2014, s. 5). Muszą oni być stale przyłączeni do Internetu, bez łączności ze swoimi ulubionymi serwisami i znajomymi (oraz znajomymi znajomych) czują się zagubieni, a nawet wręcz zrozpaczeni (Sznajder 2014, s. 15). Miejsce korzystania z tych serwisów jest dowolne, wystarczy chwila wolnego czasu i dostęp do sieci. Nie oznacza to, że rezygnują z innych źródeł informacji; korzystają także z publikacji drukowanych, szczególnie, gdy niezbędne jest osiągnięcie immersji w czytaniu (Stołe 2018). Jednak informacji o tych publikacjach poszukują wyłącznie w elektronicznych zasobach metadanych.

¹ Mobilny OPAC.

Do całości tego małego obrazka mobilnej biblioteki pozostała nam jeszcze prezentacja mobilnych bibliotekarzy, o których mowa będzie w kolejnej części artykułu.

3. Mobilni bibliotekarze

Monika Jędrzejczak uważa, że przyszłością zawodu bibliotekarza jest mobilność, rozumiana przez nią wielopoziomowo (Jędrzejczak 2013, s. 249–251), co opisano poniżej w punktach.

- Mobilność w zakresie nowych obszarów wiedzy i umiejętności. Użytkowanie serwisów wyszukiwawczych od Google począwszy, poprzez zasoby *open access*, po serwisy komercyjne; znajomość nowych technologii informacyjnych, co wymaga stałego śledzenia zmian w tym zakresie; umiejętność kształtowania kompetencji informacyjnych użytkowników; znajomość elementarnych zagadnień prawa autorskiego, co jest ambitnym postulatem, wzięwszy pod uwagę skomplikowanie i zmienność materii prawnej; umiejętność oceny potrzeb informacyjnych, własnych i użytkowników.
- Mobilność w bibliotece. Zawodowe szkolenia wewnętrzne; nowe kompetencje zawodowe; nowe kanały komunikacji wewnętrznej między jednostkami struktury bibliotecznej.
- Mobilność pomiędzy instytucjami. Korzystanie z obcych doświadczeń; mobilność w ramach projektów międzynarodowych (np. Erasmus).

W dalszej części artykułu zajmiemy się jeszcze inną formą mobilności, wymagającą opuszczenia stałego miejsca pracy w celu realizacji usług informacyjnych w innych miejscach, potencjalnie bardziej dogodnych dla użytkowników biblioteki. Formy te związane są głównie z działalnością informacyjną biblioteki, realizowaną standardowo przez funkcjonujący w jej strukturze ośrodek informacji naukowej.

4. Wędrujący bibliotekarz

Wielu bibliotekarzy nie zauważa potrzeby mobilności rozumianej w sposób przedstawiony powyżej, natomiast znacząca część z nich, szczególnie zatrudnionych w oddziałach informacji bibliotek naukowych, zauważa potrzebę fizycznego wyjścia poza ich pomieszczenia w celu świadczenia usług w miejscach dogodnych dla potencjalnych użytkowników. W krajach anglosaskich tacy pracownicy nazywani są *roving librarian* (wędrujący bibliotekarz), a ich działania określane są mianem *roaming reference* (wędrownie usługi informacyjne). Chodzi o bibliotekarzy świadczących usługi w sposób inny niż tradycyjny – wędrowny, poza biblioteką, wyprzedzających potrzeby

informacyjne, w miejscu zapotrzebowania na usługi informacyjne (McCabe, MacDonald 2011, s. 1). Usługi tego rodzaju realizowane są przez bibliotekarzy uczelnianych w miejscu, w którym istnieje na nie zapotrzebowanie, na trzy zasadnicze sposoby (Del Bosque, Chapman 2007, s. 248):

- Oferowanie, w określonych godzinach, pomocy i porad w miejscach przeznaczonych do nauki, pomieszczeniach organizacji studenckich, kafeteriach i w akademikach (miejscu zamieszkania studentów).
- Oferowanie, w określonych godzinach, specjalistycznych (w określonym zakresie) usług informacyjnych w pomieszczeniach wydziałowych/institutowych, takich jak sale lekcyjne, laboratoria komputerowe i inne.
- Usługi wędrowne w obrębie budynku bibliotecznego i najbliższych okolicach (np. przed wejściem do biblioteki) poza pomieszczeniami ośrodka informacji naukowej.

Jak z tego wynika, skuteczność tych działań zależy w dużym stopniu od wyboru miejsca ich prowadzenia. Szczególnie dobre efekty daje wędrowka bibliotekarzy w miejscach, w których studenci czują się swobodnie i nie są ograniczani czasowo przez inne działania. Jeżeli użytkownicy mają do wykonania konkretne prace, niezwiązane z poszukiwaniem informacji, to ich odzew na ofertę wędrujących bibliotekarzy jest niewielki.

Wędrujący bibliotekarze nie są nowym zjawiskiem. Usługi takie od dawna oferowały biblioteki publiczne dla użytkowników, którzy mieli problemy z dotarciem do biblioteki ze względu na niepełnosprawność lub odległą lokalizację (bibliobusy) (Sharman, Walsh 2012, s. 29). Rozwój usług wędrownych w bibliotekach naukowych spowodowany został spadkiem liczby odwiedzin i zapytań informacyjnych w ośrodkach informacji naukowej, który następował, mimo że ogólna liczba odwiedzin w bibliotece nie spadła (Smith, Pietraszewski 2004, s. 249). Istnieje kilka przyczyn takiej sytuacji. Użytkownicy mogą obawiać się opuszczać swoje miejsca pracy, bojąc się utracić wyniki swoich dotychczasowych poszukiwań. Mogą oni obawiać się ujawnienia braków swojej wiedzy w miejscu publicznym. Mogą postrzegać dyżurującego bibliotekarza jako osobę wyniosłą i przez to onieśmielającą lub zbyt zajęta własnymi sprawami, aby zajmować się przyziemnymi problemami informacyjnymi użytkowników (Sharman 2014, s. 188). Stąd poszukiwanie nowych rozwiązań, które pozwoliłyby na tworzenie silniejszych relacji pomiędzy bibliotekarzami i użytkownikami, promocję zasobów i usług informacyjnych oraz dotarcie do osób niebędących jeszcze użytkownikami biblioteki.

Pozytywnym aspektem sytuacji jest wspomniany rozwój niezbędnych technologii informacyjnych, w szczególności sprzętu mobilnego (popularne są tablety, szczególnie

chętnie stosowany jest iPad), oraz Internet dostępny bezprzewodowo. Właśnie upowszechnienie się tabletów spowodowało rozwój usług wędrujących w takich krajach jak np. Wielka Brytania. Nie chodzi tu jednak o wypożyczanie iPadów czytelnikom jako czytników multimedialnych (z czym biblioteki także eksperymentują (Gmiterek 2013, s. 41)), ale stosowanie ich przez bibliotekarzy jako narzędzi pozwalających na mobilny dostęp do informacji poza ośrodkiem informacji naukowej i budynkiem biblioteki w ogóle. Wcześniejsze próby zastosowania smartfonów do wędrówek w obrębie biblioteki zakończyły się niepowodzeniem głównie z dwóch powodów – zbyt małych ekranów (trudności ze stosowaniem przeglądarki Web) oraz oporów studentów, którzy nie chcieli przeszkadzać bibliotekarzowi w prowadzeniu prywatnej (jak sądzili) rozmowy telefonicznej. Tablety chwalone są za cechy wspierające mobilność (rozmiary, waga), dużą pojemność baterii oraz szybki i łatwy dostęp do Internetu i aplikacji sieciowych. Jeszcze do niedawna dodatkową zaletą było zainteresowanie użytkowników tymi urządzeniami jako nowinką technologiczną (ciekawym gadżet) na rynku. Rozmowa mogła rozpoczynać się od prezentacji możliwości technologii. Aby zwiększyć biegłość w obsłudze tego sprzętu, rekomendowano bibliotekarzom częste stosowanie urządzeń w bibliotece, a nawet zabieranie ich do domu w celu odbycia treningu przed użyciem w usługach wędrujących (Brown et al. 2011).

Dostępność technologii jest oczywiście bardzo istotna, jednak jak uczy doświadczenie w innych obszarach (np. dotyczące prowadzenia konta bibliotecznego na Facebooku), zasadnicze znaczenie ma zaangażowanie pracowników i długofalowe planowanie ich działań. Pracownicy mogą mieć opory przed działaniami, w których mogą czuć się potencjalnymi intruzami. Obawiają się też, że tak silnie aktywne formy pracy mogą być odbierane jako rodzaj agresji. Wędrujący bibliotekarze przed nawiązaniem kontaktu z użytkownikiem starają się zorientować w rodzaju jego aktywności; osoby w sposób ewidentny niekorzystające ze zbiorów bibliecznych (np. używające edytora tekstu lub Facebooka) nie powinny być nagabywane (Barratt et al. 2010, s. 49). Nawiązanie właściwego kontaktu ułatwia odpowiednie oznakowanie pracowników (żółte lub pomarańczowe kamizelki, specjalne emblematy typu „Ask me”) oraz ich sprzętu (np. nazwanie uczestników prac „zespołem czerwonych laptopów”). Informacja o prowadzeniu usług powinna być szeroko kolportowana wśród potencjalnych klientów.

Zdarzają się także obawy, że oferowanie usług na placzkach i w akademikach może prowadzić do obniżenia autorytetu bibliotekarza jako eksperta w wyszukiwaniu informacji; tym ważniejsze jest odpowiednie przygotowanie personelu. Do prac tych często przeznaczani są ludzie młodzi, dla których przełamywanie barier interpersonalnych i technicznych jest łatwiejsze. Bywa, że są to nawet studenci ostatnich lat. Taki

sposób organizacji może sprawdzać się również ze względu na obawy bibliotekarzy o nadmierne obciążenie dodatkowymi obowiązkami. Jeśli działalność ośrodków informacji naukowej ma być prowadzona w dotychczasowym zakresie, do nowych zadań potrzebni są dodatkowi pracownicy. Oprócz samego świadczenia wędrownych usług pracownicy obciążeni bywają także dodatkową sprawozdawczością, która może polegać na wypełnieniu odpowiedniego formularza komputerowego. Ważne są także osobiste predyspozycje pracowników – muszą to być osoby otwarte na kontakty z innymi i zainteresowane sukcesem świadczonych usług, a także kompetentne w ich zakresie.

5. Wnioski

Wędrujący bibliotekarze oferują bezpośrednie (twarzą w twarz), spersonalizowane usługi informacyjne, dostarczając informacji w miejscu, w którym jest potrzebna i poszukiwana, w oddaleniu od pomieszczeń ośrodków informacji naukowej, a nawet budynku biblioteki. W pewnym sensie nowe technologie elektroniczne umożliwiły bibliotekarzom powrót do swoich użytkowników na wydziałach, z wirtualnym dostępem do zbiorów własnych i obcych, co pozwoliło znów oferować usługi w bezpośredniej bliskości małych grup użytkowników. Ułatwienia w wyszukiwaniu informacji oferowanych przez biblioteczne *discovery systems* z intuicyjnymi interfejsami i dostępnych na urządzeniach mobilnych typu smartfon, mogą, w obecnych czasach oszczędności finansowych, spowodować ograniczenia finansowania działalności ośrodków informacji naukowej. Już w 1994 r. amerykański bibliotekarz, Patrick Leonard, pisał, że jeżeli bibliotekarze pozostaną zamknięci w bibliotekach, to wkrótce umieszczeni zostaną na liście gatunków zagrożonych. Rozwiązaniem może być aktywne uczestnictwo bibliotekarzy w procesach nauczania i uczenia się, przejawiające się m.in. w „misyjnym wyjściu na zewnątrz zacisza pomieszczeń bibliotecznych” (Leonard 1994, s. 29). Wydaje się, że słowa te stają się coraz bardziej aktualne.

Bibliografia

- Barratt C., Acheson P., Luken E. (2010). Reference models in the electronic library. *Reference Services Review*, vol. 38, no. 1, s. 44–56.
- Brown C., Sulz D., Pow V. (2011). Roving reference with iPads: a study of use of iPads as technological support and service assessment. W: World Library and Information Congress. 77th IFLA general conference and assembly, 13–18 August 2011, San Juan, Puerto Rico [online]. Dostępny w: <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/197-brown-en.pdf> [przełączony 6.05.2020].
- Del Bosque D., Chapman K. (2007). Your place or mine? Face-to-face reference services across campus. *New Library World*, vol. 108, no. 5/6, s. 247–262.

- Gawrysiak P. (2008). *Cyfrowa rewolucja. Rozwój cywilizacji informacyjnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301156077.
- Gmiterek G. (2013). iPad dla czytelników i bibliotekarzy – możliwości wykorzystania tabletu w ramach usług informacyjno-bibliotecznych. *E-mentor*, nr 5(52), s. 40–47.
- Grabowoda B. (2018). *E-konsumenci jutra. Pokolenie Z i technologie mobilne*. Siedliska: Wydawnictwo Nieoczywiste – GAB Media. ISBN 9788363391515.
- Jędrzejczak M. (2013). Mobilna biblioteka akademicka jako centrum zarządzania wiedzą. W: *Biblioteka w komórce? Przyszłość usług bibliotecznych*. Red. M. Wrocławska, J. Jerzyk-Wojtecka. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 244–253. ISBN 9788379690121.
- Leonard W.P. (1994). On my mind. Libraries without walls: field service librarianship. *Journal of Academic Librarianship*, vol. 20, iss. 1, s. 29–31.
- McCabe K., MacDonald J. (2011). Roaming reference: reinvigorating reference through point of need service. *Partnership. The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, vol. 6, no. 2, s. 1–15.
- Murray L. (2010). Libraries „like to move it, move it”. *Reference Services Review*, vol. 38, no. 2, s. 233–249.
- Nicholas D. (2014). The Google generation, the mobile phone and the ‘library’ of the future: implications for society, governments and libraries. W: *Library: our story, our time, our future*. ICOLIS 2014, Kuala Lumpur, 4–5 November 2014. Red. A. Noorhidawati i in. Kuala Lumpur: University of Malaya, s. 1–8. ISBN 9789834349141.
- Ratajewski J. (1998). *Biblioteki, bibliotekarstwo, bibliotekoznawstwo*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. Z. Żmigrodzki. Wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 13–15. ISBN 838762909X.
- Sharman A. (2014). Roving librarian: the suitability of tablets in providing personalized help outside of the traditional library. *New Review of Academic Librarianship*, vol. 20, no. 2, s. 185–203.
- Sharman A., Walsh A. (2012). Roving librarian at a mid-sized, UK-based university. *Library Technology Reports*, no. 8, s. 28–34.
- Smith M., Pietraszewski B. (2004). Enabling the roving reference librarian: wireless access with tablet PCs. *Reference Services Review*, vol. 32, no. 3, s. 249–255.
- Støle H. (2018). Why digital natives need books: the myth of the digital native. *First Monday* [online], vol. 23, no. 10. Dostępny w: <https://dx.doi.org/10.5210/fm.v23i10.9422> [przełączony 25.05.2019].
- Sznajder A. (2014). *Technologie mobilne w marketingu*. Warszawa: Wolters Kluwer. ISBN 9788326432125.
- Tokarska A. (2013). Biblioteka w przestrzeni informacyjnej. W: *Bibliotekarstwo*. Red. A. Tokarska. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 22–32. ISBN 9788361464952.

Katarzyna Materska

Uniwersytet Śląski, Instytut Nauk o Kulturze, Katowice

Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich

Streszczenie: Celem publikacji jest prezentacja nowych możliwości działania bibliotek akademickich w roli jednego z interesariuszy *Research Information Management* (RIM), w tym naszkicowanie potrzebnych w tym zakresie kompetencji bibliotekarzy naukowych. Wykorzystując artykuły i raporty organizacji zajmujących się praktykami stosowanymi w zakresie RIM, autorka prowadzi krytyczną analizę doświadczeń badanych bibliotek zagranicznych, szczególnie europejskich. Zaproponowane obszary działania istotnie podnoszą znaczenie (prestż) bibliotek akademickich w zmieniającym się modelu komunikacji naukowej.

Słowa kluczowe: komunikacja naukowa, biblioteki naukowe, informacja instytucjonalna, dorobek naukowy, systemy typu CRIS, zarządzanie informacją naukową, zarządzanie informacją o osiągnięciach naukowych, kompetencje bibliotekarzy

1. Strategiczne znaczenie informacji instytucjonalnej w nauce

Silnie konkurencyjne środowisko naukowe i edukacyjne zmusza instytucje szkolnictwa wyższego do nieustannego stawania w wyścigu o wysokiej jakości kadre naukowo-dydaktyczną, o środki finansowe na granty badawcze i rozwój infrastruktury organizacyjnej, o najlepszych studentów i doktorantów, a tym samym do potwierdzania i promowania swojego dorobku, jakości badań, prestiżu i pozycji w naukowym świecie.

W dążeniu do doskonałości naukowej coraz większa uwaga kierowana jest na tworzenie i efektywne gospodarowanie akademicką informacją instytucjonalną – chodzi zarówno o instytucjonalną samowiedzę stanowiącą podstawę podejmowania decyzji, jak i możliwość wiarygodnego porównywania się z innymi jednostkami naukowymi oraz komunikowania o swojej reputacji różnym interesariuszom naukowej komunikacji.

Termin ‘informacja instytucjonalna’ (*institutional research*) stosowany jest w piśmiennictwie polskim i zagranicznym głównie w kontekście funkcjonowania instytucji szkolnictwa wyższego. Szerzej przyjrzały mu się autorki Małgorzata Janiak i Maria Próchnicka (Próchnicka 2016; Janiak 2016; Janiak, Próchnicka 2017), przyjmując jako wyjściową definicję zaproponowaną przez Remigiusza Sapę, który określił informację instytucjonalną jako informację generowaną „wewnątrz organizacji na jej temat i na jej użytek, a także na użytek interesariuszy zewnętrznych” (podają za Janiak, Próchnicka 2017, s. 8). Janiak i Próchnicka są jednak zdania, że informacja instytucjonalna jest tworzona także „poza strukturami instytucji szkolnictwa wyższego, np. w formie rankingów, przeglądów funkcjonowania jednostki na różnym jej poziomie”, a ich rozważania doprowadziły do szerszego spojrzenia na informację instytucjonalną jako „informację tworzoną wewnątrz instytucji szkolnictwa wyższego lub poza nią na podstawie danych dostarczanych przez instytucję na jej temat i na jej użytek, a także na użytek interesariuszy zewnętrznych” (Janiak, Próchnicka 2017, s. 9). Pozwalając sobie na pewne uogólnienie, można stwierdzić, że informacja ta dotyczy spraw naukowych, edukacyjnych oraz organizacyjnych (organizacji i finansów) jednostki badawczej/uczelni, a gromadzone materiały mogą przybierać różnorodne formy sprawozdań z działalności, planów i strategii rozwoju, informacji o wymianie studenckiej, regulaminów wewnętrznych i aktów prawnych, materiałów promocyjnych, wiadomości z życia uczelni itp.

Analiza poprowadzona w tym artykule dotyczy informacji o osiągnięciach naukowych (*research information*), stanowiącej istotną część informacji instytucjonalnej, której jednak wymienione wyżej badaczki nie poświęciły odrębnych studiów teoretycznych, chociaż skupiły swoją uwagę na repozytoriach i wspomniały o uczelnianych bazach wiedzy.

Wysokiej jakości dane o aktywnościach i procesach badawczych danej instytucji mają obecnie znaczenie strategiczne i pełnią istotną funkcję zarówno w komunikacji naukowej, jak i w zarządzaniu i budowaniu polityki naukowej (Biesenbender et al. 2019, s. 143). Instytucje badawcze (w tym uczelnie wyższe), oceniające, jak

i grantodawcy, opierają się na wskaźnikach, raportach i danych pobieranych z systemów uczelnianych, które powinna cechować najlepsza jakość zbieranych danych. W globalnej usieciowionej nauce znaczenia nabrały kwestie ujednoczenia podstawowych standardów opisywania, deduplikacji rekordów (np. przez automatyczne scalanie wykrytych duplikatów publikacji), dezambiguacji informacji o autorach w procesie integracji danych, wprowadzania unikalnych identyfikatorów jednostki naukowej, współpracy z pracownikami naukowymi (twórcami publikacji naukowych i innych efektów badań), przesyłania, upowszechniania i ponownego wykorzystania informacji – szczególnie w kontekście otwartego dostępu do wiedzy i innych obszarów otwierania nauki. Na świecie wyraźnie widać wzmocnienie działań i badań w zakresie zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych (*Research Information Management*) na różnych szczeblach – instytucjonalnym, krajowym, regionalnym i międzynarodowym.

2. Zarządzanie informacją o osiągnięciach naukowych (*Research Information Management*)

Informacja o dorobku naukowym instytucji, często nieustandaryzowana i rozproszona pomiędzy różnymi systemami i uczelnianymi jednostkami, nie jest w stanie spełniać stawianych jej aktualnie i zmieniających się wymagań. Dlatego też od lat 90. XX wieku rozwijają się szczególne systemy informacji naukowej o dorobku naukowym instytucji badawczych (RIS – *Research Information Systems*, nazywane często w Europie systemami typu CRIS – *Current Research Information Systems*¹ lub systemami RIM – *Research Information Management*). Systemy te umożliwiają instytucjom zbieranie informacji z różnych systemów wewnętrznych i łączenie ich z informacjami zewnętrznymi, np. z baz Scopus, platformy Web of Science i innych źródeł, dając tym samym pełniejszy obraz naukowych dokonań danej społeczności. Systemy te również mogą ułatwiać realizację spełnienia wymogu otwartego dostępu nałożonego przez instytucje macierzyste lub grantodawców. Ostatnio częściej jednak preferowane jest stosowanie nazwy *Research Information Management* (RIM) na podkreślenie szeregu działań, które dokonują się nie z wykorzystaniem jednostkowego systemu, pojedynczej platformy, ale całego ekosystemu obejmującego procesy zbierania, zarządzania i ponownego wykorzystywania metadanych o działalności badawczej, a więc wymagającego udanej kooperacji wielu

¹ A więc „aktualnego, uwzględniającego czas, zmieniające się kierunki rozwoju, sieci współpracy” (Lewandowska-Tranda, Miller-Jankowska 2016).

podmiotów i zasobów. Ta właśnie nazwa będzie najczęściej wykorzystywana w niniejszej publikacji.

Rozwijanie praktyk związanych z *Research Information Management*, a więc i pracy ze wspomnianymi tu systemami CRIS, coraz częściej postrzegane jest jako obszar, za który częściowo odpowiada lub może/powinna odpowiadać m.in. uczelniana biblioteka.

Zarządzanie informacją o osiągnięciach naukowych (zwane tu także zarządzaniem informacją o dorobku naukowym czy dorobku badawczym) jest definiowane jako gromadzenie (agregowanie), przechowywanie oraz wykorzystywanie metadanych o działaniach naukowych². Nie chodzi więc o dane wytworzone w procesie badawczym, ale informację o prowadzonych badaniach. Systemy zarządzania informacją o badaniach gromadzą i przechowują metadane, np. o badaczach i ich afiliacjach, o publikacjach, zbiorach wytworzonych danych, patentach, grantach, projektach, także o przyznanych nagrodach, wpływie publikacji itp.

W Polsce używanie jednego w pełni funkcjonalnego systemu klasy CRIS, pozwalającego na zbieranie, scalanie, przechowywanie, wyszukiwanie, prezentowanie, raportowanie, a także eksportowanie danych do systemu Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN) nie jest jeszcze bardzo rozpowszechnione. Przykładem polskiego systemu typu CRIS jest baza wiedzy Omega-PSIR tworzona na Politechnice Warszawskiej³, której celem jest ujęcie „całego procesu badawczego: pomysłów, planów badawczych, wniosków projektowych, projektów, publikacji, patentów, wdrożeń” (Lewandowska-Tranda, Miller-Jankowska 2016). W tym przypadku integralną część systemu stanowi także repozytorium. Ponadto system oferuje różne usługi dla uczelnianej administracji, kadry menedżerskiej odpowiedzialnej za kreowanie strategii uczelni, a także dla naukowców, np. obliczanie wskaźników bibliometrycznych publikacji, zapewnianie dostępu do pełnych publikacji zdeponowanych w repozytorium, tworzenie wizualizacji przedstawiających siatki powiązań pomiędzy współpracującymi naukowcami, a także chmury tagów opisującej zainteresowania badawcze konkretnej osoby⁴. Do połowy 2019 r. system ten wdrożyło 11 polskich uczelni wyższych.

Część polskich uczelni tworzy inne własne systemy bieżącego zarządzania dorobkiem uczelni, np. w ramach współpracy Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego (PCSS) z Politechniką Poznańską utworzono informatyczny system SINUS,

² „[...] research information management (RIM) is the aggregation, curation and utilization of metadata about research activities” (Bryant et. al. 2017, s. 6).

³ Zob. <http://repo.bg.pw.edu.pl/index.php/pl/>.

⁴ Więcej o funkcjonalnościach systemu zob. Rybiński et al. (2018).

wdrożony na Politechnice w 2016 r. „W ramach wdrożenia wykonano import danych z lat 2013–2016 z dwóch niezależnych, dotychczas używanych systemów (Expertus i VIVO). Wdrożenie otrzymało nazwę System Informacji Naukowej Politechniki Poznańskiej (SIN PP) i jest dostępne pod adresem <http://sin.put.poznan.pl>” (Błaszczńska et al. 2018, s. 104). „Narzędzie to ma docelowo łączyć cechy takich systemów jak repozytorium instytucjonalne (*institutional repository*, IR), system informacji o bieżących badaniach realizowanych na uczelni (*Current Research Information Systems*, CRIS) oraz platformy do zarządzania zasobami cyfrowymi (*Digital Asset Management*, DAM)” (Błaszczńska et al. 2017, s. 2). W zamierzeniu SINUS ma stać się centralnym, spójnym, zintegrowanym (np. z centralnym systemem uwierzytelniania PP – eLogin; eDorobek) systemem o dorobku naukowym teje uczelni.

Jeszcze inny przykład stanowi tzw. MOST Wiedzy (Multidyscyplinaryny Otwarty System Transferu Wiedzy – <https://mostwiedzy.pl/pl/>)⁵ udostępniony na Politechnice Gdańskiej. Wszystkie zasoby zgromadzone w tej uczelnianej bazie wiedzy są „udostępnione w ramach otwartego dostępu, co wpisuje się w inicjatywę otwartej nauki i stanowi jeden z filarów projektu⁶. Bazy te obejmują m.in. informacje o pracownikach naukowo-badawczych, opracowanych przez nich pracach (w tym pełne treści publikacji dostępne w ramach otwartego dostępu), realizowanych projektach i grantach, posiadanej infrastrukturze naukowej takiej jak laboratoria, aparatura i zespoły badawcze, opracowanych rozwiązaniach innowacyjnych, patentach, dostępnych unikalnych kursach online oraz ofercie technologicznej” (Lubomski 2017, s. 110). Taka otwarta i interoperacyjna platforma zasobów i doświadczeń stanowi swego rodzaju most łączący środowiska naukowców, biznesu oraz społeczeństwa informacyjnego, stanowiąc przestrzeń współpracy dla tych środowisk w skali krajowej i międzynarodowej, głównie przez efektywną promocję udostępnianych zasobów nauki oraz potencjału naukowo-badawczego uczelni. „Multidyscyplinarność i szersza internacjonalizacja badań zwiększa szanse na wypracowanie istotnych innowacyjnych rozwiązań” (Lubomski 2017, s. 114).

W przypadku wszystkich omówionych systemów twórcy i władze uczelni liczą na zwiększoną liczbę cytowań prac i rozpoznawalność poszczególnych pracowników, zapraszanie kadry do uczestnictwa w międzynarodowych projektach i zespołach badawczych. Aby zwiększyć widoczność i wyszukiwalność (*discoverability*), nacisk

⁵ Politechnika Gdańska przygotowała także projekt „MOST Danych – Multidyscyplinaryny Otwarty System Transferu Wiedzy – etap II: Open Research Data”.

⁶ Ambicją projektu jest zaliczenie platformy MOST Wiedzy do grona pięciogwiazdkowych systemów w skali „5 Star Open Data”.

kładziony jest m.in. na integrację z wyszukiwarkami internetowymi, takimi jak Google czy Google Scholar, oraz z mediami społecznościowymi o charakterze naukowym, takimi jak ResearchGate, Academia.edu czy Mendeley; chodzi także o automatyczny import danych z systemu ORCID. Dodać należy, że we wszystkich powyższych przykładach biblioteka uczelniana była aktywnym partnerem wdrożenia.

Przykładem systemów typu CRIS stosowanych najczęściej w Europie są: Pure (Elsevier), Converis (Clarivate Analytics), Elements (Symplectic), DSpace-CRIS (*open source*), VIVO (*open source*).

Wśród interesariuszy systemów typu CRIS wymienia się interesariuszy wewnętrznych (twórcami zasobów o badaniach naukowych są tutaj np. jednostki badawcze/uczelnie, biura ds. nauki, biura rektorskie, kadry, działy IT, wydawnictwa i biblioteki, sami badacze) i zewnętrznych (np. jednostki ministerialne, twórcy polityki naukowej i systemów oceny nauki, grantodawcy, środowiska biznesowe)⁷. Praktyki i modele ich współpracy mogą się znacznie różnić w zależności od lokalnych/regionalnych potrzeb.

Celem tego artykułu jest unaocznienie polskiemu środowisku bibliotekarzy akademickich oraz decydom różnym szczebli potencjału tkwiącego w badanym obszarze, który można wykorzystać do umocnienia pozycji biblioteki akademickiej, a także zachęcenie bibliotek do śmielszego rzecznictwa i współpracy w budowaniu silnej marki macierzystej uczelni – przez prezentację nowych możliwości działania bibliotek akademickich w roli jednego z interesariuszy bieżącego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Celem jest także naszkicowanie potrzebnych w tym zakresie kompetencji bibliotekarzy naukowych. Trzeba też zaznaczyć, że w niewielu misjach polskich bibliotek naukowych można znaleźć bezpośrednie odniesienie do tego, że wspierają one strategiczne cele uczelni.

3. Zaangażowanie bibliotek akademickich na świecie w obszarze RIM

W latach 2017–2018 pojawiły się dwa istotne dokumenty, rejestrujące wyniki międzynarodowych badań w obszarze RIM, w których opisano bardzo konkretne i istotne zadania naukowej biblioteki.

Pierwszy z tych dokumentów zatytułowany *Research Information Management: defining RIM and the Library's Role* (Bryant et al. 2017) raportuje badania przeprowadzone na trzech kontynentach (w Europie, Ameryce Północnej oraz Południowej) przez

⁷ Przykład opisu współpracy pomiędzy jednostkami naukowymi w ramach CRIS (zob. Popławska et. al. 2016).

grupę bibliotekarzy z instytucji zrzeszonych w OCLC Research Library Partnership. Autorzy raportu zidentyfikowali cztery zasadnicze drogi wsparcia instytucjonalnego zarządzania informacją o badaniach przez biblioteki. Są to:

- kompetencje w zakresie publikacji i osiągnięć naukowych,
- wsparcie wyszukiwalności (*discoverability*) dorobku, dostępu i reputacji,
- szkolenie i wsparcie dla użytkowników końcowych,
- zarządzanie instytucjonalnymi rekordami.

Poniżej w skrócie zaprezentowana zostanie idea każdej z tych możliwości.

Kompetencje w zakresie publikacji i osiągnięć naukowych

Ogólnie rzecz biorąc, uznano, że pracownicy bibliotek mają rozległą wiedzę na temat komunikacji naukowej, ekosystemu, w którym prowadzone są badania i w którym powstają prace naukowe oceniane następnie pod kątem jakości, rozpowszechniane wśród społeczności naukowej i zachowywane do wykorzystania w przyszłości. Poniższe przykłady bardziej szczegółowo doprecyzowują atuty bibliotek w tym zakresie.

Bibliotekarze są ekspertami w sprawach baz i repozytoriów rejestrujących publikacje, które mogą służyć jako źródła do zbierania metadanych na dużą skalę. Systemy te służą różnym dyscyplinom i celom, a biblioteki mogą oferować wiedzę dotyczącą zakresu i dostępności baz, kwestii skomplikowanego systemu licencji i własności intelektualnej (np. sprawdzają lub ustalają licencje, ustawiają w systemie embargo), co ma wpływ chociażby na dostępność pełnych tekstów. Bibliotekarze mają też wiedzę na temat nowych sposobów publikowania i docierania do wiedzy w różnych zasobach, co jest bardzo istotne dla lokalnego zarządzania informacjami o badaniach. Ponieważ wielu dostawców oferujących produkty RIM funkcjonuje w społeczności wydawniczej, biblioteka może tu także wykorzystywać wcześniej istniejące relacje i umowy licencyjne. Dodatkowym atutem bibliotekarzy jest znajomość standardów oraz trwałych czy jednoznacznych identyfikatorów (takich jak np. DOI czy ORCID).

Wsparcie wyszukiwalności (*discoverability*) dorobku, dostępu i reputacji

Instytucje naukowe są zainteresowane tym, w jaki sposób mogą zwiększyć swoją wartość i swój wpływ przez udostępnienie i ponowne wykorzystanie informacji o dorobku. Biblioteki w szczególności mogą oferować swoim instytucjom macierzystym możliwości rozszerzenia zarządzania informacjami o dorobku, m.in. wspierając publiczne profile wiedzy i otwarty dostęp do treści naukowych produkowanych lokalnie.

Informacje gromadzone w ramach RIM mogą być wykorzystane do rozszerzenia istniejącego katalogu usług na uczelni. Pozwala to na szybsze dzielenie się wiedzą zarówno w organizacji, jak i poza nią. Na przykład publiczny portal zwiększający rozpoznawalność ekspertów instytucjonalnych może poprawić widoczność i możliwość wyszukania informacji przez potencjalnych lokalnych i międzynarodowych współpracowników, sponsorów badań i media, a studentom i doktorantom pomagać w identyfikowaniu możliwości rozwoju naukowego i naukowych opiekunów.

Biblioteki powinny pomagać instytucjom i poszczególnym naukowcom w kwestii otwartego dostępu na poziomie lokalnym (instytucjonalnym), grantodawców lub rządowym. Biblioteki są aktywnymi orędownikami otwartego dostępu do treści naukowych i niezbędnymi partnerami wspierającymi gromadzenie, rozpowszechnianie i ochronę lokalnie produkowanych treści otwartego dostępu, niezależnie od tego, czy treściami tymi zarządza się w oddzielnym repozytorium instytucjonalnym, czy też są one obsługiwane w lokalnym systemie RIM. Wysiłki te mają sprawić, że wyniki badaczy i instytucji będą bardziej dostępne, cytowalne, a tym samym o większej sile oddziaływania (wpływu społecznego), co zwiększy reputację i prestiż jednostki oraz instytucji.

Zarówno dla naukowców, jak i dla instytucji ważne są wskaźniki wpływu badań, zaś biblioteki mogą zaoferować wiedzę w zakresie tradycyjnej bibliometrii, a także nowego typu metryk i wskaźników (*altmetrics*), które dostarczają użytecznych danych dotyczących liczby oglądalności artykułu, pobierania plików, obecności w mediach społecznościowych i informacyjnych. Liczne biblioteki odegrały wiodącą rolę w opracowywaniu tematycznych przewodników (LibGuides), warsztatów i szkoleń dla naukowców.

Szkolenie i wsparcie dla użytkowników końcowych

Bibliotekarze zawsze oferowali różne formy kształcenia i wspierania kadry naukowo-badawczej, głównie w zakresie strategii wyszukiwania i dostępu do materiałów badawczych. Włączenie bibliotek w zarządzanie informacją instytucjonalną stanowi rozszerzenie dotychczasowej działalności i jest zgodne z misją oferowania usług dla studentów, naukowców oraz instytucji, których potrzeby są dla biblioteki priorytetowe.

Badania pokazały, że wiele bibliotek to najbardziej aktywne instytucje w zakresie szkoleń i wsparcia RIM, oferujące warsztaty, prezentacje oraz indywidualne wskazówki i pomoc dla naukowców i innych osób korzystających z infrastruktury RIM. Bibliotekarze szkolą np. jak importować metadane publikacji z baz bibliometrycznych, jak korzystać z narzędzi zarządzania cytowaniami, jak łączyć swoje

profile z unikalnymi identyfikatorami, takimi jak ORCID, oraz wykorzystywać i rozumieć wskaźniki wpływu. Często przyjmowaną formą są przewodniki po n rzędziach i zasobach.

Wsparcie szkoleniowe w zakresie usług zarządzania informacjami o badaniach może bezpośrednio łączyć się z innymi usługami bibliotecznymi w zakresie publikowania i otwartego dostępu, zarządzania danymi badawczymi, licencji i praw autorskich, krajowych polityk otwartego dostępu, zarządzania reputacją, wskaźników oceny itp.

Zarządzanie instytucjonalnymi rekordami

Biblioteki i archiwa uczelniane służyły przez wieki jako instytucje sprawujące nadzór nad rejestracją akademickiego dorobku. Dziś kontynuują tę pracę w szybko zmieniającym się środowisku cyfrowym, gdzie zarządzanie rekordami o rozwijającym się dorobku naukowym z konieczności staje się coraz bardziej kooperatywne, świadome i na dużą skalę.

Biblioteki odgrywają obecnie istotną rolę w zarządzaniu informacją o dorobku instytucjonalnym, dążąc do zwiększenia wyszukiwalności wyników instytucjonalnych i opieki nad unikatową kolekcją skodyfikowanej wiedzy wytworzonej w ramach instytucji i możliwej do udostępnienia za pośrednictwem sieci. Za cenne respondenci badań uznali bibliotekarskie doświadczenie w zarządzaniu rekordami bibliograficznymi, które pomaga optymalizować jakość i kompletność danych potrzebnych do raportowania instytucjonalnego, ich wyszukiwania i ponownego wykorzystania.

Trzeba mieć na względzie, że różni interesariusze RIM w skali całej instytucji mają różne potrzeby i cele, które mogą obejmować akredytację, sprawozdawczość i strategiczne wsparcie decyzyjne. Biblioteki są jedynym interesariuszem, który pyta o możliwość zapewnienia wyszukiwalności oraz zachowanie dorobku instytucji dla przyszłych pokoleń, a także przyjmie odpowiedzialność za zachowanie instytucjonalnej dokumentacji naukowej.

Archiwa uniwersyteckie zazwyczaj znajdują się w bibliotece uczelnianej i mogą być cennymi partnerami w identyfikacji potrzeb oraz procesów archiwizacji i zachowania dorobku dla potomnych.

Biblioteki są również najlepiej przygotowane wśród partnerów uczelni, aby promować odpowiednią integrację danych RIM w innych systemach i by zachęcić do szerszego udostępniania i (ponownego) wykorzystania. Praktykują to np. przez terminową prezentację i aktualizację bieżących wyników badań na wielu stronach internetowych naukowców oraz jednostek jednocześnie, oszczędzając czas i wysiłek zarówno osób fizycznych, jak i instytucji.

We wnioskach końcowych raportu *Research Information Management: defining RIM and the Library's Role* podkreślono, że infrastruktury zarządzania informacjami o dorobku naukowym gromadzą dane dotyczące działalności badawczej i wyników z wielu źródeł wewnętrznych i zewnętrznych i mogą być wdrażane na poziomie uczelni/wydziału, instytucji, konsorcjum oraz na poziomie krajowym. Badania wyraźnie ilustrują, że praktyki RIM różnią się znacznie w zależności od instytucji, kraju oraz regionu i są dobierane stosownie do lokalnych wymagań. Przyjęcie RIM może spowodować, że obsłużonych zostanie wiele zastosowań funkcjonalnych, w tym coroczne przeglądy postępów w nauce, zarządzanie dotacjami i nagrodami, profile badaczy, integracja z otwartym dostępem i repozytorium, raportowanie wewnętrzne, zewnętrzna ocena wpływu na badania i ponowne wykorzystanie w innych systemach i mediach. Podmioty finansujące i decydenci poszukują w systemach RIM miar ilościowych, aby przekazane na badania pieniądze miały największy możliwy wpływ na naukę i życie społeczno-gospodarcze.

Ponieważ RIM zestawia metadane z wielu źródeł wewnętrznych i zewnętrznych, optymalny model wymaga współpracy między wieloma zainteresowanymi stronami. Zaprezentowane wyżej możliwości potwierdzają, że biblioteka jest cennym partnerem w ekosystemie RIM, niestety, jak dotąd, często jeszcze nierozpoznanym.

Drugi z dokumentów *Practices and Patterns in Research Information Management. Findings from a Global Survey* (Bryant et. al. 2018) prezentuje zmianę systemu RIM z narzędzia typowo administracyjnego w przedsięwzięcie z wieloma interesariuszami, w tym z uczelnianą biblioteką. Badanie wskazuje wręcz na często wiodącą rolę biblioteki wśród interesariuszy RIM, szczególnie w najczęściej przypisywanych bibliotece aktywnościach związanych z otwartym dostępem, sprawami praw autorskich i deponowaniem dokumentów, walidacją metadanych, zarządzaniem danymi badawczymi, wprowadzaniem danych oraz szkoleniem i wspieraniem społeczności akademickiej. Zbieżne jest to z ustaleniami wcześniejszego raportu (Bryant et al. 2017).

Wiele instytucji badawczych przypisuje bibliotece nieocenioną rolę przede wszystkim w inicjowaniu i proponowaniu założeń do wprowadzenia RIM w instytucjach oraz w budowaniu strategii rzecznictwa na rzecz rozwijania RIM.

Z przeprowadzonych badań wynika, że występujące różnice regionalne wynikają np. z funkcjonujących krajowych systemów oceny nauki. Tam, gdzie te systemy funkcjonują sprawnie (np. w Wielkiej Brytanii, Australii, we Włoszech) rola biblioteki jest bardziej zredukowana, co tłumaczyć można zwiększonym znaczeniem systemu RIM jako instytucjonalnego systemu, który zasilany jest przez wewnętrznych interesariuszy. W takim przypadku biblioteki przypadają zadania administrowania

uczelnianym otwartym repozytorium, wprowadzania i walidacji metadanych oraz wspierania i szkolenia użytkowników.

Interesujące są odpowiedzi respondentów, w których wymieniają oni działy biblioteki odpowiedzialne za implementację i wsparcie RIM – najczęściej są to dział usług badawczych (*research services*) (59%) oraz dział komunikacji naukowej (*scholarly communication*) (41%). Co ciekawe, dział wsparcia i szkoleń w bibliotece plasuje się na niskiej pozycji (17% wskazań respondentów).

W badaniach zapytano także biblioteki o zasadnicze cele wspierania RIM. Biblioteki w 47% wskazały wówczas nadzór (*stewardship*) nad rejestracją dorobku naukowego, pomoc badaczom w spełnianiu wymagań otwartego dostępu do danych oraz wsparcie otwartego dostępu do publikacji naukowych. Ponadto aż ponad 53% respondentów instytucjonalnych opisało cele biblioteki jako niezmiernie ważne w osiągnięciu strategicznych celów instytucji. Budowanie kolekcji oraz dane bibliometryczne uznano za mniej istotne.

Tak więc najistotniejsze cele biblioteki w kontekście przeprowadzonych badań to wspieranie instytucjonalnych celów strategicznych, nadzór (*stewardship*) nad rejestracją dorobku naukowego instytucji, pomoc badaczom w spełnianiu wymagań związanych z otwartymi danymi oraz wspieranie otwartego dostępu do literatury naukowej.

Dokonując podziału odpowiedzi według krajów, można stwierdzić, że widoczne staje się, iż w państwach, w których przywiązuje się dużą wagę do narodowych i kreowanych przez fundatorów polityk otwartej nauki (np. Australia, Holandia, Wielka Brytania), zwiększa się również postrzeganie roli bibliotek. Tam, gdzie krajowe mandaty otwartej nauki⁸ są słabsze, spada rola biblioteki. Niższą pozycję biblioteki wiązać także można z brakiem odpowiednich zasobów ludzkich do wykonywania pracy w obszarze RIM. Jednym z ważnych zasobów (obok finansowych) są ludzie i czas, który mogą poświęcić na rozwój RIM (21% respondentów udzieliło odpowiedzi, że biblioteki ich instytucji angażują trzech i więcej pełnoetatowych pracowników biblioteki w działania związane z RIM, 27% zatrudniało jednego pełnoetatowego bibliotekarza; jednocześnie w przypadku 30% respondentów nie jest zatrudniony w obszarze RIM żaden pracownik biblioteki w pełnym wymiarze). Biorąc pod uwagę bibliotekarzy oraz pracowników z innych działów instytucji naukowych łącznie, średnio dwie trzecie instytucji zatrudnia przynajmniej dwóch pełnoetatowych pracowników zajmujących się RIM (bardziej szczegółowe dane zob. Bryant et al. 2018, s. 65–67). Respondenci

⁸ Mandaty otwartej nauki są nałożonymi na badaczy zobowiązaniami do udostępnienia publikacji naukowych lub danych badawczych w sposób otwarty (w przeciwieństwie do niezobowiązujących zaleceń).

wskazują także na zdecydowanie pozytywny wymiar współpracy pomiędzy różnymi jednostkami instytucji⁹.

W systemach RIM najczęściej swoje rekordy mają akademicy – badacze i wykładowcy (95%), badacze co najmniej w stopniu doktora (69%), bibliotekarze (49%) oraz doktoranci (*post-graduate or graduate students*) – również 49% (pozostałe grupy oraz różnice pomiędzy krajami zob. Bryant et al. 2018, s. 68–69).

Na pytanie o rodzaj wsparcia działań RIM udzielono następujących odpowiedzi w kolejności od najczęściej wymienianych (większość bibliotek deklaruje więcej niż jedną z aktywności): zasoby online, np. w postaci FAQ (77%); wsparcie tzw. help-desku (73%); szkolenia osobiste lub wirtualne; filmy instruktażowe (41%), szkolenia trenerów (41%), inne (15%).

Biorąc pod uwagę wskazane w raporcie wymagania interoperacyjności systemów RIM w globalnej nauce, z pewnością do wyżej wymienionych rodzajów wsparcia należałoby dodać dbałość o otwarte standardy w zakresie wymiany danych pomiędzy systemami – np. bazami publikacji, bazami bibliometrycznymi, bazą międzynarodowych identyfikatorów badaczy ORCID, repozytoriami, siecią OpenAIRE i wieloma innymi.

4. Kompetencje bibliotekarzy naukowych

Uwzględniając powyższe ustalenia międzynarodowe, trudno nie pytać o stan i kształt akademickiego przygotowania bibliotekarzy naukowych w Polsce. Wielu dyrektorów bibliotek uczelnianych zwraca uwagę na nieadekwatność oferty kształcenia na studiach bibliotekoznawczych (których, notabene, w Polsce jest coraz mniej) do potrzeb istotnie zmieniającego się środowiska komunikacji naukowej, systemów oceniania dorobku w nauce, otwierającej się nauki, zarządzania otwartymi danymi. Wyraźnie brakuje specjalizacji „bibliotekarstwo naukowe”. Dobry przykład umiejętności i wiedzy bibliotekarzy, potrzebnych w kontekście tzw. *data librarians*, daje dyrektor Politechniki Gdańskiej dr Anna Wałek (Wałek 2018).

Biorąc pod uwagę jeden tylko obszar bieżącego zarządzania informacją o badaniach naukowych, należałoby przekazać absolwentom szeroko pojętą wiedzę dotyczącą zarządzania informacją i otwartymi danymi w nauce, a także wiadomości z zakresu polityki naukowej, kształtowania systemów oceny nauki, bibliometrii i wszystkich rozwijających się komponentów otwartej nauki. Przydałaby się również znajomość dokumentów, zaleceń, ustaleń, mandatów, nowych sposobów publikowania oraz

⁹ Tę kwestię podnosi także P. de Castro (2018), widząc we współpracy pozytywny wpływ na postrzeganie roli naukowej biblioteki.

powstających cyfrowych platform otwartych publikacji, danych i standardów – tak na szczeblu lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym. Wymagania dotyczą także wiedzy z zakresu nowych sposobów publikacji, licencji i polityk wydawców, ORD (*open research data*) management, a także zdecydowanie większej znajomości zasad pracy w projektach.

Powyższa krótka sugestia, nasuwająca się po analizie zaprezentowanych badań, w żadnym razie nie zastępuje potrzeby badań konkretnych oczekiwań dyrektorów bibliotek akademickich i władz uczelni pod adresem akademickich ośrodków kształcenia bibliologicznego i informatologicznego. Trzeba sobie wyraźnie uświadomić, że dopływ kompetentnej kadry, środków na dokształcanie obecnego zespołu czy wypracowanie efektywnego systemu motywacji do pełnego pasji samokształcenia to warunki postrzegania biblioteki jako kompetentnego partnera w świecie nauki.

5. Konkluzje

Coraz więcej uczelni buduje własne cyfrowe bazy wiedzy do celów zarządczych, naukowych i promocyjnych. Są one udostępniane publicznie w Internecie. To właśnie na podstawie wiadomości z na bieżąco zasilanych systemów do zarządzania informacjami o dorobku naukowym jednostki różni interesariusze mogą dowiedzieć się, czym zajmują się poszczególni naukowcy, jakie prowadzą badania i jakie są wyniki tych badań.

Usługi bibliotek uczelnianych oferowane członkom lokalnych społeczności akademickich, instytucjom macierzystym, środowisku globalnej komunikacji naukowej oraz innym użytkownikom bez względu na ich umiejscowienie i status wymagają nieustannych zmian ze względu na różne (uświadomione lub nieuświadomione) potrzeby odbiorców. Jednocześnie to właśnie „wyprzedzająca” oferta i edukacja ze strony bibliotek powinna kształtować informacyjne potrzeby środowiska akademickiego zgodnie z najnowszymi wymaganiami rozwoju naukowej polityki, otwierania nauki itp. To zadanie jest szczególnie ważne w czasie uniezależniania się użytkowników informacji naukowej od bibliotek, na co wpływ ma bezpośredni dostęp do usług i zasobów informacyjnych, bez względu na miejsce i czas (Nahotko 2016, s. 129). Zarządzanie informacją o osiągnięciach naukowych (*Research Information Management*) umożliwia bibliotekom budowanie swojego prestiżu, przede wszystkim przez usankcjonowanie roli pełnoprawnego partnera w procesie badawczym oraz zarządzaniu informacją w środowisku naukowym, co w dobie rosnących i łatwo dostępnych kolekcji pozabibliotecznych, deregulacji zawodu i utraty niektórych przywilejów jest argumentem istotnym. Te nowe możliwości należy jednak potraktować jako poważną (i kolejną) inwestycję w potrzebne kompetencje i wiedzę. Jasne jest, że w zachodzących nieustannie przemianach w nauce, w nakreślonych tu obszarach, wiodąca rola przypadać musi właśnie

bibliotekom, a biblioteki naukowe powinny sprostać tym wyzwaniom. Od tego zależy ich być albo nie być. Jako ogólnouczelniane jednostki biblioteki muszą wspierać cele uczelni, ich dążenia do budowania swojej reputacji dzięki odkrywaniu, promowaniu i zachowywaniu produkowanej lokalnie wiedzy, a także wzmocnieniu widoczności instytucjonalnego dorobku naukowego. W tym kontekście warto też kolejny raz przyrzec się zapisom w misji bibliotek, szczególnie podczas tworzenia nowych statutów.

Bibliografia

- Baza Wiedzy Politechniki Warszawskiej (2016) [online]. Dostępny w: <http://repo.bg.pw.edu.pl/index.php/pl/> [przełączany 10.06.2019].
- Biesenbender S., Petersohn S., Thiedig C. (2019). Using Current Research Information Systems (CRIS) to showcase national and institutional research (potential): research information systems in the context of Open Science. *Procedia Computer Science* [online], vol. 146, s. 142–155. Dostępny w: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.01.089> [przełączany 5.06.2019].
- Błaszczńska M., Kozak M., Łabędzki M., Mazurek C., Rybicki A., Szymczak M., Werla, M. (2018). Jakość danych w systemie informacji naukowej. W: Nauka o informacji w okresie zmian. Innowacyjne usługi informacyjne. Red. B. Sosińska-Kalata, P. Taflowski, Z. Wio-rogórska. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 103–116. ISBN 9788365741073.
- Błaszczńska M., Kozak M., Mazurek C., Szymczak M., Werla M. (2017). System SINUS – otwarte narzędzie do budowy bibliograficznych baz danych. W: Bibliograficzne bazy danych: perspektywy i problemy rozwoju. III Konferencja Naukowa Konsorcjum Baz-Tech. Kraków, 26–27 czerwca 2017 [online]. Warszawa: Stowarzyszenie EBIB. Materiały Konferencyjne EBIB, nr 25. ISBN 9788363458089. Dostępny w: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/view/601 [przełączany 12.04.2019].
- Bryant R., Clements A., Castro P. de, Cantrell J., Dortmund A., Fransen J., Gallagher P., Mennielli M. (2018). Practices and Patterns in Research Information Management: Findings from a Global Survey [online]. Dublin: OCLC Research. Dostępny w: <https://doi.org/10.25333/BGFG-D241> [przełączany 12.04.2019].
- Bryant R., Clements A., Feltes C., Groenwegen D., Huggard S., Mercer H., Missingham R., Oxnam M., Rauh A., Wright J. (2017). Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role [online]. Dublin: OCLC Research. Dostępny w: <https://doi.org/10.25333/C3NK88> [przełączany 12.04.2019].
- Castro de P. (2018). The role of Current Research Information Systems (CRIS) in supporting Open Science implementation: the case of Strathclyde. *ITlib. Informacne technologie a knihnice* [online], Special Issue, s. 21–30. Dostępny w: <https://dx.doi.org/10.25610/itlib-2018-0003> [przełączany 30.05.2019].
- Janiak M. (2016). Model systemu zarządzania informacją instytucjonalną dla szkoły wyższej. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, nr 4, s. 31–41.

- Janiak M., Próchnicka M. (2017). Otwarte repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego jako element systemu zarządzania informacją instytucjonalną: wyniki badań przeprowadzonych wśród przedstawicieli środowiska akademickiego uczelni. Kraków, Biblioteka Jagiellońska. ISBN 9788394971649.
- Lewandowska-Tranda M., Miller-Jankowska M. (2016). Uczelniana baza wiedzy jako przykład systemu CRIS. Z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej. W: Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy, Wrocław, 15–16.09.2016 [online]. Dostępny w: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/14736?tab=1> [przełgądany 14.06.2019].
- Lipińska D., Marcinek M. (2016). Repozytoria instytucjonalne w otwieraniu nauki – przykłady wykorzystania i integracji danych w polskich ośrodkach naukowych. W: Seminarium naukowo-dydaktyczne: Otwieranie nauki – praktyka i perspektywy, Kraków 26–27.09.2016 [online]. Dostępny w: <https://suw.biblos.pk.edu.pl/downloadResource&mlId=1829214> [przełgądany 14.06.2019].
- Lubomski P. (2017). MOST Wiedzy jako narzędzie promocji potencjału naukowo-badawczego uczelni wyższej. *EduAkcja. Magazyn Edukacji Elektronicznej* [online], nr 2(14), s. 108–116. Dostępny w: <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/most-wiedzy-jako-narzedzie-promocji-potencjalu-naukowo-badawczego-uczelni-wyzszej,143057-1> [przełgądany 14.06.2019].
- Most wiedzy – portal z wiedzą dla Ciebie (2019) [online]. Centrum Usług Informatycznych Politechniki Gdańskiej. Dostępny w: <https://mostwiedzy.pl/pl/> [przełgądany 10.06.2019].
- Nahotko M. (2016). Działalność informacyjna. W: Nauka o informacji. Red. W. Babik. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, s. 123–156. ISBN 9788364203824.
- Popławska J., Bajer J., Kozak M., Szymczak M., Werla, M. (2017). System Informacji Naukowej Politechniki Poznańskiej jako przykład współpracy między jednostkami naukowymi. W: Czytelnicy – zasoby informacji i wiedzy. Tradycja i przemiany w czasach kultury cyfrowej. Red. A. Dymmel, S.D. Kotuła. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 109–124. ISBN 9788377849972.
- Próchnicka M. (2016). Informacja instytucjonalna w zarządzaniu instytucjami szkolnictwa wyższego. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, nr 4, s. 21–30.
- Rybiński H., Kubrak W., Skonieczny Ł., Koperwas J., Struk W. (2018). Omega-Psir – Institutional CRIS at Polish Universities. *ITlib. Informacyjne technologie a kniźnice* [online]. Special Issue, s. 36–44. Dostępny w: <https://dx.doi.org/10.25610/itlib-2018-0005> [przełgądany 30.05.2019].
- System Informacji Naukowej Politechniki Poznańskiej (1996-2019) [online]. Biblioteka Politechniki Poznańskiej. Dostępny w: <http://sin.put.poznan.pl> [przełgądany 10.06.2019].
- Wałek A. (2018). Is data management a new “digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries’ tasks. W: IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies [online]. Hague: IFLA, s. 1–11. Dostępny w: https://mostwiedzy.pl/pl/publication/download/1/is-data-management-a-new-digitisation-a-change-of-the-role-of-librarians-in-the-context-of-changing-_30244.pdf [przełgądany 12.06.2019].

Maria Garczyńska

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Biblioteka Główna, Kraków

Wszystko, co chcielibyście wiedzieć o bibliotece, ale boicie się zapytać. O (nie)wykorzystanych usługach bibliotecznych na przykładzie Biblioteki Głównej AGH w Krakowie

Streszczenie: W artykule przedstawiono ofertę usług bibliotecznych, zwłaszcza w obszarze wsparcia informacyjnego użytkowników. Oferta adresowana do studentów wszystkich stopni, pracowników naukowych i władz uczelni publicznej nie zawsze znajduje swoich odbiorców. Powodem tego zjawiska jest, w dużej mierze, niechęć do zadawania pytań przez odbiorców potencjalnych działań, nieumiejętność sformułowania zapytania (sprecyzowania kwerendy), obawa przed uznaniem pytania za niewłaściwe lub śmieszne. W efekcie drogi czytelników i bibliotekarzy rozmiągają się, co pociąga za sobą obserwowaną postawę zachowawczą w stosunku do bibliotek i oferowanych przez nie usług. Elementem dodatkowo niesprzyjającym wzajemnej współpracy jest często nieumiejętność reklamowania oferowanych działań przez pracowników bibliotek. Rozważania oparto przede wszystkim na przykładzie zadań Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie oraz wynikach badań satysfakcji użytkowników.

Słowa kluczowe: biblioteki akademickie, wskaźniki bibliometryczne, kwerendy czytelnicze, bibliografie publikacji pracowników szkół wyższych

1. Wprowadzenie

Nowe uwarunkowania społeczne, naukowe i cywilizacyjne pociągają za sobą zmiany w funkcjonowaniu bibliotek, zwłaszcza akademickich. To już nie tylko (i nie wyłącznie) składnice materiałów bibliotecznych. To przede wszystkim ośrodki informacji, których celem jest dostarczanie użytkownikom odpowiednich (i w jak najkrótszym

czasie) zbiorów informacji (danych). Wspieranie naukowców i realizowanych przez nich badań naukowych i procesów dydaktycznych macierzystych uczelni to jest (powinien być) standard. Dostarczanie odpowiedniej literatury (w sensie jej wyszukiwania i sprawdzania dostępności do pełnych tekstów), opracowywanie analiz bibliometrycznych, prowadzenie szkoleń z zakresu aparatu informacyjnego baz danych itp. to działania podejmowane przez wyspecjalizowanych pracowników, znających doskonale warsztat, którym trzeba operować. Opisane wyżej usługi z jednej strony przyciągają czytelników, z drugiej jednak często stają się zaporą pomiędzy nieśmiałym czytelnikiem, dopiero poznającym zagadnienia związane z informacją naukową, a zespołem pracowników bibliotecznych postrzeganych w takich sytuacjach jako profesjonalisci.

Mimo rosnącego zainteresowania ze strony użytkowników działaniami biblioteki na rzecz społeczności akademickiej wciąż istnieją takie (już zdefiniowane lub pozostające w planach), które ze względu na brak wiedzy czytelników lub z innych powodów nie są wykorzystane.

Powodami zajęcia się powyższą tematyką oraz punktem wyjścia do analizy były:

- najczęściej zadawane pytania oraz sposób ich formułowania przez studentów i pracowników Uczelni,
- obserwacja zachowań czytelników Biblioteki Głównej AGH w Krakowie,
- zgłaszane zapotrzebowania na opracowanie różnego rodzaju danych na potrzeby władz Uczelni i jej poszczególnych jednostek,
- wyniki ankiety związanej z badaniem satysfakcji użytkowników bibliotek z roku 2017, a także wyniki badań prowadzonych przez prof. Daniela Saramaka wśród odbiorców Biblioteki Głównej (studentów i pracowników),
- raporty Ankiety Funkcjonowania Bibliotek Naukowych (AFBN) z roku 2016 opublikowane na stronie portalu,
- rozmowy z bibliotekarzami innych bibliotek akademickich.

Dodatkowo wykorzystano wieloletnie doświadczenie autorki ze współpracy z władzami Uczelni i jej jednostek.

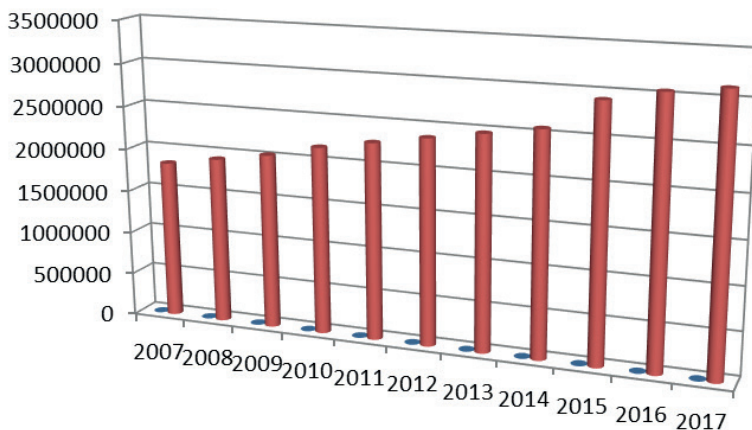
Realizowane przez wiele lat różnego rodzaju kwerendy, wykazy oraz instruktaż pozwoliły na skatalogowanie zarówno potrzeb, jak i oferty bibliotecznej. W miarę rozwoju współpracy zauważalne jest coraz częstsze wykorzystanie świadczonych przez Bibliotekę usług. Dostarczane dane, w tym głównie w zakresie usług informacyjnych, oraz obserwowane pozytywne opinie o tych realizacjach przekładają się na liczbę zgłaszanych do wykonania prac. Do szerszego wykorzystania usług bibliotecznych przyczyniają się również władze Uczelni, tworząc zapisy w aktach prawnych, w których

określa się usługi biblioteczne mające wpływ na działalność pracowników naukowych (zarządzenia związane z oceną okresową pracowników, trybem awansowania, przyznawania stypendiów naukowych itd.).

Poniżej przedstawiono kilka proponowanych usług bibliotecznych wybranych ze względu na ich mniejsze lub większe wykorzystanie w praktyce bibliotecznej. Wyboru dokonano na podstawie subiektywnej obserwacji autorki.

2. Stare, ale dobre

Stale wzrasta liczba publikacji wydawanych zarówno w formie elektronicznej, jak i klasycznej (drukowanej). Wyraźnie widać to w statystykach światowych baz publikacji – np. na przestrzeni ostatnich 10 lat liczba zarejestrowanych opisów bibliograficznych w bazie Web of Science powiększyła się o blisko 1,3 mln, co stanowi wzrost o 70% w stosunku do roku 2007. Zilustrowano to na rysunku 1.

Rys. 1. Liczba opisów bibliograficznych w bazie Web of Science za lata 2007–2017

Tak ogromna liczba danych powoduje, że pracownicy naukowcy muszą przeznaczyć sporo czasu na wyszukanie odpowiednich tekstów i źródeł informacji, tematycznie zgodnych z ich działalnością naukową. Rozwiązaniem proponowanym przez biblioteki jest selektywna dystrybucja informacji.

Selektywna dystrybucja informacji (*Selective Dissemination of Information* – SDI) to system, który pojawił się w wersji użytkowej na początku lat 70. i obejmował różne zagadnienia. Za jego twórcę uważany jest H.P. Luhn, naukowiec zajmujący się zarówno informatyką, jak i bibliotekoznawstwem i informacją naukową. W swojej pracy

z 1958 r., *A Business Intelligence System*, przedstawił założenia systemu działającego na poziomie korporacji i budującego przepływ informacji pomiędzy jej ogniwami. W okresie przed pojawieniem się Internetu usługa dystrybucji informacji oparta była głównie na dużych bazach danych gromadzących miliony opisów bibliograficznych (INSPEC, MEDLINE).

SDI w bibliotece to swoisty sposób informowania o pojawiających się nowych publikacjach z zakresu konkretnej, podanej przez autora dyscypliny scharakteryzowanej za pomocą tematu głównego lub słów kluczowych. Informacja przesyłana jest odbiorcom w sposób automatyczny za pośrednictwem poczty elektronicznej. Wprawdzie w wielu bazach danych mechanizm taki jest już zaimplementowany i może zostać użyty przez ich odbiorcę bez pośrednictwa bibliotekarza, niemniej pamiętać należy, że jest on ograniczony do konkretnej bazy danych. Na obecnym etapie zaawansowania informatycznego baz danych zadaniem bibliotekarzy (podejmowanym w celu szerszej dostępności baz) byłoby scalanie pobranych z wielu źródeł informacji gromadzonych w bibliotekach (opartych np. także na wyszukiwaniu wśród nowości wydawniczych, ofert wydawniczych itd.).

Zadaniem czytelnika powinno być określenie zestawu danych (instrukcji wyszukiwawczych) i przedziałów czasu, w których będzie informowany o wynikach – w ustalonym terminie stosowne raporty zostaną umieszczone w jego skrzynce pocztowej lub pod wybranym, specjalnie do tego celu przeznaczonym adresem. Przykładem biblioteki realizującej taką usługę jest Główna Biblioteka Lekarska (za informację związaną z konkretnym tematem lub lekiem pobierana jest zryczałtowana opłata).

W Bibliotece Głównej AGH podobne działanie, realizowane w sposób systematyczny, dotyczyło jednego pracownika naukowego. Sporadycznie wykonuje się podobne usługi, jednak ograniczone do jednorazowych poszukiwań publikacji starszych, wykorzystywanych w pracach naukowych. Powodem braku zainteresowania tym działaniem jest niewątpliwie dość skromny komunikat na stronie domowej Biblioteki, w zakładce „usługi informacyjne dla pracowników”, o treści: „pomoc w poszukiwaniach bibliograficznych i rzeczowych literatury na dany temat w oparciu o elektroniczne i drukowane źródła informacji”. Najczęściej usługa realizowana jest przez bibliotekarzy zajmujących się wypożyczaniem międzybibliotecznym.

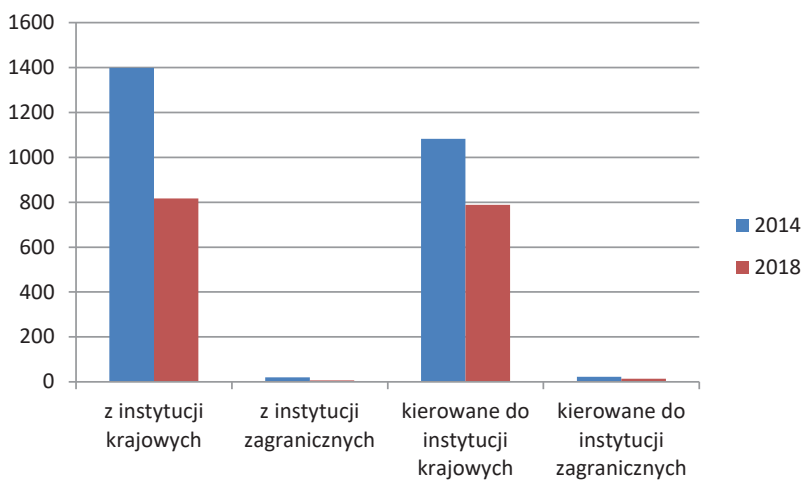
3. Wypożyczanie międzybiblioteczne

Usługa wypożyczania międzybibliotecznego ma długą tradycję. Pierwszy raz zapis regulaminowy dotyczący takiego wypożyczenia pojawił się we Włoszech w 1885 r. Obecnie międzynarodowe normy wypożyczeń międzybibliotecznych opierają się na wytycznych Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich. W Polsce

wprowadzono tę formę działalności jeszcze przed I wojną światową. W 1936 r. na sesji Międzynarodowego Komitetu Bibliotecznego w Warszawie uchwalono regulamin będący podstawą krajowych zasad wypożyczania międzybibliotecznego. Zarządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ustaliło, w 1939 r., tryb wypożyczania zgodny z tym, który obowiązywał w krajowej centrali przy Bibliotece Narodowej w Warszawie. Zasady udostępniania zbiorów regulowały następnie rozporządzenia i uchwały dotyczące wypożyczania międzybibliotecznego, zaś w ustawie o bibliotekach zapisano informację o opłatach za te usługi. Obecnie każda biblioteka akademicka udostępniająca zbiory na zasadzie wypożyczeń międzybibliecznych reguluje ich szczegółowe zasady przez odpowiednie zapisy w regulaminach wewnętrznych.

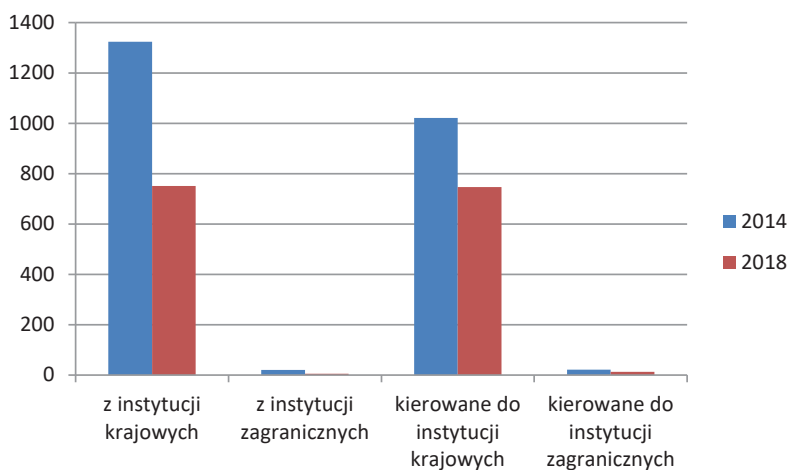
Regulamin Wypożyczalni Międzybibliecznej Zamiejscowej AGH już w swojej nazwie zawiera zakres realizowanych zadań, zawężonych do sprowadzania materiałów z bibliotek znajdujących się poza Krakowem. Na stronie internetowej Biblioteki znajduje się odpowiedni formularz zamówienia, a także informacja, że z Wypożyczalni mogą korzystać pracownicy, doktoranci oraz studenci stacjonarni i niestacjonarni AGH.

Liczbę zamówień materiałów bibliecznych przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Porównanie zamówień materiałów bibliecznych w Wypożyczalni Międzybibliecznej Zamiejscowej Biblioteki Głównej AGH za lata 2014 i 2018
(źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN)

Realizacja zamówionych materiałów statystycznie kształtuje się tak, jak pokazano na rysunku 3.

Rys. 3. Porównanie realizacji zamówień materiałów bibliotecznych w Wypożyczalni Międzybibliotecznej Zamiejscowej Biblioteki Głównej AGH za lata 2014 i 2018

(źródło: opracowanie własne na podstawie danych z AFBN)

Powyższe dane obrazują spadek liczby zarówno zamawianych materiałów bibliotecznych, jak i realizowanych zamówień. Jest to zjawisko częściowo związane ze specyfiką uczelni technicznych, gdzie podstawowymi źródłami informacji są aktualne, dostępne zwykle online, publikacje, rejestrujące najnowsze osiągnięcia z zakresu nauk technicznych. Działaniem dodatkowo wpływającym na zmniejszenie znaczenia usługi jest digitalizacja zbiorów i ich udostępnianie w wersjach pełnotekstowych w repozytoriach, w tym także bibliotecznych. Niemniej popularyzacja usług tego typu lub zmiana ich formy (częstsze sprowadzanie materiałów w formie elektronicznej) na pewno przyniosłaby widoczne w statystyce wyniki.

4. Szkolenia

Opartą na bazach danych usługą biblioteczną jest (mógłby być) instruktaż przywarsztatowy, związany z korzystaniem ze źródeł informacji. Wymogiem jest tutaj znakomita wiedza bibliotekarzy, operujących warsztatem każdej z baz danych w sposób zdecydowanie lepszy niż czytelnicy bibliotek. Podobne szkolenia są wprawdzie prowadzone przez twórców baz, jednak najczęściej obejmują one swym zakresem wszystkie elementy bazy lub zagadnienia nie zawsze interesujące odbiorców. Dodatkowo szkolenia realizowane są dla grup użytkowników (z reguły sporych), co nie pozwala na pełne

zaspokojenie indywidualnych potrzeb. Wyjściem naprzeciw oczekiwaniom czytelników biblioteki jest przygotowanie informacji interesującej użytkownika bazy (np. jak obliczyć wskaźniki bibliometryczne, jak wyszukać informacje dotyczące konkretnych zagadnień itd.). Spotkania z czytelnikiem dają w takich sytuacjach gwarancję podniesienia zaufania do usług bibliotecznych, a jednocześnie pozwalają na przyswojenie zagadnień przekazanych w relacji bibliotekarz–czytelnik (ten jeden, konkretny).

Jednak, jak wspomniano wcześniej, takie właśnie szkolenia przywarsztatowe budzą wiele obaw użytkowników bibliotek, powodując, że realizacja instruktażu (szkoleń) nie obejmuje wszystkich, a zwłaszcza nie obejmuje pracowników naukowych macierzystej uczelni. Sytuację może poprawić budowanie zaufania do bibliotekarzy przez:

- Rozsyłanie do pracowników instrukcji związanych z konkretnymi działaniami. Instrukcje wysyłane powinny być do grup użytkowników, co przekłada się na powstanie złudzenia anonimowości. Jednak poznanie konkretnego bibliotekarza, który opracowuje instrukcję, powinno upewnić odbiorcę, że w razie potrzeby można się do niego zwrócić, aby zasięgnąć szczegółowej porady,
- Aktywizowanie szkoleń, odbywanych przez pracowników bibliotecznych, a potrzebnych ze względu na oczekiwania studentów/pracowników uczelni. Elementem wspomagającym są tutaj władze uczelni/jej poszczególnych jednostek, którym zależy (powinno zależeć) na zdobywaniu wiedzy praktycznej przekładającej się na poziom kształcenia oraz poziom wiedzy związanej z zagadnieniami bibliometrycznymi pracowników naukowych jednostek. W trakcie szkolenia można nawiązać odpowiednie kontakty, które zaowocują późniejszym osobistym spotkaniem z czytelnikiem, wzbudzić zaufanie czytelników, utrwalić korzystny obraz bibliotekarza specjalisty. Dodatkowo wskazanie na nieznanne obszary i możliwości systemów bazodanowych powinno wytworzyć w odbiorcach potrzebę stałego kontaktu z biblioteką i bibliotekarzami. Przykładem może być tutaj np. instruktaż przywarsztatowy posługiwania się narzędziem EndNote na platformie Web of Science,
- Zamieszczanie informacji na stronie domowej bibliotek. Z pozyskanych danych wynika jednak, że sposób ten nie jest efektywny – wiele osób w ogóle nie zagląda na stronę biblioteki, a jeśli już, to informacje na niej umieszczone nie zawsze są przejrzyste i przydatne (nie mówiąc już o nieaktualnych). Wsparciem dla bibliotek, w kontaktach z młodym użytkownikiem, są portale społecznościowe, których rola jest bardzo ważna przy odpowiednim zaangażowaniu osób je prowadzących.

Podobne działania mogą dotyczyć innych szczegółowych zakresów informacji przekazywanych pracownikom naukowym, a związanych z zagadnieniami publikowania.

Dostarczanie danych o czasopismach, konferencjach czy wydawcach (listy czasopism/konferencji/wydawców punktowanych) i zagrożeniach z nimi związanych (np. w zakresie czasopism „drapieżnych”) powinno zostać docenione i stworzyć obraz biblioteki jako centrum informacji. Zagadnienia zainteresują zwłaszcza młodych pracowników nauki, nie zawsze znających zasady publikowania prac naukowych. Zakres tematów jest olbrzymi. Szkolenia dotyczą zarówno kondycji czasopism (np. wskaźniki cytowalności, poziom autocytowań itp.), jak i np. zasad publikowania materiałów konferencyjnych. W przypadku powyższych zagadnień dobrym sposobem jest umieszczanie aktualnych informacji w najczęściej odwiedzanych przez czytelników miejscach na stronie domowej biblioteki. Biblioteka Główna AGH, podobnie jak inne biblioteki akademickie w Polsce, przeznaczają na tego typu informację cały obszar (zakładka „publikacje naukowe – ocena” w module „pracownicy”), stosując zapisy i nazwy, do których pracownicy naukowcy są przyzwyczajeni (np. „lista filadelfijska”). W tym miejscu umieszczono dane dotyczące wskaźników bibliometrycznych (Impact Factor/lista filadelfijska, wokół cytowań) oraz zakładkę „wokół punktacji MNiSW” (tutaj znalazły się: akty prawne MNiSW, wykazy czasopism punktowanych i wydawnictw naukowych, program MNiSW *Wsparcie dla czasopism naukowych*, link do strony MNiSW). Każda z zakładek prowadzi do kolejnych zagadnień i wykazów. Zamieszczanie wskaźników bibliometrycznych w bazach bibliograficznych przy opisach publikacji autorów jest także zabiegiem popularyzującym wiedzę bibliotekarzy i wskazującym, gdzie należy szukać poszerzonych informacji związanych z konkretnym tematem. Temu zagadnieniu poświęcono odrębny podrozdział *Wokół parametryzacji*.

5. Media społecznościowe

Ogromną rolę w relacjach czytelnik–bibliotekarz zaczynają od jakiegoś czasu odgrywać media społecznościowe. Autorzy artykułu z 2016 r. (Lamberti i Theus) oceniają obecność w popularnych portalach jako standard. Media typu Facebook pozwalają czytelnikom (zwłaszcza tym nieśmiałym) na swobodne zadawanie pytań, komentowanie działań bibliotecznych czy wyrażanie swoich uczuć przez „polubianie”. Jednocześnie jest to szansa dla bibliotek, aby zaistnieć w środowiskach stroniących od wszystkiego, co jest związane z tradycyjną (drukowaną) książką. We wspomnianym artykule znajduje się następujące stwierdzenie: „serwisy społeczne ułatwiają również nawiązywanie kontaktów i dyskusji z użytkownikiem, przyczyniają się do ukazywania bardziej prywatnego oblicza instytucji kultury” (Lamberti, Theus 2016, s. 187).

Pojawiają się nawet koncepcje mierzenia poziomu sukcesu (obecności), m.in. bibliotek, przez analizę widoczności profili instytucji w wyszukiwarkach, wielkości społeczności na profilach instytucjonalnych i liczby komentarzy zamieszczanych przez członków społeczności (Lamberti, Theus 2016, s. 186).

Najbardziej popularnym medium wykorzystywanym w akademickich bibliotekach polskich jest Facebook, na dalszych miejscach plasują się YouTube, Twitter i Instagram. Prowadzeniem profili na Facebooku zajmują się nie tylko bibliotekarze, ale także np. specjaliści ds. promocji, z reguły osoby młode, do 40 roku życia. Facebook połączony jest ze stronami domowymi bibliotek lub kopiuje ich treści. Najczęściej poruszonymi tematami są informacje o wydarzeniach, zmianach zakresu usług lub godzin ich wykonywania i nowościach bibliotecznych (zarówno książkowych, jak i ofert usług bibliotecznych).

W Bibliotece Głównej AGH wykorzystuje się trzy rodzaje mediów społecznościowych – Facebook (rys. 4), YouTube oraz Instagram.

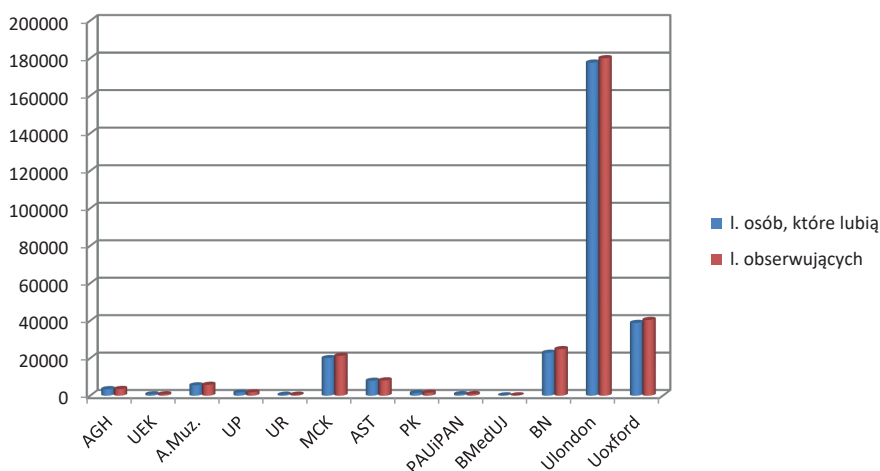

Rys. 4. Strona początkowa Facebooka Biblioteki Głównej AGH

Prezentowane na stronie Facebooka dane podzielono na kilka następujących grup tematycznych: informacje, zdjęcia, filmy, recenzje, wydarzenia, posty, wideo na żywo, społeczność.

Zakładka „informacje” to zestaw danych dla osób, które chciałyby zostać czytelnikami Biblioteki, a więc podstawowe informacje dotyczące lokalizacji, zbiorów, zasad wypożyczania itd., będących powtórzeniem wiadomości ze strony domowej Biblioteki. „Zdjęcia” i „filmy” dokumentują w formie graficznej wydarzenia, które odbywają się na terenie Biblioteki, zaś w zakładce „wydarzenia” znajduje się ich opis. „Posty” i „społeczność” to miejsca przeznaczone na wymianę korespondencji z użytkownikami Biblioteki.

Przeanalizowano aktywność na Facebooku użytkowników bibliotek Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego – KZB (z wyłączeniem bibliotek, które nie prowadzą tej formy wymiany informacji) oraz porównano je z aktywnością czytelników Biblioteki Narodowej oraz bibliotek uniwersyteckich w Londynie i Oxfordzie. Statystycznie, biorąc pod uwagę liczbę wpisów czytelników, biblioteki polskie odbiegają znacznie od bibliotek zagranicznych, zróżnicowanie następuje również w obrębie bibliotek KZB. Im ciekawsza tematyka zbiorów bibliotecznych i forma aktywności jednostki, tym więcej jest osób zaangażowanych w przeglądanie strony Facebooka bibliotecznego (rys. 5). Na czoło wysuwają się małe, pod względem zbiorów, biblioteki Międzynarodowego Centrum Kultury, Akademii Sztuk Teatralnych oraz Akademii Muzycznej. Ich działalność, ściśle związana z prowadzoną przez macierzyste uczelnie, jest ciekawa i może zainteresować większą grupę odbiorców. Biblioteki techniczne nie budzą takiego zainteresowania, może także z powodu braku wiedzy na temat ich okołobibliotecznej aktywności (w tym także ogólnokulturalnej).

Rys. 5. Facebook w bibliotekach KZB w porównaniu z BN i bibliotekami zagranicznymi (źródło: opracowanie własne na podstawie stron domowych bibliotek)

6. Polityka otwartości i repozytoria

Bibliotekarze nie tylko doceniają możliwość korzystania z pełnych tekstów publikacji, ale aktywnie włączają się w propagowanie tej idei. Z jednej strony organizują dostęp do takich tekstów, opracowują i popularyzują ideę *open access*, z drugiej strony przysposabiają drukowane książki do ich wykorzystania w sieci w procesie digitalizacji.

Idea otwartego dostępu jest wspierana przez wiele różnych organizacji światowych, wokół tej inicjatywy powstały także stowarzyszenia i fundacje jak choćby Creative Commons. Wybrano nawet 14 października Międzynarodowym Dniem Otwartego Dostępu.

W Polsce organizacją działającą na rzecz otwarcia w nauce jest Koalicja Otwartej Edukacji (KOED), która grupuje różne organizacje, w tym naukowe instytucje, pracujące na rzecz zapewnienia pełnego dostępu do zasobów nauki. Jedną z ważniejszych imprez organizowanych w Polsce przez KOED jest Międzynarodowy Tydzień Open Access. Także władze państwowe, reprezentowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, przyjęły w 2015 r. dokument *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*. Głównym przesłaniem, kierowanym do jednostek naukowych, uczelni, instytucji finansujących badania oraz samych naukowców, jest dążenie do udostępniania wszystkich publikacji przez repozytoria lokalne lub repozytoria będące wynikiem współpracy instytucji naukowych, takie jak choćby Polska Platforma Medyczna (rys. 6).

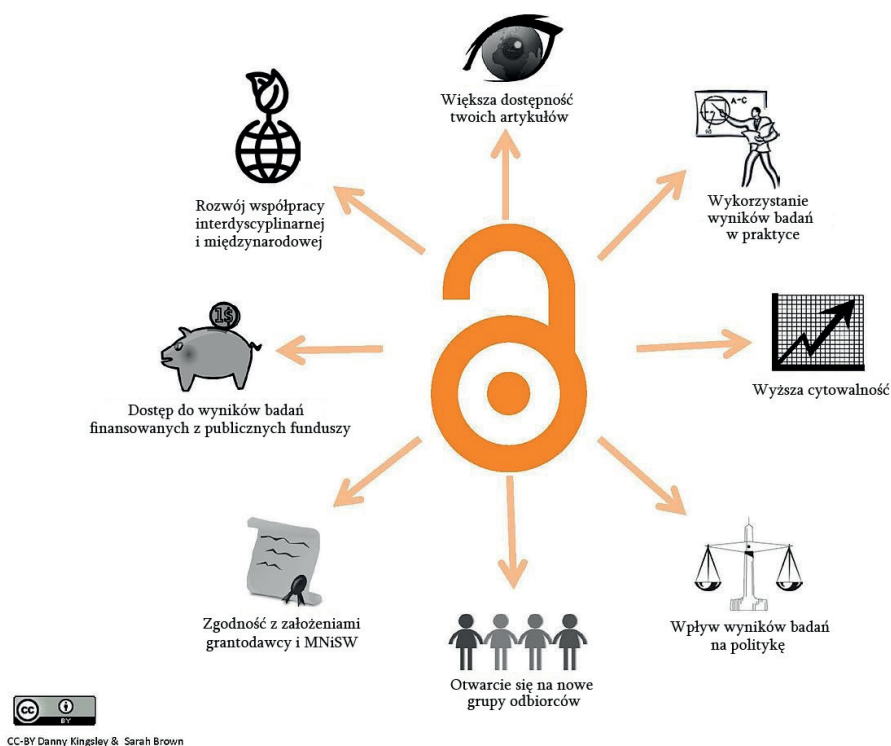
Rys. 6. Jednostki skupione wokół Polskiej Platformy Medycznej

Już przed 2015 r. bibliotekarze, zauważając konieczność dostępu do pełnych tekstów, byli inicjatorami wielu repozytoriów (czy bibliotek cyfrowych). Zjawisko i poszczególne repozytoria oraz biblioteki cyfrowe zostały szczegółowo opisane m.in. na łamach czasopism bibliotekarskich. Warto wspomnieć, że ostatnie lata przyniosły zdecydowany wzrost liczby repozytoriów (z 22 w 2014 r. do 52 obecnie).

Kolejną inicjatywą wspomagającą rozwój idei *open access* jest ogłoszony na początku września 2018 r. *Plan S*, inicjatywa 11 narodowych agencji finansujących badania naukowe, w tym Narodowego Centrum Nauki, występujących wspólnie jako cOAlition S. Nadrzędnym celem koalicji jest udostępnianie w sposób otwarty

publikacji powstałych w ramach grantów. Plan zakłada, że wymóg otwartości wejdzie w życie już z początkiem 2020 r.

Inicjatywa podzieliła środowisko pracowników naukowych na zwolenników, zauważających korzyści wynikające z szybszego wprowadzenia otwartego dostępu do wyników badań, oraz krytyków, którzy zwracają uwagę m.in. na ograniczenie wolności naukowców. Dość często powodem niechęci do udostępniania danych w otwartym dostępie jest brak wiedzy autorów na temat *open access* oraz związanych z nim profitów, co zobrazowano na rysunku 7.

Rys. 7. Korzyści płynące z otwartego dostępu

(na podstawie https://aoasg.files.wordpress.com/2013/02/benefitsopenaccess_cc-by_logo.pdf)

Wspomniane wyżej wątpliwości związane z wdrożeniem *Planu S* są od wielu lat zauważane w bibliotekach polskich, choćby podczas działań związanych z digitalizowaniem zbiorów i pozyskiwaniem od pracowników naukowych oświadczeń pozwalających na otwieranie tekstów zgodnie z przepisami prawa autorskiego.

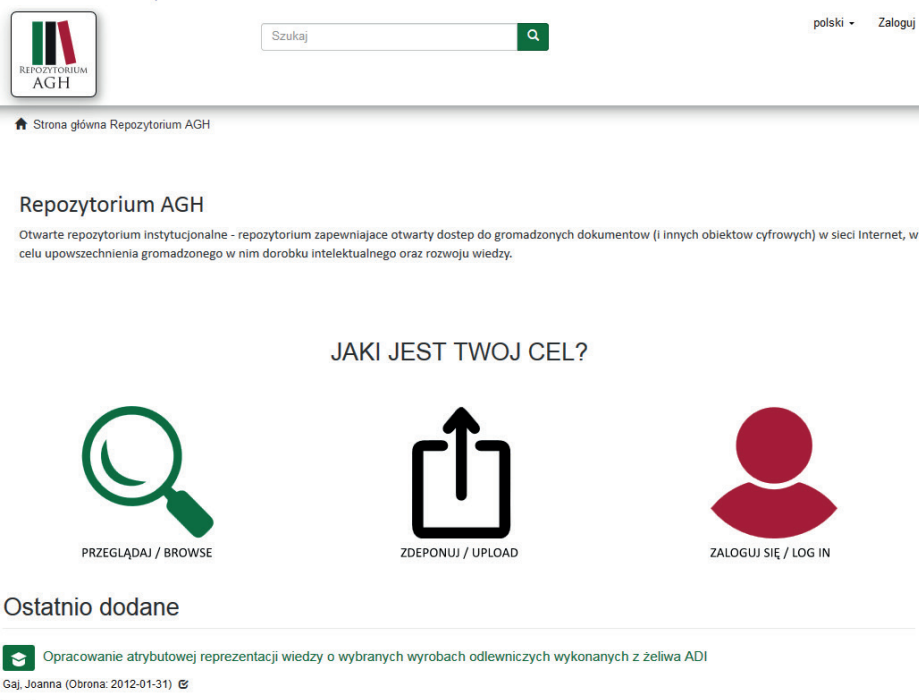
W Bibliotece Głównej AGH początki organizowania otwartego dostępu do tekstów naukowych związane były z koniecznością dostarczania studentom pełnych tekstów skryptów uczelnianych, gdyż liczba egzemplarzy gromadzonych w Bibliotece nie była wystarczająca. Nie każdy zainteresowany odbiorca mógł wypożyczyć potrzebną mu publikację. Pierwszy zdigitalizowany w Bibliotece skrypt pojawił się w sieci już w 1999 r. Z czasem działanie przekształciło się w zorganizowanie Biblioteki Cyfrowej – ABC Kraków. W projekcie uczestniczyły także inne biblioteki krakowskie, udostępniając za pośrednictwem ABC swoje zdigitalizowane zbiory. Następnie powstała koncepcja Repozytorium AGH, która zakładała zgromadzenie różnych typów dokumentów (od książek poczynając, a na danych badawczych i materiałach wizualno-dźwiękowych kończąc).

Otwarcie Repozytorium poprzedzone zostało badaniami, mającymi na celu poznanie postaw pracowników naukowych macierzystej Uczelni odnośnie do idei *open access*, a także stwierdzenie, jaką wiedzą dotyczącą otwartego dostępu dysponują naukowcy. Ankiecie z 2017 r. towarzyszyły materiały edukacyjne związane z otwieraniem nauki. Ponad 79% badanych znało pojęcie „repozytorium instytucjonalne”, zaś prawie 94% ankietowanych zetknęło się już z pojęciami *open access* oraz „otwarty dostęp do wiedzy”. Wśród korzyści płynących z dostępu do pełnych tekstów, także własnych publikacji, pracownicy AGH wymieniali przede wszystkim: wzrost cytowań (66%), trwałe zabezpieczenie dokumentu, promocję autora i jego osiągnięć oraz szybkie upowszechnienie wyników nauki. Obok wymienionych korzyści znalazły się także obawy przed umieszczaniem prac w otwartym repozytorium. Ankieta miała charakter anonimowy, zatem odpowiedzi respondentów najprawdopodobniej były zgodne z rzeczywistymi odczuciami respondentów. Wskazywano na zagrożenia związane z bezprawnym wykorzystaniem wyników badań (plagiat), obawiano się braku wiedzy na temat aktów prawnych dotyczących umieszczania prac w Internecie, uważano, że niewystarczające są zabezpieczenia danych osobowych, pisano o trudnościach związanych z wydawcami komercyjnymi i o zmniejszeniu zainteresowania studentów wykładami na żywo oraz o niechętnym stosunku przełożonych, recenzentów czy współautorów do takiego modelu udostępniania prac.

Powstanie Repozytorium AGH (rys. 8) oparte było na zapisie ustawowym¹ dotyczącym gromadzenia opisów prac dyplomowych, obronionych w Uczelni od października 2009 r. wraz z ich pełnymi tekstami. Zadanie realizowane jest przez

¹ Art. 167b *Ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw.*

pracowników Biblioteki Głównej (tutaj powstała także koncepcja systemu), zaś miejscem pracy są dziekanaty wydziałów Uczelni. W rezultacie do Repozytorium spłynęło blisko 60 000 prac dyplomowych, a część z nich (prace pisemne) została przesłana do Ogólnopolskiego Repozytorium Pisemnych Prac Dyplomowych (ORPPD). Jednocześnie trwają prace mające na celu przeniesienie kolekcji dawnej Biblioteki ABC do Repozytorium, co, z powodu nowej organizacji danych, wymaga czasu i zaangażowania kolejnych grup bibliotekarzy. Udało się wypracować System Obiegu Prac Dyplomowych (SOPD), który pozwoli na automatyczne przesyłanie danych dotyczących prac dyplomowych z systemu uczelnianego do Repozytorium AGH. Spowoduje to uwolnienie części bibliotekarzy od prac wykonywanych na wydziałach i tym samym przyspieszone zostaną prace związane z tworzeniem „właściwego” Repozytorium. Staraniem bibliotekarzy bieżące prace dyplomowe będą również, już w chwili ich deponowania, uzupełnione o odpowiednie licencje pozwalające na otwarte udostępnianie ich w przyszłości w całości.

Rys. 8. Strona Repozytorium AGH

Wśród rodzajów materiałów, które powinny być udostępniane przez Repozytorium AGH, znalazły się również dane badawcze. Obejmują one, zgodnie z definicją Unii Europejskiej, „w szczególności zebrane fakty, liczby, które mogą posłużyć badaniom i być traktowane jako podstawa do dalszego wnioskowania, dyskusji lub obliczeń.

Do danych badawczych można zaliczyć:

- dokumenty tekstowe, notatki,
- dane liczbowe (w formie nieprzetworzonej lub czytelnej dla komputera),
- kwestionariusze ankiet, wyniki badań ankietowych,
- nagrania audio i wideo, zdjęcia,
- modele matematyczne, algorytmy, schematy,
- oprogramowanie (skrypty, pliki wejściowe),
- wyniki symulacji komputerowych,
- protokoły laboratoryjne, opisy metodologiczne,
- próbki, artefakty, obiekty,
- metadane (opisy)” (Strzelczyk 2017).

Otwarte dane badawcze to takie, które są dostępne w postaci cyfrowej w domenie publicznej, upowszechniane są bez żadnych ograniczeń, czyli mogą być dowolnie używane, rozpowszechniane i przetwarzane przez kogokolwiek, gdziekolwiek w dowolnym celu. Otwartość danych w odróżnieniu od otwartości publikacji związana jest nie tylko z ich dostępem, ale głównie z możliwością ich ponownego wykorzystania. Otwartość w przypadku danych badawczych związana jest z obowiązkiem uznania autorstwa lub zakazem ograniczania wolności innych użytkowników.

Gromadzenie, opracowanie i udostępnianie danych badawczych jest ściśle związane z regulacjami prawnymi oraz wymaganiami związanymi z finansowaniem badań. Komisja Europejska uruchomiła np. projekt ORD (Open Research Data), zaś Narodowe Centrum Nauki dodaje do warunków konkursu na projekty badawcze również elementy związane z upowszechnianiem danych badawczych. Na stronie NCN znajdują się *Wtyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia PLANU ZARZĄDZANIA DANYMI w projekcie badawczym*, które wymuszają na osobach starających się o grant konieczność takiego zorganizowania danych badawczych, aby każdy miał do nich dostęp (rys. 9).

Narzucone zasady powinny działać mobilizująco na autorów różnych rozwiązań badawczych i skłaniać do zamieszczania tekstów w Repozytorium. Na razie jednak trwają przygotowania do opracowania schematów i formatów gromadzenia danych,

bowiem powinny być one zapisywane tak, by umożliwić łatwy dostęp oraz wykorzystanie w innych badaniach, a także długoterminowe przechowywanie. Powinny być również powszechnie dostępne, zrozumiałe i odtwarzalne oraz łatwo wyszukiwalne, zatem uzupełniane o np. słowa kluczowe, DOI itd.

<ul style="list-style-type: none"> - Czy istnieją jakieś ograniczenia i przeszkody uniemożliwiające ich pełne lub częściowe udostępnienie? - Czy wydawcy czasopism będą wymagać składowania danych na poparcie ustaleń publikacji? - Czy udostępnianie danych wymaga zgody uczestników badania? 	<p>udostępnione dane? Prosimy o uzasadnienie długości ich przechowywania². Należy również wskazać oczekiwaną datę udostępnienia i określić, czy ulegnie ono opóźnieniu lub ograniczeniu np. w celu publikacji, ochrony własności intelektualnej, czy ubiegania się o patenty. Czy umowa o poufności będzie w stanie zapewnić odpowiednią ochronę danych poufnych?</p>
<p>5.2 Jak będzie wyglądać selekcja danych przeznaczonych do utwalenia i gdzie będą one długoterminowo przechowywane (np. w repozytorium danych, archiwum)? Warto rozważyć następujące kwestie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Które dane trzeba zachować, a które zniszczyć z przyczyn wynikających z umów, przepisów prawnych lub regulacji? - W jaki sposób zostanie podjęta decyzja o tym, które dane zachować? - Jaka będzie procedura selekcji przeznaczonych do utwalenia danych? - Z jakiego repozytorium będą Państwo korzystać? Czy przestrzega ono zasad FAIR Data³? 	<p>Prosimy o określenie, jak i w jakim repozytorium⁴ zostaną udostępnione dane. Jaki przyjęto plan ich utwalania i jak długo będą przechowywane? Prosimy wziąć pod uwagę koszty depozytu i pamięci. Jaka pojemność pamięci będzie niezbędna w okresie trwania projektu? Czy zdecydowali się Państwo na cyfrowe repozytorium prowadzone przez organizację non-profit?</p>

² Dane surowe i przetworzone powinny być przechowywane przez okres odpowiedni dla danej dyscypliny i zastosowanej metodologii. W rozumieniu NCN uzasadniony okres przechowywania danych to minimum 10 lat.

³ Zasady FAIR Data określają szereg atrybutów, jakie musi posiadać opublikowany zbiór danych, aby był łatwy do odnalezienia, dostępny, interoperacyjny i nadający się do wielokrotnego użytku (patrz: Wilkinson et al. (2016), The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship, *Scientific Data* 3, doi:10.1038/sdata.2016.18).

⁴ Istnieje szereg międzynarodowych systemów certyfikacji określających poziom wiarygodności poszczególnych repozytoriów danych. Pośród nich najbardziej podstawowy zestaw kryteriów to Data Seal of Approval. Zaufane repozytoria cyfrowe ze znakiem jakości obejmują repozytoria z certyfikatem Data Seal of Approval, DIN-31644-, ISO-16363- lub WDS/ICSU. Przegląd takich repozytoriów można znaleźć pod niniejszym [adresem](#). Inne przydatne wykazy to: Registry of Research Data Repositories <https://www.re3data.org/>. Niektóre repozytoria, takie jak Zenodo, OpenAIRE czy CERN, pozwalają na przechowywanie zarówno danych, jak i publikacji, zapewniając również odpowiednie narzędzia dostępu. Zaleca się korzystanie w pierwszej kolejności z repozytoriów certyfikowanych lub szeroko uznanych w danej dyscyplinie, a jeżeli takie repozytoria nie istnieją, kierować się w swoim wyborze kryteriami zawartymi w dokumencie *Practical Guide to the international alignment of research data management*, https://www.scienceeurope.org/wp-content/uploads/2018/12/SE_RDM_Practical_Guide_Final.pdf.

Rys. 9. Informacja o danych badawczych na stronie wniosku konkursu NCN

We wspomnianym wyżej dokumencie dotyczącym otwartego dostępu Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wskazuje, iż „powszechny dostęp do wyników badań naukowych (zarówno publikacji, jak i danych badawczych) [...] powinien być ogólną zasadą”. Takie założenia stawiają biblioteki naukowe przed ogromną szansą przygotowania dla pracowników naukowych własnych uczelni miejsca, w którym gromadzone będą dane badawcze i do adresu którego będzie można się odwołać np. w chwili składania wniosku grantowego. Obecnie istnieje około 2000 różnych repozytoriów danych badawczych wskazanych w wyszukiwarce repozytoriów danych badawczych <https://re3data.org> (według stanu na 9.08.2019). Wśród nich znajduje się jedynie pięć repozytoriów polskich. Jednym z polskich repozytoriów danych badawczych jest RepOD, które w chwili obecnej zgromadziło 105 rekordów (według stanu na 9.08.2019).

7. Wokół parametryzacji

Przydatność bibliograficznych baz danych szczególnie doceniono w roku 2017, kiedy należało przesyłać do Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN) dane związane z parametryzacją jednostek. Uczelnie, które do tej pory nie prowadziły takich baz (por. Garczyńska 2012, 2017) uzupełniały dane za pomocą nowo powstałych baz lub bezpośrednio w PBN. Biblioteki, które od wielu lat opracowują bazy bibliograficzne, zmuszone były do poszerzenia spectrum gromadzonych danych, uwzględniając te, które były niezbędne w parametryzacji (np. liczby arkuszy wydawniczych, nazwy konferencji itd.). Parametryzacja 2017 wyraźnie wskazała na zmieniającą się funkcję rejestrów bibliograficznych – z dokumentowania dorobku piśmienniczego macierzystych uczelni na wspomaganie procesu oceny pracowników i jednostek.

Wspomaganie procesów oceny działalności jednostek/osób wiąże się z koniecznością umieszczania w bazach danych wskaźników bibliometrycznych, służących także do generowania różnego rodzaju zestawień (np. informacji o wskaźniku Impact Factor, punktacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, liczby cytowań itd.). Stwarza to konieczność ciągłych zmian w organizacji danych i strukturach baz bibliograficznych.

Jednak powyżej opisane innowacje to kolejna szansa dla bibliotek. Osoby zaangażowane w realizację opracowania danych muszą na bieżąco śledzić nie tylko nowe przepisy opisane aktami prawnymi, w tym rozporządzeniami Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, ale także ogólnościwiatowe trendy. Pozwala to na wskazywanie władzom uczelni dogodnych rozwiązań i sugerowanie zmian związanych z aktywnością publikacyjną pracowników naukowych. Doskonałym przykładem jest tutaj współpraca w zakresie zakładania i wypełniania kont ORCID przez indywidualne kontakty z pracownikami naukowymi oraz wykorzystanie konta instytucjonalnego do zapełniania kont pracowników danymi bibliograficznymi. Z badań przeprowadzonych na początku 2019 r. wynika, że zaledwie 40% pracowników AGH, którzy założyli konto ORCID, na bieżąco wprowadza informacje o swoich publikacjach, zaś osób, które robią to przez połączenia z bazami Web of Science czy Scopus jest jeszcze mniej.

Nagminne ostatnio zjawisko „punktozy” przyczynia się do zainteresowania pracowników naukowych kontaktami z bibliotekarzami, którzy wskazują także najkorzystniejsze dla autorów drogi publikowania prac naukowych, wykorzystując wiedzę na temat choćby formalnych aspektów oceny czasopism czy monografii naukowych.

Opracowywana w Bibliotece Głównej baza *Bibliografia Publikacji Pracowników AGH* rejestruje dane od 1999 r. lub wcześniejsze, jeżeli ich opisy nie znalazły się w drukowanych wersjach Bibliografii. Wspomniane wyżej uwarunkowania zewnętrzne spowodowały już trzykrotną przebudowę bazy, a dodatkowo jest ona uzupełniana o nowe dane na działającym interfejsie. Obecnie, po uzyskaniu informacji o nowych zasadach ewaluacji zgodnych z zapisami Ustawy 2.0, trwają prace nie tylko nad zdefiniowaniem nowych pól służących do parametryzacji, ale również nad algorytmem optymalizującym (rys. 10), którego zadaniem będzie wskazanie osobom odpowiedzialnym za poziom osiągnięć naukowej dyscypliny jak najkorzystniejszych rozwiązań. Algorytm powstaje w ramach pracy magisterskiej realizowanej w Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych, we współpracy z Biblioteką Główną AGH.

8. Podsumowanie

Bogata oferta bibliotek akademickich i wiele działań ich bibliotekarzy nie znajdują odbiorców wśród władz macierzystych uczelni czy też ich pracowników i studentów. W dużej mierze jest to związane z brakiem informacji o realizowanych przez biblioteki usługach, często wynika także z nieśmiałości użytkowników bibliotek w kontaktach z bibliotekarzami. Szersze otwarcie bibliotek i bibliotekarzy na potrzeby czytelników oraz próby zmiany nastawienia czytelników to działania zmierzające do ugruntowania pozycji biblioteki jako centrum informacji.

Jednocześnie pewne obszary działań bibliotecznych, w tym repozytoria i bazy danych bibliograficznych, są dostrzegane i wykorzystywane w znaczącym stopniu. To ogromna szansa stojąca przez bibliotekami i ich pracownikami. Szansa na uzyskanie nie tylko aprobaty dla realizowanych zadań, ale również podniesienia prestiżu biblioteki w środowisku jej odbiorców. Wyniki badania satysfakcji użytkowników bibliotek pokazują, że czytelnicy wystawiają bibliotekom dość wysoką ocenę. Jednak wydaje się, że tylko pełna informacja o całym spectrum działań bibliotecznych może zagwarantować stabilność tym jednostkom w zmieniających się uwarunkowaniach zewnętrznych.

Bibliografia

- Bednarek-Michalska B. (2014). Mamy już 22 repozytoria w Polsce [online]. EBIB. Dostępny w: <http://www.ebib.pl/?p=3981> [przełączony 6.08.2019].
- Boryczka B. (2018). Wykorzystanie mediów społecznościowych w bibliotekach pedagogicznych. *Biuletyn EBIB* [online], nr 1(178), s. 1–14. Dostępny w: <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/80>. ISSN 1507-7187 [przełączony 30.04.2020].

- Dobrzyńska-Lankosz E., Garczyńska M. (2008). Biblioteka akademicka a społeczność akademicka – wspomaganie procesów dydaktycznych i działalności naukowej na przykładzie Biblioteki Głównej AGH. W: Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych: Łódź, 25–27 czerwca 2008 r.: materiały konferencyjne. Łódź: Biblioteka Politechniki Łódzkiej, s. 121–136. ISBN 9788392030256.
- Encyklopedia wiedzy o książce (1971). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 2552–2553.
- Filtr informacji (2019) [online]. Wikipedia, wolna encyklopedia. Dostępny w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Filtr_informacji [przełączany 6.08.2019].
- Garczyńska M. (2013). Bibliograficzne bazy danych w ocenie pracowników i jednostek szkół wyższych w Polsce. W: Bibliograficzne bazy danych i ich rola w rozwoju nauki: II konferencja naukowa Konsorcjum BazTech: Poznań, 17–19 kwietnia 2013. *Materiały Konferencyjne EBIB* [online], no. 24. ISBN 9788363458089. Dostępny w: http://ebibojs.pl/index.php/Mat_konf/article/view/596 [przełączany 30.04.2020].
- Garczyńska M. (2017). Rejestracja działalności publikacyjnej w aspekcie wykorzystania danych bibliograficznych. W: V Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy: [15–16 września 2016, Wrocław]. Red. A. Łuszek, J. Leśniewski. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 85–94. Z Problemów Bibliotek Naukowych Wrocławia, 13. ISBN 9788374939768.
- Kmiecik M. (2019). Algorytm optymalizujący wybór danych publikacyjnych pracowników na potrzeby ewaluacji jakości naukowej jednostek zgodnie z wymaganiami Ustawy 2.0 [praca magisterska], Warszawa, kps [przechowywany w Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych w Warszawie].
- Lamberti M., Theus M. (2016). Media społecznościowe w polskich bibliotekach, archiwach i muzeach. *Biblioteka* [online], nr 20(29), s. 183–205. Dostępny w: <https://doi.org/10.14746/b.2016.20.11> [przełączany 6.08.2019].
- Łaciak G., Szuman M., Wijas M. (2017). Raport z badań satysfakcji użytkowników. Kraków [materiały niepublikowane].
- Morawiec B.M. (2012–2019). Lista bibliotek, repozytoriów, archiwów i muzeów cyfrowych [online]. Lustró Biblioteki. Dostępny w: <http://lustróbiblioteki.pl/biblioteki-cyfrowe-polsce/> [przełączany 6.08.2019].
- Morawiec B.M. (2016). Biblioteki cyfrowe: tworzenie, zarządzanie, odbiór. Gliwice: Wydawnictwo Helion – OnePress. ISBN 9788328326583.
- Otwarty dostęp (2019) [online]. Wikipedia, wolna encyklopedia. Dostępny w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Otwarty_dost%C4%99p [przełączany 5.08.2019].
- Puszkiewicz U. (2000). Elektroniczne kopie w bibliotece. *Biuletyn EBIB* [online], nr 5(14). Dostępny w: <http://www.ebib.pl/biuletyn-ebib/14/a.php?puszkiewicz> [przełączany 5.08.2019].
- RepOD (2019) [online]. ICM. Dostępny w: <https://reporod.pon.edu.pl/> [przełączany 31.07.2019].

- Repozytoria danych badawczych (2017) [online]. Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie. Dostępny w: <https://www.pum.edu.pl/biblioteka-glowna/aktualnosci/biblioteka/repozytoria-danych-badawczych> [przełgądany 6.08.2019].
- Repozytoria polskie (2019) [online]. Akademia Wojsk Łądowych. Dostępny w: <https://awl.edu.pl/otwarta-nauka/repozytoria-polskie> [przełgądany 6.08.2019].
- Rozniakowska-Kłosińska M. (2018). Otwarte dane badawcze w warsztacie pracy naukowca. *Biuletyn EBIB* [online], nr 6(183), s. 1–6. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/38> [przełgądany 25.02.2018].
- Saramak D. (2019). Nowoczesna biblioteka akademicka – rzeczywistość a oczekiwania. Kraków [materiały niepublikowane].
- Strejcsek-Jaźwińska P.M., Jaźwiński J.R. (2017). Repozytorium AGH – doświadczenia i postawy pracowników naukowych Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie. *Archiwa Kancelarie Zbiory*, nr 8, s. 147–172.
- Strzelczyk E. (2017). Otwarte dane badawcze – kolejny krok do otwierania nauki. W: Bibliograficzne bazy danych: perspektywy i problemy rozwoju Kraków, 26–27 czerwca 2017. III Konferencja Naukowa Konsorcjum BazTech. Red. I. Sójkowska, L. Derfert-Wolf. Materiały Konferencyjne EBIB [online], no. 25. ISBN 9788363458089. Dostępny w: http://ebibojs.pl/index.php/Mat_konf/article/view/616 [przełgądany 20.11.2017].
- Ustawa (1997). Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz.U. nr 85, poz. 539.
- Ustawa (2014). Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. 2014, poz. 1198.
- Wypożyczalnia międzybiblioteczna (2019) [online]. Wikipedia, wolna encyklopedia. Dostępny w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wypo%C5%BCy%C5%BCzalnia_mi%C4%99dzybiblioteczna [przełgądany 5.08.2019].
- Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia PLANU ZARZĄDZANIA DANYMI w projekcie badawczym (2019) [online]. Narodowe Centrum Nauki. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi.pdf [przełgądany 6.08.2019].

Aneta Drabek

Uniwersytet Śląski, Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

Magdalena Bemke-Świtilnik

Główny Instytut Górnictwa, Katowice

Polskie czasopisma naukowe w świetle wybranych elementów oceny stosowanych w międzynarodowych bazach danych

Streszczenie: Liczba wydawanych czasopism w skali globalnej rośnie z roku na rok. Każdego dnia powstają nowe czasopisma naukowe. Ambicją redaktorów jest tworzenie czasopism widocznych dla naukowców z całego świata. Funkcjonowanie czasopisma w międzynarodowym obiegu naukowym nieodzownie wiąże się z indeksowaniem go w multidyscyplinarnych bazach danych Scopus i/lub Web of Science Core Collection. Uwzględnienie czasopisma w jednej z tych baz dla wielu naukowców jest gwarantem jakości i rzetelności, zwłaszcza w kontekście odróżniania periodyków godnych zaufania od czasopism drapieżnych. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ogłosiło w 2019 r. listę 500 czasopism zakwalifikowanych do udziału w programie *Wsparcie dla czasopism naukowych*. Program jest skierowany do czasopism wysokiej jakości, w celu włączenia ich do międzynarodowego obiegu naukowego. W artykule przedstawiono analizę ilościową polskich czasopism biorących udział w programie *Wsparcie dla czasopism naukowych*, aby ustalić, czy spełniają one wybrane wymagania stawiane czasopismom aplikującym do Scopus i/lub Web of Science Core Collection. Analizę wykonano z wykorzystaniem prostej statystyki opisowej na podstawie 21 wybranych parametrów oceny wstępnej. Parametry te dotyczą czterech czynników, czyli profilu czasopisma, polityki czasopisma, podstawowych standardów wydawniczych i redakcyjnych oraz dostępu online. Głównym źródłem informacji były strony WWW czasopism. Z badań właściwych wyłączono 12 periodyków indeksowanych na bieżąco w bazach Scopus lub Web of Science Core Collection, 76 czasopism z ponad rocznym opóźnieniem wydawniczym i jeden periodyk niemający swojej strony internetowej. Czasopisma uwzględnione w badaniu ($N = 411$) ogólnie spełniły wymagania sformułowane w ramach oceny wstępnej. W toku gromadzenia danych napotkano jednak na wiele trudności i niuansów, które szczegółowo opisano w artykule. Wartością dodaną przeprowadzonego badania są rekomendacje przygotowane dla redaktorów i wydawców polskich czasopism.

Słowa kluczowe: czasopisma, ocena, parametry, Scopus, Web of Science Core Collection, *Wsparcie dla czasopism naukowych*

1. Wprowadzenie

Czasopisma to potężne narzędzia kształtujące kulturę komunikacji naukowej i stymulujące rozwój badań (Maruśi \acute{c} , Maruśi \acute{c} 2009, s. 146). O sukcesie czasopisma decyduje przede wszystkim wysoka jakość merytoryczna publikowanych treści. Nie sposób pominąć również innych czynników (finansowanie, terminowość, indeksowanie w bazach danych itd.), które tworzą kompleks uwarunkowań wpływających na rozwój periodyków. Indeksowanie czasopism w międzynarodowych bazach danych można utożsamiać ze stemplem jakości nadanym tym periodykom przez twórców bazy (Walker 2009, s. 177). W Polsce czasopisma naukowe są uwzględniane w wykazach przygotowywanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW). Historia wykazów czasopism punktowanych w Polsce liczy 20 lat. Pierwszy wykaz został ogłoszony w 1999 r. i była to lista czasopism oraz wydawnictw konferencyjnych przygotowana przez Komitet Badań Naukowych. Wykazy czasopism punktowanych są instrumentem polityki naukowej, wykorzystywanym w ramach ewaluacji jednostek naukowych w Polsce, która jest prowadzona przez MNiSW w celu dystrybucji środków finansowych na działalność naukowo-badawczą tych jednostek. Nieintencjonalnym efektem prowadzonej dotychczas ewaluacji jednostek naukowych było zjawisko „punktozy” (Kulczycki 2017b), która w środowisku akademickim jest rozumiana jako nastawienie naukowców na realizowanie badań i publikowanie ich w taki sposób, aby otrzymać za to punkty. Konsekwencją „punktozy” było publikowanie dużej liczby artykułów w czasopismach z niską liczbą punktów MNiSW¹. Zjawisko to negatywnie wpływało na widoczność dorobku polskich naukowców na arenie międzynarodowej, ponieważ w celu zgromadzenia jak najwyższej liczby punktów (ocena indywidualna pracowników, procedury awansowe) naukowcy często wybierali lokalne kanały komunikacji do publikacji wyników badań kosztem międzynarodowych. Czynnikiem sprzyjającym panującej „punktozie” była duża liczba polskich czasopism nieindeksowanych w bazie Web of Science Core Collection (WoS CC), umieszczonych w części B wykazu (np. 3080 czasopism w części B tzw. wykazu czasopism naukowych z 2017 r. będącego kumulacją wykazów za lata 2013–2016). Nowe rozwiązania w systemie ewaluacji w ramach przeprowadzanej reformy nauki mają z jednej strony przeciwdziałać „punktozie”, z drugiej zaś premiować dojrzałą

¹ Określenie „czasopisma nisko punktowane” przyjęto w przypadku tych periodyków, które w wyniku oceny czasopism prowadzonej przez MNiSW otrzymywały niższą liczbę punktów w porównaniu z czasopismami indeksowanymi w WoS CC. Periodyki te były umieszczane w części B wykazu.

naukę, którą tworzą naukowcy publikujący mniej, ale w czasopismach wysokiej jakości. Dlatego zmieniono procedurę wyboru czasopism nieindeksowanych w międzynarodowych bazach danych, w celu umieszczenia ich w wykazie (dotychczas była to ankieta czasopism naukowych prowadzona przez MNiSW), i określono limit ich liczby (do 500 periodyków) (Rozporządzenie 2018a, 2018b). Wspomniane 500 czasopism to periodyki zakwalifikowane na podstawie konkursu ogłoszonego przez MNiSW w ramach programu *Wsparcie dla czasopism naukowych* (WCN). Program ten jest przeznaczony dla czasopism nieindeksowanych w międzynarodowych bazach danych Scopus i WoS CC, które mają szansę na uwzględnienie w tych bazach. Zakwalifikowanie czasopisma do udziału w programie wiąże się z otrzymaniem środków finansowych na doskonalenie jakości czasopisma, a w efekcie wprowadzeniem tytułu do międzynarodowego obiegu naukowego.

Temat czasopism naukowych jest intensywnie podejmowany od kilkudziesięciu lat, m.in. za sprawą upowszechnienia bibliograficznych baz danych i rankingów czasopism. Jednym z wątków dyskusji na łamach czasopism zagranicznych są problemy, z którymi borykają się redaktorzy małych periodyków z krajów nieanglojęzycznych, a także sposobów zwiększania międzynarodowej widoczności takich czasopism (Maruśi, Maruśi 1999; Gasparyan et al. 2011; Maruśi 2012; Salager-Meyer 2015). W Polsce temat czasopism naukowych stał się popularny przede wszystkim za sprawą oceny czasopism wykonywanej przez MNiSW. Są one przedmiotem gorących dyskusji prowadzonych na blogach internetowych, konferencjach i warsztatach. Powstały raporty dotyczące stanu praktyk wydawniczych i redakcyjnych oraz procedur ewaluacji czasopism (Drabek et al. 2017; Kulczycki 2018, 2019). Przygotowano poradniki dla wydawców i redaktorów (Kulczycki 2013; Drabek 2018; Rozkosz 2018). Czasopisma były też przedmiotem dociekań naukowych. Badaniami obejmowano grupy czasopism reprezentujących wybrane dziedziny/dyscypliny nauki (np. Drabek 2001; Osiewalska 2009; Śleszyński 2013; Kamińska 2016; Bemke-Świtilnik 2018; Kulczycki et al. 2019) lub wybrane tytuły czasopism (np. Racki 2005; Chadaj, Turecka 2007; Osiewalska, Osiewalski 2013; Bemke-Świtilnik, Drabek 2015; Gawlik, Gawinek 2017). Dotychczas polskie periodyki nie były rozpatrywane w kontekście spełniania wymagań stawianych czasopismom zgłaszanym do indeksacji w multidyscyplinarnych międzynarodowych bazach danych.

W ramach artykułu przedstawiono analizę ilościową polskich czasopism naukowych zakwalifikowanych do udziału w programie WCN (MNiSW 2019). Przedmiotem badania była ocena tych czasopism na podstawie wybranych parametrów,

uwzględnianych przy aplikacji do baz danych Scopus i WoS CC. Wykonane analizy mają charakter aplikacyjny i mogą być pomocne dla redaktorów i wydawców czasopism chcących doskonalić jakość swoich periodyków. Stąd ostatnią część artykułu poświęcono rekomendacjom dla redaktorów i wydawców czasopism. Niektóre wnioski mogą być również przydatne dla przedstawicieli MNiSW w przypadku uruchomienia kolejnych edycji programu WCN.

2. Materiały i metody

2.1. Parametry oceny

Funkcjonowanie czasopisma w międzynarodowym obiegu naukowym to zagadnienie wielowymiarowe. Dotyczy ono indeksacji w bazach danych, języka publikacji pełnych tekstów, współpracy z autorami, recenzentami i redaktorami spoza kraju afiliującego czasopismo, a także wpływu (tzw. umiędzynarodowienie cytowań). Podejmowane badania najczęściej obejmują czasopisma już indeksowane w bazach Scopus i WoS CC i dotyczą głównie międzynarodowej reprezentacji autorów, redaktorów i członków rady naukowej czy recenzentów.

Na potrzeby artykułu przeanalizowano wytyczne dla czasopism zgłaszanych do Scopus i WoS CC (Scopus 2019a; Testa 2019²). Dodatkowo wykorzystano formularz zgłoszeniowy do bazy Scopus (Scopus 2019b). Czasopismom aplikującym do Scopus i/lub WoS CC jest stawianych wiele wymagań dotyczących standardów wydawniczych, redakcyjnych, zawartości merytorycznej, międzynarodowej reprezentacji redaktorów i członków rady naukowej (tzw. umiędzynarodowienie struktury czasopisma) i wpływu czasopisma ocenianego na podstawie analizy cytowań. Wszystkie te komponenty dają obraz oceny periodyków mającej stanowić gwarancję jakości przyjmowanych tytułów. Na potrzeby badania przygotowano zestaw 21 parametrów (tab. 1), obejmujących cztery główne komponenty oceny wstępnej: profil (obszar I), polityka (obszar II), podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne (obszar III) i dostęp online (obszar IV).

² W trakcie pisania niniejszego tekstu (w czerwcu 2019 r.) w doborze kryteriów wykorzystany został tekst Jamesa Testy (pt. *Journal Selection Process*), w którym autor wyraźnie wyodrębnił cztery obszary oceny. Pod koniec 2019 r. wydawca bazy przebudował stronę dotyczącą procesu selekcji nowych czasopism, przedstawiając w nieco inny sposób swoje wymagania wobec czasopism, co nie znaczy, że same kryteria się zmieniły (WoS, 2019). Uwzględnienie nowego schematu wymagałoby opracowania nowego tekstu artykułu, stąd decyzja o pozostawieniu cytowania archiwalnego tekstu Testy (2019), który jest w posiadaniu autorki i może zostać udostępniony na życzenie.

Tabela 1

Parametry wykorzystane do charakterystyki ilościowej polskich czasopism biorących udział w programie WCN

Lp.	Parametr	Opis
Obszar I. Profil czasopisma		
1	Redaktor naczelny	Redaktorzy czasopisma i członkowie rady naukowej, stojąc na straży jakości, selekcjonują przysyłane manuskrypty, dobierają recenzentów, a także komunikują się z otoczeniem za pośrednictwem not redaktorskich. W kontekście aplikacji do Scopus i/lub WoS CC istotne jest, aby funkcję tę pełniły osoby aktywnie publikujące, przede wszystkim na łamach czasopism o zasięgu międzynarodowym. Nota o redaktorze naczelnym i numer ORCID to informacja, którą należy podać w formularzu aplikacyjnym do bazy Scopus. Zamieszczenie na stronie internetowej czasopisma noty i ORCID (ewentualnie pozostałych redaktorów) należy do dobrych praktyk wydawniczo-redakcyjnych i jest pozytywnie postrzegane przez potencjalnych autorów.
2	Rada naukowa	
3	Cele i zakres czasopisma	Cel i zakres tematyczny czasopisma, formułowane przez redaktora naczelnego w konsultacji z pozostałymi redaktorami i członkami rady naukowej, to umiejscowienie czasopisma wśród innych kanałów komunikacji. Aplikując do międzynarodowych baz danych, należy sobie odpowiedzieć na pytania, w jaki sposób dany tytuł wzbogaca indeksowaną już tematykę, czym wyróżnia się i co cennego wnosi.
4	Procedura recenzowania	Stosowanie procedury recenzowania (<i>peer-review</i>) odróżnia czasopismo naukowe od innych (np. branżowych). Wdrożona procedura jest jednym z podstawowych wymagań stawianych czasopismom aplikującym do międzynarodowych baz danych. Ocena przyjętych manuskryptów ma na celu sprawdzenie ich pod względem merytorycznym, a także przedstawienie rekomendacji redaktorom i komentarza dla autorów. Zamieszczenie na stronie internetowej czasopisma opisu procedury recenzowania, wraz z określeniem typu stosowanej recenzji, świadczy o transparentności postępowania redaktorów (zob. Aalbersberg et al. 2018).
Obszar II. Polityka czasopisma		
5	Etyka i nadużycia	Kodeks etyki i sposób postępowania w przypadku nadużyć związanych z publikowaniem naukowym to jeden z podstawowych standardów wydawniczych. Zasady te obejmują wszystkich, którzy biorą udział w procesie publikowania naukowego w czasopiśmie, tj. redaktorów, recenzentów i autorów. Powszechnie rekomendowane jest wykorzystanie materiałów udostępnianych przez międzynarodową organizację zrzeszającą wydawców i redaktorów czasopism naukowych (Committee on Publication Ethics, COPE)
6	Wydawca	Informacje o wydawcy są istotnym elementem pozwalającym umiejscowić czasopismo na naukowej mapie. Prestiż wydawnictwa może mieć wpływ na decyzje autorów o podjęciu współpracy z danym periodykiem. Brak takiej informacji może być jedną z przesłanek do uznania czasopisma za drapieżne (Burdzik 2017, s. 139).

Tabela 1 cd.

Lp.	Parametr	Opis
7	Otwarty dostęp	<p>Czy zamieszczono informację o polityce otwartego dostępu? Czy czasopismo wykorzystuje jedną z licencji Creative Commons lub inną określającą warunki, na jakich twórcy i inni posiadacze praw mogą udostępniać oryginalne utwory objęte prawem autorskim lub niektórymi innymi prawami określonymi w licencji?</p> <p>Publikowanie czasopisma w otwartym dostępie nie jest warunkiem indeksowania w bazach danych, ale znacznie zwiększa jego zasięg, a także ma wpływ na wyższą cytowalność (Norris et al. 2008). Ponadto określenie warunków licencji, na jakich odbiorca może korzystać z danej publikacji, odróżnia czasopismo otwarte od innych, które co prawda udostępniają pełne teksty, ale jedynie w ramach tzw. dozwolonego użytku.</p>
Obszar III. Podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne		
8	Terminowość publikacji	<p>Czasopisma zgłaszane do indeksacji w bazach danych nie mogą mieć opóźnień wydawniczych. Oznacza to, że np. w przypadku kwartalników numer pierwszy powinien ukazać się styczniu lub najpóźniej do końca marca roku publikacji wszystkich numerów. Terminowość publikacji oznacza profesjonalizm prac redakcyjno-recenzentkich i produkcyjnych. Świadczy również o tym, że czasopismo ma stabilną pozycję na rynku, wynikającą z wystarczającej liczby zgłoszeń do zapewnienia płynnej realizacji harmonogramu wydawniczego.</p>
9	Redakcja	<p>Kontakt z redakcją jest niezbędny do sprawnego procesu publikowania w czasopiśmie naukowym. W trakcie poszczególnych etapów przygotowania tekstu autorzy kontaktują się z sekretarzem, redaktorem tematycznym czy korektorem. Brak takich danych może zniechęcić potencjalnego autora do przesłania swojego tekstu. Informacje adresowe są niezbędne nawet w sytuacji, gdy czasopismo wykorzystuje system zarządzania czasopiśmem.</p>
10	Tytuł – język angielski	<p>Pełne teksty artykułów w czasopiśmie aplikujących o indeksację w Scopus i/lub WoS CC nie muszą być publikowane w języku angielskim. Jednakże powinny zamieszczać tytuły, abstrakty i słowa kluczowe w języku angielskim. Bazy bibliograficzne (którymi są zarówno Scopus, jak i WoS CC) opierają swoje algorytmy wyszukiwawcze na dostępnych metadanych (autor, tytuł, słowa kluczowe itp.). Brak metadanych odnoszących się do treści (tytuł, abstrakt, słowa kluczowe) lub też ujęcie ich tylko w języku tekstu powoduje, że znacznie trudniej wyszukać w bazie literaturę na zadany temat i – co za tym idzie – znacznie trudniej dotrzeć do tekstu.</p> <p>Bibliografia, ze względu na identyfikację cytowań, powinna być zapisana w alfabecie łacińskim. Zapis nazwiska autora czy tytułu z wykorzystaniem ogólnie przyjętych norm transliteracji ułatwia wyszukiwanie cytowań i nie powoduje problemów w przypadku różnego rodzaju kodowania znaków.</p>
11	Abstrakty – język angielski	
12	Słowa kluczowe – język angielski	
13	Bibliografia – alfabet łaciński	

Tabela 1 cd.

Obszar IV. Dostęp online		
14	Strona anglojęzyczna	Redaktorzy, którzy przygotowują swoje czasopisma do aplikacji do baz Scopus i/lub WoS CC, powinni uwzględnić w strategii rozwoju czasopisma publikowanie artykułów autorów spoza kraju afiliującego periodyk. Ponieważ język angielski to <i>lingua franca</i> współczesnego świata nauki, prowadzenie strony czasopisma w języku angielskim jest wręcz koniecznością. Jeżeli redakcja nie prowadzi anglojęzycznej strony internetowej czasopisma, ogranicza tym samym krąg potencjalnych odbiorców.
15	Tytuł czasopisma	Tytuł czasopisma powinien być unikalny zarówno ze względu na najprostszą identyfikację danego periodyku przez potencjalnych autorów i czytelników, jak i ze względu na prawo oraz analizę cytowań wykonywaną przez oceniających aplikacje do Scopus czy WoS CC. Używanie różnych wariantów tytułu czasopisma znacznie utrudnia lub nawet uniemożliwia jego identyfikację (Drabek 2014).
16	Spis treści nr/vol.	Forma czasopisma nie jest przedmiotem oceny twórców baz danych, ale ze względu na powszechność udostępniania treści czasopism online formułuje się wytyczne dla wersji elektronicznych. Czasopisma o wysokich standardach wydawniczych w tym zakresie zmniejszają ryzyko nieprawidłowego cytowania. Analiza cytowań jest wykonywana zarówno w przypadku czasopism aplikujących o indeksację w Scopus i/lub WoS CC, jak i czasopism już indeksowanych w celu wyliczenia wskaźników bibliometrycznych.
17	Artykuł – dostęp	
18	Artykuł – podstrona	
19	Artykuł (PDF) – dane	
20	Artykuł (PDF) – warstwa tekstowa	
21	DOI	

Przedstawione parametry stanowią wycinek wielowymiarowej oceny czasopism aplikujących do Scopus i/lub WoS CC i odnoszą się do aspektów formalnych, dlatego nazwano je parametrami oceny wstępnej. Należy podkreślić, że wybrane parametry nie wyczerpują oceny formalnej, która obejmuje również m.in. selektywność w procedurze oceny zgłaszanych manuskryptów (udział procentowy przyjmowanych manuskryptów), indeksację w bazach danych, zamieszczanie w artykułach informacji o finansowaniu badań, zamieszczanie w artykułach pełnej informacji o afiliacji każdego autora oraz instrukcji cytowania. Inne komponenty nieuwzględnione w analizie, czyli ocena umiędzynarodowienia czasopisma lub analiza cytowań (liczba cytowań czasopisma, udział autocytowań czasopisma, inne metryki bibliometryczne, cytowania autorów publikujących w czasopiśmie, redaktorów i członków rady naukowej), stanowią zgoła odrębne tematy badawcze, wymagające osobnych opracowań. Nie podjęto również kwestii oceny merytorycznej, mającej na celu stwierdzenie, czy dane czasopismo jest oryginalne i uzupełnia tematykę indeksowaną w Scopus i WoS CC, ponieważ taka analiza mieści się w obrębie oceny eksperckiej.

2.2. Dobór czasopism

Przedmiotem badania były polskie czasopisma naukowe, które zostały zakwalifikowane do finansowania w ramach programu WCN. Wybór czasopism do udziału w programie odbył się w trybie konkursowym na podstawie zgłoszonych wniosków. Konkurs ten ogłoszony przez MNiSW (Rozporządzenie 2018a) zakładał przyznanie pomocy redakcjom 500 czasopism, przeznaczonej „na realizację projektów, których celem jest podniesienie poziomu praktyk wydawniczych i edytorskich umożliwiających wejście polskich czasopism naukowych [...] w międzynarodowy obieg naukowy” (Rozporządzenie 2018a, § 2). Do udziału w projekcie mogły zostać zgłoszone te czasopisma, które spełniły łącznie pięć warunków: 1) miały aktualny adres wydawcy w Polsce; 2) nie były indeksowane w bazach Scopus i WoS CC (Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index, Emerging Sources Citation Index); 3) ukazywały się od co najmniej 2016 r.; 4) w latach 2016–2017 były wydawane z częstotliwością podaną w rejestrze dzienników i czasopism zgodnie z prawem prasowym (Ustawa 1984), a udział autorów z jednej jednostki naukowej nie przekraczał 50%; 5) przyjęły i stosują zasady etyki publikacyjnej zgodne z wytycznymi Komitetu do spraw Etyki Publikacyjnej (COPE – Committee on Publication Ethics). W konkursie mogły wziąć udział czasopisma ze wszystkich dziedzin nauki, ale określono limity miejsc dla poszczególnych dyscyplin. Ponad połowę miejsc (54%) przewidziano dla czasopism humanistycznych (150) i społecznych (120). Dla pozostałych dziedzin (nauki inżynieryjno-techniczne, nauki medyczne i nauki o zdrowiu, nauki rolnicze, nauki ścisłe i przyrodnicze) zarezerwowano po 30 miejsc. Najmniej (pięć miejsc) przewidziano dla czasopism teologicznych. Nabór wniosków do konkursu MNiSW trwał od 2 października do 19 października 2018 r.³ Listę czasopism zakwalifikowanych do finansowania w ramach programu WCN ogłoszono 27 marca 2019 r.⁴

³ Nabór wniosków miał odbywać się w dniach 2–16 października 2018 r., ale został przedłużony do 19 października 2018 r. Ze względu na trudności w uzyskaniu przez wydawców aktualnego wypisu z rejestru dzienników (co było wymogiem formalnym udziału w projekcie) minister nauki i szkolnictwa wyższego zdecydował o wydłużeniu terminu na dosłanie odpowiednich dokumentów, a wydawcy, którzy nie dotrzymali terminu ustalonego na uzupełnienie braków (tj. w ciągu siedmiu dni od otrzymania wezwania), mieli możliwość ponownego złożenia wniosku do 30 listopada 2018 r. Ta zmiana spowodowała, że termin ogłoszenia wyników został przesunięty na II połowę lutego 2019 r.

⁴ Zakończenie konkursu zakomunikowano 1 marca 2019 r. Wyniki konkursu, wraz z oceną punktową i uzasadnieniem, udostępniono wydawcom w systemie ZSUN/OSF.

Badaniem objęto wszystkie 500 czasopism zakwalifikowanych do udziału w pierwszej edycji programu WCN. Po przeanalizowaniu listy beneficjentów programu wykluczono 12 czasopism, które są na bieżąco indeksowane w bazie Scopus lub WoS CC. Po dokładnym przejrzaniu stron internetowych czasopism z dalszych analiz usunięto 76 periodyków mających nieaktualne strony WWW, czyli takie, które nie uwzględniały informacji o co najmniej jednym numerze lub tomie opublikowanym w 2018 r. Brak aktualizacji stron tych czasopism uniemożliwił zebranie aktualnych danych do analizy obszaru III (podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne) i obszaru IV (dostęp online). Ponadto nie uwzględniono jednego czasopisma ze względu na brak dostępu do strony internetowej w okresie, w którym gromadzono dane. Ostatecznie we właściwym badaniu uwzględniono 82,2% analizowanej grupy czasopism ($N = 411$).

2.3. Źródła i sposób gromadzenia danych oraz metoda analizy

Badanie właściwe poprzedzono pilotażem, polegającym na sprawdzeniu dziesięciu losowo dobranych czasopism. Próbę tę wykonano na etapie operacjonalizacji problemu badawczego, w celu ustalenia parametrów oceny (tab. 1) oraz sposobu interpretowania informacji odnalezionych na stronach WWW czasopism. W przeprowadzonym badaniu podstawowym źródłem danych były strony internetowe czasopism, które oprócz spisów treści zawierały również inne informacje o danym periodyku. Nie brano pod uwagę profili czasopism w repozytoriach i bibliotekach cyfrowych. Pomocniczo wykorzystano dodatkowe źródła danych:

- Bazę danych Scopus oraz WoS CC w celu sprawdzenia, czy czasopismo nie jest na bieżąco indeksowane w co najmniej jednej z nich. Przesłanką do wykonania tej analizy był czas, który upłynął od chwili naboru wniosków (październik 2018 r.) do rozpoczęcia badania (maj 2019 r.). Wzięto pod uwagę, że w tym czasie niektóre periodyki mogły zostać włączone do Scopus i/lub WoS CC.
- Bazę ISSN, która posłużyła do określenia, czy zarejestrowany w tej bazie tytuł czasopisma jest identyczny z tym, który został zgłoszony do konkursu, a także do wyszukania identyfikatorów ISSN.
- Bazę Directory of Open Access Journals (DOAJ), w której sprawdzono, czy czasopismo ukazuje się w otwartym dostępie. Informacje z tej bazy danych są także wykorzystywane w bazach Scopus i WoS CC do oznaczania otwartych czasopism.
- Bazę Arianta – Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne, która posłużyła jako źródło linków prowadzących do stron czasopism.

Jak już wspomniano, głównym źródłem danych były strony WWW czasopism. Aktualna i kompletna strona internetowa jest podstawowym źródłem informacji o czasopiśmie nie tylko dla autorów, czytelników i recenzentów, ale także dla ekspertów, którzy na jej podstawie oceniają wstępnie czasopismo, decydując o zakwalifikowaniu do dalszej oceny. Brak niektórych informacji może przesądzić o odrzuceniu periodyku i wyznaczeniu odpowiednio długiego okresu, w trakcie którego czasopismo nie może ponownie aplikować o przyjęcie do indeksowania.

Podczas realizacji tematu badawczego napotkano trudności związane z wyborem właściwej strony, ponieważ w przypadku wielu czasopism występował ich nadmiar. Na podstawie badania pilotażowego ustalono, że wiele czasopism ma więcej niż jedną stronę internetową. Baza Arianta w rekordach niektórych czasopism zawiera czasem cztery lub pięć linków prowadzących do różnych stron internetowych, na których znajdują się informacje o czasopiśmie. Do badania wykorzystywano zatem najbardziej aktualną stronę lub taką, która zawiera dane o najnowszym opublikowanym tomie lub numerze danego periodyku. Jednakże i to proste kryterium nie stanowiło w niektórych przypadkach satysfakcjonującego rozwiązania. Część redakcji tworzy równoległe dwie strony lub więcej albo prowadzi strony zawierające informacje o czasopiśmie, a zawartość poszczególnych numerów umieszcza w repozytorium lub bibliotece cyfrowej. Takie rozwiązanie jest oceniane pozytywnie pod warunkiem, że spisy treści zamieszczane na stronie internetowej czasopisma są wiązane odnośnikami z archiwum cyfrowym. Ponadto niektórzy wydawcy, tworząc nową stronę czasopisma, zachowują jednocześnie poprzednią, w żaden sposób nie łącząc tej strony z nową. W innych przypadkach kilka stron funkcjonuje równoległe i komplementarnie względem siebie (np. jedna strona zawiera opis czasopisma i jego zawartość, podczas gdy druga zawiera informację o radzie naukowej i instrukcję dla autorów). Chaos w kwestii obecności czasopisma w Internecie niesie ze sobą negatywne skutki, zniechęca bowiem potencjalnych autorów do odszukania właściwej (aktualnej) strony czasopisma. Obniża także ocenę periodyku, wykonywaną przez ekspertów rozpatrujących wnioski aplikacyjny o indeksację.

W przypadkach, kiedy linki w bazie Arianta prowadziły wyłącznie do nieaktualnych stron, podejmowano próbę odnalezienia strony z bieżącymi informacjami, i – jeśli zostały one odnalezione – do badania wykorzystywano nowe strony.

Zakres gromadzonych danych obejmował oprócz tytułu czasopisma i wydawcy (źródłem była lista czasopism zakwalifikowanych do udziału w programie WCN zamieszczona na stronie internetowej MNiSW) także ISSN, eISSN oraz adres strony WWW czasopisma.

Kwerendę na stronach internetowych czasopism prowadzono w dniach od 11 maja do 5 czerwca 2019 r. w celu znalezienia odpowiedzi na pytania wyszczególnione poniżej.

Obszar I. Profil czasopisma:

- 1) Czy na stronie internetowej czasopisma wskazano redaktora naczelnego i czy zamieszczono notkę biograficzną lub ORCID (Tak/Nie)?
- 2) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono skład rady naukowej (Tak/Nie)?
- 3) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono cel i zakres (Tak/Nie)?
- 4) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono opis procedury recenzowania (Tak/Nie)?

Obszar II. Polityka czasopisma:

- 1) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono kodeks etyki oraz opis postępowania w przypadku nadużyć (Tak/Nie)?
- 2) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono informację o wydawcy (Tak/Nie)?
- 3) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono informację o otwartym dostępie (*creative commons / open access* własny/brak licencji)? Czy czasopismo jest indeksowane w bazie DOAJ (Tak/Nie)?

Obszar III. Podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne:

- 1) Czy czasopismo ukazuje się terminowo (Tak/Nie)?
- 2) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono adres redakcji (adres e-mail lub do korespondencji tradycyjnej) (Tak/Nie)?
- 3) Czy na stronie internetowej czasopisma lub w pliku z tekstem artykułu zamieszczono tytuły artykułów w języku angielskim (Tak/Nie)?
- 4) Czy na stronie internetowej czasopisma lub w pliku z tekstem artykułu zamieszczono abstrakty artykułów w języku angielskim (Tak/Nie)?
- 5) Czy na stronie internetowej czasopisma lub w pliku z tekstem artykułu zamieszczono słowa kluczowe artykułów w języku angielskim (Tak/Nie)?
- 6) Czy na stronie internetowej czasopisma lub w pliku z tekstem artykułu zamieszczono bibliografię załącznikową wyłącznie w alfabecie łacińskim (Tak/Nie)?

Obszar IV. Dostęp online:

- 1) Czy udostępniono pełną wersję anglojęzycznej strony czasopisma (Tak/Nie)?
- 2) Czy tytuł czasopisma zarejestrowany w bazie ISSN jest tożsamy z tytułem zgłoszonym do konkursu (Tak/Nie)? Czy tytuł na stronie internetowej czasopisma (w tym wersji anglojęzycznej strony WWW) i w pełnych tekstach artykułów jest tożsamy z tytułem zgłoszonym do konkursu (Tak/Nie)?
- 3) Czy na stronie internetowej czasopisma zamieszczono spisy treści każdego numeru/tomu (Tak/Nie)?
- 4) Czy na stronie internetowej czasopisma udostępniono wersje elektroniczne artykułów (dostęp bez konieczności wniesienia opłaty i logowania) (Tak/Nie)?
- 5) Czy na stronie internetowej czasopisma każdy artykuł jest opublikowany na osobnej podstronie (Tak/Nie)?
- 6) Czy udostępnione wersje elektroniczne artykułów zawierają informacje o tytule czasopisma, roku i numerze?
- 7) Czy udostępnione wersje elektroniczne artykułów przygotowano w sposób umożliwiający przeszukiwanie pliku (Tak/Nie)?
- 8) Czy udostępnione wersje elektroniczne artykułów zawierają identyfikatory DOI (Tak/Nie)?

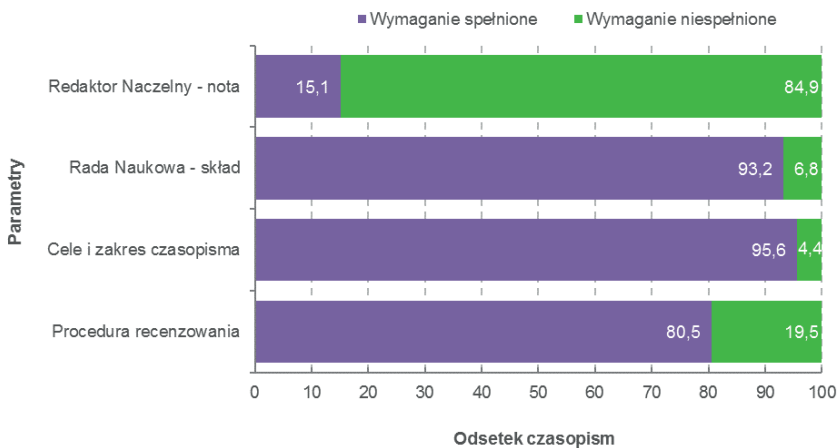
W badaniu posłużono się prostymi statystykami opisowymi w celu podsumowania zebranych danych i odpowiedzi na pytanie, czy analizowane czasopisma spełniają wybrane podstawowe wymagania aplikacji do baz Scopus i WoS CC.

3. Wyniki i dyskusja

W kolejnych podrozdziałach odpowiadających czterem obszarom funkcjonowania czasopisma omówiono wyniki badania właściwego wykonanego na potrzeby periodyków biorących udział w programie WCN ($N = 411$). Czasopism, które spełniły wszystkie wymagania w ramach oceny wstępnej, było zaledwie sześć, co stanowi 1,6% czasopism wybranych do badania.

3.1. Profil czasopisma

W przypadku obszaru I (profil czasopisma) uwzględniono cztery parametry oceny w odniesieniu do strony internetowej czasopisma – notę o redaktorze naczelnym, wskazanie składu rady naukowej, opis celów i zakresu czasopisma, zamieszczenie opisu procedury recenzowania (rys. 1).

Rys. 1. Rozkład odsetka czasopism spełniających wymagania i niespełniających wymagań podstawowych parametrów oceny w przypadku obszaru I (profil czasopisma) w zbiorze badanych czasopism ($N = 411$)

Nota o redaktorze naczelnym została zamieszczona na stronach internetowych zaledwie 62 czasopism (15,1%) spośród 411 objętych badaniem właściwym. Były to krótkie notki znajdujące się bezpośrednio na stronie internetowej czasopisma, numery ORCID lub przekierowania na inną stronę internetową (na stronę domową/stronę WWW instytucji afiliującej z profilem danej osoby). Zamieszczenie wyłącznie numeru ORCID uznano za spełnienie wymagania, ponieważ spis publikacji udostępniany w tym profilu pozwala potencjalnym autorom zorientować się w zakresie badań podejmowanych przez redaktora. Warto w tym miejscu odnotować, że w przypadku aplikacji do bazy Scopus należy podać numer ORCID redaktora/redaktorów głównych oraz link do strony internetowej z notą o osobie/osobach, które pełnią tę funkcję. Negatywnie (wymaganie niespełnione) oceniano przypadki umieszczania przy nazwisku redaktora naczelnego linków do innych stron, które prowadziły do strony głównej instytucji afiliującej tę osobę.

Tematyka rad naukowych czasopism jest poruszana w badaniach naukometrycznych i bibliometrycznych dotyczących międzynarodowej reprezentacji, udziału kobiet i mężczyzn w radach, ich aktywności publikacyjnej i wskaźników cytowań (Mazov, Gureev 2016). Inną kwestią jest wiarygodność zamieszczonej listy członków rady naukowej, szczególnie w odniesieniu do czasopism drapieżnych (Kulczycki 2017a). W toku gromadzenia danych do analizy napotkano na trudności z samą identyfikacją rady. Kłopotliwa była lokalizacja informacji o radzie na stronie internetowej

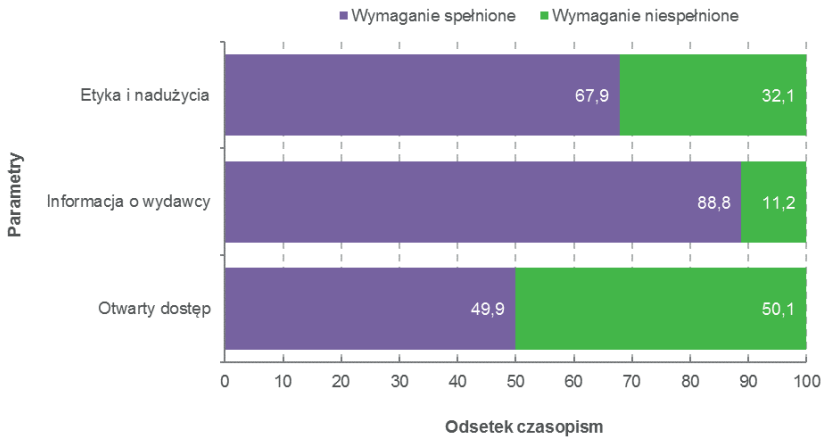
czasopisma lub stosowane nazewnictwo. Wykorzystywane nazewnictwo było często odmienne od powszechnie przyjętego w periodykach o zasięgu międzynarodowym. Dlatego w przypadku badanych czasopism jako radę naukową traktowano np. radę programową, radę redakcji, komitet kwalifikacyjno-opiniotawczy. Redakcje zdecydowanej większości czasopism (383, co stanowi 93,2% badanych czasopism) wskazywały na stronie internetowej skład rady naukowej. Jednakże wiele z nich zamieszczało jedynie listę imion i nazwisk, nie wskazując pełnej afiliacji.

Zakładając czasopismo lub zmieniając jego tytuł, należy sobie odpowiedzieć na pytanie, jaki jest cel wprowadzenia na rynek nowego periodyku lub zmiany jego tytułu. Odpowiedź na zadane pytanie wymaga analizy wybranego obszaru tematycznego w bazach Scopus i/lub WoS CC, zwłaszcza jeżeli czasopismo ma być rozwijane jako międzynarodowe i zgłaszane do tych baz. W tym celu jest potrzebna odpowiednia kwerenda w bazie oraz proste narzędzia analityczne jak SciVal (Scopus) oraz InCites (Web of Science). Wykonane analizy nie tylko pozwalają zorientować się w zakresie liczby periodyków z danego obszaru, ale również umiejscowić czasopismo wśród najbliższych konkurentów. Szerszy kontekst ułatwia przede wszystkim wskazanie takiego obszaru, który wyróżnia czasopismo i jest świadectwem oryginalności periodyku. Zdecydowana większość redakcji (393, co stanowi 95,6% całości badanych czasopism) zamieściła na stronie internetowej opis tematyki czasopisma. Zarejestrowano przypadki, w których kłopoty sprawiało odszukanie na stronie internetowej charakterystyki celu i zakresu czasopisma (np. opis zamieszczony w zakładce „redakcja”, zamiast wydzielonej osobnej zakładki). Uwagę zwróciły również periodyki, których charakterystyka była ograniczona zaledwie do jednego, dwóch zdań. Redakcje pozostałych 18 czasopism nie zamieściły żadnych informacji lub jedynie zestaw słów kluczowych.

Recenzowanie jest ważnym mechanizmem kontroli jakości publikacji naukowych (Jefferson et al. 2006). Zamieszczenie informacji o procedurze recenzowania na stronie WWW czasopisma jest informacją dla potencjalnych autorów, a dla twórców baz danych niejako deklaracją, że artykuły w czasopiśmie podlegają ocenie. Spośród 411 analizowanych stron internetowych czasopism 331 (80,5%) zawierało opis procedury recenzowania. Natomiast krótka informacja (sprowadzająca się czasem do zaledwie jednego/dwóch zdań) o tym, że przyjmowane manuskrypty oceniają dwie osoby nie była uznana za spełnienie tego wymagania.

3.2. Polityka czasopisma

Parametry uwzględnione w obszarze II (polityka czasopisma) stanowią trzy różne zagadnienia związane z działalnością wydawniczą. Wyniki analizy w tym obszarze przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Rozkład odsetka czasopism spełniających wymagania podstawowe parametrów oceny w obszarze II (polityka czasopisma) w zbiorze badanych czasopism ($N = 411$) i niespełniających wymagań

Doniesienia z literatury zagranicznej pokazują, jak różnych obszarów dotyczą zachowania nieetyczne i nadużycia w publikowaniu naukowym. Dotyczą one zarówno nieetycznych zachowań redaktorów, np. fałszowanie procesu recenzji (Haug 2015) lub cytowania wymuszane przez redaktorów i recenzentów (Martin 2013; Thombs et al. 2015), jak i autorów, np. plagiat i nadużycia w przypadku autorstwa publikacji. Tarczą ochronną dla wszystkich uczestników procesu publikowania naukowego jest kodeks etyki i opis sposobu postępowania w przypadku nadużyć. W badanym zbiorze czasopism większość redakcji zamieściła na stronie internetowej informacje na ten temat (279 czasopism, co stanowi 67,9% badanego zbioru). Jednakże nie był to oczekiwany wynik, ponieważ przyjęcie i stosowanie zasad etyki publikacyjnej zgodnie z wytycznymi COPE było warunkiem *sine qua non* udziału w konkursie w ramach programu WCN. Periodyków niespełniających tego wymagania było 132, co stanowi około 1/3 badanych czasopism. Należy zwrócić uwagę, że zapisów zawierających deklarację wdrożenia procedur zapobiegających zjawiskom *ghostwriting* i *guest authorship* nie uznano za spełnienie wymagania dotyczącego kodeksu etyki ze względu na fragmentaryczne ujęcie tego zagadnienia. Negatywnie oceniono również zamieszczenie na stronie internetowej jednego zdania, w którym informowano, że redakcja stosuje zasady COPE z odnośnikiem do strony WWW tej organizacji.

Większość redakcji zamieściła na stronach internetowych informacje o wydawcy. Na stronach WWW zaledwie 46 czasopism nie zamieszczono tych danych (11,2%). W przypadku części czasopism spełniających to wymaganie trudności stwarzała

lokalizacja tej informacji, np. nazwa wydawcy w instrukcji dla autorów. O tym, jak ważna jest wiarygodność w tym zakresie, może świadczyć to, że jedną z technik stosowaną przez drapieżne czasopisma jest ukrywanie lub niezamieszczanie informacji o wydawcy na stronie internetowej (Burdzik 2017, s. 139).

Otwarty dostęp to jeden z modeli biznesowych w procesie wydawniczym. Należy podkreślić, że czasopisma udostępniane w modelu OA nie są wyżej premiowane przez twórców Scopus i WoS CC niż czasopisma udostępniane w modelu subskrypcyjnym. Pośród badanych czasopism 350 było dostępnych w wersji elektronicznej, z czego 205 deklarowało jedną z licencji Creative Commons lub własną (49,9% wszystkich badanych periodyków). Spośród 205 czasopism stosujących model OA, tylko 61 było zarejestrowanych w bazie DOAJ. W grupie 206 czasopism niespełniających wymagania otwartego dostępu znalazły się czasopisma, które deklarowały otwarty dostęp, ale bez wskazania licencji lub opisu warunków wykorzystania utworu.

3.3. Podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne

Obszar III obejmował jeden z podstawowych standardów wydawniczych, którym jest terminowość publikacji, oraz cztery parametry dotyczące standardów redakcyjnych, takie jak metadane w języku angielskim (tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe) oraz bibliografia w alfabecie łacińskim. Wyniki analizy przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 3. Rozkład odsetka czasopism spełniających wymagania podstawowe parametrów oceny w obszarze III (podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne) w zbiorze badanych czasopism ($N = 411$) i niespełniających wymagań

Terminowa realizacja harmonogramu wydawniczego jest jednym z podstawowych elementów funkcjonowania czasopisma w komunikacji naukowej i jest również oceniana w przypadku czasopism zgłaszanych do Scopus i/lub WoS CC (dopuszcza się opóźnienia jedynie w przypadku czasopism przyjmowanych do Emerging Sources Citation Index). Jak w przypadku nowych czasopism uzyskanie płynności wydawniczej może zająć kilka lat (Gaston 2015; Bemke-Świtilnik 2019), tak w przypadku czasopism z długą historią trudno znaleźć usprawiedliwienie nieterminowości. W raporcie dotyczącym polskich czasopism przedstawiono dużą skalę opóźnień wydawniczych tych czasopism w latach 2015 i 2016 (Drabek et al. 2017). W badaniu zrealizowanym na potrzeby niniejszego artykułu jedynym źródłem danych do ustalenia terminowości publikacji były strony internetowe czasopism. Za czasopisma, które wydawane są terminowo, uznano takie, które w okresie gromadzenia danych udostępniały chociaż spis treści:

- przynajmniej rocznika z 2018 r. w przypadku roczników,
- przynajmniej numeru/tomu 2 z 2018 r. w przypadku półroczników,
- przynajmniej numeru/tomu 1 z 2019 r. w przypadku kwartalników,
- przynajmniej numeru/tomu 2 z 2019 r. w przypadku dwumiesięczników,
- przynajmniej numeru/tomu 4 z 2019 r. w przypadku miesięczników.

W przypadku czasopism ukazujących się w sposób ciągły konieczne było udostępnienie artykułów z 2019 r.

Czasopisma płynnie realizujące harmonogram publikowania poszczególnych numerów/tomów stanowiły 70,1% badanych czasopism. Czasopisma wyłączone z badania (76 periodyków) miały ponad roczne opóźnienia w udostępnianiu zawartości poszczególnych numerów/tomów lub informacji o zawartości na stronie WWW. Z czasopism objętych właściwym badaniem ($N = 411$) ponad 1/4 zamieściła chociaż jeden numer/tom z 2018 r., ale wciąż nieterminowo realizowała plan wydawniczy.

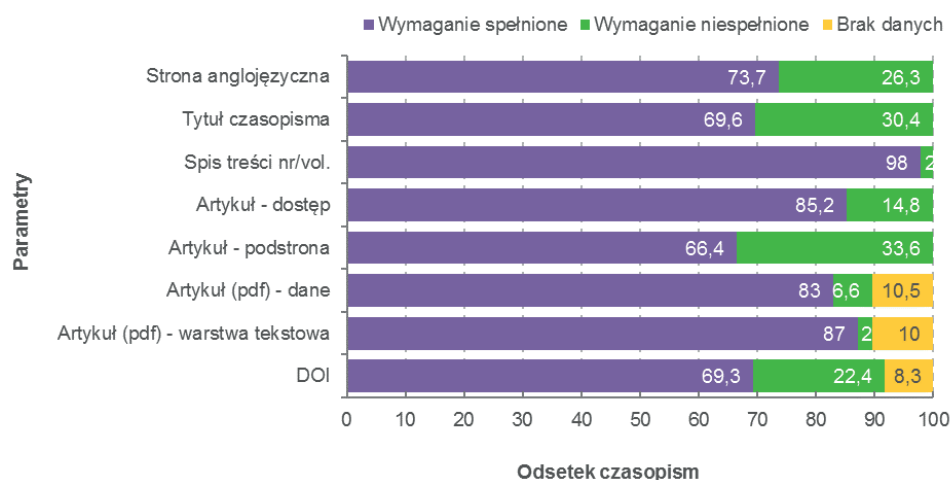
Jak już wspomniano, publikowanie pełnych tekstów w języku angielskim nie jest obligatoryjne w przypadku aplikacji do Scopus i/lub WoS CC (zob. tab. 1). Jednakże publikując pełne teksty w innych językach niż angielski, należy uzupełnić podstawowe metadane dotyczące artykułu w języku angielskim. Większość czasopism spełniła standardy redakcyjne, takie jak zamieszczanie tytułu, abstraktów i słów kluczowych w języku angielskim (w każdym przypadku ponad 90%). Informacje te były umieszczane w pliku artykułu i/lub na stronie WWW. Część czasopism nie spełniła wymagań dotyczących stosowania transliteracji w spisie literatury (cytowania

były zapisane w oryginalnym alfabecie). Dotyczyło to przede wszystkim czasopism z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, które publikowały teksty w języku rosyjskim, ukraińskim czy białoruskim lub napisane przez autorów afiliowanych w jednym z tych krajów.

Dane kontaktowe do redakcji w postaci adresu e-mail czy tradycyjnego udało się odnaleźć na większości stron czasopism, ale w niektórych przypadkach informacje te były trudne do odnalezienia, np. zapisane były w pliku z artykułem.

3.4. Dostęp online

Osiem wybranych parametrów, uwzględnionych w ostatnim badanym obszarze, skonstruowano na podstawie wytycznych sformułowanych dla czasopism elektronicznych aplikujących do bazy WoS CC (Testa 2019). Wyniki przedstawiono na rysunku 4.

Rys. 4. Rozkład odsetka czasopism spełniających wymagania podstawowe parametrów oceny w obszarze IV (dostęp online) w zbiorze badanych czasopism ($N = 411$) i niespełniających wymagań

Udostępnianie stron internetowych czasopism w różnych wersjach językowych (w tym anglojęzycznej) wymaga konsekwencji w tłumaczeniu udostępnianych treści. Strona anglojęzyczna powinna być odzwierciedleniem polskojęzycznej. Większość czasopism (303, co stanowi 73,7% badanych periodyków) miało wersję anglojęzyczną strony WWW z opisanym celem i zakresem czasopisma, procedurą recenzowania,

kodeksem etyki, instrukcją dla autorów itd. W kilku przypadkach strony były dwujęzyczne, co oznacza, że równolegle zamieszczano opisy danych sekcji w języku polskim i angielskim (czasopisma te otrzymały ocenę pozytywną). Część czasopism, które nie spełniły tego wymagania (około 1/4 periodyków), mimo wbudowanej w stronę WWW opcji zmiany wersji językowej, ograniczało się np. tylko do anglojęzycznych tytułów poszczególnych sekcji, pozostawiając opisy tych sekcji w języku polskim lub zamieszczając opisy w języku angielskim tylko części informacji.

Wykonana analiza ujawniła liczne różnice w tytułach zarejestrowanych w bazie ISSN, w porównaniu z tymi, które znajdują się na stronie internetowej, w pełnym tekście artykułu i na liście czasopism zakwalifikowanych do udziału w programie WCN. Niektóre czasopisma używały nawet kilku tytułów. Złożoność tego zagadnienia, wynikająca ze złych praktyk stosowanych przez redakcje polskich czasopism, była już omawiana (Drabek 2014). Problematyczny staje się już wielowyrazowy tytuł czasopisma i tytuł równoległy w języku angielskim. Utrudnia to znacznie analizę cytowań (Bemke-Świtilnik, Drabek 2015). W przypadku czasopism z długą historią wydawniczą i zmianami tytułu na przestrzeni lat liczba wariantów tytułu, które należy uwzględnić przy analizie cytowań czasopisma nieindeksowanego może być zaskakująco wysoka (Chadaj, Turecka 2007). Materiał empiryczny przeprowadzonej analizy obejmował następujące nieprawidłowości:

- fakultatywne dodawanie „podtytułu” czasopisma,
- dodanie jako „podtytułu” czasopisma wersji anglojęzycznej,
- wskazywanie różnych tytułów czasopisma w zależności od wersji językowej strony WWW (na stronie polskojęzycznej – tytułu w języku polskim, na stronie anglojęzycznej – jego tłumaczenia),
- brak unikalności tytułu – więcej czasopism o takim samym tytule zarejestrowanych w bazie ISSN,
- wykorzystanie w tytule skrótu nazwy instytucji zamiennie z podawaniem nazwy w pełnym brzmieniu,
- usunięcie pierwszego członu tytułu czasopisma (np. zeszyty naukowe) i pozostawienie nazwy podserii jako tytułu głównego,
- zmiana tytułu czasopisma bez zgłoszenia aktualizacji do bazy ISSN,
- stosowanie akronimu czasopisma.

Pozostałe parametry (spis treści nr/vol., artykuł – dostęp, artykuł – podstrona, artykuł (PDF) – dane, artykuł (PDF) – warstwa tekstowa, DOI) dotyczą wytycznych dla czasopism elektronicznych formułowanych przez twórców bazy WoS CC.

W przypadku zaledwie dziewięciu czasopism (2% badanego zbioru) nie znotowano spisu treści udostępnianego na stronie WWW. Spośród 402 czasopism spełniających to wymaganie 31 periodyków udostępniało spisy treści wyłącznie w plikach PDF. Były to głównie te czasopisma, które udostępniały całe numery/tomy w jednym pliku PDF. Blisko co trzeci periodyk udostępniał poszczególne artykuły na osobnych podstronach (ich redakcje korzystały z elektronicznych systemów zarządzania czasopismem). W wielu przypadkach tytuły artykułów udostępniane w ramach spisu treści były linkami do wersji PDF pełnego tekstu. Większość pełnych tekstów artykułów udostępnianych na stronach WWW czasopism była opatrzona metadanymi dotyczącymi tytułu czasopisma, roku publikacji i numeru/tomu. Jednak, jak już wspomniano wcześniej, w niektórych przypadkach tytuły czasopism podane w pełnych tekstach artykułów nie odpowiadały tytułom zarejestrowanym w bazie ISSN lub wskazanym na stronie WWW czasopisma. Zdecydowana większość redakcji udostępnia dobrze przygotowane pliki pełnych tekstów. Pliki były przeszukiwalne i nadawały się do dalszego przetwarzania, np. w celu pozyskania bibliografii załącznikowej.

4. Podsumowanie

Ocena czasopism aplikujących o indeksację w Scopus i/lub WoS CC to wieloetapowa procedura obejmująca analizę formalną (kryteria minimalne, podstawowe standardy wydawnicze i redakcyjne, międzynarodowa reprezentacja redaktorów, członków rady naukowej i autorów, analiza cytowań) i merytoryczną (oryginalność tematyki poruszanej na łamach czasopisma, kontekst, w którym funkcjonuje dany periodyk, uzupełnienie tematyki indeksowanej w bazie danych).

W badaniu uwzględniono wybrane parametry oceny wstępnej, które opracowano na podstawie materiałów udostępnianych przez bazy Scopus i WoS CC. Stąd należy mieć na uwadze, że wykonana analiza nie odzwierciedla pełnej oceny czasopism wykonywanej w tych bazach.

Polskie czasopisma biorące udział w pierwszej edycji programu WCN ogólnie zasługują na ocenę pozytywną, jeżeli uwzględnić wybrane parametry oceny wstępnej. Prawie wszystkie redakcje (powyżej 90% badanych czasopism) zamieściły na stronach internetowych swoich periodyków informacje o składzie rady naukowej, celach i zakresie czasopisma, spełniały również podstawowe standardy redakcyjne dotyczące udostępniania artykułów (metadane w języku angielskim) oraz zamieściły spisy treści numerów/tomów. Niejednokrotnie jednak był zauważalny brak kompletności

informacji, czyli brak wskazania pełnej afiliacji redaktorów i członków rady naukowej oraz zdawkowe opisy zakresu tematycznego.

Zdecydowana większość redakcji (od 50% do 90%) zamieściła na stronie internetowej opis procedury recenzowania, kodeks etyczny i opis postępowania w przypadku nadużyć. Zaskakujące było jednak to, że na stronie WWW co trzeciego badanego czasopisma zamieszczony kodeks etyki nie spełniał standardów COPE lub w ogóle nie zamieszczono takich informacji, dlatego procedura naboru wniosków konkursowych w ramach programu WCN powinna być uszczelniona w tym zakresie.

Zdecydowana większość czasopism ukazywała się terminowo. Należy jednak podkreślić ograniczenia tej analizy. Dane były gromadzone w stosunkowo krótkim czasie, co nie pozwala na uzyskanie pełnego obrazu płynności harmonogramu wydawniczego polskich czasopism. W tym celu należałoby monitorować zamieszczanie na stronach WWW kolejnych numerów/tomów czasopism przez przynajmniej jeden cykl publikacyjny, czyli minimum jeden rok kalendarzowy. W pełnych tekstach artykułów w zdecydowanej większości czasopism bibliografie załącznikowe były sporządzane w alfabecie łacińskim. Czasopisma wybrane do analizy należy również pozytywnie ocenić w świetle wytycznych dla elektronicznych czasopism. Zdecydowana większość redakcji spełniła wybrane wymagania stawiane czasopismom w tym zakresie.

Jedynym parametrem, który oceniono negatywnie w przypadku zdecydowanej większości periodyków, było zamieszczenie na stronie WWW czasopisma noty/ORCID przy redaktorze naczelnym. Na stronie WWW blisko co siódmego czasopisma zamieszczono taką informację. Zgodnie z założeniami programu WCN periodyki zakwalifikowane do udziału w tym programie prezentują wysoką jakość naukową i w związku z tym mają potencjał na włączenie do międzynarodowego obiegu naukowego. Indeksowanie w bazach Scopus i/lub WoS CC zwiększa widoczność czasopisma i wzbudza zainteresowanie czasopismem wśród naukowców z całego świata. Prezentacja sylwetki redaktora naczelnego (ewentualnie pozostałych redaktorów) jest jedną z dobrych praktyk redakcyjno-wydawniczych i z pewnością pozytywnie wpływa na wizerunek czasopisma.

Wykonana analiza otwiera perspektywę związaną z powtórzeniem badania po zakończeniu pierwszej edycji programu WCN w celu sprawdzenia praktyk wydawniczo-redakcyjnych stosowanych w polskich czasopismach naukowych.

Realizacja przedstawionego tematu badawczego ujawniła wiele niuansów związanych z funkcjonowaniem czasopisma, których nie sposób pominąć. Stąd przygotowano zestaw najważniejszych rekomendacji dla redaktorów czasopism.

5. Rekomendacje dla redaktorów i wydawców czasopism

Na podstawie przeprowadzonej analizy sformułowano najważniejsze rekomendacje, które mogą być pomocne nie tylko redaktorom tytułów biorących udział w programie WCN, ale również redaktorom innych polskich periodyków, którzy doskonalą jakość swoich czasopism:

- Należy prowadzić jedną, aktualną stronę internetową czasopisma.
- Stronę internetową czasopisma należy systematycznie aktualizować.
- Na archiwalnych stronach WWW czasopisma należy zamieścić informację o nieaktywnym statusie strony i zamieścić odnośnik do aktualnej strony internetowej.
- W przypadku udostępniania treści czasopisma w repozytorium/bibliotece cyfrowej należy na stronie WWW czasopisma zamieszczać spis treści z odnośnikami do artykułów znajdujących w repozytorium/bibliotece cyfrowej.
- Na stronie WWW/w repozytorium/bibliotece cyfrowej czasopisma udostępnianego w otwartym modelu zawartość poszczególnych numerów/tomów należy zamieszczać zgodnie z harmonogramem wydawniczym. Na stronie WWW czasopisma udostępnianego w modelu subskrypcyjnym spisy treści poszczególnych numerów/tomów należy zamieszczać zgodnie z harmonogramem wydawniczym.
- Stronę internetową czasopisma należy prowadzić w sposób przejrzysty, a poszczególne informacje należy umieszczać tam, gdzie spodziewają się ich potencjalni autorzy, recenzenci oraz czytelnicy.
- Należy prowadzić pełną wersję anglojęzyczną strony WWW czasopisma.
- Na stronie internetowej czasopisma należy zamieścić notkę o redaktorze naczelnym (ewentualnie o innych redaktorach głównych) i numer ORCID. Notkę należy zamieścić w języku polskim i angielskim.
- Należy ujednoczyć nazewnictwo dotyczące redaktorów i rady naukowej, kierując się zasadami stosowanymi przez czasopisma o zasięgu międzynarodowym.
- Należy podać pełną afiliację redaktorów i członków rady naukowej.
- W opisie celów i zakresu czasopisma należy wyjaśnić, na czym polega oryginalność periodyku.
- Na stronie internetowej czasopisma, w plikach artykułów oraz innych źródłach informacji o periodyku należy podać jeden tytuł czasopisma zgodny z tytułem zarejestrowanym w bazie ISSN.
- W przypadku udostępniania pełnych tekstów artykułów należy określić warunki, na jakich można korzystać z tych publikacji.
- Na stronie internetowej czasopisma należy zamieścić zasady etyki i opis postępowania w przypadku nadużyć zgodny z wytycznymi COPE.

Bibliografia

- Aalbersberg I.J., Boutron I., Eggleton K., Elich J., Fennell C., Henderson L., Jong de J.P., Labbé C., Marušić A., Mehmani B., Mey H. van der, Princic A., Stell B., Roberts J., Rooryck J., Wicherts J. (2019). Declaration on transparent editorial policies for academic journals [online]. Radboud University. Dostępny w: <https://www.ru.nl/science/isis/research/transparency-declaration/> [przełączany 6.05.2019].
- Bemke-Świtilnik M. (2018). Analiza bibliometryczna współczesnych czasopism z zakresu nauk górniczych [rozprawa doktorska] [online], Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, kps [przechowywany w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka (CINiBA)]. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/20.500.12128/6927> [przełączany 6.05.2019].
- Bemke-Świtilnik M. (2019). The Journal of Sustainable Mining in numbers – A developing international publication channel. *Journal of Sustainable Mining* [online], vol. 18, iss. 3, s. 113–114. Dostępny w: <https://doi.org/10.1016/j.jsm.2019.03.004> [przełączany 6.05.2019].
- Bemke-Świtilnik M., Drabek A. (2015). A citation analysis of the Research Reports of the Central Mining Institute. Mining and Environment using the Web of Science, Scopus, BazTech, and Google Scholar : A case study. *Journal of Scientometric Research* [online], vol. 4, iss. 4, s. 153–160. Dostępny w: <https://doi.org/10.4103/2320-0057.174861> [przełączany 6.05.2019].
- Burdzik T. (2017). Drapieżne czasopisma jako przykład nieetycznego publikowania. *Philosophy and Science: Philosophical and Interdisciplinary Studies* [online], t. 5, s. 131–149. Dostępny w: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.5155939> [przełączany 6.05.2019].
- Chadaj A., Turecka D. (2007). Analiza cytowań artykułów kwartalnika AGH Geologia na podstawie bazy SCI Expanded. *Geologia*, t. 33, z. 4, s. 109–140.
- Drabek A. (2001). Bibliometryczna analiza czasopism naukowych w dziedzinie nauk społecznych [rozprawa doktorska] [online], Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, kps [przechowywany w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka (CINiBA)]. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/20.500.12128/4913> [przełączany 6.05.2019].
- Drabek A. (2014). Tytuł czasopisma i jego funkcja we współczesnym obiegu nauki. *Biuletyn EBIB* [online], nr 4(149), s. 1–15. Dostępny w: <http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/372> [przełączany 6.05.2019].
- Drabek A. (2018). Indeksowanie czasopism w referencyjnych bazach danych. Poradnik dla wydawców czasopism [online]. Poznań: Adam Mickiewicz University in Poznań; Scholarly Communication Research Group. Dostępny w: <https://doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.5683972> [przełączany 6.05.2019].
- Drabek A., Rozkosz E.A., Kulczycki E. (2017). Analiza opóźnień wydawniczych polskich czasopism naukowych. Raport nr 3 (Wersja 1.0) [online]. Poznań: Scholarly Communication Research Group. Dostępny w: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.4578394> [przełączany 6.05.2019].

- Gasparyan A.Y., Ayzazyan L., Kitaz G.D. (2011). Biomedical journal editing: elements of success. *Croatian Medical Journal* [online], vol. 52(3), s. 423–428. Dostępny w: <https://doi.org/10.3325/cmj.2011.52.423> [przełgądany 6.05.2019].
- Gaston A.J. (2015). The development of Marine Ornithology: 2000–2015. *Marine Ornithology* [online], vol. 43, no. 2, s. 259–262. Dostępny w: <https://www.marineornithology.org/content/get.cgi?rn=1121> [przełgądany 6.05.2019].
- Gawlik M., Gawinek A. (2017). „Nowa Biblioteka Usługi, Technologie Informacyjne i Media” narzędziem popularyzowania nauki (analiza bibliometryczna czasopisma). *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, nr 4(27), s. 69–82.
- Haug, C.J. (2015). Peer-review fraud – hacking the scientific publication process. *New England Journal of Medicine*, nr 25(373), s. 2393–2395. Dostępny w: <https://doi.org/10.1056/nejmp1512330> [przełgądany 6.05.2019].
- Jefferson T., Rudin M., Folsz S.B., Davidoff F. (2006). Editorial peer review for improving the quality of reports of biomedical studies. *Cochrane Database of Systematic Reviews* [online]. Wiley, 2000–2019. Dostępny w: <https://doi.org/10.1002/14651858.MR000016.pub2> [przełgądany 6.05.2019].
- Kamińska A. (2016). Informacja naukowa o górnictwie w świetle wydawnictw ciągłych uczelni technicznych w Polsce (1945–1989) [rozprawa doktorska], Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, kps [przechowywany w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka (CINiBA)].
- Kulczycki E. (2013). *Otwarte czasopisma. Zakładanie czasopism naukowych oraz transformacja czasopism zamkniętych*. Toruń: Stowarzyszenie EBIB. ISBN 9788363458010.
- Kulczycki E. (2017a). Kariera drapieżnych czasopism – przypadek Anny O. Szust. *Nauka*, nr 3, s. 71–83.
- Kulczycki E. (2017b). Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, nr 49(1), s. 63–78.
- Kulczycki E. (2018). Stan praktyk publikacyjnych polskich czasopism naukowych w 2017 roku [online]. Dostępny w: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/15618> [przełgądany 6.05.2019].
- Kulczycki E. (2019). *Procedury ewaluacji czasopism, współczynniki wpływu i listy czasopism*. Seria Raportów Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM, 8. Poznań: Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM.
- Kulczycki E., Rozkosz E.A., Drabek A. (2019). Internationalization of Polish journals in the social sciences and humanities: transformative role of the research evaluation system. *Canadian Journal of Sociology*, vol. 44, no. 1, s. 9–38.
- Martin B.R. (2013). Whither research integrity? Plagiarism, self-plagiarism and coercive citation in an age of research assessment. *Research Policy* [online], vol. 42, no. 5, s. 1005–1014. Dostępny w: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.03.011> [przełgądany 6.05.2019].
- Maruśić M. (2012). May the wind be at your back. *Transactions on Maritime Science* [online], vol. 1, no. 1, s. 5–11. Dostępny w: <https://doi.org/10.7225/toms.v01.n01.001> [przełgądany 6.05.2019].

- Marušić A., Marušić M. (1999). Small scientific journals from small countries: breaking from a vicious circle of inadequacy. *Croatian Medical Journal*, vol. 40, no. 4, s. 508–514.
- Marušić M., Marušić A. (2009). The purpose of scientific journals: small is important. *The Journal of Tehran University Heart Center*, vol. 4, no. 3, s. 143–148.
- Mazov N.A., Gureev V.N. (2016). The editorial boards of scientific journals as a subject of scientometric research: A literature Review. *Scientific and Technical Information Processing* [online], vol. 43, no. 3, s. 144–153. Dostępny w: <https://doi.org/10.3103/s0147688216030035> [przełączany 6.05.2019].
- MNiSW (2019). Informacja w sprawie wyników konkursu ogłoszonego w ramach programu „Wsparcie dla czasopism naukowych”. Warszawa: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/nauka/informacja-w-sprawie-wynikow-konkursu-ogloszonego-w-ramach-programu-wsparcie-dla-czasopism-naukowych> [przełączany 6.05.2019].
- Norris M., Oppenheim C., Rowland F. (2008). The Citation Advantage of Open-Access Articles. *Journal of the American Society for Information and Technology* [online], vol. 59, no. 12, s. 1963–1972. Dostępny w: <https://doi.org/10.1002/asi.20898> [przełączany 6.05.2019].
- Osiewalska A. (2009). Bibliometryczna analiza czasopism z zakresu nauk ekonomicznych [rozprawa doktorska], Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, kps [przechowywany w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka (CINiBA)].
- Osiewalska A., Osiewalski J. (2013). „Folia Oeconomica Cracoviensia” pod redakcją Andrzeja Iwasiewicza (analiza bibliometryczna). *Folia Oeconomica Cracoviensia*, vol. 54, s. 35–56.
- Racki G. (2005). Najbardziej znane publikacje Przeglądu Geologicznego z lat 1996–2003 (na podstawie bazy ScopusTM). *Przegląd Geologiczny*, vol. 53, nr 10/1, s. 839–843.
- Rozkosz E.A. (2018). Rozwój czasopisma naukowego. Poradnik dla redaktorów i wydawców [online]. Szczecin: Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie. Dostępny w: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.6244331> [przełączany 6.05.2019].
- Rozporządzenie (2018a). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie pomocy de minimis w ramach programu „Wsparcie dla czasopism naukowych”. Dz.U. 2018, poz. 1832.
- Rozporządzenie (2018b). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 7 listopada 2018 r. w sprawie sporządzania wykazów wydawnictw monografii naukowych oraz czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych. Dz.U. 2018, poz. 2152.
- Salager-Meyer F. (2015). Peripheral scholarly journals: from locality to globality. *Ibérica*, vol. 30, s. 15–36.
- Scopus (2019a). Content Policy and Selection. You need quality content, and Scopus delivers: an overview for individual researchers [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/how-scopus-works/content/content-policy-and-selection> [przełączany 6.05.2019].
- Scopus (2019b). Scopus Title Suggestion [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://suggestor.step.scopus.com/suggestTitle/step1.cfm> [przełączany 6.05.2019].

- Śleszyński P. (2013). Cytowania polskich czasopism naukowych z zakresu geografii i badań regionalnych po 1990 r. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 3(53), s. 75–88.
- Testa J. (2019). Journal selection process [online]. Web of Science [tekst niepublikowany, w posiadaniu autorek].
- Thombs B.D., Levis A.W., Razykov I., Syamchandra A., Leentjens A.F.G., Levenson J.L., Lumley M.A. (2015). Potentially coercive self-citation by peer reviewers: A cross-sectional study. *Journal of Psychosomatic Research* [online], vol. 78, iss. 1, s. 1–6. Dostępny w: <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2014.09.015> [przełądany 6.05.2019].
- Ustawa (1984). Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe. Dz.U. 1984 nr 5, poz. 24.
- Walker J. (2009). Online journals: the path towards visibility and quality. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology* [online], vol. 3, s. 175–184. Dostępny w: <https://doi.org/10.3126/dsaj.v3i0.2786> [przełądany 6.05.2019].

Lidia Szczygłowska

Politechnika Częstochowska, Biblioteka Główna

Możliwości wykorzystania narzędzia analitycznego SciVal do prowadzenia polityki naukowej uczelni

Streszczenie: Artykuł prezentuje możliwości narzędzia SciVal, który z czysto ewaluacyjnego i analitycznego narzędzia może stać się integralną częścią procesu planowania badań. Do tej pory narzędzia do analizy wyników badań naukowych opierały się na już wytworzonych dokumentach i pozwalały na dokonanie analizy porównawczej. Opracowanie szczegółowego modelu tematów i wskaźników ich wartości – Prominence – pozwoli na przewidywanie trendów i tym samym bardziej ukierunkowane podejmowanie decyzji w systemie nauki. Wskaźnik obrazujący bieżącą dynamikę tematu jest silnie skorelowany z finansowaniem. Wiedza o tym, które tematy mają największą dynamikę, może pomóc naukowcom i decydentom w monitorowaniu bieżących trendów badawczych, podejmowaniu decyzji dotyczących kolejnych programów i ich finansowania, przeprowadzaniu najbardziej aktualnych analiz profilu badań, identyfikacji kluczowych graczy oraz pozycji w określonym obszarze badań.

Słowa kluczowe: SciVal, Prominence, wskaźnik bibliometryczny, strategia badawcza

1. Wstęp

Gromadzenie wysokiej jakości danych badawczych i uzyskiwanie znaczących spostrzeżeń umożliwiają świadome podejmowanie decyzji związanych z prowadzeniem polityki naukowej, rozwojem strategii badawczych i przydziałem środków finansowych. W celu aktywnego zarządzania strategią badawczą władze uczelni, kierownicy badań i naukowcy powinni być wyposażeni w odpowiednie dane we właściwym czasie (Chow 2018). Stała konieczność poddawania się różnym (wewnętrznym i zewnętrznym)

ocenom wymaga kompleksowych, wiarygodnych, sprawdzonych i opartych na dowodach danych niezbędnych do podejmowania strategicznych decyzji (James 2018; Walker 2018). Jak zauważa Andrzej R. Pach, w interesie uczelni jest identyfikacja liderów w prowadzeniu badań w rokujących rozwój dziedzinach, publikowaniu prac w najbardziej prestiżowych czasopiśmie, pozyskiwaniu grantów i zleceń oraz prowadzeniu działalności innowacyjnej (Pach 2018). Jednym z nowych rozwiązań na poziomie strategicznym jest narzędzie analityczne i ewaluacyjne SciVal, które może stać się integralną składową procesu planowania badań w uczelni. Do tej pory narzędzia do analizy wyników badań naukowych koncentrowały się głównie na przeszłości, prezentowały to, co zostało zrobione i dokonywały analizy porównawczej wyników (Rota, Berghmans 2018, s. 2). W kontekście nowych zasad ewaluacji dorobku naukowego praktyczna umiejętność wykorzystania danych zawartych w narzędziu SciVal nabiera istotnego znaczenia i może przełożyć się na wsparcie procesu prognozowania rozwoju najważniejszych dla uczelni dziedzin badawczych.

Na poziomie strategicznym SciVal, narzędzie do analizy danych badawczych, może być wykorzystane przy wyszukiwaniu obszarów badawczych (i ich realizatorów), w grupie posiadających największą liczbę potencjalnych sponsorów lub możliwości innych sposobów finansowania na wysokim poziomie. Narzędzie można również wykorzystać w celu identyfikowania partnerów do współpracy badawczej, co powinno zapewnić prowadzenie badań z jednej strony konkurencyjnych w odniesieniu do pozyskiwanych dotacji, z drugiej nadających kierunki trendom światowym.

Narzędzie SciVal może wskazywać obszary badań, które warto i należy wspierać, także finansowo, grupy badawcze, którym powinno się przydzielać środki na realizację badań, a także zasady tworzenia nowych dotacji (Rota, Berghmans 2018, s. 4). Narzędzie może być wykorzystane do prezentacji mocnych i słabych stron wyników badań instytucji w celu optymalizacji jej strategii badawczej. Pozwala zademonstrować, że instytucja przoduje w konkretnej dziedzinie, udokumentować, że aktywnie zajmuje się tematami o dużej dynamice i zidentyfikować tematy o wysokiej dynamice, w których działają inne uniwersytety.

Pracownicy naukowcy po przeanalizowaniu trendów badawczych będą mogli podejmować świadome decyzje, nad którymi tematami się skupić, i czy są tematy, w których mają większy od innych potencjał, który pomoże im odnieść sukces i stać się kluczowymi twórcami w domenach badawczych wydziału. Narzędzie SciVal może pomóc pracownikom naukowym zidentyfikować tematy o dużej dynamice i prawdopodobnym wysokim wskaźniku powodzenia finansowania. Ponadto

umożliwia badaczom zademonstrowanie swoich osiągnięć i wiodącej pozycji naukowej kierownictwu uniwersytetów czy organom finansującym (Vonder 2018). Nowe funkcjonalności SciVal pozwalają znaleźć najlepszych potencjalnych współautorów, zapewniają unikalny wgląd w pojawiające się trendy badawcze, pozwalają zidentyfikować pokrewne tematy o dużej dynamice i – co niebywale istotne – podejmować świadome decyzje dotyczące miejsca publikacji (Walker 2018).

Biblioteka może zaoferować wsparcie w odkrywaniu funkcjonalności narzędzia SciVal, pomóc w interpretacji wskaźników, w odnalezieniu się w gąszczu informacji i w znalezieniu tej właściwej. Bibliotekarz identyfikuje potrzeby użytkowników, źródła i wartość informacji, często zanim naukowiec sam sobie uzmysłowi, że ich potrzebuje, a następnie zaspokaja te potrzeby. Profesjonalizm bibliotekarzy, doświadczenie i biegłość w posługiwaniu się narzędziami bibliometrycznymi mogłyby być wykorzystane przez kierowników badań, grupy badawcze oraz naukowców w monitorowaniu bieżących trendów badawczych, przy podejmowaniu decyzji dotyczących kolejnych programów i ich finansowania, przeprowadzaniu najbardziej aktualnych analiz profilu badań, a także identyfikacji kluczowych graczy oraz pozycji w określonym obszarze badań.

2. Podejście metodologiczne

Elsevier współpracował z SciTech Strategies przy opracowaniu naukowo uzasadnionego, a zarazem praktycznego podejścia bibliometrycznego do identyfikacji tematów badań za pomocą bezpośredniej analizy cytowań i następnie przypisania im wskaźnika Prominence w celu określenia ich dynamiki (Asmussen 2018). Ta nowa funkcjonalność SciVal ma pomóc naukowcom zobaczyć, które tematy są obecnie aktualne, a które prawdopodobnie pojawią się w przyszłości. Według Kevina Boyacka i Richarda Klavansa ze SciTech Strategies dla wszystkich zainteresowanych stron kluczowym działaniem w obecnym systemie nauki powinna być analiza portfolio badawczego. Instytucje finansujące przydzielają zasoby w poszczególnych dziedzinach nauki, decydenci wybierają, które projekty wspierać i których naukowców zatrudnić, podczas gdy badacze wybierają tematy, nad którymi chcą pracować (Klavans, Boyack 2017a, s. 1158). Kevin Boyack i Richard Klavans sugerują, że podobnie jak w korporacyjnym świecie badań i rozwoju koncepcje podaży i popytu mogą być równie pomocne w analizie portfolio badań w środowisku akademickim (Klavans, Boyack 2017a, s. 1158). Autorzy przyjęli definicję analizy portfela związaną z handlem

(Klavans, Boyack 2017a, s. 1159). Przyjmując, że badania są produktem, tematy, czyli grupy publikacji, reprezentują podaż, a finansowanie (dotacje) reprezentuje popyt, to analiza portfolio badań może być sformułowana pod względem podaży i popytu na badania (Boyack et al. 2018, s. 450). Zainteresowane strony muszą wiedzieć, jakie są tematy i jaką wartość wnoszą do portfolio badań (Boyack et al. 2019). Dotychczas nie było wszechstronnego i akceptowanego modelu ani listy tematów i ich względnych wartości w nauce. Stworzenie szczegółowego modelu tematów w nauce (STS) wypełniają tę lukę (Klavans, Boyack 2017a, s. 1162).

Twórcy modelu skupili wszystkie publikacje odnotowane w bazie Scopus od 1996 r. – około 35 milionów – w zbiorze 97 000 globalnych, unikalnych tematów badawczych opartych na ścieżkach cytowań (Topic Prominence in Science FAQs 2019; Rota, Berghmans 2018, s. 3). Zdefiniowali temat jako zbiór publikacji o wspólnym obszarze intelektualnym, takim jak praca nad konkretnym problemem badawczym (Klavans, Boyack 2017a, s. 1159). Tematy mogą być obszerne lub wąskie, o rosnącej lub zanikającej popularności. Z czasem pojawiają się nowe tematy, a ponieważ tematy są dynamiczne, mogą ewoluować. Tematy będą nadal istnieć, pomimo braku zainteresowania nimi (Boyack et al. 2019).

Każdy z 97 000 tematów został dopasowany tylko do jednego z 1500 klastrów tematycznych (topic clusters). Klastry powstały przez agregację tematów o podobnym obszarze badawczym (Topic Prominence in Science FAQs 2019). Można je wykorzystać do szerszego zrozumienia badań przeprowadzanych przez kraj, instytucję, grupę badaczy lub badacza, przed przystąpieniem do analizy bardziej niszowych tematów.

Kolejnym krokiem było stworzenie narzędzia Topic Prominence in Science opartego na wieloletnich badaniach Kevina Boyacka i Richarda Klavansa oraz na licznych opiniach instytucjonalnych i testach produktów SciVal (Klavans, Boyack 2017b, s. 996). Każdemu tematowi badawczemu przypisano wskaźnik Prominence, który uwzględnia liczbę cytowań, liczbę wyświetleń oraz średnią wartość wskaźnika bibliometrycznego CiteScore stanowiącego miarę cytowalności czasopisma w obrębie jednej dyscypliny, w celu określenia jej dynamiki (Asmussen 2018). Według twórców prominencja (prominence) po prostu mówi, czy temat jest bardziej popularny i nabiera dynamiki, czyli – czy szersza społeczność badaczy skupia na nim uwagę. Prominence nie można utożsamiać z ważnością, innowacyjnością czy nowością. Temat może nie mieć wysokiej wartości wskaźnika Prominence, ale nadal może pozostać bardzo ważnym tematem (Klavans, Boyack 2017a, s. 1164). Prominencja to nie to samo co cytowalność i nie to samo co znaczenie (Kryszczuk 2018; Boyack et al. 2019).

Wskaźnik Prominence uzyskano, obliczając trzy zmienne dla wszystkich publikacji przypisanych do danego tematu:

- 1) liczbę cytowań w roku n publikacji opublikowanych w roku n i $n-1$,
- 2) liczbę wyświetleń w Scopus w roku n publikacji opublikowanych w roku n i $n-1$,
- 3) średnią wartość CiteScore czasopisma w roku n (Rota, Berghmans 2018, s. 3; Topic Prominence in Science FAQs 2019).

Obliczone zmienne znormalizowano, a wyniki przedstawiono jako średnią ważoną (Klavans, Boyack 2017a, s. 1165–1166; Topic Prominence in Science FAQ 2018).

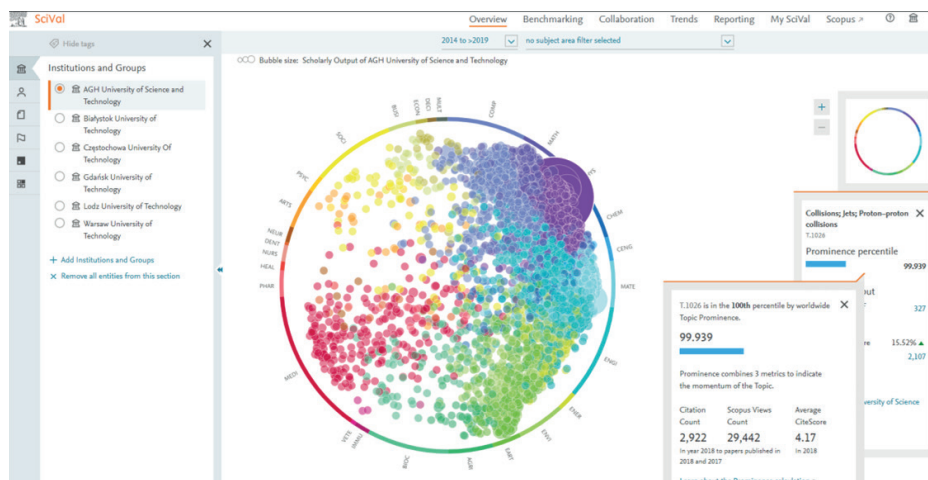
Kevin Boyack i Richard Klavans poszli dalej, pokazując, że wskaźnik Topic Prominence jest dobrym predyktorem bieżącego i przyszłego finansowania na poziomie tematu, a zatem jest wskaźnikiem popytu (Klavans, Boyack 2017a, s. 1166). Twórcy szukali wskaźnika, który pozwalałby ocenić dynamikę wzrostu znaczenia tematów badawczych i oszacować, czy konkretne zagadnienia będą cieszyły się zainteresowaniem badaczy w najbliższej przyszłości, niezależnie od uznania ich za istotne w ocenie subiektywnej. Ten typ wskaźnika może być bardzo przydatny dla interesariuszy w analizie portfolio i planowaniu (Klavans, Boyack 2017a, s. 1164). Fakt, że Topic Prominence jest silnie skorelowany z finansowaniem, jest bardzo istotny zarówno dla kierowników badań, jak i naukowców, ponieważ dostarcza informacje oparte na danych, które tematy badawcze są najlepsze do zainwestowania czasu i wysiłku (Asmussen 2018).

Aby udowodnić tę korelację, Kevin Boyack i Richard Klavans przypisali 314 000 dotacji o wartości 203 miliardów dolarów z amerykańskiej bazy danych finansowania na poziomie projektu – STAR METRICS – do wszystkich tematów w modelu nauki (STS). Dotacje przydzielono do tematów na podstawie podobieństwa pod względem treści tytułów i abstraktów. Mając kwoty finansowania według tematów, przystąpili do zbadania korelacji pomiędzy finansowaniem a prominentnością. Uzyskane dane podzielili na dwa trzyletnie okresy (2008–2010 vs 2011–2013) dla każdego tematu i przeanalizowali korelację (Andersson 2017; Klavans, Boyack 2017a, s. 1167). Według Richarda Klavansa wskaźnik Prominence w połączeniu z wczesnym finansowaniem wyjaśnia 71% naturalnej zmienności finansowania w ostatnich trzech latach (Andersson 2017; Rota, Bergmans 2018, s. 3; Topic Prominence in Science FAQs 2019). Dzięki Prominence można analizować wcześniejsze schematy finansowania, aby przewidzieć przyszłe możliwości finansowania (Topic Prominence in Science FAQs 2019). Jest to solidne źródło informacji dla naukowców i kierowników

badań (Fowler 2015, s. 3). Ta potężna analiza predykcyjna dostarcza już cennych informacji instytucjom na całym świecie (Andersson 2017).

3. Analiza portfolio badawczego

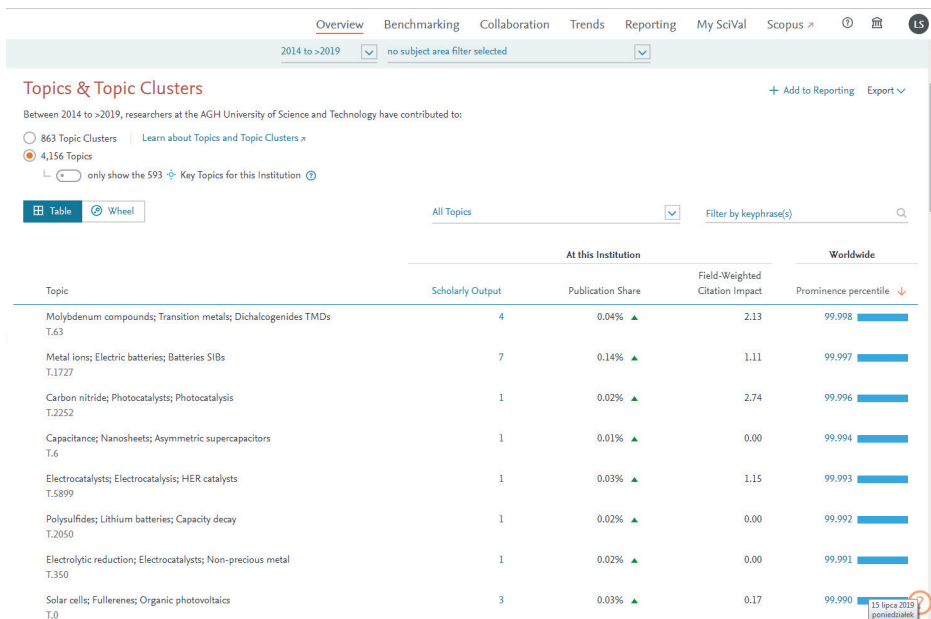
Funkcja Topic Prominence in Science pozwala na przeprowadzenie kompletnej analizy portfolio instytucji w celu sprawdzenia, w których tematach aktualnie aktywna jest instytucja i które tematy mają wysoki wskaźnik Prominence, a więc istnieje duże prawdopodobieństwo, że będą dobrze finansowane. Można także uzyskać wgląd w to, którzy badacze są aktywni w konkretnych tematach i w których tematach są aktywni rówieśnicy oraz konkurenci, a także poznać tematy pokrewne, o których także powinno się wiedzieć (SciVal Quick Reference Guide 2019).

Rys. 1. Wykres Wheel of Science

(źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

Punktem wyjścia do dalszej analizy jest wykres kołowy nauki (Wheel of Science), przedstawiony na rysunku 1, prezentujący tematy o wysokiej dynamice, w których aktywna jest uczelnia, oraz wykres tabelaryczny przedstawiony na rysunku 2. Użyte wyniki w tabeli widocznej na rysunku 2 mogą być posortowane według liczby publikacji (scholarly output), które pracownicy naukowci uczelni wnieśli do konkretnego tematu, lub według wskaźnika Prominence. Im wyższy percentyl Prominence, tym większa dynamika danego tematu, a tym samym większe prawdopodobieństwo pozyskania funduszy.

Rys. 2. Tematy, w których aktywna jest instytucja według wartości procentyli Prominence (źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

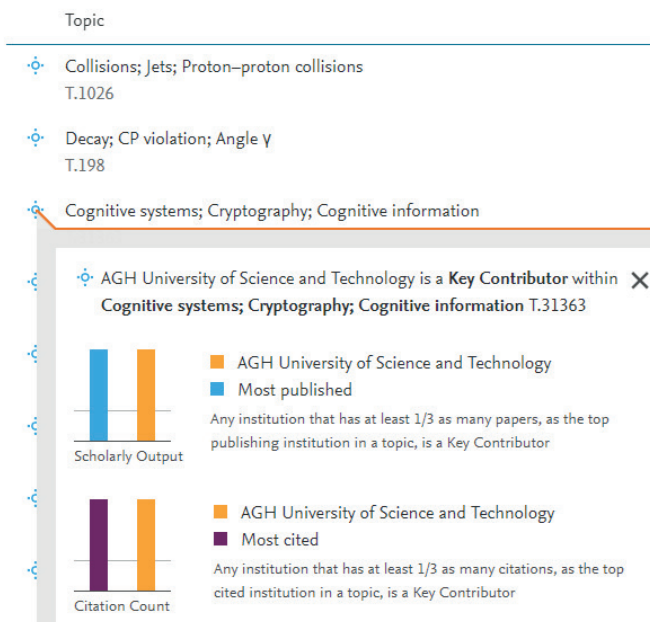
4. Nowe funkcjonalności SciVal

Najnowsze aktualizacje Topic Prominence in Science – Key Topics i New Topics – mogą wpłynąć na sposób, w jaki uczelnia rozwija swoją strategię badawczą. Funkcjonalność Key Topics w SciVal pozwala zobaczyć, które z prowadzonych przez uczelnię obszarów badawczych mają największy wpływ na kierunki badań w świecie i jak jest to mierzone (Andersson, Boyack 2018). Funkcjonalność ta pozwala zobaczyć tylko tematy, w których uczelnia dominuje (Andersson, Boyack 2019).

Uczelnia będzie uważana za kluczowego twórcę w konkretnym temacie, jeśli:

- liczba publikacji w danym temacie stanowi co najmniej 1/3 (33,3%) publikacji głównego podmiotu publikującego w tym temacie i / lub
- liczba cytowań stanowi co najmniej 1/3 (33,3%) cytowań najczęściej cytowanego podmiotu w danym temacie.

Zależność ta przedstawiona jest na rysunku 3.

Rys. 3. Tematy, w których uczelnia uważana jest za kluczowego twórcę
(źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

Od niedawna dzięki SciVal można zidentyfikować nowe trendy badawcze. Nowe tematy (new topics) dotyczą obszarów badań, w których zaobserwowano przyspieszony wzrost liczby niedawno opublikowanych artykułów i które przyciągnęły fundusze (About newly emerged Topics for 2019). Te nowe tematy wyłonione zostały z ogólnych trendów na podstawie odpowiednio przeprowadzanych analiz cytowań publikacji z roku poprzedzającego ich pojawienie się (Topic Prominence in Science 2019). Aby zidentyfikować nowe tematy, raz w roku ponownie uruchamiany jest algorytm SciVal Topics. W 2019 r. zidentyfikowano 37 nowych tematów, które przedstawione są na rysunku 4. Nowa funkcjonalność pozwala odkryć najlepszych naukowców i instytucje w tych tematach (Academic collaboration... 2018), ponadto umożliwia analizę pojawiających się dziedzin badań i innowacji, które wymagają wsparcia. Umożliwia również identyfikację nowych dziedzin, w których kraj czy uczelnia wyprzedza inne i dla których potrzebne jest finansowanie do utrzymania pozycji lidera. Pomaga przyspieszyć podejmowanie decyzji w zakresie rozwoju badań lub rozwijania współpracy w przypadku, gdy instytucja nie uzyskuje oczekiwanych osiągnięć naukowych (Rota, Berghmans 2018, s. 2).

Table Wheel

Newly emerged Topics for 2019 worldwide Filter by keyphrase(s)

About newly emerged Topics for 2019

Once a year we rerun the SciVal Topics algorithm to identify newly emerged Topics. In 2019 we identified and added 37 new Topics to SciVal. New Topics represent areas of research that have seen a significant growth acceleration in recently published articles and have attracted recent funding.

These new Topics are derived from existing parent Topics, and are formed by new citation relationships that have occurred in the past year. [Learn more about the methodology](#)

Topic	World		
	Scholarly Output ↓	Field-Weighted Citation Impact	Prominence percentile
Convolution; Particle accelerators; CNN accelerator T.1016560 *	1,498	4.82	99.604
Models; Computer vision; Deep generative T.1019265 *	1,413	4.89	99.829
Models; Computational linguistics; Translation NMT T.1023213 *	981	3.60	98.337
Melanoma; Immunotherapy; Myasthenia gravis T.1024302 *	822	3.22	98.951
Carcinoma, Non-Small-Cell Lung; Receptor, Epidermal Growth Factor; EGFR TKI T.1022460 *	741	3.83	99.477
Photodynamic therapy; Photosensitizers; Tumor hypoxia T.1031791 *	660	3.77	99.837
Face recognition; Neural networks; LFW dataset T.1029783 *	615	3.54	98.081
Licensure; Reproduction; Periodicals as Topic T.1068041 *	555	1.04	95.385

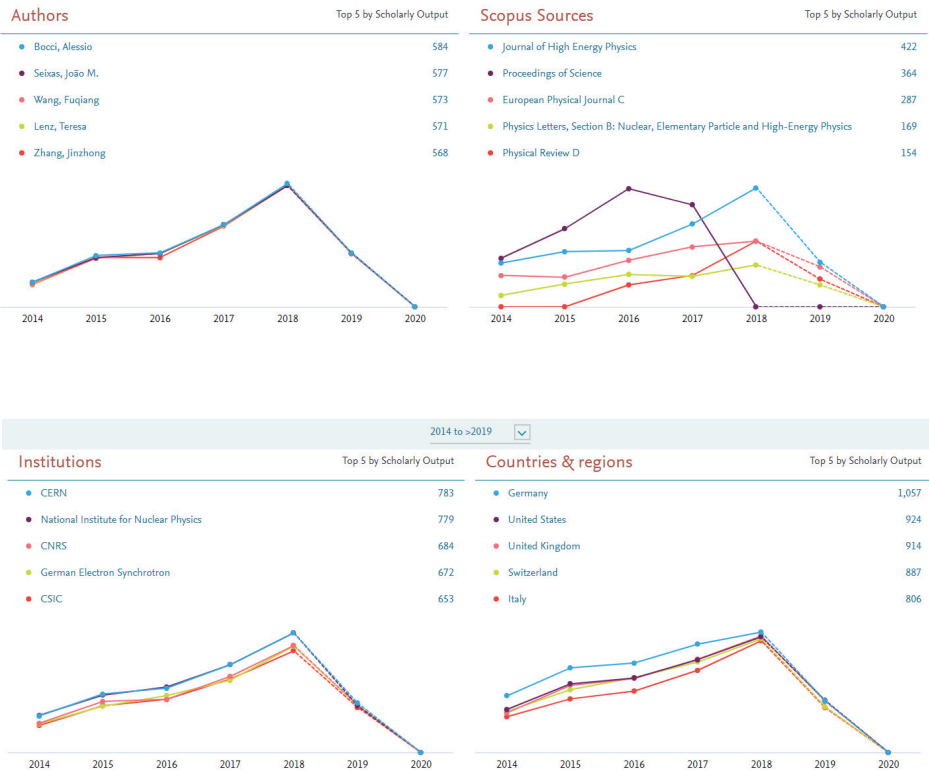
Rys. 4. Nowe tematy (New Topics)
(źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

5. Szczegółowa analiza tematów w module Trends

W module Trends każdy z tematów można przeanalizować globalnie lub specjalnie dla instytucji. Moduł Trends prezentuje podstawowe wyniki dla analizowanego obszaru tematycznego: liczbę artykułów opublikowanych w danym temacie i jak ona rosła w czasie, liczbę wyświetleń artykułów, liczbę artykułów cytowanych w tej dziedzinie, znormalizowany wskaźnik Field Weighted Citation Impact (FWCI) oraz wartość percentyla Topic Prominence, co przedstawiono na rysunku 5.

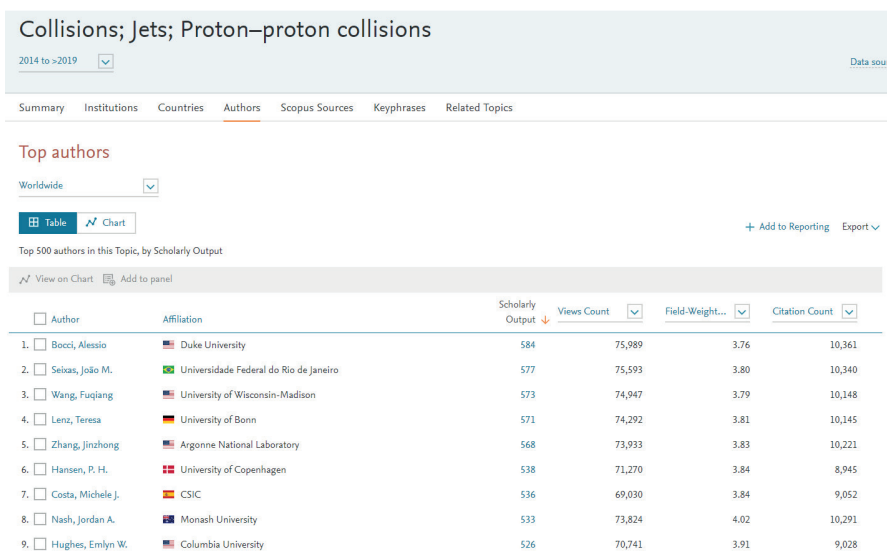
Chmura słów i fraz kluczowych przedstawia najczęściej występujące słowa i wyrażenia w artykułach w analizowanym obszarze badań. Wielkość liter danej frazy oraz jej umiejscowienie (pośrodku chmury słów lub na zewnątrz) wskazują na trafność (Academic collaboration... 2018). Im większy rozmiar frazy (keyphrase) w chmurze, tym bardziej jest ona związana z tematem. Frazy oznaczone kolorem zielonym wskazują na rosnącą liczbę publikacji naukowych w analizowanym obszarze badań w wybranym przedziale czasowym. Powyższe zależności przedstawione są na rysunku 6. Dalsza analiza umożliwia poznanie znaczenia każdej frazy i jej procentowego wzrostu (Springthorpe 2019).

Analizę tematu badawczego zwińcza prezentacja wiodących instytucji (institutions), krajów (countries & regions), autorów (authors) i czasopism (Scopus sources). Pierwszą piątkę w każdej kategorii, co prezentuje rysunek 7, uszeregowano na podstawie liczby publikacji, co nie oznacza jednak, że mają one najwyższą wartość.

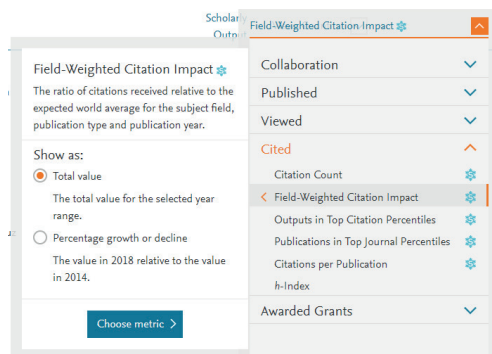
Rys. 7. Wiodące kraje, instytucje, autorzy i czasopisma w analizowanej dziedzinie (źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

Moduł Trends umożliwia dokonanie analizy na wyższym poziomie szczegółowości w wybranym temacie. W sekcji autorzy (authors) można dowiedzieć się więcej o najlepszych naukowcach w danym obszarze badań z możliwością zawężenia listy nazwisk do określonego regionu geograficznego. Domyślnie otrzymujemy, tak jak to prezentuje rysunek 8, listę autorów o największej na świecie liczbie publikacji na dany temat.

Rys. 8. Wykaz czołowych naukowców publikujących w analizowanym temacie (źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

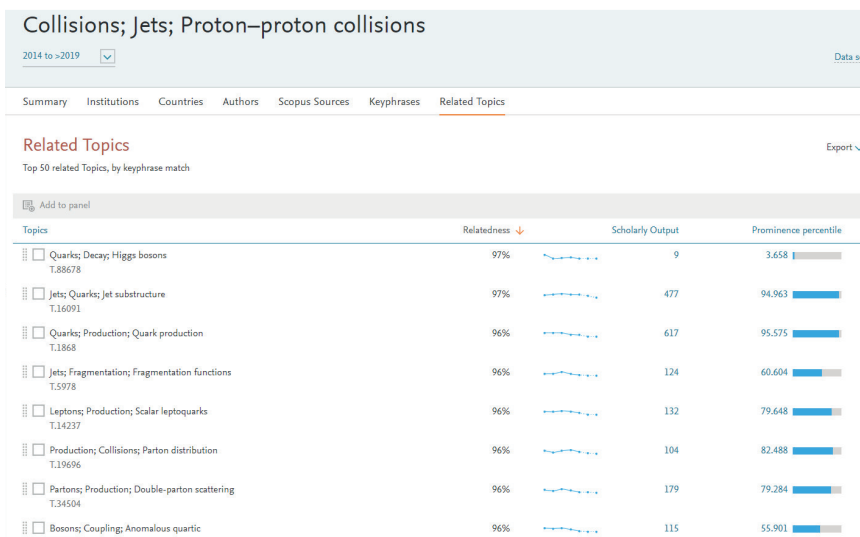
Aby porównać autorów według bardziej przydatnych kryteriów, należy skorzystać z menu rozwijanego nad każdą kolumną, co przedstawia rysunek 9. Po wybraniu odpowiedniego wskaźnika można uzyskać pożądane dane. Kolejność wyników w tabeli zmienia się znacząco. Dzieje się tak, ponieważ każdy wskaźnik dotyczy innego aspektu pracy autora (Vonder 2018).

Rys. 9. Możliwości wyboru odpowiedniego wskaźnika w analizowanym temacie (źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

Podobnie można szczegółowo przeanalizować wiodące kraje (countries), instytucje (institutions), czasopisma (Scopus sources), frazy kluczowe (keyphrases) oraz tematy pokrewne (related topics) w analizowanym obszarze badań (Vonder 2018).

Interesującą aktualizacją Topic Prominence in Science jest możliwość poznania tematów pokrewnych, związanych z analizowanym obszarem badań, które również cechują się wysokim wskaźnikiem Prominence (Exploring Related Topics... 2019). Tematy pokrewne nie są poddawane takiej samej analizie cytowań jak tematy główne, w przeciwieństwie do artykułów składających się na temat. W wielu przypadkach badacze z różnych dziedzin nauki publikują podobne prace i używają podobnych słów, ale nie cytują się nawzajem. Kolejny wskaźnik (Related Topic) ujawnia te relacje, a zatem umożliwia znalezienie kluczowych instytucji i badaczy w celu podjęcia potencjalnej współpracy i poszerzenia wiedzy na temat wybranego obszaru badań (Exploring Related Topics... 2019). Tematy są uporządkowane według pokrewieństwa (relatedness) na podstawie porównania fraz jednego tematu z drugim na przestrzeni ostatnich pięciu lat. Te charakterystyczne frazy są wyszukiwane w tytułach i streszczeniach publikacji przy użyciu Elsevier Fingerprint Engine (SciVal Quik Reference Guide 2019). Funkcja Related Topics, przedstawiona na rysunku 10, pozwala odkryć obszary badań, które wcześniej nie znajdowały się w centrum zainteresowania badacza.

Rys. 10. Analiza tematów pokrewnych w module Trends
(źródło: SciVal's Topic Prominence in Science; dane Scopus)

Ważne jest, aby zdawać sobie sprawę, że żaden pojedynczy wskaźnik nie może dać pełnego obrazu dorobku naukowego, aktywności naukowej badacza czy jakości jego pracy. Zgodnie ze złotą zasadą Elseviera zawsze należy używać więcej niż jednego wskaźnika w ocenie i interpretacji danych oraz zawsze należy używać zarówno danych jakościowych, jak i ilościowych przy podejmowaniu decyzji (Kryszczuk 2018). Wskaźniki powinny uzupełniać, a nie zastępować ludzką ocenę (Fowler 2015).

Od niedawna możliwe jest uzyskanie globalnego przeglądu najważniejszych tematów na całym świecie, a w ramach kolejnej aktualizacji narzędzia SciVal można przeanalizować indywidualną aktywność publikacyjną naukowców oraz grupy badaczy w konkretnych tematach, podczas gdy wcześniej takie dane dotyczyły tylko instytucji, krajów i świata ogółem (SciVal's Mokshagundam... 2018; Topic Prominence in Science 2019).

6. Wskaźnik Prominence w bazie Scopus

Analizę konkretnego tematu można także przeprowadzić w bazie Scopus. Tematy są teraz dostępne bezpośrednio w Scopus wraz z wartością wskaźnika Prominence. Można bardzo szybko i prosto dotrzeć do informacji na temat reprezentatywnych publikacji, wykazu autorów, którzy mają najwięcej publikacji w analizowanym temacie oraz chmury fraz kluczowych. W celu bardziej szczegółowej analizy tematu należy przejść do modułu Trends (Springthorpe 2019). Ponadto dzięki nowemu fasetowi wyszukiwania (funding sponsor) w bazie Scopus można już znaleźć dane dotyczące finansowania (McCullough 2018).

7. Moduł MySciVal

Aby zapewnić solidny punkt wyjścia do analiz strategicznych, SciVal umożliwia zdefiniowanie, profilowanie i zbadanie uczelni na podstawie jej struktury, tematów badawczych i programów (Christensen et al. 2018). Wykorzystując narzędzie SciVal, można w module MySciVal odtworzyć strukturę i hierarchię uczelni, dokonywać analiz i generować spójne raporty. MySciVal umożliwia również analizowanie danych instytucji lub grup badawczych oraz wizualizowanie wyników takich analiz (Hanafi et al. 2016; James, Christensen 2018). Oprócz dostarczania predefiniowanych profili i tematów badawczych SciVal umożliwia również definiowanie, profilowanie i badanie na zamówienie: tematów, konkretnych zespołów badawczych i inicjatyw współpracy (Andersson, Martinez 2018). W MySciVal można modelować scenariusze testowe,

tworząc wirtualne zespoły i nowo powstające obszary badawcze. Można tematy połączyć, aby utworzyć obszar badawczy unikalny dla instytucji lub wydziałów, a następnie go przeanalizować. Moduł ten pozwala na analizę działalności grup badawczych, a dzięki temu optymalizację tworzenia instytutów lub strategicznych programów badawczych (James, Christensen 2018). MySciVal oferuje możliwość udostępnienia podmiotów, utworzonych i wypełnionych struktur innym użytkownikom SciVal, aby mieli ten sam punkt wyjścia dla swoich analiz (Zalac 2019). Analizując programy badawcze z jednoczesnym śledzeniem aktualnej struktury konkretnej organizacji, można w pełni prześledzić badania prowadzone w uczelni i ich wpływ na kierunki badań na świecie (Zalac 2019). Przykładem może być Edith Cowan University (ECU), który od kilku lat utrzymuje i udostępnia swoją strukturę hierarchiczną w SciVal. Intencją stworzenia hierarchii instytucjonalnej ECU w SciVal jest umożliwienie raportowania na poziomie jednostki organizacyjnej. Ta dodatkowa funkcja SciVal pozwala użytkownikom porównywać wyniki badań ECU poszczególnych szkół, instytutów badawczych i ośrodków badawczych (The ECU Institutional Hierarchy... 2019).

Stworzenie, utrzymanie i aktualizacja struktury instytucjonalnej i hierarchii oraz zarządzanie nią wymaga dużej staranności i odpowiedzialności. Uczestnictwo personelu bibliotecznego w procesie tworzenia struktury i hierarchii uczelni w MySciVal, a następnie utrzymania i udostępniania jej użytkownikom wydaje się bardzo pożądane. Pracownik biblioteki mógłby pracować wraz z pracownikami naukowymi w zespole zajmującym się polityką badawczą, dostarczając informacji potrzebnych do podejmowania decyzji tam, gdzie one zapadają.

Bibliografia

- About newly emerged Topics for 2019 (2019) [online]. Dostępny w: <https://scival.com/overview/topics?uri=World/3&newTopicsOnly=true> [przełączany 15.06.2019].
- Academic collaboration: Sweden – Japan (2018) [online]. STINT, s. 1–22. Dostępny w: https://www.stint.se/wp-content/uploads/2018/11/SWE_JPN_2018-01.pdf [przełączany 15.06.2019].
- Andersson M.E. (2017). The dawn of predictive analytics to measure research performance: SciVal's Topic Prominence [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/connect/the-dawn-of-predictive-analytics-to-measure-research-performance-scivals-topic-prominence> [przełączany 15.06.2019].
- Andersson M.E., Boyack K. (2018). Where am I a Key Contributor? & other Topic Prominence in Science developments [online]. BrightTALK. Dostępny w: <https://www.brighttalk.com/webcast/13819/330357/where-am-i-a-key-contributor-other-topic-prominence-in-science-developments> [przełączany 15.06.2019].

- Andersson M.E., Boyack K. (2019). Topic Prominence in Science: Where am I a key contributor? And other exciting updates to SciVal [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scival/releases/qushji> [przełgądany 15.06.2019].
- Andersson M.E., Martinez C. (2018). Thinking outside the box! Analyze your research activities globally with SciVal [online]. BrightTALK. Dostępny w: <https://www.brighttalk.com/webcast/13819/317029/thinking-outside-the-box-analyze-your-research-activities-globally-with-scival> [przełgądany 15.06.2019].
- Asmussen T. (2018). Topic prominence in science – a new bibliometric approach to identify High Dynamic Research Topics [online]. W: European Summer School for Scientometrics, Vienna 23–28 July 2018. Dostępny w: <https://www.scientometrics-school.eu/images/Programme2018.pdf> [przełgądany 15.06.2019].
- Boyack K.W., Smith C., Klavans R. (2018). Toward predicting research proposal success. *Scientometrics* [online], vol. 114, iss. 2, s. 449–461. Dostępny w: <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2609-2> [przełgądany 15.06.2019].
- Boyack K., Andersson M.E., Christensen A. (2019). Delving deeper into topic prominence in science. Advanced user webinar [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0006/548313/Topic-Prominence-Advanced-Webinar.pdf [przełgądany 15.06.2019].
- Chow T. (2018). How UNSW leverages SciVal to enable research excellence and align strategic initiatives with the University's Goals. W: Power of Research Performance Data in Strategic Planning, Taipei 3 October 2018 [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/zh-tw/events/2018-eri-event-power-of-research-performance-data-in-strategic-planning> [przełgądany 15.06.2019].
- Christensen A., Walker M., James C. (2018). Analyze research programs and maintain your organization's structure in SciVal! [online]. BrightTALK. Dostępny w: <https://www.brighttalk.com/webcast/13819/317033/analyze-research-programs-and-maintain-your-organization-s-structure-in-scival> [przełgądany 15.06.2019].
- Exploring Related Topics in Trends and see papers published at your 'home' institution (2019) [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scival/releases/ride> [przełgądany 15.06.2019].
- Fowler N. (2015). How can information inform judgments? W: 2015 HEPI-Elsevier Conference, Reflections on REF2014 – Where next? Research Assessment and Funding from 2014 to 2020 and beyond Tuesday 31 March 2015 Royal Society, London SW1 [online]. SlidePlayer. Dostępny w: <https://slideplayer.com/slide/4405440/> [przełgądany 15.06.2019].
- Hanafi S., Nutt S., Zalac B. (2016). SciVal August release, Research Intelligence [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0018/211671/SV_August2016_release_presentation.pdf [przełgądany 15.06.2019].
- James C. (2018). Using SciVal to answer the challenges of Polish researchers and institutions [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/pl-pl/solutions/scival/scival-pol-ska> [przełgądany 15.06.2019].

- James C., Christensen A. (2018). Importing Researchers & Creating your Hierarchies in SciVal [online]. BrightTALK. Dostępny w: <https://www.brighttalk.com/webcast/13819/343411/importing-researchers-creating-your-hierarchies-in-scival> [przełgądany 15.06.2019].
- Klavans R., Boyack K.W. (2017a). Research portfolio analysis and topic prominence. *Journal of Informetrics* [online], vol. 11, iss. 4, s. 1158–1174. Dostępny w: <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.10.002> [przełgądany 15.06.2019].
- Klavans R., Boyack K.W. (2017b). Which Type of Citation Analysis Generates the Most Accurate Taxonomy of Scientific. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online], vol. 68, iss. 4, s. 984–998. Dostępny w: <https://doi.org/10.1002/asi.23734> [przełgądany 15.06.2019].
- Kryszczuk K. (2018). Wprowadzenie do SciVal. Witamy w społeczności użytkowników SciVal w Polsce! [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0007/816712/201811_LibraryConnectUAM_WarsztatSciVal_Kryszczuk.pdf [przełgądany 15.06.2019].
- McCullough R. (2018). What's new on Scopus: Topics of Prominence have arrived and more [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://blog.scopus.com/posts/what-s-new-on-scopus-topics-of-prominence-have-arrived-and-more> [przełgądany 15.06.2019].
- Pach A.R. (2018). Wykorzystanie narzędzi analitycznych do prowadzenia polityki naukowej AGH. Forum SciVal Polska, Kraków, 07.05.2018 [materiały niepublikowane].
- Rota A.-C., Berghmans S. (2018). Topics of prominence, an insight into identifying new, emerging research trends, setting the scene for technologies of the future. W: 6th International Conference on Future-Oriented Technology Analysis (FTA) – Future in the Making, Brussels, 4–5 June 2018. Parallel sessions II, B3, Algorithm-based foresight methods [online]. EU Science HUB, s. 1–10. Dostępny w: <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/fta2018-paper-b3-rota.pdf> [przełgądany 15.06.2019].
- SciVal Quick Reference Guide (2019) [online]. Universitat Rovira i Virgili. Dostępny w: <http://www.urv.cat/media/upload/arxiu/crai/20190306%20Quick%20reference%20Guide%20Scival.pdf> [przełgądany 15.06.2019].
- SciVal's Mokshagundam release allows Researchers to analyze their individual contribution to Topics (2018) [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scival/releases/mokshagundam> [przełgądany 15.06.2019].
- Springthorpe L. (2019). Using the Scopus-SciVal topics flow to research machine learning [online]. Elsevier SciTech Connect. Elsevier. Dostępny w: <http://scitechconnect.elsevier.com/using-the-scopus-scival-topics-flow-to-research-machine/?sf207187631=1> [przełgądany 15.06.2019].
- The ECU Institutional Hierarchy in SciVal (2019) [online]. ECU Library. Dostępny w: <https://ecu.au.libguides.com/harc/SciVal> [przełgądany 15.06.2019].
- Topic Prominence in Science (2019) [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scival/releases/topic-prominence-in-science> [przełgądany 15.06.2019].
- Topic Prominence in Science FAQ (2018) [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0010/511885/TP-FAQ-Sept-2018.pdf [przełgądany 15.06.2019].

- Topic Prominence in Science FAQs (2019) [online]. Elsevier. Dostępny w: https://service.elsevier.com/app/answers/detail/a_id/28428/supporthub/scival/ [przełączany 15.06.2019].
- Vonder M. (2018). Analyze your research units using SciVal's topics of Prominence. W: Pure International Conference, Philadelphia, October 31 – November 1 2018 [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0004/814288/Room-Comcast-B-Day-2-13.35a-Marcel-Vonder-Christopher-James.pdf [przełączany 15.06.2019].
- Walker M. (2018). SciVal & Pure analytics and information management for the research community [online]. Dostępny w: http://entrepares.conricyt.mx/assets/2018/pdf/presentaciones_ep/10_de_septiembre/Talleres/Sala_Seis/Math_Walker.pdf [przełączany 15.06.2019].
- Want to get up to speed on a particular topic? Read the representative publications (2019) [online]. Elsevier. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/solutions/scival/releases/ohm> [przełączany 15.06.2019].
- Zalac B. (2018). Populate SciVal with Departmental Structures [online]. Dostępny w: <https://www.elsevier.com/research-intelligence/resource-library/load-faq-guide-instructions> [przełączany 15.06.2019].
- Zalac B. (2019). Populate SciVal with Departmental Structures. Research Intelligence [online]. Elsevier. Dostępny w: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0004/298741/Batch-Imports-FAQ.pdf [przełączany 15.06.2019].

Zarządzanie nowoczesną uczelnią a działania biblioteki akademickiej w tym obszarze

Streszczenie: W artykule omówiono trzy zagadnienia: biblioteka jako lider bazy wiedzy, wpływ biblioteki na funkcjonowanie uczelni oraz wsparcie kadry zarządzającej przez dostarczanie informacji. Autorki przyjrzały się następującym obszarom działalności uczelni: nauka, badania, projekty, dydaktyka oraz wpływ na otoczenie i zidentyfikowały rolę, jaką biblioteka może w każdym z tych obszarów odegrać. Analiza dotyczy Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, jednak wskazane rozwiązania mogą posłużyć jako przykład współpracy biblioteki ze środowiskiem akademickim. Omówione działania prowadzą do efektu synergii, ponieważ przynoszą korzyści zarówno uczelni, jak i bibliotece.

Słowa kluczowe: Ustawa 2.0, biblioteka akademicka, uczelnia, współpraca

1. Wprowadzenie

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (dalej nazywana Ustawą 2.0 lub Ustawą) wywołała w środowisku bibliotek naukowych wiele dyskusji, w których pojawiały się obawy o przyszłość bibliotek. Słowo „biblioteka” pada w niej tylko dwukrotnie: w artykule 11.1 dotyczącym podstawowych zadań uczelni¹ oraz w artykule 49 ustęp 2². Z kolei zapisana w Ustawie 2.0 autonomia uczelni pozwala na doprecyzowanie miejsca i roli biblioteki w strukturach uczelni w aktach

¹ Upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki i kultury, w tym przez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, informacyjnych i archiwalnych.

² W uczelni działa system biblioteczno-informacyjny, którego podstawę stanowi biblioteka. Uczelnia może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu.

wewnętrznych, takich jak statut czy regulamin pracy. Śledząc toczące się dyskusje, można zauważyć, że zapisy przyjmowane na poszczególnych uczelniach w dużej mierze zależą od dotychczasowej współpracy biblioteki z innymi jednostkami uczelni.

Zmiany zachodzące na uczelniach w związku z wdrażaniem Ustawy 2.0 nie przekładają się bezpośrednio na pracę bibliotek, jednak mogą się przyczynić do wyników kolejnej ewaluacji, w której oceniana będzie przede wszystkim jakość badań naukowych prowadzonych w ewaluowanych dyscyplinach. Od otrzymanej kategorii będzie zależna m.in. wysokość finansowania dalszych badań naukowych oraz miejsce uczelni wśród określonej grupy szkół wyższych. W celu osiągnięcia możliwie dobrego wyniku ewaluacji konieczna jest współpraca różnych jednostek uczelni. Zdaniem autorek niebagatelna rola w tym procesie przypada bibliotekom.

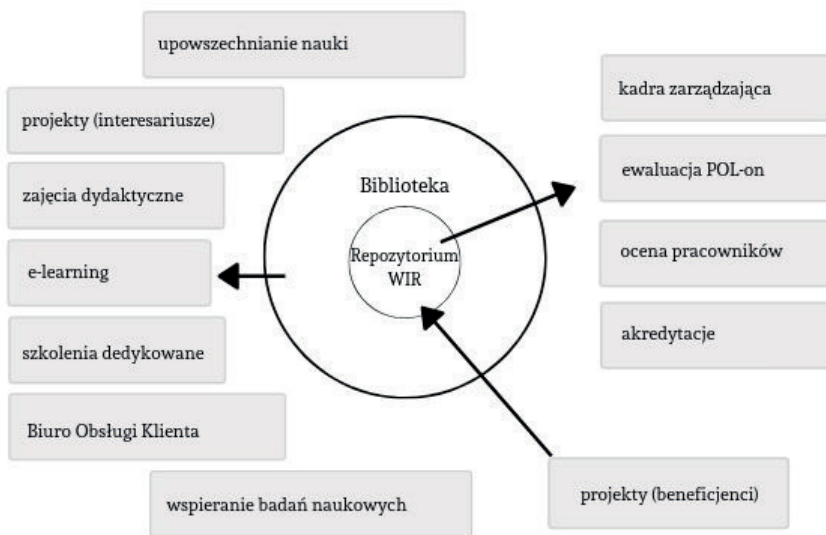
W pracy *Koncepcje zarządzania współczesnym uniwersytetem* Krzysztof Leja (Leja 2011) obszernie omawia historię uniwersytetów, skupiając się na analizie zmian koncepcji zarządzania od uniwersytetu liberalnego Wilhelma von Humboldta z początków XIX w. do uniwersytetu przedsiębiorczego zaproponowanego przez Burtona R. Clarka w końcu lat 90. ubiegłego stulecia. Mimo powszechnej zgody co do konieczności zmian w szkolnictwie wyższym odrzucenie tradycyjnej koncepcji uniwersytetu liberalnego na rzecz uniwersytetu przedsiębiorczego napotyka opór.

Ustawa 2.0 pozostawia uczelni dużą autonomię przy opracowaniu, przyjęciu i wdrożeniu uregulowań wewnętrznych, takich jak statut czy regulamin pracy. Wypracowane rozwiązania mogą oznaczać wprowadzenie jedynie koniecznych, często kosmetycznych zmian w regulacjach wewnętrznych i prowadzić do utrwalenia dotychczasowych rozwiązań lub przez radykalne zmiany struktury organizacyjnej, zakresów, obowiązków, organizacji pracy dać uczelni przewagę konkurencyjną w warunkach permanentnej niepewności, konkurencji oraz zmian otoczenia. Im bardziej elastyczne będą przyjęte rozwiązania, tym łatwiej będzie reagować na zmieniające się potrzeby interesariuszy – pracowników, studentów i przedsiębiorców. Przyjęta przez uczelnię strategia rozwoju musi uwzględniać wszystkie obszary działalności, a zarządzanie powinno być na tyle efektywne, żeby zapewnić rozwój.

Konkurencyjność uczelni zależy w znacznej mierze od dwóch kluczowych kompetencji: doskonałości naukowej oraz doskonałości dydaktycznej. Zagadnienie omówione jest szerzej w artykule Justyny Bugaj i Marka Szaruckiego (Bugaj, Szarucki 2019). O dążeniu do doskonałości naukowej świadczą prowadzone badania naukowe, projekty badawcze oraz publikacje w renomowanych czasopismach. Z kolei doskonałość dydaktyczna to atrakcyjne kierunki studiów na różnych poziomach i stopniach, stosowanie nowoczesnych metod nauczania oraz wspierania studentów, wysokiej

jakości materiały dydaktyczne oraz podręczniki. Osiągnięcie przewagi konkurencyjnej przez osiąganie doskonałości w tych kluczowych dla uczelni kompetencjach oznacza większe wsparcie finansowe ze strony rządu, współpracę z biznesem, zwiększenie poziomu umiędzynarodowienia, przyciągnięcie większej liczby potencjalnych studentów.

W artykule autorki wskażą miejsce biblioteki w nowoczesnej uczelni. Szerzej zostaną omówione wybrane działania Biblioteki Głównej UEW, przedstawione na rysunku 1.

Rys. 1. Działania Biblioteki w środowisku uczelni

2. Wsparcie działalności naukowej

Działania bibliotek, w dążeniu uczelni do doskonałości naukowej, skupiają się z jednej strony na wspieraniu inicjatyw podnoszących kompetencje pracowników naukowo-badawczych i badawczych, a z drugiej na upowszechnianiu dorobku naukowego uczelni.

Kluczowymi działaniami podejmowanymi przez Bibliotekę Główną UEW w tym obszarze są:

- wsparcie przy organizacji warsztatu naukowego,
- pomoc przy przygotowaniu wniosków habilitacyjnych,
- upowszechnianie dorobku publikacyjnego.

Od dłuższego czasu Biblioteka Główna UEW oferuje szkolenia poświęcone bazom danych oraz popularnym programom do zarządzania bibliografią. Są one kierowane do osób indywidualnych, katedr, grup seminaryjnych, ale zainteresowanie jest niewielkie. Od 2018 r. oferta szkoleń Biblioteki została włączona w szkolenia organizowane przez Centrum Obsługi Badań Naukowych (dalej Centrum lub COBN), jednostkę podległą prorektorowi ds. nauki.

Kluczowe aktywności COBN to wspomaganie procesu przygotowania publikacji o globalnym zasięgu oraz podnoszenie kompetencji pracowników naukowych w pozyskiwaniu i realizacji projektów naukowych (Centrum Obsługi Badań Naukowych 2019).

Centrum, po przeprowadzeniu badań ankietowych, przygotowało ofertę szkoleń oraz warsztatów. Organizowanie tych aktywności opiera się na regulaminie stworzonym przez COBN, który określa rodzaje szkoleń, zakres oraz warunki uczestnictwa w aktywnościach podnoszących kompetencje naukowe pracowników badawczych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Regulamin zawiera również ustalenia dotyczące: programu szkoleń, procedury naboru, organizacji szkolenia, rezygnacji z uczestnictwa oraz informacji o wydawaniu zaświadczeń o odbytych szkoleniach. Beneficjentami tych szkoleń oraz warsztatów mogą być osoby związane z Uniwersytetem – pracownicy oraz uczestnicy studiów doktoranckich.

W ofercie znajdują się m.in.: szkolenia teoretyczne i praktyczne nt. badań jakościowych oraz metod ilościowych, a także spotkania informacyjne z przedstawicielami Narodowego Centrum Nauki dotyczące przygotowania wniosków. Biblioteka Główna UEW w ramach spotkań współorganizowanych z COBN przygotowała cykl warsztatów praktycznych nt.: multiwyszukiwarki oraz korzystania z baz pełnotekstowych na przykładzie wybranej bazy, wykorzystania baz bibliometrycznych Web of Science Core Collection oraz Scopus, a także zastosowania menedżera do zarządzania bibliografią w pracy naukowca.

Każde szkolenie zakończone jest ankietą ewaluacyjną, w której naukowcy oceniają m.in.: ogólne wrażenie po szkoleniu, przydatność informacji prezentowanych podczas szkolenia oraz czas szkolenia. Warsztaty przygotowane przez Bibliotekę zostały ocenione wysoko, uczestnicy szkoleń zdecydowanie je polecają. W ramach współpracy Biblioteki z COBN odbyło się spotkanie mające na celu omówienie dotychczasowych szkoleń oraz (na podstawie uwag pracowników) przygotowanie propozycji nowych kursów, które odpowiadałyby rzeczywistym potrzebom naukowców. W planach Biblioteki jest zorganizowanie szkoleń nt. oceny czasopism naukowych oraz wskaźników służących do ich oceny.

Przeprowadzone szkolenia zdecydowanie wpisują się w działania wspomagające organizację warsztatu pracy naukowej, a ankiety ewaluacyjne wskazują na potrzebę ich prowadzenia oraz pozwalają na dostosowywanie oferty do zmieniających się warunków.

Kolejny projekt, w który została włączona Biblioteka Główna UEW, tym razem jako beneficjent, to projekt *InterEkon – Program doskonałości naukowo-badawczej*, finansowany ze środków programu Regionalna Inicjatywa Doskonałości, realizowany w latach 2019–2022. W ramach projektu przewidziano realizację działań na rzecz wzrostu jakości badań w zakresie specjalności naukowych zespołów badawczych UEW. Realizacja projektu zakłada wsparcie potencjału badawczego – zakup baz danych i licencji na oprogramowanie służące analizie danych, jak również uzupełnienia dorobku naukowego pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu w uczelnianym Repozytorium WIR (InterEkon 2019).

Wsparcie w badaniach naukowych przez pracowników Biblioteki Głównej UEW obejmuje również konsultacje indywidualne, które są odpowiedzią na częste pytania naukowców. W ramach konsultacji indywidualnych Biblioteka oferuje pomoc w:

- wyszukiwaniu literatury koniecznej przy realizacji grantu lub projektu, instrukcje w zakresie wyboru technik i metod wyszukiwania informacji oraz korzystania z języków informacyjno-wyszukiwawczych odnoszą się do przygotowania przeglądu literaturowego, pogłębionych poszukiwań oraz zestawień bibliograficznych przygotowanych z wykorzystaniem zbiorów i baz subskrybowanych przez Bibliotekę,
- wyszukiwaniu luki badawczej w uprawianych obszarach naukowych,
- uzyskaniu identyfikatora ORCID oraz powiązaniu publikacji w bazach Scopus i Web of Science.

Ustawa 2.0 wprowadza znaczące zmiany w procedurze awansu naukowego. Wielu pracowników naukowych Uczelni występowało o pomoc przy przygotowaniu wniosków habilitacyjnych. Bibliotekarze od 2018 r. wspierają naukowców w procesie habilitacyjnym, przygotowując zestawienia publikacji oraz ocenę bibliometryczną dorobku naukowego będącego przedmiotem oceny. Niejednokrotnie wiąże się to z koniecznością przygotowania wersji cyfrowych publikacji.

Biblioteka wraz z innymi jednostkami Uczelni aktywnie realizuje założenia polityki upowszechniania nauki UEW. Podstawową aktywnością Biblioteki w tym zakresie jest rejestracja dorobku naukowego w uczelnianym Repozytorium WIR (repozytorium omówione jest szerzej w dalszej części artykułu).

Ponadto Biblioteka Główna UEW rejestruje i udostępnia publikacje Wydawnictwa UEW w następujących bazach:

- Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (od 2011 r. zawiera pełne teksty czasopism wydawanych na UEW) – kolekcja UEW,
- BazEkon (opis bibliograficzny oraz bibliografia załącznikowa wraz z linkiem do pełnego tekstu, jeśli pozwalają na to prawa autorskie czasopism wydawanych w UEW).

Za działanie Biblioteki upowszechniające dorobek publikacyjny pracowników można również uznać przygotowanie i / lub import do Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN) publikacji pracowników UEW. Podczas parametryzacji za lata 2013–2016 były ewaluowane cztery wydziały Uczelni. W przypadku trzech z nich importerem publikacji do modułu sprawozdawczego byli pracownicy Biblioteki Głównej UEW. Jeśli chodzi o czwarty wydział, to bibliotekarz przygotował plik do importowania, a sam import przeprowadził pracownik tego wydziału.

W związku z ewaluacją zarządzeniem rektora został powołany Zespół ds. Wsparcia Ewaluacji (Zarządzenie nr 16... 2019), w którym bibliotekarze współpracują z pracownikami naukowymi. Zespół ma za zadanie pomóc naukowcom w określeniu strategii publikacyjnej w krótkim i długim okresie, a kierownikom katedr i dziekanom przygotować zestawienia, które mogą być impulsem do wprowadzenia działań naprawczych.

Jednym z działań rektora ds. nauki, które może przyczynić się do rozwoju kadry badawczej, a co za tym idzie – pozwoli na osiągnięcie sukcesu w kolejnej ewaluacji, są finansowe nagrody za publikowanie w czasopismach ze współczynnikiem wpływu IF. Jest to system stypendiów. Biblioteka Główna UEW przygotowuje zestawienia najlepszych publikacji w roku kalendarzowym, uzupełnione o procentowy udział w jej przygotowaniu przez poszczególnych autorów oraz dyscyplinę przez nich zadeklarowaną. Natomiast zestawienia najlepiej ocenianych, pod względem ewaluacji, publikacji są tworzone na bieżąco i przesyłane do Centrum Marketingu.

3. Wsparcie działalności dydaktycznej

Uczelnia realizuje projekty mające na celu wzmocnienie kompetencji dydaktycznych pracowników. Na szczególną uwagę zasługują dwa ostatnio realizowane projekty:

- 1) *Laboratorium Innowacyjnych Kompetencji Dydaktycznych InnoLab*,
- 2) *PORTAL – Zintegrowany System Programu Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego*.

Potencjał pracowników Biblioteki Głównej UEW w środowisku Uczelni został dostrzeżony na tyle, by mogli oni stać się interesariuszami w projekcie *Laboratorium Innowacyjnych Kompetencji Dydaktycznych InnoLab* (InnoLab 2017–2019). Projekt realizujący program doskonalenia kompetencji pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu finansowany był ze środków Unii Europejskiej w ramach środków Europejskiego Funduszu Społecznego, Programu Operacyjnego Wiedza, Edukacja, Rozwój. Projekt był przeznaczony dla pracowników dydaktycznych, zatrudnionych na umowę o pracę, chcących podnosić swoje kompetencje dydaktyczne i efektywność kształcenia studentów przez rozwijanie warsztatu pracy o innowacyjne narzędzia i nowe metody prowadzenia zajęć. W ramach projektu bibliotekarze odpowiedzialni byli za przygotowanie obowiązkowego modułu, którym było szkolenie z doskonalenia umiejętności informatycznych posługiwania się profesjonalnymi bazami danych i ich wykorzystania w procesie kształcenia z uwzględnieniem specyficznych potrzeb profilu dydaktycznego uczestnika (dwie godziny lekcyjne).

Moduł dotyczył dwóch zagadnień tematycznych:

- 1) narzędzi bibliometrycznych, które mogą być wykorzystane w dydaktyce i w ocenie dorobku naukowego; podczas spotkań omawiano bazy: Web of Science, Journal Citation Reports, Scopus, program Publish or Perish (nakładkę na Google Scholar);
- 2) podstawowych funkcji i zastosowań wybranej bazy ekonomicznej, sposobów szybkiego wyszukiwania informacji oraz metod eksportu danych; do wyboru były subskrybowane przez Bibliotekę Główną UEW bazy: EMIS Intelligence, Euromonitor International Passport, Thomson Reuters Eikon (wraz z narzędziem Datastream).

Indywidualne szkolenia były prowadzone w gabinetach bibliotekarzy, w terminach dogodnych zarówno dla uczestników, jak i trenerów, po wcześniejszym uzgodnieniu telefonicznym, potwierdzonym mailowo (Kościkiewicz 2016, s. 26). Projekt został zakończony, a udział w nim bibliotekarzy został oceniony jednoznacznie pozytywnie. Skutkuje to pojawianiem się oferty współpracy przy prowadzeniu szkoleń i tworzeniu przeglądów literaturowych w ramach nowych projektów oraz przy przygotowywaniu wniosków grantowych.

Drugim z projektów jest *PORTAL – Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (PORTAL 2018–2019). Projekt jest finansowany z Narodowego Centrum Badań i Rozwoju. Głównym celem jego realizacji jest wzmocnienie potencjału dydaktycznego Uczelni. W realizację projektu zaangażowanych jest wiele jednostek uczelni. Do współpracy zaproszono m.in. przedstawicieli władz dziekańskich, Biblioteki Głównej, Centrum Jakości Kształcenia, Biura Karier

i Promocji Zawodowej, Działu Polityki i Zarządzania Kadrami, Centrum Kształcenia Ustawicznego, Działu Controllingu oraz Centrum Informatyki.

W efekcie realizacji projektu Uczelnia ma stać się nowoczesnym ośrodkiem kształcenia i zarządzania. Projekt realizowany jest od września 2018 r., potrwa cztery lata i składa się z sześciu zadań. Bibliotekarze administrujący danymi z Repozytorium WIR zostali zaangażowani w czynności związane z opracowaniem i wdrożeniem Zintegrowanego Systemu Zarządzania Uczelnią, w ramach którego powstaje system oceny pracowniczej, nakierowany na stworzenie narzędzia zarządzania na szczeblu operacyjnym, taktycznym i strategicznym, zorientowanego na motywowanie, zaangażowanie, osiągnięcia i rozwój kompetencji.

Nowy system oceny pracowniczej ma integrować działające na uczelni systemy: kadrowy SIMPLE, USOS, Repozytorium WIR oraz eOcena. W ramach realizacji projektu uruchomione zostały studia podyplomowe: organizacja i zarządzanie uczelnią. W pierwszej edycji tych studiów brali udział zaproszeni kierownicy z jednostek pomocniczych Uczelni, w tym dyrektor Biblioteki Głównej UEW. Nawiązane znajomości i praca w zespołach dają szansę na lepszą współpracę w przyszłości.

W Uczelni stałe zajęcia biblioteczne są prowadzone przez Bibliotekę Główną UEW, z krótkimi przerwami, od roku akademickiego 1953/1954 (Chrapczyńska, Świrad 2016, s. 160). Od ponad dekady Biblioteka wspiera dydaktykę w procesie kształcenia użytkowników według koncepcji *Information Literacy* (IL) – edukacji informacyjnej, która pozwala na wyrobienie umiejętności sprawnego poruszania się we współczesnych źródłach informacji oraz nabycie kompetencji informacyjnych. Od 2009 r. w system edukacji informacyjnej zostały również włączone zajęcia na platformie e-learningowej. Program zajęć jest dostosowywany do potrzeb informacyjnych studentów. Propozycja zmian w trybie prowadzenia zajęć bibliotecznych została wstępnie zaakceptowana przez Samorząd Studencki i rektora ds. dydaktyki.

Proponowane szkolenia dla studentów:

- w ramach dni adaptacyjnych bibliotekarze przedstawią ofertę usług Biblioteki Głównej UEW, a obowiązkowe zajęcia dla studentów pierwszego oraz drugiego stopnia kształcenia studiów stacjonarnych i niestacjonarnych obejmą eKurs i konsultacje prowadzone przez bibliotekarzy;
- na pierwszym stopniu kształcenia, po przypisaniu do grup seminaryjnych, studenci uczestniczyć będą w dwóch spotkaniach w laboratoriach komputerowych, na których zapoznają się z ofertą Biblioteki, która może być przydatna przy studiowaniu i pisaniu prac – esejów lub prac licencjackich;

- na drugim stopniu kształcenia – w ramach grup seminaryjnych studenci uczestniczą (po uzgodnieniu z promotorem prac magisterskich zakresu tematycznego) w zajęciach, na których zostaną zaprezentowane źródła elektroniczne przydatne przy zbieraniu literatury oraz danych niezbędnych do pisania pracy magisterskiej;
- na studiach doktoranckich – omówione zostaną zagadnienia związane z otwartą nauką, prawem autorskim oraz zarządzaniem bibliografią.

W 2019 r. bibliotekarze poprowadzili cykl szkoleń – tzw. szkolenia dedykowane na prośbę pracowników naukowych. Na zajęciach o nazwie „rynki finansowe” pracownicy Biblioteki Głównej UEW szczegółowo zaprezentowali możliwości serwisu Emis Intelligence, którego akademicką subskrypcję Biblioteka oferuje w swoich zasobach elektronicznych.

Ciekawą inicjatywą było również przeprowadzanie przez pracownika Biblioteki w roku akademickim 2018/2019 w ramach studiów doktoranckich zajęć o nazwie „systematyczny przegląd literatury i bibliometria”. Przedmiot w wymiarze ośmiu godzin lekcyjnych był obowiązkowy dla studentów drugiego roku kształcących się w ramach Interdyscyplinarnego Programu Studiów Doktoranckich (IPSD).

4. Biblioteka liderem bazy wiedzy

Jednym z najistotniejszych działań biblioteki wspomagających zarządzanie nowoczesną uczelnią zarówno w obszarze nauki, jak i badań czy dydaktyki jest tworzenie lub współtworzenie wraz z innymi jednostkami centralnej bazy wiedzy – rozumianej jako system, który umożliwia gromadzenie możliwie kompletnej informacji o uczelni oraz naukowcach z nią związanych. Z założenia dobrze zorganizowana i systematycznie zasilana danymi baza nie tylko dokumentuje, prezentuje czy archiwizuje dorobek naukowy, ale również umożliwia śledzenie współpracy z innymi instytucjami, promuje i umiędzynarodawia badania realizowane w jednostce oraz wspiera przekazywanie danych do centralnych systemów. Uczelnia zobligowana jest do przekazywania danych do POL-onu (Zintegrowanego Systemu Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym) już nie tylko o publikacjach, ale również o zrealizowanych projektach, otrzymanych patentach, zdobytych przez pracowników nagrodach, technologii, infrastrukturze czy wydawanych czasopismach i zorganizowanych przez jednostkę konferencjach.

Rozwiązaniem kompilującym tego typu dane, które zyskuje coraz większą popularność, są systemy typu CRIS (*Current Research Information System*), czyli systemy zarządzania danymi badawczymi przechowującymi informacje o prowadzonych projektach badawczych, instytucjach i osobach związanych z badaniami, sieciami

współpracy i programach finansowania (De Castro 2019). CRIS to całokształt działalności instytucji w jej obszarze naukowo-badawczym, narzędzie dla różnych grup odbiorców, takich jak naukowcy, studenci, administracja, władze uczelni czy systemy centralne, realizujące ich potrzeby i oczekiwania. Nie bez znaczenia jest również możliwość dotarcia za pośrednictwem CRIS do otoczenia biznesowego i przedsiębiorców zainteresowanych współpracą z instytucją, czyli transfer wiedzy pomiędzy społecznością naukową a otoczeniem biznesu. Różne potrzeby i oczekiwania odbiorców wymagają od systemów typu CRIS elastyczności oprogramowania, które pozwala na szybkie wprowadzanie modyfikacji i odpowiedź na zmieniające się otoczenie, np. przepisy prawne. Integralną częścią systemów tego typu jest repozytorium instytucjonalne, które rejestruje, udostępnia, promuje i archiwizuje dorobek pracowników. Jednym z rozwiązań typu CRIS dostępnym na polskim rynku jest oprogramowanie Omega-PSIR (autorstwa pracowników Instytutu Informatyki Politechniki Warszawskiej, zrealizowane w ramach projektu SYNAT) umożliwiające tworzenie bazy wiedzy dzięki szerokiemu zakresowi agregowanych danych. Umożliwia tworzenie przejrzystego i funkcjonalnego instytucjonalnego systemu informacji o uczelni i prowadzonych na niej badaniach. Biblioteka Główna UEW korzysta z tego oprogramowania do tworzenia Repozytorium WIR, które powstało jako typowe repozytorium instytucjonalne, ale z każdym rokiem wzrasta jego ranga i coraz bardziej ewoluuje w stronę uczelnianej bazy wiedzy.

Repozytorium WIR działa jako centralny system rejestracji dorobku na UEW od roku 2013 i jest kontynuacją opracowywanych przez pracowników Biblioteki Główniej UEW od lat 50. spisów bibliograficznych. Do początku 1997 r. bibliografie publikacji pracowników wydawane były w wersji drukowanej, a następnie gromadzone w elektronicznej bazie „dorobek”. Działanie Repozytorium WIR jest regulowane przepisami, m.in. *Zarządzeniem nr 11/2016 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 marca 2016 r. w sprawie obowiązku dokumentowania dorobku naukowo-dydaktycznego Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (Zarządzenie nr 11... 2019). Ewidencjonowaniu podlegają publikacje autorstwa pracowników i doktorantów Uczelni – przede wszystkim monografie, redakcje książek, rozdziały z książek, referaty opublikowane w materiałach konferencyjnych, artykuły z czasopism i raporty. Zgodnie z zarządzeniem całość informacji o dorobku baza gromadzi od roku 2013, a z lat wcześniejszych tylko w wyborze.

Koncepcja funkcjonowania bazy została opracowana przez pracowników Biblioteki Główniej UEW mających na uwadze przede wszystkim dokumentowanie dorobku piśmienniczego i jego sprawozdawanie, ale także zdających sobie sprawę, że coraz

więcej aspektów działalności UEW będzie wymagało rejestracji, sprawozdawczości i będzie miało realny wpływ na prowadzone na uczelni badania. Repozytorium WIR jest również narzędziem, które umożliwia udostępnianie pełnych tekstów publikacji będących efektem prac badawczo-rozwojowych pracowników Uczelni opublikowanych w modelu *open access*, wykorzystujących wolne licencje.

Obecnie Repozytorium WIR zawiera ponad 13 500 publikacji, w tym prawie 12 000 prac afiliowanych na UEW. Zbiór ten tworzą opisy ponad 600 książek autorских i redagowanych, 4000 rozdziałów i prawie 7000 artykułów z czasopism, w tym około 500 z czasopism mających Impact Factor. Baza obejmuje także 285 rozpraw doktorskich obronionych na Uczelni oraz stale zwiększający się zbiór danych o pracach niepublikowanych, takich jak raporty, wygłoszone referaty, postery czy streszczenia.

Istotnym elementem Repozytorium WIR są moduły: Czasopisma i serie – zawierający rozbudowane profile wszystkich wydawnictw ciągłych i seryjnych, w których publikują naukowcy związani z UEW, oraz Konferencje – będący listą konferencji krajowych i zagranicznych, w których czynnie uczestniczyli pracownicy UEW. Repozytorium WIR zostało w 2017 r. wykorzystane jako źródło informacji o publikacjach eksportowanych do POL-onu, do ankiety jednostki.

Centralnym elementem w Repozytorium WIR jest rozbudowany profil naukowca (w czerwcu 2019 r. było ich 888), który w przejrzystej formie przedstawia, czym pracownik się zajmuje, prezentuje cały zarejestrowany dorobek naukowy, w tym wykaz publikacji w podziale na poszczególne typy dokumentów wraz z punktacją zgodnie z obowiązującymi przepisami oraz opisy dokumentów niepublikowanych jak poster czy prezentacja. Barwna chmura tagów przedstawia obszary badawcze, w których się specjalizuje. W profilu można znaleźć aktualizowane na bieżąco wskaźniki bibliometryczne, m.in. cytowania oraz indeks Hirscha zaciągnięte z renomowanych baz danych (Web of Science Core Collection, Scopus, Google Scholar) oraz osiągnięcia naukowe rozumiane jako awanse naukowe (kolejne tytuły naukowe). W zakładce Współpraca jest przedstawione graficznie (za pomocą drzewa) powiązanie naukowca z innymi autorami zarówno z UEW, jak i z innych instytucji. W fazie testów jest wyświetlanie tej informacji w formie mapy świata. Na profilu można również znaleźć statystyki dotyczące dorobku.

Takie nasycenie danych ułatwia i przyspiesza transfer wiedzy pomiędzy społecznością naukową a otoczeniem biznesu. Każdy profil jest również zintegrowany z profilem ORCID (numer obligatoryjny dla każdego polskiego naukowca) zgodnie z *Zarządzeniem nr 59/2018 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 9 sierpnia 2018 r. w sprawie obowiązku uzyskania przez pracowników naukowych i doktorantów*

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu międzynarodowego indywidualnego numeru Researcher ID oraz numeru ORCID (Zarządzenie nr 59... 2018).

Ważnym aspektem jest zastosowanie Repozytorium WIR w realizacji obowiązków wynikających z wejścia w życie nowej ustawy o szkolnictwie wyższym, tzw. Ustawy 2.0, zwłaszcza w jej aspekcie ewaluacyjnym. Już teraz Repozytorium WIR rejestruje komplet publikacji pracowników wraz z przypisaną do nich liczbą punktów zgodnie z obowiązującymi przepisami. W profilu każdego aktywnego nauczyciela akademickiego zatrudnionego na UEW zamieszczona jest informacja o grupie pracowniczej, dyscyplinie naukowej oraz zaliczaniu do liczby N – zgodnie z danymi w systemie POL-on. W pierwszym kwartale 2019 r. baza została wzbogacona o informacje o zadeklarowanej przez pracowników dyscyplinie lub dyscyplinach wraz z informacją o procentowym udziale czasu pracy w dyscyplinie. W najbliższym czasie każdy zarejestrowany rekord publikacji będzie również przynależny do odpowiedniej dyscypliny zgodnie z dyscypliną autora.

Dzięki uzupełnieniu profilu pracownika o te informacje, a także elastyczności oprogramowania udało się w krótkim czasie przygotować dane pozwalające na generowanie rozmaitych raportów i analiz wspierających politykę kadrową w świetle Ustawy 2.0.

Należy również podkreślić, że wszystkie dane z Repozytorium WIR można eksportować w rozmaitych formatach, np. bibtex, excel, pdf.

Już teraz wiadomo, że Uczelnia potrzebuje czegoś więcej niż tylko repozytorium publikacji, kolejnym etapem prac jest wprowadzenie danych o innej działalności nauczycieli akademickich oraz połączenie tych informacji. Ponieważ potencjał Repozytorium WIR, dzięki elastycznemu oprogramowaniu, jest bardzo duży, prowadzone są prace, aby jak najlepiej go wykorzystać. Jako pierwsze z obszaru działalności naukowej do bazy trafią informacje o projektach realizowanych na UEW. Dzięki współpracy z Centrum Zarządzania Projektami (CZP) pilotażowo zostały wprowadzone opisy kilku projektów, ale wdrożenie modułu czeka na zarządzenie Rektora. Moduł Projekty został rozbudowany i dostosowany do wymagań, dzięki czemu nie tylko może prezentować dane o realizowanych i już zrealizowanych projektach, ale także przysłać ten typ danych do POL-onu wraz ze szczegółowymi danymi dotyczącymi finansowania. Tą częścią, po przeszkoleniu, zajmą się pracownicy COBN oraz Centrum Zarządzania Projektami. Pracownicy CZP będą służyć wsparciem w gromadzeniu danych o patentach.

W przyszłej bazie wiedzy znajdą się również szczegółowe informacje o czasopiśmie wydawanych na Uczelni oraz zestawienie wszystkich konferencji, których organizatorem lub współorganizatorem jest UEW.

Repozytorium WIR jest również w pełni przystosowane do rejestrowania wszystkich typów prac dyplomowych powstających na Uczelni. Do pełnego obrazu działalności badawczej niezbędna jest także informacja dotycząca aktywności pracowników rozumiana m.in. jako pełnione przez nich funkcje eksperckie, członkostwo w towarzystwach i instytucjach, otrzymane nagrody i wyróżnienia czy dokonane wdrożenia. Do uzupełnienia pozostaje również informacja o technologiach oraz infrastrukturze naukowo-badawczej i laboratoriach.

Zespół odpowiedzialny za rozwój Repozytorium WIR tworzą przede wszystkim bibliotekarze i to oni odpowiadają za jakość wprowadzanych i planowanych do wprowadzania danych. Dzięki wiedzy oraz umiejętnościom w zakresie gromadzenia i opracowywania danych są idealnymi osobami mogącymi pracować w centralnych systemach informacji, jakim staje się Repozytorium WIR.

5. Podsumowanie

Podstawowym zadaniem biblioteki naukowej jest zapewnienie dostępu do zasobów niezbędnych do prowadzenia pracy badawczej, a także realizacji własnych prac naukowych. Biblioteka szkoły wyższej powinna zapewnić również materiały dydaktyczne. Jednak te zadania nie wyczerpują roli, jaką może odgrywać w środowisku, w którym funkcjonuje. Od wielu czynników zależy, na ile aktywnie działa na rzecz organizacji, którą współtworzy.

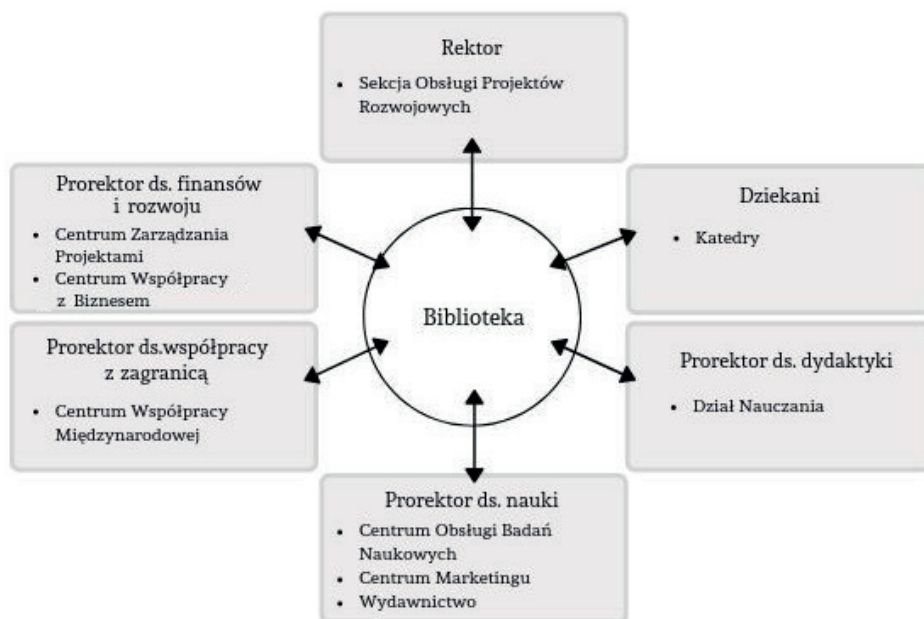
Ustawa 2.0 wymusza na uczelniach zmiany organizacyjne, przynajmniej w takim zakresie, żeby uwzględniały cele nakładane przez ustawę i przepisy wykonawcze w zakresie nowego podziału dyscyplin. Sposób wyboru i wdrażania zmienionej struktury organizacyjnej zależy od przyjętej strategii. Biblioteki akademickie z reguły podlegają prorektorowi ds. nauki i można przyjąć, że ta podległość zostanie zachowana.

Pozycja biblioteki w dużej mierze zależy od umiejętności promowania oferowanych usług, które muszą uwzględniać zmieniające się oczekiwania użytkowników. Użytkownicy to zarówno czytelnicy – głównie nauczyciele akademicki oraz studenci, jak i jednostki organizacyjne uczelni, które w swej działalności wykorzystują informacje uzyskane z biblioteki. O ile zasoby niezbędne do realizacji dydaktyki i prac badawczych są w bibliotekach naukowych szkół wyższych na poziomie podobnym do zasobów wiodących uczelni świata, to potencjał bibliotekarzy nie jest zdaniem autorek dostatecznie wykorzystywany.

W artykule wskazano udział biblioteki w działaniach wspierających naukę oraz dydaktykę. Są nimi głównie działania na rzecz nauczycieli akademickich zatrudnionych

czy to na stanowiskach badawczo-dydaktycznych, czy na dydaktycznych. Jednak oferta biblioteki nie ogranicza się tylko do tych dwóch grup interesariuszy.

Rysunek 2 identyfikuje jednostki organizacyjne, z którymi blisko współpracuje lub zamierza współpracować Biblioteka Główna UEW. Wskazana jest podległość tych jednostek w strukturze Uczelni.

Rys. 2. Biblioteka w środowisku Uczelni

Udział szerokiej reprezentacji bibliotekarzy w pracach na rzecz uczelni w różnych obszarach ich działalności niewątpliwie wzmacnia pozycję bibliotek. Bibliotekarze mają wpływ na wewnętrzne uregulowania obowiązujące na uczelni, biorąc udział w pracach zespołów powoływanych przez rektora lub są proszeni o konsultacje. W UEW bibliotekarze są członkami komisji senackich kadencji 2016–2020. I tak dyrektor Biblioteki Głównej UEW jest członkiem Komisji ds. Rozwoju Kadr Naukowych (Komisje senackie 2016–2019), a zastępca dyrektora jest członkiem komisji wydawniczej (jako przedstawiciel związków zawodowych). Komisja ds. Rozwoju Kadry Naukowej m.in. opracowała nowe zasady oceny nauczycieli akademickich.

Bibliotekarze pracują również w zespołach ds. tworzenia wewnętrznych uregulowań (regulamin pracy, regulamin wynagrodzeń). Zgodnie z zapisem w nowym

Statucie dyrektor Biblioteki jest członkiem Rady Naukowej Uczelni, ciała kolegialnego wspierającego prorektora ds. nauki.

Bibliotekarze sporządzają zestawienia na zamówienie różnych jednostek, głównie rektora lub prorektorów, ale też Centrum Marketingu, dziekanów, kierowników katedr. Zestawienia te są niezbędne m.in. przy częściowej ocenie realizacji strategii uczelni.

Większość zapytań kierowanych do Biblioteki Głównej UEW dotyczy publikacji. Do prowadzenia bieżącej polityki kadrowej Kolegium Rektorskiemu zależy na wiarygodnej informacji dotyczącej publikacji z podziałem na dyscypliny, które będą ewaluowane w 2021 r. Ważną informacją są również osiągnięcia poszczególnych pracowników wliczanych do liczby *N*.

Przy ocenie okresowej nauczycieli akademickich w kryterium pierwszym (osiągnięcia naukowo-badawcze) oraz drugim (osiągnięcia dydaktyczno-wychowawcze) dane o publikacjach zaciągane są do systemu z Repozytorium WIR. Aktualnie system oceny okresowej jest modyfikowany w ramach projektu PORTAL i docelowo będzie miał znacznie szersze zastosowanie.

Ze względu na starania Uczelni o uzyskanie akredytacji międzynarodowych bibliotekarze biorą udział w spotkaniach z członkami komisji akredytacyjnych. Zarówno zasoby tradycyjne, bazy danych, oferta usług, jak i funkcjonalność budynku Biblioteki są wysoko oceniane przez członków komisji. Działania te są doceniane przez prorektora ds. współpracy z zagranicą oraz podlegające mu Centrum Współpracy Międzynarodowej.

Inne działania Biblioteki to m.in. udział w pracach Zespołu ds. Strategii Doskonałej Obsługi Klienta. Zespół, złożony z przedstawicieli jednostek obsługujących różne grupy klientów, został powołany przez rektora na początku 2019 r. Zespół podzielił się na trzy grupy, które pracowały w następujących obszarach tematycznych: reprezentacja (ogólne zasady obsługi klienta wewnętrznego i zewnętrznego), komunikacja wewnętrzna oraz komunikacja zewnętrzna. Wynikiem prac zespołu była identyfikacja problemów, które mogą mieć wpływ na postrzeganie UEW przez różne grupy interesariuszy, zaproponowanie właściwych rozwiązań, wskazanie zagrożeń przy ich wdrażaniu oraz określenie niezbędnych zasobów. Przygotowane opracowanie przekazane zostało rektorowi.

Lista działań Biblioteki Głównej UEW, zarówno cyklicznych, jak i realizowanych na zamówienie jest znacznie dłuższa i można do niej zaliczyć: organizację wydarzeń w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Nauki, praca przy projekcie *Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce* (AFBN), polegający nie tylko na wypełnianiu

ankiety, ale również oznaczający prace przy projekcie (dyrektor Biblioteki jest członkiem Zespołu ds. Analizy Funkcjonowania Bibliotek Naukowych, a zastępca dyrektora jednym z konsultantów), współpraca przy tworzeniu Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego (NUKAT), wypełnianie formularza K-03 dla GUS-u. Jednak to działania opisane w artykule, w ocenie autorek, wspomagają kadre zarządzającą Uczelni. Biblioteka naukowa w środowisku akademickim może przyczynić się do wystąpienia efektu synergii, ponieważ bibliotekarze mają kwalifikacje, dzięki którym mogą być partnerami lub przewodnikami w organizacji procesu badań naukowych oraz dydaktyki. Wymaga to jednak aktywnej postawy, dużej elastyczności i stałego podnoszenia kwalifikacji.

Bibliografia

- Bugaj J., Szarucki M. (2019). Doskonałość naukowa oraz doskonałość dydaktyczna jako kluczowe kompetencje uczelni publicznych w Polsce. *Przegląd Organizacji* [online], nr 2, s. 7–14. Dostępny w: <https://doi.org/10.33141/po.2019.02.01> [przełgądany 16.06.2019].
- Centrum Obsługi Badań Naukowych (2019) [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: http://www.ue.wroc.pl/badania/325/centrum_obsługi_badan_naukowych.html [przełgądany 18.06.2019].
- Chrapczyńska B., Świrad M. (2016). Edukacja informacyjna w bibliotece akademickiej. W: Biblioteka na miarę. Przestrzeń zasoby, usługi. Red. M. Świrad, B. Żmigrodzka. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, s. 153–168. ISBN 97887695827.
- De Castro P. (2019). 7 things you should know about... Institutional Repositories, CRIS Systems, and their Interoperability [online]. Dostępny w: <https://www.coar-repositories.org/old-pages/community/events/archive/repository-observatory-third-edition/coar-talks-ir-cris-interoperability/second-edition-linked-open-data/7-things-you-should-know-about-open-data/> [przełgądany 11.06.2019].
- InnoLab (2017–2019) [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: <http://projekty.ue.wroc.pl/projekty/innolab> [przełgądany 18.06.2019].
- InterEkon (2019) [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: <https://interekon.ue.wroc.pl> [przełgądany 18.06.2019].
- Komisje senackie (2016–2019) [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: http://www.ue.wroc.pl/uczelnia/2819/komisje_senackie.html [przełgądany 15.06.2019].
- Kościewicz D. (2016). Rola bibliotekarzy akademickich w podnoszeniu kompetencji informacyjnych pracowników uczelni wyższej w kontekście zmian legislacyjnych w polskim szkolnictwie wyższym. W: Nowe zmiany a kondycja bibliotek. Red. J. Czyrek, J. Wojtczak. Wrocław: Korporacja Wrocławskich Bibliotekarzy, s. 19–30. ISBN 9788361970408.

- Leja K. (2011). *Koncepcje zarządzania współczesnym uniwersytetem*. Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej. ISBN 9788373483736.
- PORTAL (2018–2019) [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: <http://projekty.ue.wroc.pl/projekty/portal> [przełączany 18.06.2019].
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dz.U. 2018 poz. 1668.
- Zarządzenie nr 11/2016 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 marca 2016 r. w sprawie obowiązku dokumentowania dorobku naukowo-dydaktycznego Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: http://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2016/zr11_2016.pdf [przełączany 11.06.2019].
- Zarządzenie nr 59/2018 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 9 sierpnia 2018 r. w sprawie obowiązku uzyskania przez pracowników naukowych i doktorantów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu międzynarodowego indywidualnego numeru Researcher ID oraz numeru ORCID [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: http://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2018/zr59_2018.pdf [przełączany 11.06.2019].
- Zarządzenie nr 16/2019 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 marca 2019 r. w sprawie powołania Zespołu ds. wsparcia ewaluacji jakości działalności naukowej [online]. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Dostępny w: http://www.ue.wroc.pl/p/wydzialy/ne/auzelnia2.0/zr_16_2019.pdf [przełączany 11.06.2019].

Justyna Stępień

Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, Warszawa

Współczesny czytelnik – kto to taki?

Streszczenie: W artykule zaprezentowano współczesnego czytelnika, omówiono jego zachowania konsumenckie z uwzględnieniem aktywności i potrzeb na rynku usług bibliotecznych. Następnie zaprezentowano wyniki badania ilościowego przeprowadzonego na terytorium Polski wśród osób korzystających z usług bibliotecznych. W jego ramach rozesłano 600 kwestionariuszy. Drugie badanie dotyczyło satysfakcji użytkowników. Przeprowadzono je w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Na podstawie analiz wyników tych badań przybliżono typy współczesnych użytkowników bibliotek.

Słowa kluczowe: czytelnik, użytkownik, usługi biblioteczne, konsument biblioteczny

1. Czytelnik jako konsument

Kim jest współczesny czytelnik? Kogo możemy określić tym mianem? Jakie zachowania mogą go identyfikować? Ogólnie możemy powiedzieć, że osoba korzystająca z usługi bibliotecznej to konsument nauki, kultury i rozrywki. Przyjmując taki punkt widzenia, wyniki badań naukowych dotyczące zachowań konsumenckich możemy również odnieść do postępowania czytelników. Z tego względu metody badań naukowych odnoszące się do zachowań konsumenckich mogą być wykorzystane w definiowaniu odbiorcy usług bibliotecznych.

Zgodnie z definicją Władysława Kopalińskiego konsument to osoba, która nabywa towary na własny użytek (Kopaliński 2014, s. 376). Z kolei artykuł 22¹ Kodeksu cywilnego definiuje konsumenta jako „osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową” (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1145). Konsument to także podmiot,

który zużywa produkty (dobra materialne i usługi) nabyte na rynku lub wytworzone we własnym gospodarstwie domowym (Kufel, Mruk 1998, s. 8; Janoś-Kresło, Mróz 2006).

W ciągu wielu lat badań nad zachowaniami konsumenckimi sformułowano wiele definicji tego pojęcia. Część badaczy uważa, iż chodzi o działania konsumenta na rynku. Druga grupa dodaje fazę pozazakupową, czyli samo użytkowanie dobra, konsumowanie – aż do wykorzystania produktu. Dziś powszechnie uznawane jest szerokie rozumienie zachowań konsumenckich.

Owe zachowania są wywoływane czynnikami zewnętrznymi lub wewnętrznymi (potrzeba, pragnienie – także zależne od czynników zewnętrznych) (Smyczek, Sowa 2005, s. 58–59). Dla badaczy ważne są wszelkie aspekty psychologiczne, socjologiczne, kulturoznawcze i antropologiczne. Zainteresowanie tym tematem wzrosło wraz z rozwojem gospodarczym, podniesieniem poziomu życia, zwiększeniem produkcji dóbr i rozszerzeniem oferty produktowej.

W latach 70. XX w. badania naukowe koncentrowały się na tym, jak konsumenci rozumieją i interpretują informacje im przekazywane, później zwrócono uwagę na emocje, a w latach 90. badania objęły symboliczne znaczenia zachowań. Ostatecznie ustalono, że dla większości ludzi istotą konsumpcji są doznania i emocje, a nie kupowanie i posiadanie dóbr (Antonides, van Raaij 2003, s. 30).

O zachowaniach konsumenckich można mówić nie tylko w przypadku jednostki, ale także grup, takich jak członkowie gospodarstwa domowego, którzy porozumiewają się ze sobą, planując zakup towaru lub usługi. Analizując to zagadnienie, badacze zauważają, że konsumpcja może dotyczyć sektora publicznego, rynkowego czy gospodarstwa domowego, usług i dóbr rzadkich, a skutki zachowań konsumentów mogą być krótko- i długofalowe, czy też jednostkowe i społeczne.

Zachowania konsumentów można podzielić na zamierzone i niezamierzone. Według Leszka Rudnickiego (Rudnicki 2012, s. 13) zachowania zamierzone to takie, które zawsze są świadome, sensowne i celowe. Wynikają one z potrzeb i przekonań konsumentów, w przeciwieństwie do zachowań niezamierzonych, do których dochodzi pod wpływem chwili lub odruchu. Zdarza się, że te ostatnie nie mają nic wspólnego z rzeczywistymi potrzebami konsumenta.

Zachowania zamierzone i niezamierzone mogą być dobrowolne lub przymuszone. Dobrowolne są niczym nieskrępowane, najczęściej racjonalne, czyli podjęte na skutek wewnętrznie spójnego postępowania (Rudnicki 2012, s. 13), umożliwiające konsumentowi uzyskanie maksymalnego zadowolenia. W przypadku zachowań przymuszonych może być inaczej – wynikają one z konieczności albo z wpływu innych ludzi.

W tradycyjnych koncepcjach zachowań zakłada się istnienie konsumenta zaspokajającego potrzeby w jednym celu, którym jest osiągnięcie możliwie największej satysfakcji. Według teorii mikroekonomicznej w ujęciu tradycyjnym konsument ma wszystkie dane i zdolność do uporządkowania możliwych kombinacji dóbr i usług według kryterium dostatecznej satysfakcji (Smyczek, Sowa 2005, s. 59). Maksimum satysfakcji jest osiągane jedynie przy uwzględnieniu czynników ekonomicznych. Taka modelowa sytuacja występuje w praktyce bardzo rzadko albo wcale, choćby dlatego, że konsumenci nie znają wszystkich dostępnych na rynku produktów danego rodzaju.

W przeciwieństwie do koncepcji tradycyjnych koncepcja ujawnionych preferencji dopuszcza, że w procesie zaspokajania potrzeb konsument może brać pod uwagę czynniki pozaekonomiczne.

W literaturze przedmiotu zachowania irracjonalne określa się często jako sprzeczne z interesem konsumenta, który nabywa dobra materialne czy niematerialne wbrew dowodom pokazującym ich szkodliwość dla nabywcy. Wpływ na takie działania mogą mieć naśladownictwo, impulsy, snobizm czy podświadomość. Skrajny przypadek szkodliwych zachowań stanowi kupowanie kompulsywne, czyli nałogowe robienie zakupów. Ale są też tacy konsumenci, którzy decydują się na niekonsekwentne działania, aby zaakcentować swój indywidualizm. Chęć wyróżnienia się lub zwrócenia na siebie uwagi powoduje podejmowanie decyzji nieracjonalnych, jednak dla konsumentów są subiektywnie uzasadnione, zaplanowane i celowe (Woś et al. 2004, s. 33). Jeśli za zasadne przyjmiemy celowość działania, to takie niekonwencjonalne zachowania należy zakwalifikować do zachowań racjonalnych.

Nie każdy zakup zrealizowany pod wpływem impulsu jest zachowaniem irracjonalnym. Jeśli konsument wskazuje motywy, które nim kierowały przy podejmowaniu decyzji, wówczas z jego punktu widzenia było to zachowanie uzasadnione, nawet jeśli wydawało się irracjonalne, ponieważ niepoprzedzone namysłem. Jeśli pojawia się bardzo korzystna oferta, namysł konsumenta jest skrócony do minimum (Woś et al. 2004, s. 34).

Racjonalności zachowań nie podważa także fakt, że niektóre z nich nie są poprzedzone dłuższym namysłem. W przypadku dóbr i usług codziennego użytku mamy do czynienia z zachowaniem zrutynizowanym lub zwyczajowym. Bywa tak, że decyzję o zakupie określonego produktu, a raczej o regularnym nabywaniu wielu produktów tego konkretnego rodzaju konsument podjął jakiś czas temu. Przykładem może być zakup zawsze tego samego rodzaju chleba, jogurtu czy gazety. Wydaje się więc, że jeśli konsument postępuje celowo, zgodnie ze swoim subiektywnie pojętym najlepszym interesem, ale naruszając obiektywne normy logiczne, to i tak jego zachowanie można uznać za racjonalne.

Jak już wspomniano, nabywanie dóbr materialnych i niematerialnych jest odpowiedzią na pojawiające się potrzeby konsumenta. Potrzeby można uszeregować według pilności, a ta zależy od intensywności ich odczuwania. W ten sposób podzielić je można na potrzeby podstawowe i potrzeby wyższego rzędu. Te pierwsze związane są z biologią i muszą być zaspokojone, by człowiek mógł żyć. Potrzeby fizjologiczne są takie same u większości ludzi. W przypadku potrzeb podstawowych nie występuje możliwość ich substytucji, nie są więc one wobec siebie konkurencyjne (Janoś-Kresło, Mróz 2006, s. 42). Potrzeby wyższego rzędu mają swoje źródło w psychice, ich zaspokojenie nie jest niezbędne do życia. Cechuje je duża komplementarność, konkurencyjność i zmienność w czasie. By zaistniały potrzeby wyższego rzędu, zaspokojone muszą być potrzeby niższego rzędu. Abraham Maslow uznał, że jest to warunek konieczny, by pojawiły się kolejne potrzeby i dokonał ich uszeregowania.

Badacz ten zaproponował następującą hierarchię potrzeb (rys. 1):

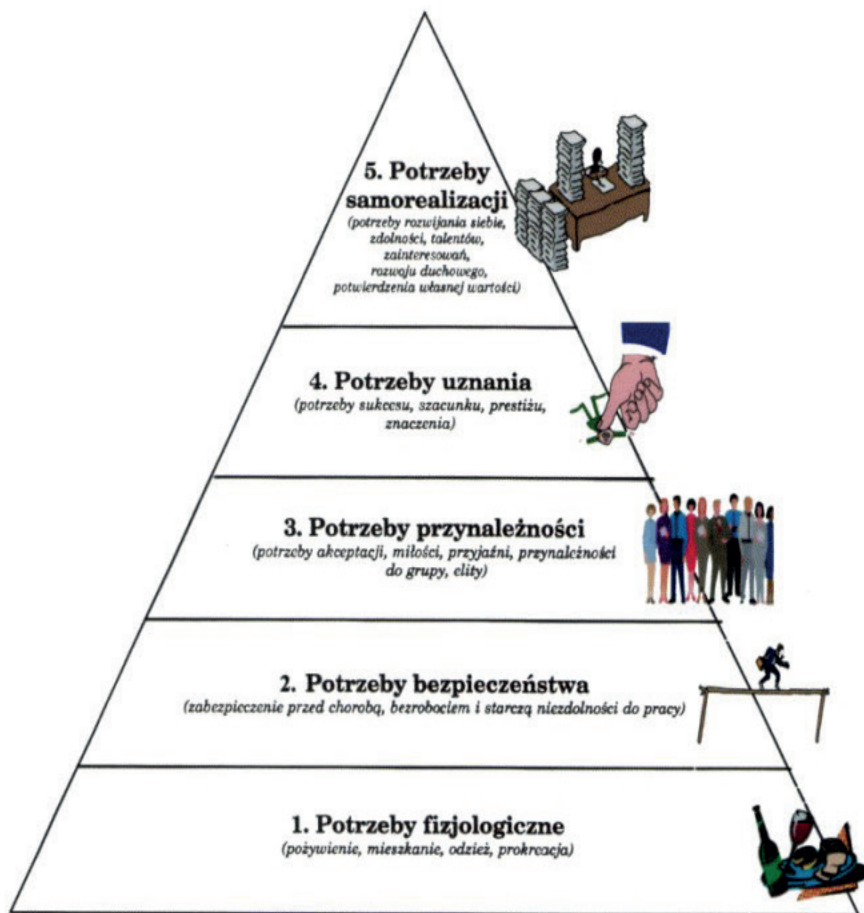
- fizjologiczne – oddychanie, zaspokajanie głodu i pragnienia, sen, seks, zdrowie, brak napięcia,
- bezpieczeństwa – schronienie, opieka i oparcie, wolność od strachu,
- przynależności – więź, miłość, przyjaźń, akceptacja innych,
- szacunku i uznania – wartość, status, poczucie wartości, godność osobista,
- samorealizacji – twórczość, samospelnienie, poznanie (Maslow 2006, s. 115–119).

Bronisław Malinowski wymienia trzy kategorie potrzeb (Janoś-Kresło, Mróz 2006, s. 54):

- 1) podstawowe, związane z biologiczną stroną ludzkiego życia,
- 2) pochodne (drugiego rzędu), związane głównie ze społeczną stroną ludzkiego życia,
- 3) integratywne (trzeciego rzędu), związane z kulturową stroną ludzkiego życia.

Fundamentalne znaczenie w układzie potrzeb człowieka mają te znajdujące się na dole piramidy, czyli fizjologiczne. Muszą być one zaspokojone co najmniej na poziomie minimalnym. Pozostałe potrzeby, określane jako potrzeby wtórne, są wynikiem życia w społeczeństwie. Hierarchia potrzeb A. Maslowa nie jest jedyną, a z niektórymi zaproponowanymi przez niego tezami badacze dyskutują od lat. Nie ma jednak wątpliwości, że każdy człowiek ma potrzeby, które można uszeregować, a zaspokojenie potrzeby mniej pilnej aktywuje potrzeby wyższe.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na bardzo dużą rolę czynników ekonomicznych w przypadku konsumentów o niskich dochodach. Jeśli dochody rosną, to w procesie decyzyjnym coraz większą rolę zaczynają odgrywać czynniki wewnętrzne, czyli psychologiczne, a także społeczno-kulturowe.

Rys. 1. Piramida potrzeb ludzkich według Abrahama Maslowa

(źródło: Maslow 2006, s. 115)

Wybór określonego dobra lub usługi podyktowany bywa czynnikami demograficznymi lub społeczno-kulturowymi. Wpływ na zachowanie konsumentów ma m.in. płeć. Choć model współczesnej rodziny przeobraża się, zmierzając do modelu partnerskiego, niektórzy badacze wskazują na dobra będące domeną mężczyzn i te, o zakupie których częściej decydują kobiety (Garbarski 1998, s. 67).

Niebagatelną rolę w wyborach rynkowych konsumentów odgrywa wiek. Poziom i struktura konsumpcji, a także hierarchia potrzeb zmieniają się wraz z dorastaniem, a później starzeniem się. Coraz większą część niektórych społeczeństw stanowią osoby

starsze. Starzenie się społeczeństwa odgrywać może dużą rolę w skali makro, powoduje np. wzrost popytu na takie usługi jak ochrona zdrowia czy usługi opiekuńcze.

Kolejnym ważnym czynnikiem procesu nabywania dóbr i usług są fazy cyklu życia człowieka. Od nich zależy często sytuacja ekonomiczna kupującego i jego potrzeby. Biorąc pod uwagę to uwarunkowanie, konsumentów można podzielić na kilka grup (Carpentier 1996, s. 27):

- ludzie młodzi stanu wolnego, osoby niezależne, na początku kariery zawodowej;
- młode bezdzietne małżeństwa, względnie niezależne, które cechuje duża siła nabywcza;
- młode małżeństwa z dziećmi do szóstego roku życia, mające mniejsze możliwości oszczędzania i skłonność do zadłużania się;
- młode małżeństwa z dziećmi w wieku powyżej sześciu lat, charakteryzujące się lepszą sytuacją finansową i dążące do poprawy komfortu życiowego;
- starsze małżeństwa z dziećmi, zwykle w stabilnej, dobrej sytuacji finansowej i z ugruntowaną karierą zawodową;
- starsze małżeństwa z pracującymi dziećmi, z relatywnie wysokimi dochodami, posiadające oszczędności;
- dojrzałe osoby samotne, czynne zawodowo, wykazujące większą troskę o zdrowie;
- dojrzałe osoby samotne na emeryturze, osiągające niższe dochody, u których wzrastają wydatki na cele zdrowotne.

Innymi uwarunkowaniami społecznymi wymienianymi w literaturze przedmiotu są: liczba osób w gospodarstwie domowym, pozycja społeczna związana z wykonywanym zawodem i czas wolny (Janoś-Kresło, Mróz 2006, s. 132).

Do czynników kulturowych zaliczane są: przyzwyczajenia, obyczaje, tradycje, nawyki, system wartości, oddziaływanie wzorców konsumpcyjnych i edukacja konsumenta.

Wykształcenie i status zawodowy konsumenta wpływają nie tylko na zasobność jego portfela, ale także na sposób rozwijania potrzeb i dysponowania dochodem. Im bardziej wykształcony konsument, tym mniej nabywa dóbr szkodliwych czy mało-wartościowych. Wraz z wykształceniem wzrasta także stopień zaspokojenia potrzeb związanych ze zdrowiem i pojawiają się nowe potrzeby.

Wykształcenie, system wartości i poziom świadomości konsumentów wpływają także na wzrost dbałości o środowisko i wybór związanych z taką postawą rodzajów produktów, a także rezygnację z niektórych dóbr, mimo możliwości ekonomicznych. Ekologizacja konsumpcji przejawia się także zmniejszeniem wydatków na dobra jednorazowego użytku na rzecz dóbr wielokrotnego użytku, korzystaniem z produktów

używanych i dalszym przekazywaniem ich innym konsumentom (Kieźel, Smyczek 2015, s. 24).

Obserwowane jest zjawisko dekonsumpcji, czyli ograniczenia konsumpcji. Wynikać ono może z ograniczenia konsumpcji w sferze materialnej na rzecz sfery niematerialnej, a także racjonalizacji konsumpcji (Woś et al. 2004, s. 111; Dąbrowska et al. 2015).

W wysoko rozwiniętych społeczeństwach udział wydatków na usługi w stosunku do wydatków na dobra wzrasta, a zatem następuje tzw. serwicyzacja. Może się to wiązać z konsumpcją asekuracyjną, czyli ograniczeniem nabywania dóbr z powodu niepewności sytuacji gospodarstw współczesnych, ale obserwuje się także inne zjawisko: coraz więcej konsumentów zamiast gromadzić rzeczy, woli kolekcjonować przeżycia. Nabywcy ci chcą produktu „emocjonalnego”. Społeczeństwo właścicieli zmienia się w społeczeństwo rozrywki (Rifkin 2003, s. 132–144).

Motywy pobudzają i ukierunkowują zachowania człowieka w celu zaspokojenia określonej potrzeby (Rudnicki 2012, s. 172–173). Decyzja może być skutkiem wielu motywów, czasami wchodzących ze sobą w konflikt, spowodowany np. czynnikami ekonomicznymi. Konsumentem mogą kierować motywy biologiczne, czyli fizjologiczne, związane np. z potrzebą odżywiania, snu, unikaniem bólu, a także społeczne, m.in. chęć zdobycia określonej pozycji społecznej czy wykształcenia. Wyróżnia się także motywy racjonalne i emocjonalne. Motywy racjonalne pobudzają do działania przemyślanego, zakupu dóbr o wysokiej jakości, ale niekoniecznie wysokiej cenie, natomiast motywy emocjonalne są przyczyną działań spontanicznych czy impulsywnych (Woś 2003, s. 51).

Na dobra można spojrzeć przez pryzmat motywów i podzielić je na (Rudnicki 2012, s. 57–58):

- ekonomiczne, kupowane ze względu na niską cenę,
- instrumentalne, nabywane ze względu na zdolność zaspokojenia potrzeb,
- estetyczne, kupowane ze względu na formę,
- symboliczne, kupowane ze względu na reprezentowaną przez produkt pozycję społeczną nabywcy.

Postawa konsumenta pokazuje jego stosunek emocjonalny wobec dobra. Wpływa na nią m.in. informacja oraz preferencje rozumiane jako system ocen i priorytetów nabywcy.

Kolejny ważny czynnik to osobowość, czyli zespół względnie stałych cech psychicznych człowieka. Jedną z nich jest temperament, który także wpływa na zachowanie konsumenta.

Biorąc pod uwagę tę cechę, w literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery typy konsumentów:

- 1) cholerycy: osoby aktywne, niecierpliwe, wybuchowe, pewne swych racji,
- 2) sangwinicy: łatwo dają sobą kierować, decyzje zakupowe podejmują szybko,
- 3) flegmatycy: ważna dla nich jest tradycja, nie akceptują nowości, decyzje podejmują spokojnie,
- 4) melancholicy: są zamknięci w sobie, a w podejmowaniu decyzji konsumpcyjnych wymagają pomocy.

Wśród konsumentów badacze zauważają tzw. „innovatorów”, czyli otwartych na nowości, i naśladowców, którzy wolą opierać się na doświadczeniach innych.

Inny podział spotykany w literaturze przedmiotu rozróżnia następujących konsumentów (Woś et al. 2004, s. 55):

- sterowanych tradycją, zwróconych ku przeszłości, odpornych na zmiany,
- wewnątrzsterowalnych, którzy kierują się osobistym systemem wartości, sami poszukują informacji na temat produktów i usług,
- zewnątrzsterowalnych, mało aktywnych, którzy w procesie wyboru dobra oczekują pomocy od innych.

Wymienione typologie nie wyczerpują tematu, osobowość człowieka, konsumenta można badać także w wielu innych aspektach.

W procesie wyboru danego dobra nie bez znaczenia jest także percepcja. Na konsumenta silnie oddziałują zmysły. Przeciętny konsument około 90% bodźców odbiera za pomocą wzroku, pozostałe za pomocą słuchu (Foxall, Goldsmith 1998, s. 68).

Wymienione wyżej czynniki to uwarunkowania w skali mikro. Dochodzą one do głosu na tle uwarunkowań makro. Wpływu tych ostatnich, choć jest on pośredni i trudny do zmierzenia, nie sposób pominąć. Wśród głównych makrouwarunkowań nowoczesnej konsumpcji wymienia się (Kieźel, Smyczek 2015, s. 19):

- procesy globalizacyjne,
- postęp techniczny i technologiczny,
- procesy starzenia się społeczeństw i zmiany postaw młodych pokoleń.

W przypadku konsumpcji procesy globalizacyjne wiążą się z lepszym dostępem do większego asortymentu dóbr czy usług, łatwiej osiągalne są produkty o lepszej jakości, wyższej technologii, elitarne. Wzorce konsumpcji przenoszą się zwykle z krajów bogatszych, wyżej rozwiniętych do państw niżej rozwiniętych i wpływają na wyrównanie poziomów i sposobów życia.

Postęp techniczny i technologiczny ma ogromny wpływ na przepływ informacji, kapitału i towarów. Za pośrednictwem Internetu konsument ma dostęp do dóbr i usług praktycznie z całego świata. Dostępność nowoczesnych technologii sprzyja obcowaniu z kulturą i podnosi ogólny komfort życia członków gospodarstw domowych, a zasadniczą cechą „zwirtualizowanej konsumpcji” jest możliwość przenoszenia potrzeb sfery publicznej do prywatnej (Kieźel, Smyczek 2015, s. 20). Przykładowo, aby wypożyczyć książkę, nie trzeba chodzić do biblioteki lub czytelnicy, czasami wystarczy tylko odnaleźć odpowiednią stronę w Internecie. Postęp technologiczny umożliwia także lepsze wykorzystanie czasu, dzięki coraz bardziej technologicznie rozwiniętym urządzeniom oraz globalnej sieci coraz mniej go trzeba przeznaczać na czynności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Konsument może się bardziej zaangażować w pracę zawodową, poświęcić więcej czasu na swoje zainteresowania, np. sport czy obcowanie z kulturą. W wielu przypadkach wolny czas jest konieczny, by możliwa była konsumpcja dóbr i usług wyższego rzędu, m.in. obcowanie z książką.

2. Badanie ilościowe

W celu poznania współczesnego czytelnika i jego zachowań oraz oczekiwań na rynku usług bibliotecznych przeprowadzono badanie ilościowe przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety (kwestionariusza wywiadu bezpośredniego)¹. Badanie ilościowe zrealizowane w czwartym kwartale 2015 r. było poprzedzone badaniami pilotażowymi, które miały na celu zweryfikowanie poprawności sformułowania pytań. W badaniu udział wzięli respondenci korzystający z usług bibliotek. Kwestionariusze do samodzielnego wypełnienia zostały rozesłane do bibliotek w całym kraju i były udostępniane przez ich pracowników.

Kwestionariusz rozpoczynał się pytaniem weryfikującym korzystanie z usług bibliotek. Odpowiedź twierdząca pozwalała na przejście do głównej części badania złożonej z 28 pytań podzielonych na cztery bloki tematyczne oraz metryczki składającej się z siedmiu pytań. Kwestionariusz zawierał zarówno pytania zamknięte z predefiniowanymi odpowiedziami, pytania półotwarte umożliwiające respondentowi rozwinięcie odpowiedzi oraz pytania otwarte.

¹ Badania ilościowe pozwalają zmierzyć zakres zjawiska, umożliwiają opisać w kategoriach zmiennych ilościowych z zastosowaniem metod statystycznych; por. Kaczmarczyk (2003).

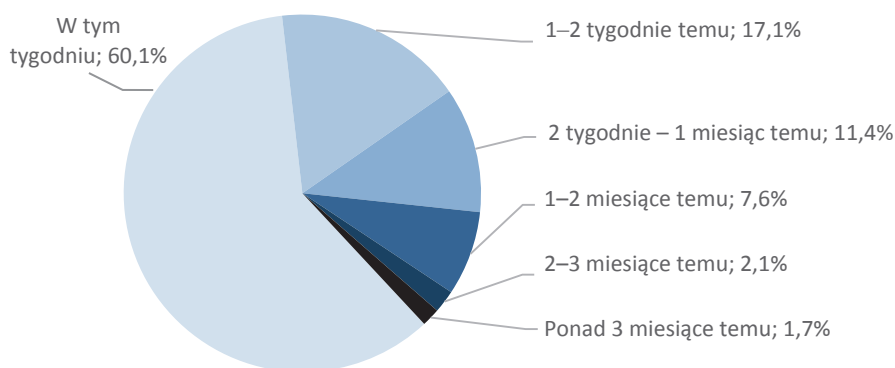
W ramach badania rozesłano 600 kwestionariuszy. Odesłano natomiast 524 kwestionariusze, w tym 30 niewypełnionych, jeden kwestionariusz wypełniony częściowo, a dziewięciu respondentów będących w bibliotece zaznaczyło, że nie korzysta z usług biblioteki. Do analiz zakwalifikowano 484 kwestionariusze.

Wyniki badania pokazały, że co trzecim respondentem była kobieta (76%). Mężczyźni stanowili 24% próby badawczej. Rozkład próby może sugerować, że czytelnikami są częściej kobiety. Być może były także bardziej otwarte na wypełnienie kwestionariusza ankiety.

Na podstawie otrzymanych wyników badania można stworzyć profil czytelnika konsumenta najczęściej korzystającego z usług bibliotecznych. Jest on następujący – kobieta w wieku 36–50 lat, legitymująca się wykształceniem wyższym, reprezentująca gospodarstwa dwuosobowe, które osiągają dochód na jedną osobę powyżej 1500 zł, mieszkająca w miejscowości poniżej 50 tys. mieszkańców.

W badaniu starano się rozpoznać, jak wysoka jest częstotliwość respondentów – konsumentów usług bibliotecznych – korzystania z usług bibliotek.

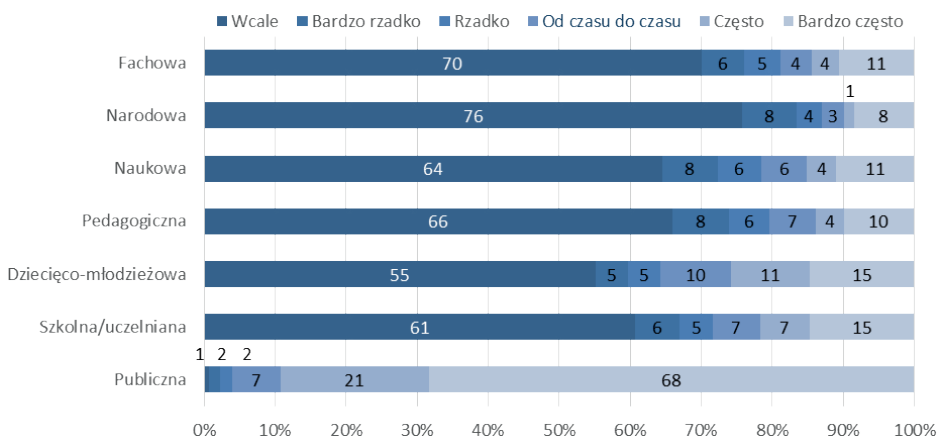
Jak wynika z badania (rys. 2), przeszło 60% respondentów korzystało z usług biblioteki w tygodniu, w którym wypełniało ankietę (poza dniem wypełnienia ankiety). Na korzystanie w ciągu ostatniego miesiąca wskazało łącznie prawie 89% respondentów, co dobrze rokuje dla czytelnictwa.

Rys. 2. Kiedy ostatni raz korzystał(a) Pan(i) z usług bibliotecznych? ($N = 484$)

Bardzo często, jak można było przewidzieć, korzystano z usług bibliotek publicznych (68% odpowiedzi). Na drugim miejscu, ale już w znacznie mniejszym

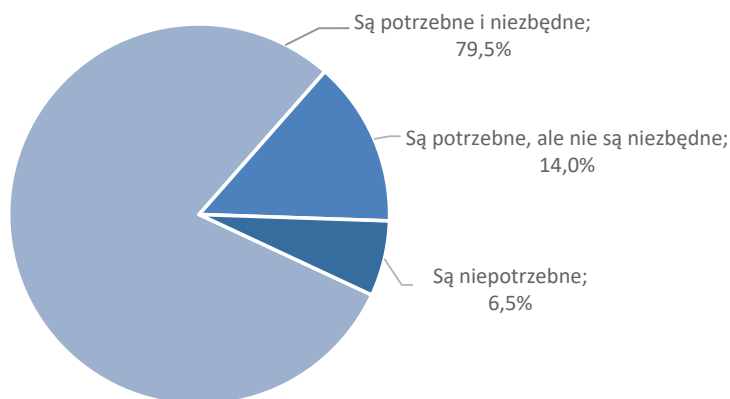
odsetku, uplasowały się biblioteki szkolne / uczelniane i dziecięco-młodzieżowe (po 15% odpowiedzi „bardzo często”). Na trzecim miejscu wskazano biblioteki naukowe i fachowe (po 11% odpowiedzi „bardzo często”). Niewiele mniej wskazań „bardzo często” dotyczyło bibliotek pedagogicznych (10%) i Biblioteki Narodowej (8%). Najniższy wskaźnik dotyczył Biblioteki Narodowej, co można tłumaczyć tym, że udają się do niej osoby zwykle poszukujące specjalistycznych zbiorów, m.in. pracownicy naukowcy i studenci (rys. 3).

Rys. 3. Częstotliwość korzystania z różnych typów bibliotek / czytelni ($N = 484$, w procentach)
(źródło: badanie ilościowe)

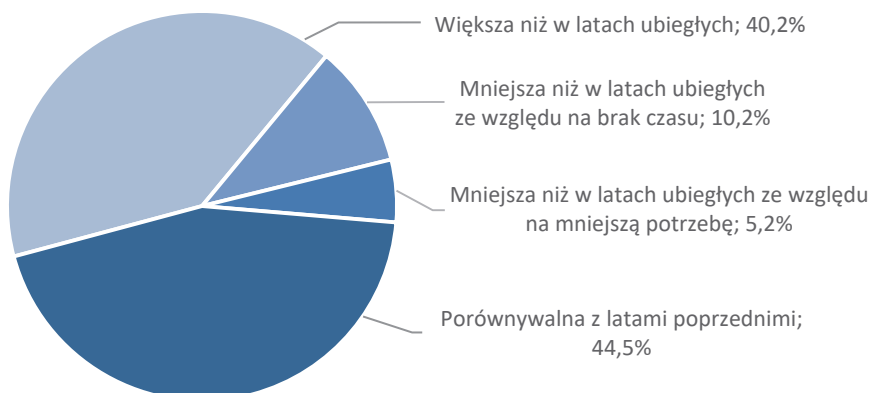
Za potrzebne i niezbędne usługi biblioteczne uznało niemal 80% respondentów (rys. 4), co może sugerować, że spełniają one zadania społeczne nałożone na biblioteki. Odmiennego zdania (usługi biblioteczne są niepotrzebne) było 6,5% respondentów korzystających z tych usług. Być może były to osoby niezadowolone np. ze zbiorów, braku pozycji, których poszukiwały, bądź obsługi. Co siódma osoba (14%) uważała, że usługi bibliotek są potrzebne, ale nie są niezbędne. W tej grupie mogą być zwolennicy digitalizacji.

Ważnym problemem w rozpoznawaniu zachowań konsumentów na rynku usług bibliotecznych są zmiany w częstotliwości korzystania z usług bibliotecznych w stosunku do lat ubiegłych. Jest to istotne w związku z rozwojem Internetu i korzystaniem z tego medium w poszukiwaniu różnych informacji, opracowań dostępnych online, w tym książek i monografii.

Rys. 4. Opinia o usługach bibliotecznych wyrażona przez respondentów ($N = 484$)
(źródło: badanie ilościowe)

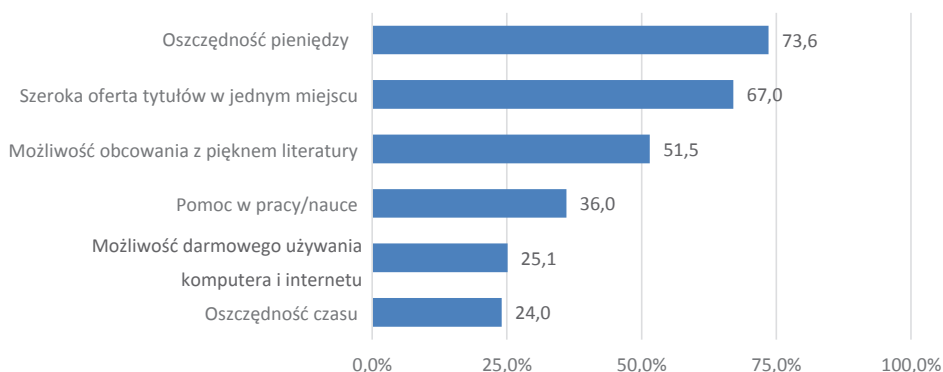
Z satysfakcją można odnotować, że cztery osoby na dziesięć badanych wyraziły opinię, że częstotliwość ta jest większa niż w latach ubiegłych, a nieco więcej osób, że porównywalna z latami poprzednimi. Na odwrotny trend wskazało łącznie ponad 15% respondentów (rys. 5).

Rys. 5. Częstotliwość korzystania z usług bibliotecznych w stosunku do lat ubiegłych ($N = 484$)
(źródło: badanie ilościowe)

Respondenci jako odbiorcy usług bibliotecznych dostrzegają zalety płynące z korzystania z nich. Na pierwszym miejscu uplasował się czynnik o charakterze

ekonomicznym. Dla prawie 74% respondentów priorytetowe znaczenie ma oszczędność pieniędzy. Kolejny czynnik dotyczył możliwości kumulowania w jednym miejscu szerokiej oferty tytułów – 67% wskazań. Kolejny, który uzyskał ponad 50% wskazań, odnosił się do możliwości obcowania z pięknem literatury. Mniejsze znaczenie przypisano takim czynnikom, jak: pomoc w pracy / nauce (co może uzasadniać odsetek osób, którzy twierdzili, że usługi biblioteczne są niepotrzebne), możliwość darmowego użytkowania komputera i Internetu czy oszczędność czasu (rys. 6).

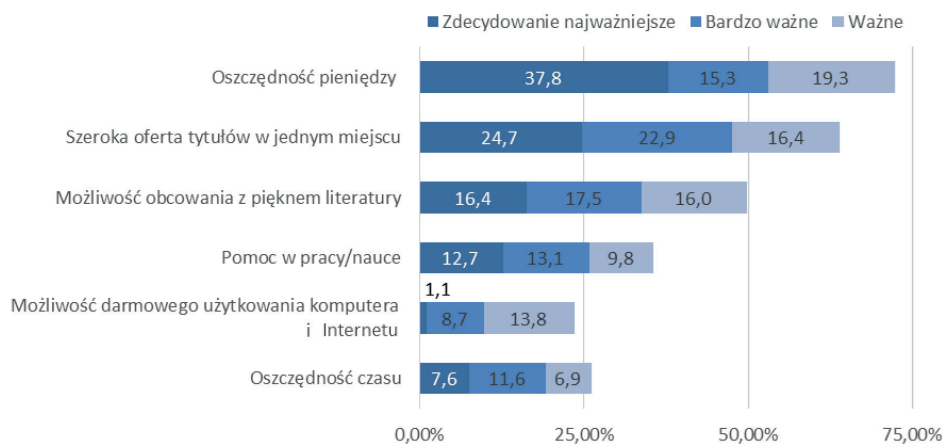
Rys. 6. Korzyści płynące z usług bibliotecznych (wskazania; $N = 484$, w procentach)

(źródło: badanie ilościowe)

Dla prawie 38% respondentów zdecydowanie najważniejsza była oszczędność pieniędzy. Na drugim miejscu wskazano czynnik „szeroka oferta tytułów w jednym miejscu” (24,7% wskazań „zdecydowanie najważniejszy”) i ten czynnik otrzymał największą liczbę wskazań „bardzo ważne”. Na trzecim miejscu uplasował się czynnik „możliwość obcowania z pięknem literatury” i na drugim miejscu pod względem „bardzo ważne” (rys. 7).

Jednym z obszarów badawczych było rozpoznanie znaczenia usług bibliotecznych w ostatnich latach.

Wobec wcześniej wyrażonych opinii nie dziwi, że 62% respondentów uważa, że znaczenie usług bibliotecznych w ostatnich latach zdecydowanie wzrosło (rys. 8). W tych odpowiedziach można doszukiwać się wysokiego znaczenia czynnika ekonomicznego – korzystanie z usług bibliotecznych pozwala zaoszczędzić pieniądze na niekupowaniu książek.

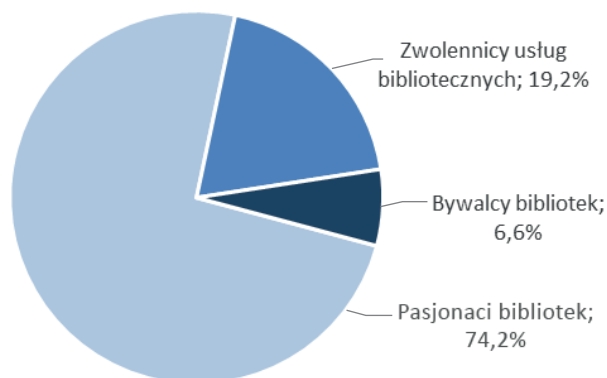
Rys. 7. Ważność korzyści płynących z korzystania z usług bibliotecznych ($N = 484$, w procentach)
(źródło: badanie ilościowe)

Rys. 8. Rola usług bibliotecznych w ostatnich latach ($N = 484$)
(źródło: badanie ilościowe)

W wyniku przeprowadzonych badań określone zostały segmenty czytelników na podstawie pytania o częstotliwość korzystania z poszczególnych usług bibliotecznych. Respondenci, którzy wskazali, że korzystają z usług bibliotecznych bardzo często, zostali zaliczeni do segmentu „pasjonaci bibliotek”, który był najliczniejszy. Natomiast osoby, które nie wskazały odpowiedzi „bardzo często”, ale przy którejś odpowiedzi

wskazali „często”, zostali sklasyfikowani jako „zwolennicy usług bibliotecznych” i stanowili 20% badanych. Pozostali respondenci, którzy zaznaczyli odpowiedzi „od czasu do czasu”, „bardzo rzadko” lub „rzadko”, zostali przydzieleni do segmentu „bywalcy bibliotek” i stanowili prawie 7% (rys. 9).

Rys. 9. Rozkład próby badawczej w podziale na segmenty czytelników ($N = 484$)

(źródło: badanie ilościowe)

Jak wynika z badania, pasjonatami bibliotek są najczęściej kobiety (79,4%), w wieku 36–50 lat (37,9%), legitymujące się wykształceniem wyższym (48,2%), z gospodarstw dwuosobowych (35,5%), o dochodzie gospodarstwa domowego na jedną osobę 1000–1500 zł (33,1%), mieszkające w miejscowości poniżej 50 tys. mieszkańców (59,2%).

Zwolennicy usług bibliotecznych to zwykle kobiety (73,9%), w wieku 36–50 lat (36,6%), legitymujące się wykształceniem wyższym (46,7%), z gospodarstw dwuosobowych (25%), o dochodzie gospodarstwa domowego na jedną osobę 500–999 zł (31,4%), mieszkające w miejscowości poniżej 50 tys. mieszkańców (52,8%).

Bywalcy bibliotek to najczęściej kobiety (67,7%; różnica między kobietami i mężczyznami jest najmniejsza w stosunku do dwóch pozostałych segmentów), w wieku 36–50 lat (36,7%), legitymujące się wykształceniem średnim (43,8%), z gospodarstw dwuosobowych (33,3%), o dochodzie gospodarstwa domowego na jedną osobę powyżej 1500 zł (53,3%), mieszkające w miejscowości poniżej 50 tys. mieszkańców (50,0%).

Cechami wspólnymi, aczkolwiek o różnym udziale, są: płeć (kobieta), wiek (36–50 lat), wielkość gospodarstwa domowego (dwuosobowe) i miejsce zamieszkania (miejscowość poniżej 50 tys. mieszkańców).

3. Badanie satysfakcji użytkowników biblioteki w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej (APS) jest uczelnią państwową, w której murach studiuje ponad siedem tysięcy studentów i zatrudnionych jest ponad pięciuset pracowników. Zgodnie ze statutem Biblioteka Główna jest jednostką ogólnouczelnianą i stanowi podstawę jednolitego systemu bibliotecznego-informacyjnego Uczelni. Jej zadaniem jest gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów z zakresu pedagogiki, pedagogiki specjalnej, socjologii, psychologii i innych nauk społecznych.

Inspiracją do badań przeprowadzonych w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie był udział w Ogólnopolskim Badaniu Satysfakcji Użytkowników Bibliotek AFB, którego organizatorem jest Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Termin realizacji badań ustalony został na marzec – kwiecień 2017 r.

Badaniem objęto wszystkich użytkowników Biblioteki Głównej APS powyżej 16. roku życia. Populację badania stanowiła grupa 4253 użytkowników Biblioteki Głównej APS, którzy w roku akademickim 2015/2016 mieli aktywne konta biblioteczne. W ramach próby uzyskano następujące liczby kwestionariuszy:

- student – 611 kwestionariuszy (92% próby),
- doktorant – 27 kwestionariuszy (4% próby),
- pracownik – 27 kwestionariuszy (4% próby).

Ze względu na specyficzny charakter Biblioteki Głównej APS (biblioteka akademicka, skierowana głównie do studentów), a także charakter Uczelni (uczelnia z dominującymi kierunkami pedagogicznymi), zdecydowaną większość respondentów stanowiły studentki w wieku 16–19 i 20–24 lata ($n = 604$). Liczba ankietowanych mężczyzn była zdecydowanie mniejsza, gdyż wynosiła jedynie $n = 53$. Ze względu na status ankietowanych ogromną większość stanowili studenci.

Głównym użytkownikiem biblioteki uczelni wyższej zawsze będzie student – to dla niego przeprowadzane są ankiety, poszerzane są księgozbiory, udostępniane są nowe osiągnięcia technologiczne. Po zapoznaniu się z opiniami ankietowanych osób stwierdzono potrzebę wprowadzenia zmian w funkcjonowaniu Biblioteki

Głównej APS. Poza pozytywnymi ocenami, czytelnicy zgłaszali wiele pomysłów i uwag, które należałoby uwzględnić w planowaniu działań na następne lata. Badanie pozwoliło właściwie ustalić priorytety ważności.

Postęp technologiczny, zmiany społeczne i gospodarcze w latach 2000–2014 zasadniczo wpłynęły na zmiany oczekiwań użytkowników bibliotek, czytelników. Dzięki Internetowi wiele usług stało się dostępnych natychmiast. Korzystanie z szybkiego łącza sprawia, że nie trzeba wychodzić z domu, by dokonać zakupów książek czy obejrzeć film. Instytucje świadczące usługi publiczne nie mogły pozostać w tyle za przedsiębiorstwami komercyjnymi. Dostępność wielu dóbr i usług w Internecie wymogła podobne zmiany w usługach społecznych. Konsumenci oczekują, że sektor publiczny będzie nadążał za przedsięwzięciami komercyjnymi. Obecnie w wielu urzędach większość spraw możemy załatwić bez wychodzenia z domu. Zmiany te nie ominęły także instytucji kultury i chyba najmocniej, jeśli chodzi o ten segment usług publicznych, widoczne są właśnie w bibliotekach.

Czytelnicy nabywają doświadczeń w obcowaniu z kulturą zaprezentowaną w nowoczesny sposób. Dzieła zarówno powstające obecnie, jak i stworzone przed dziesiątkami czy setkami lat docierają do widzów, słuchaczy czy czytelników także za pomocą nowoczesnych technologii. Istnieją równolegle do siebie dwa kanały przekazywania wytworów kultury – wirtualny i realny. Przykładem tego współistnienia są choćby biblioteki hybrydowe.

Na podstawie analizy wyników badań można udowodnić hipotezę, że zmiany w zachowaniach czytelników na rynku usług bibliotecznych wynikają ze zmian gospodarczych, kulturowych i cywilizacyjnych, a coraz częściej także z rozwoju nowoczesnych technologii.

W okresie zmian społeczno-gospodarczych zapoczątkowanych w 1990 r. istotnie zmienił się rynek usług bibliotecznych w Polsce, a także sami czytelnicy. Według ekspertów z dziedziny kultury, z którymi przeprowadzono wywiady, ostatnie kilkanaście lat to jest czas bardzo poważnych restrukturyzacji. Bardzo rozwinęła się także oferta instytucji kultury. Przyczynił się do tego napływ funduszy unijnych i możliwość uczestniczenia środowiska polskich artystów w różnych projektach europejskich i międzynarodowych. Zmiany te dotyczą także usług bibliotecznych. Osoby, z którymi przeprowadzano wywiady, doceniały zwłaszcza coraz powszechniejszą digitalizację, uznały, że poprawia ona jakość oferty. Eksperti wskazali także na negatywne zmiany, a za jedną z nich uznali wzrost cen książek i czasopism. Fakt ten znajduje także odbicie w ankiecie przeprowadzonej wśród czytelników. Czytelnik zmienia się nieustannie i my, bibliotekarze, musimy za nim podążać z ofertą, pytać o oczekiwania i je spełniać, a nawet zaskakiwać nowościami, ponieważ na tym polega nasza praca.

Bibliografia

- Antonides G., van Raaij W.F. (2003). *Zachowanie konsumenta*. Podręcznik akademicki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 8301139609.
- Carpentier J.B. (1996). *Konsument i konsumpcja w społeczeństwie postmodernistycznym*. Warszawa: Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu. ISBN 8386228253.
- Dąbrowska A., Byłok F., Janoś-Kresło M., Kiełzewski D., Ozimek I. (2015). *Kompetencje konsumentów: innowacyjne zachowania, zrównoważona konsumpcja*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. ISBN 9788320821895.
- Foxall G.R., Goldsmith R.E. (1998). *Psychologia konsumenta dla menedżera marketingu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 8301126876.
- Garbarski L. (1998). *Zachowania nabywców*. Wyd. 2. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. ISBN 832081135X.
- Janoś-Kresło M., Mróz B. (red.) (2006). *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa. ISBN 9788373782716.
- Kaczmarczyk S. (2003). *Badania marketingowe. Metody i techniki*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. ISBN 8320814332.
- Kieźel E., Smyczek S. (red.) (2015). *Zachowania konsumentów. Procesy unowocześniania konsumpcji*. Warszawa: Wolters Kluwer. ISBN 9788326480768.
- Kopaliński W. (2014). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM. ISBN 9788373995994.
- Kufel J., Mruk H. (1998). *Konsument jako instytucja ekonomiczna i prawna*. W: *Ochrona konsumenta w uregulowaniach publicznych*. Red. nauk. J. Kufel. Zeszyty Naukowe – Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Seria 1, z. 263. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, s. 7–22.
- Maslow A.H. (2006). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301148096.
- Rifkin J. (2003). *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie. ISBN 8373840060.
- Rudnicki L. (2012). *Zachowania konsumentów na rynku*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. ISBN 9788320819816.
- Smyczek S., Sowa I. (2005). *Konsument na rynku. Zachowania, modele, aplikacje*. Warszawa: Difin. ISBN 8372514887.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny – tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1145.
- Woś J. (red.) (2003). *Zachowania konsumenckie – teoria i praktyka*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej. ISBN 8389224135.
- Woś J., Rachocka J., Kasperek-Hoppe M. (2004). *Zachowania konsumentów – teoria i praktyka*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej. ISBN 8374170026.

Agnieszka Adamiec

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Biblioteka Główna, Warszawa

Rejestracja dorobku naukowego w instytucjonalnych systemach repozytoryjnych polskich uczelni technicznych w świetle badań porównawczych

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest przedstawienie stanu rejestracji dorobku naukowego w repozytoriach polskich uczelni technicznych. Porównano zawartość wdrożonych na wybranych uczelniach systemów repozytoryjnych oraz prowadzonych przez te instytucje baz bibliograficznych publikacji pracowników i archiwów prac dyplomowych (APD). W artykule posłużono się metodą analizy dokumentacji. Przedmiotem badań były informacje udostępnione na stronach internetowych systemów rejestrujących dorobek naukowy oraz bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie. W zakończeniu sformułowano wnioski z badań oraz przedstawiono propozycje konkretnych działań poprawiających stan rejestracji polskich repozytoriów instytucjonalnych.

Słowa kluczowe: instytucjonalna polityka otwartości, otwarty dostęp, polskie repozytoria instytucjonalne, uczelnia techniczna

1. Wstęp

Otwarty model komunikacji naukowej związany z ideą *open access* zakłada przede wszystkim powszechną dostępność do cyfrowego zapisu danych badawczych oraz wyników badań naukowych. Zgodnie z zaleceniami Komisji Europejskiej wszystkie publikacje finansowane ze środków publicznych powinny być nieodpłatnie udostępniane w Internecie najpóźniej od 2020 r. (Komisja Europejska 2018, s. 14). Wymóg otwartego udostępniania efektów pracy naukowo-badawczej wprowadzono

także w europejskich programach ramowych finansujących naukę. W najnowszych wytycznych dla sygnatariuszy *Planu S* (europejskie instytucje finansujące badania naukowe, w tym polskie Narodowe Centrum Nauki) przedłużono termin otwartego udostępniania publikacji beneficjentów tych programów do 1 stycznia 2021 r. (cOAlition S 2019). Ważny głos w otwieraniu nauki mają także same uczelnie. Przykładem organizacji o zasięgu europejskim jest European University Association (EUA), stowarzyszenie zrzeszające ponad 800 uczelni i krajowych konferencji rektorów z 48 krajów europejskich, które już w 2008 r. opracowało zalecenia dla polityki otwartego dostępu (Materska 2018, s. 4–5).

Jedną z form upowszechnienia i umożliwienia ponownego wykorzystania dorobku naukowego jest samodzielne umieszczanie go przez twórców (*self-archiving*) w repozytoriach instytucjonalnych. Przez termin ‘repozytorium instytucjonalne’ autorka rozumie system służący do przechowywania i udostępniania bieżącej twórczości intelektualnej pracowników i doktorantów związanych z daną instytucją. Warto tutaj wspomnieć, że z uwagi na brak otwartego repozytorium krajowego Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w raporcie podsumowującym działania na rzecz otwartego dostępu do publikacji naukowych w latach 2015–2017 (MNiSW 2018) podkreśliło znaczenie, jakie ma dla jednostek naukowych i uczelni posiadanie własnej otwartej infrastruktury.

W niniejszym artykule dokonano rozróżnienia wyżej zdefiniowanych systemów repozytoryjnych od bibliotek cyfrowych. Pod terminem ‘biblioteka cyfrowa’ autorka rozumie platformę, która z założenia ma gromadzić elektroniczne wersje materiałów stanowiących zasób majątkowy biblioteki (w tym w dużej części tworzących dorobek kulturowy).

Celem publikacji jest przedstawienie stanu rejestracji dorobku naukowego w systemach repozytoryjnych polskich uczelni technicznych. W badaniach skoncentrowano się na grupie osiemnastu uczelni technicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego, które zostały wymienione w wykazie zamieszczonym na stronie MNiSW (MNiSW 2019). O wyborze grupy badawczej zadecydowała wysoka aktywność centrów IT politechnik, które bardzo często tworzą autorskie systemy informatyczne.

W rezultacie przeprowadzonych badań oszacowano liczbę zasobów w różnych systemach z założenia rejestrujących dorobek naukowy pracowników (repozytoriach, archiwach prac dyplomowych (APD)¹ oraz bibliografiach publikacji

¹ W APD wzięto pod uwagę jedynie zarejestrowane w nich doktoraty.

pracowników²) oraz porównano wielkość i rodzaj poszczególnych typów zbiorów gromadzonych w instytucjonalnych repozytoriach polskich uczelni technicznych. W badaniach uwzględniono także sześć bibliotek cyfrowych, wskazanych przez uczelnie, które nie posiadają odrębnego repozytorium jako platformy rejestracji dorobku naukowego. Przedmiotem analizy były informacje zamieszczone na stronach internetowych badanych systemów oraz bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie, a także innych instytucji i organizacji działających na rzecz otwartej nauki. Proces badawczy został wsparty metodą krytycznej analizy dokumentów zastanych.

2. Historia powstawania instytucjonalnych systemów repozytoryjnych polskich uczelni technicznych

Historia polskich platform przechowujących i powszechnie udostępniających cyfrowe wersje uczelnianych materiałów naukowych sięga początku XXI w. Pierwsze akademickie repozytorium w Polsce powstało z inicjatywy pracowników Wydziału Elektrycznego Politechniki Wrocławskiej³. Repozytorium Eny działające na bezpłatnym oprogramowaniu CDS Invenio zaprojektowanym przez CERN (Europejską Organizację Badań Jądrowych) z siedzibą w Szwajcarii oficjalnie uruchomione zostało w marcu 2008 r. (Moskwa, Rossa 2009, s. 21–22). Bazę przestano aktualizować w roku 2016⁴. Od tego czasu repozytorium niezmiennie udostępnia 430 rekordów, wśród których najnowsze dodano w roku 2015⁵.

Kolejny system repozytoryjny wdrożony na polskiej uczelni technicznej bazował na komercyjnym oprogramowaniu dLibra zaprojektowanym w 1999 r. przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (Parkoła et al. 2016, s. 1). Repozytorium Politechniki Śląskiej (RePolis) powołano na mocy *Zarządzenie Nr 82/11/12 Rektora*

² W pracy dokonano rozróżnienia repozytoriów jako systemów z założenia przechowujących i upowszechniających publikacje naukowe w otwartym dostępie od bibliografii i archiwów rejestrujących dorobek z nieograniczonym dostępem jedynie do jego metadanych.

³ Trzeba nadmienić, że Akademia Górniczo-Hutnicza już w 2006 r. rejestrowała rozprawy doktorskie, a od 2007 r. również artykuły z uczelnianych czasopism naukowych w działającej od 2001 r. Akademickiej Bibliotece Cyfrowej AGH (Dobrzyńska-Lankosz 2015, s. 219). Wspomniany serwis gromadził jednak głównie pozycje stanowiące zasób dziedzictwa kulturowego, w związku z tym nie można go nazwać 'repozytorium' według przyjętej w artykule definicji systemu repozytoryjnego (Żernicka 2014, s. 20, 204–206).

⁴ Według informacji zamieszczonej w stopce strony internetowej.

⁵ Stan na 25.05.2019.

Politechniki Śląskiej z dnia 23 lipca 2012 r. w sprawie utworzenia repozytorium „Repolis”. Archiwum funkcjonuje zgodnie z przepisami regulaminu stanowiącego załącznik do wspomnianego aktu prawnego.

Omawianym oprogramowaniem zainteresowała się również Politechnika Poznańska. Repozytorium tej uczelni działa zgodnie z *Zarządzeniem Nr 20 Rektora Politechniki Poznańskiej z dnia 10 czerwca 2013 r. (RO/VII/20/2013) w sprawie zasad gromadzenia, opracowania, udostępniania i archiwizowania utworów deponowanych w Repozytorium Naukowym Politechniki Poznańskiej.*

Na polskich uczelniach technicznych, w porównaniu do uniwersytetów, zmienna jest mała popularność otwartego oprogramowania DSpace opracowanego w Stanach Zjednoczonych przez Massachusetts Institute of Technology (MIT) oraz firmę Hewlett-Packard. Tylko dwie uczelnie techniczne zdecydowały się na ten system (przy czym Politechnika Wroclawska jak do tej pory nie rozwinęła tego projektu), podczas gdy wśród uniwersytetów aż dziewięć przyjęło wspomniane rozwiązanie⁶. Pierwszą z uczelni, która wdrożyła DSpace była Politechnika Łódzka. Oficjalne otwarcie repozytorium CYRENA (CYfrowe REpozytorium NAuki) Politechniki Łódzkiej nastąpiło w 2015 r. (Trocha 2016), ale prace nad jego wdrożeniem trwały od 2010 r. (Biblioteka cyfrowa... 2012).

Od kwietnia 2014 r. do grudnia 2015 r. Politechnika Wroclawska realizowała projekt *SPIN-LAB (Specjalizowana Polska Infrastruktura Naukowa na rzecz Laboratoriów Badawczych)* współfinansowany ze środków Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka. W jego ramach powstała we Wroclawskim Centrum Sieciowo-Superkomputerowym (WCSS) Politechniki Wroclawskiej platforma e-science.pl służąca do gromadzenia i przetwarzania danych, a także prezentacji wyników badań (Małecka 2016, s. 1). Jednym z komponentów bazy jest repozytorium działające na oprogramowaniu DSpace. Obecnie udostępnia ono jedynie parę tytułów⁷.

Kilka uczelni gromadzi w jednym miejscu materiały stanowiące zasób dziedzictwa kulturowego oraz cyfrowe wersje dorobku naukowego swoich pracowników, a bazy je przechowujące i udostępniające nazywa biblioteką cyfrową⁸. Do takich jednostek

⁶ Uniwersytety w kolejności powoływania systemów repozytoryjnych: Adama Mickiewicza w Poznaniu, Warszawski, Łódzki, Mikołaja Kopernika w Toruniu, Rzeszowski, Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, w Białymstoku, Jagielloński w Krakowie, Śląski.

⁷ Stan na 26.05.2019.

⁸ W przypadku tych baz trudność często sprawia rozróżnienie twórczości naukowej pracowników od materiałów naukowych będących w posiadaniu bibliotek, ale niestanowiących dorobku uczelni.

należy Politechnika Lubelska. Do budowy Biblioteki Cyfrowej Politechniki Lubelskiej wykorzystano oprogramowanie dLibra. W styczniu 2009 r. dokonano oficjalnego otwarcia Biblioteki Cyfrowej PL (Uchwała... 2009, s. 135).

Kolejną uczelnią techniczną, która nie rozgranicza repozytorium i biblioteki cyfrowej, jest Politechnika Koszalińska. Biblioteka Cyfrowa PK działająca również na oprogramowaniu dLibra powstała na mocy *Zarządzenia Nr 5/2011 Rektora Politechniki Koszalińskiej z dnia 15 lutego 2011 r. w sprawie utworzenia „Biblioteki Cyfrowej Politechniki Koszalińskiej”*.

Jeszcze innym przykładem zatarcia różnicy pomiędzy repozytorium a biblioteką cyfrową jest zamienne używanie tych dwóch nazw dla zbioru, który w całości składa się z materiałów naukowych. Tak jest w przypadku Biblioteki Głównej Politechniki Świętokrzyskiej, która od grudnia 2015 r. deponuje wybrane publikacje wydane przez uczelnię w repozytorium nazwanym Biblioteką Cyfrową Politechniki Świętokrzyskiej. Zasady udostępniania zasobów repozytorium określa zwięzły regulamin. Do obsługi bazy wybrano darmowe oprogramowanie EPrints 3 stworzone w 2000 r. na Uniwersytecie Southampton na południu Anglii (University of Southampton 2019).

Następnym rozwiązaniem przyjmowanym przez uczelnie są repozytoria umieszczane jako kolekcje w bibliotekach cyfrowych zrzeszających kilka instytucji. W przypadku uczelni technicznych taki model dotyczy następujących szkół wyższych:

- Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie – posiada wydzieloną kolekcję „Nauka i Dydaktyka – Repozytorium” w ramach Zachodniopomorskiej Biblioteki Cyfrowej „Pomerania”,
- Politechnika Białostocka – przechowuje materiały naukowo-dydaktyczne na serwerze Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej,
- Politechnika Częstochowska – uczestniczy w projekcie Śląskiej Biblioteki Cyfrowej⁹.

W ostatnich latach nasila się tendencja rozbudowywania systemów repozytoryjnych o dodatkowe funkcjonalności. Zainteresowane instytucje łączą bazy bibliograficzne dorobku naukowego swoich pracowników wykorzystywane do parametryzacji jednostek z platformami przechowującymi i powszechnie udostępniającymi ów dorobek. W rezultacie tych działań powstają kompleksowe systemy zarządzania wiedzą,

⁹ Na Wydziale Inżynierii Środowiska i Biotechnologii (w 2016 r. zmieniono nazwę na Wydział Infrastruktury i Środowiska) Politechniki Częstochowskiej powstało Repozytorium KRK WISiB. Wejście na stronę bazy wymaga logowania.

dostarczające informacji o osiągnięciach autorów, badaniach, projektach i współpracy między naukowcami. Warto tutaj wspomnieć o omawianej już Politechnice Poznańskiej, dla której Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe stworzyło system SINUS, nowy komponent pakietu DInGO, od 2016 r. wykorzystywany do obsługi Systemu Informacji Naukowej Politechniki Poznańskiej (SIN PP). Oprogramowanie to służy zarządzaniu informacjami na temat dorobku naukowego (*Current Research Information System*, w skrócie CRIS) (Parkoła et al. 2016, s. 2). SIN PP ma docelowo połączyć się z repozytorium Politechniki Poznańskiej¹⁰.

Repozytorium Politechniki Krakowskiej powstało jako istotny element projektu realizowanego przez Bibliotekę Politechniki Krakowskiej w latach 2009–2012 ze środków Unii Europejskiej, w ramach którego stworzono platformę SUW, czyli Zintegrowany System Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych. Oficjalne otwarcie repozytorium nastąpiło w październiku 2011 r., natomiast dodanie kolejnych komponentów platformy SUW, tj. Bazy Bibliograficznej, Bazy Przedmiotów i Bibliografii Publikacji Pracowników Politechniki Krakowskiej, miało miejsce odpowiednio w latach 2012, 2013 i 2014 (Stąporek 2014). Ogólną politykę gromadzenia, deponowania, udostępniania, przechowywania i bezpieczeństwa zbiorów określa regulamin będący załącznikiem do uchwały Senatu PKr z czerwca 2016 r. w sprawie przyjęcia Regulaminu organizacyjnego Biblioteki Politechniki Krakowskiej. Na początku 2019 r. uruchomiona została nowa strona repozytorium stworzona w ramach projektu *Europejskie Dziedzictwo Techniczne – upowszechnianie historycznych i współczesnych publikacji z zakresu nauk technicznych w innowacyjnym środowisku informatycznym* realizowanego przez Politechnikę Krakowską przy współudziale Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie ze środków Unii Europejskiej w latach 2016–2019. Do stworzenia nowej wersji platformy repozytorium Politechniki Krakowskiej wykorzystano otwarte oprogramowanie Redo opracowane przez AGH. Obecnie nie ma bezpośredniego połączenia repozytorium z bazą Bibliografii Publikacji Pracowników Politechniki Krakowskiej.

W 2011 r. w wyniku realizacji zadania badawczego SYNAT (System Nauki i Techniki)¹¹ w Instytucie Informatyki Wydziału Elektroniki i Technik Informatycznych

¹⁰ Jeszcze w 2014 r. na Politechnice Poznańskiej zamierzano wdrożyć omawiane w dalszej części artykułu oprogramowanie Omega-Psir (Korzystka, Ober 2014).

¹¹ Zadanie badawcze SYNAT pt. „Utworzenie uniwersalnej, otwartej, repozytoryjnej platformy hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji i otwartego społeczeństwa wiedzy” finansowane przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju realizowane było w latach 2010–2014 (Muraskiewicz et al. 2014).

Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem prof. Henryka Rybińskiego stworzono oprogramowanie do obsługi systemu ewidencji i archiwizacji dorobku naukowego, które nazwano Omega-Psir ($\Omega\Psi^R$). Repozytorium PW powołano na mocy *Uchwały nr 26/XLVIII/2012 Senatu Politechniki Warszawskiej z dnia 21 listopada 2012 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego, wydawniczego i dydaktycznego, pracowników, doktorantów studentów i jednostek Uczelni oraz Repozytorium Politechniki Warszawskiej*. Obecnie działanie systemu zwanego Bazą Wiedzy PW regulują zasady określone w zarządzeniu Rektora PW ze stycznia 2014 r. Platforma oprócz repozytorium zawiera takie funkcjonalności, jak profile autorów i jednostek z wyodrębnionym modułem współpracy naukowej zarówno pomiędzy naukowcami, jak i jednostkami, a także narzędzia służące parametryzacji.

Oprogramowanie Omega-Psir zaczęło zdobywać coraz większą popularność. Na jego wdrożenie wśród uczelni technicznych zdecydowały się Politechnika Śląska (pomimo wdrożonego już i działającego na oprogramowaniu dLibra repozytorium RePolis) oraz Politechnika Opolska.

W latach 2011–2015 Biblioteka Główna oraz Centrum Innowacji i Transferu Technologii Politechniki Śląskiej realizowały projekt *Budowa wirtualnej infrastruktury informatycznej dla regionalnej zintegrowanej naukowo-technicznej bazy wiedzy BaWiNaTech w Gliwicach* współfinansowany przez Unię Europejską. Przedmiotem projektu było stworzenie platformy o nazwie BaWiNaTech (Baza Wiedzy Naukowo-Technicznej) z repozytorium stanowiącym ważną część rozbudowanego systemu. Na Politechnice Opolskiej Baza Wiedzy działa zgodnie z *Zarządzeniem Nr 15/2018 Rektora Politechniki Opolskiej z dnia 8 marca 2018 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego i wydawniczego Politechniki Opolskiej oraz zasad funkcjonowania Bazy Wiedzy Politechniki Opolskiej*.

Jak już wspomniano we wstępie, w centrach informatycznych politechnik bardzo często tworzone są autorskie systemy do obsługi baz z dorobkiem naukowym pracowników uczelni. Kolejnymi tego przykładami są dwie politechniki: Wrocławska i Gdańska.

W listopadzie 2014 r. oficjalnie otwarto Repozytorium Wiedzy Politechniki Wrocławskiej (Chojnowski 2014). Za tworzenie i rozwijanie platformy odpowiada Biblioteka Elektroniczna wchodząca w skład Centrum Wiedzy i Informacji Naukowo-Technicznej (CWINT) Politechniki Wrocławskiej. Baza oprócz repozytorium zawiera również profile pracowników i studentów z ich dorobkiem naukowym. Repozytorium Wiedzy działa zgodnie z regulaminem określającym gromadzenie, deponowanie

i udostępnianie materiałów oraz politykę bezpieczeństwa. Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, że ostatnio dodane do bazy publikacje zostały wydane w roku 2016¹².

Najnowszym przedsięwzięciem Politechniki Wrocławskiej jest projekt *AZON*, czyli *Aktywna Platforma Informacyjna e-scienceplus.pl*¹³ finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, realizowany przez CWINT we współpracy z wcześniej wspomnianym WCSS Politechniki Wrocławskiej. Ma on na celu stworzenie bazy otwartych zasobów nauki. Partnerami projektu są wrocławskie uczelnie: Uniwersytet Przyrodniczy, Uniwersytet Medyczny oraz Akademia Wychowania Fizycznego, a także Instytut Badań Systemowych PAN w Warszawie. Początek działań wyznaczono na wrzesień 2016 r., a koniec na sierpień 2019 r.

Trzyletni projekt Politechniki Gdańskiej pod nazwą *Multidyscyplinarny Otwarty System Transferu Wiedzy – MOST Wiedzy* realizowany od drugiej połowy 2016 r. przez Centrum Usług Informatycznych Politechniki Gdańskiej ze środków Unii Europejskiej został przygotowany na podstawie dwóch wcześniejszych działań: projektu *eUczelnia – opracowanie i wdrożenie na PG platformy udostępniającej eUsługi dla społeczeństwa informacyjnego województwa pomorskiego* oraz projektu *Centrum Doskonałości Naukowej Infrastruktury Wytwarzania Aplikacji – CD NIWA*. W wyniku tych prac powstała platforma osadzona w prywatnej chmurze obliczeniowej Politechniki Gdańskiej, posiadająca wbudowane mechanizmy rozumienia kontekstu wyszukiwania i integrująca wiele baz danych, której jednym z komponentów jest repozytorium instytucjonalne (Lubomski 2017, s. 109–110). Portal został uruchomiony 31 sierpnia 2017 r. (Nowacki 2017), a funkcjonowanie serwisu i zasady korzystania z jego zasobów określa regulamin.

Według informacji znalezionych przez autorkę plany wdrożenia systemów repozytoryjnych zgłoszono ponadto w:

- Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej (okres realizacji projektu: 1.04.2018–30.09.2020, planowane oprogramowanie: dLibra, projekt pozytywnie zaopiniowany przez Komitet Rady Ministrów do spraw Cyfryzacji w listopadzie 2017 r.);
- Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (prace nad projektem repozytorium rozpoczęto pod koniec 2013 r., do obsługi bazy wybrano oprogramowanie DSpace (Dobrzyńska-Lankosz 2015, s. 219–220));

¹² Stan na 25.05.2019.

¹³ We wcześniejszej części artykułu wspomniano projekt SPIN-LAB, w którego ramach powstała platforma e-science.pl.

- Uniwersytecie Technologiczno-Humanistycznym im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu (okres realizacji projektu: 1.11.2017–31.10.2020, projekt pozytywnie zaopiniowany przez Komitet Rady Ministrów do spraw Cyfryzacji w lipcu 2017 r.);
- Politechnice Białostockiej (planowane wdrożenie uczelnianej bazy wiedzy (Gogiel-Kuźmicka, Sidorczyk 2017, s. 147).

3. Zasoby instytucjonalnych systemów repozytoryjnych polskich uczelni technicznych

W grupie badanych osiemnastu uczelni technicznych dziewięć posiada własne systemy repozytoryjne (w tym jeden system nazywany jest zamiennie ‘repozytorium’ lub ‘biblioteką cyfrową’), dwie uczelnie przechowują dorobek naukowy we własnych bibliotekach cyfrowych, trzy korzystają z regionalnych bibliotek cyfrowych, trzy są w trakcie wdrażania repozytoriów. Jedna uczelnia nie wymienia konkretnej bazy jako systemu do udostępniania dorobku naukowego swoich pracowników, nie znaleziono również informacji o wdrażaniu na tej uczelni systemu repozytoryjnego (tab. 1¹⁴).

Tabela 1

Stan wdrażania instytucjonalnych systemów repozytoryjnych w polskich uczelniach technicznych (na dzień 28.05.2019)

Uczelnia	Nazwa systemu repozytoryjnego rejestrującego dorobek	Rok powołania	Oprogramowanie
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie	Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa „Pomerania”	2009 ^a	DInGO dLibra 6.1.3
Politechnika Warszawska	Baza Wiedzy Politechniki Warszawskiej	2012	Omega-Psir
Politechnika Białostocka	Podlaska Biblioteka Cyfrowa (ponadto planowane wdrożenie bazy wiedzy)	2006 ^a	dLibra 5.8.4
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej	wdrażanie (dLibra)		

¹⁴ We wszystkich tabelach układ uniwersytetów według wykazu ze strony MNiSW.

Tabela 1 cd.

Uczelnia	Nazwa systemu repozytoryjnego rejestrującego dorobek	Rok powołania	Oprogramowanie
Politechnika Częstochowska	Śląska Biblioteka Cyfrowa	2006 ^a	DInGO dLibra 6.0.1
Politechnika Gdańska	MOST Wiedzy	2017 ^b	autorskie ^c
Politechnika Śląska (Gliwice)	RePolis	2012	dLibra 5.8.5
	BaWiNaTech	2015	Omega-Psir
Politechnika Świętokrzyska w Kielcach	Biblioteka Cyfrowa Politechniki Świętokrzyskiej	2015	EPrints 3
Politechnika Koszalińska	Biblioteka Cyfrowa Politechniki Koszalińskiej	2011	dLibra 5.8.4
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki	Repozytorium Politechniki Krakowskiej	2011 ^b	autorskie ^c , od 2019 Redo
Akademia Górniczo-Hutnicza	wdrażanie (DSpace)		
Politechnika Lubelska	Biblioteka Cyfrowa Politechniki Lubelskiej	2009 ^b	DInGO dLibra 6.0.2
Politechnika Łódzka	CYRENA	2015 ^b	DSpace
Politechnika Opolska	Baza Wiedzy Politechniki Opolskiej	2018	Omega-Psir
Politechnika Poznańska	Repozytorium Naukowe Politechniki Poznańskiej	2013	dLibra 5.8.0
Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu	wdrażanie		
Politechnika Rzeszowska	brak informacji o wdrażaniu		
Politechnika Wrocławska	Repozytorium Wiedzy Politechniki Wrocławskiej	2014 ^b	autorskie ^c
	Atlas Zasobów Otwartej Nauki	2018	autorskie ^c

^a rok udostępnienia serwisu w Internecie (według strony internetowej FBC)

^b rok oficjalnego otwarcia repozytorium

^c brak nazwy

Najwcześniej utworzonymi bazami gromadzącymi również dorobek naukowy są dwie biblioteki cyfrowe: Politechniki Lubelskiej (12 265 publikacji) i Politechniki Koszalińskiej (1055 materiałów naukowych). Kolejne systemy udostępniono

na Politechnice Krakowskiej (10 396), Politechnice Śląskiej (444) i Politechnice Warszawskiej (83 499). W 2017 r. oficjalnie otwarto MOST Wiedzy Politechniki Wrocławskiej (20 830), natomiast w roku 2018 udostępniono bazy Politechniki Opolskiej (29 852) oraz Politechniki Gdańskiej (1195 publikacji w otwartym dostępie). Nie zachodzi więc ścisła korelacja pomiędzy wielkością zasobów a datą powstania badanych baz (tab. 1 i tab. 2).

Porównano liczbę publikacji przechowywanych w systemach repozytoryjnych uczelni technicznych z liczbą pozycji zarejestrowanych w bazach bibliograficznych dorobku naukowego pracowników tych szkół wyższych (tab. 2). W tej części badań pominięto jedną politechnikę¹⁵, która jeszcze nie udostępnia prac swoich pracowników w żadnym systemie repozytoryjnym, oraz trzy szkoły wyższe¹⁶, które są w trakcie wdrażania takiego systemu. Większość uczelni technicznych posiada odrębne platformy bibliograficzne. Wyjątek stanowi Politechnika Warszawska, której baza dorobku (BIBLIO) została w całości włączona do Bazy Wiedzy. Dlatego też na tej uczelni odnotowano bardzo dużą liczbę publikacji (83 499)¹⁷. Politechnika Opolska udostępnia na stronie biblioteki link do Bazy Bibliograficznej Publikacji Pracowników (BIBLIO), jednak jej zawartość nie jest aktualizowana od 2018 r., a dane są przenoszone do Bazy Wiedzy PO. Warto tutaj jeszcze wspomnieć o bazie publikacji naukowych pracowników Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego. Na stronie internetowej podana jest informacja, że baza ta nie jest aktualizowana od 2016 r., jednak są tutaj zamieszczone opisy publikacji z 2018 r. Obecnie do rejestracji służy baza, do której mają dostęp tylko zalogowane osoby, a informacje o publikacjach od roku 2016 mają być dostępne na stronie Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN). Podobnie już w 2015 r. zaprzestano aktualizacji bazy

¹⁵ Politechnika Rzeszowska.

¹⁶ Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie i Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu.

¹⁷ Co prawda za pomocą wyszukiwania zaawansowanego można wyodrębnić ze zbioru wszystkich opisów Bazy Wiedzy Politechniki Warszawskiej rekordy z dołączonym plikiem (10 196 wyników), podobnie jak w Bazie Wiedzy Politechniki Opolskiej (29 852 wszystkich publikacji, 282 rekordy z dołączonym plikiem). Jednak ta funkcjonalność dostępna jest tylko w wyszukiwaniu zaawansowanym w kolekcji „Publikacje”, nie występuje natomiast w wyszukiwaniu w kolekcji „Doktoraty”, co można wytłumaczyć tym, że na obydwu uczelniach przyjęto obligatoryjność publicznego udostępniania elektronicznych wersji prac doktorskich. Tymczasem w bazie BaWiNaTech Politechniki Śląskiej (96 110 publikacji), również działającej na oprogramowaniu Omega-Psir, nie ma opcji filtrowania wyników w celu uzyskania informacji o publikacjach z dołączonym plikiem. Z tego też powodu w przypadku tych trzech platform autorka zdecydowała się podać liczbę powiększoną o rekordy zawierające tylko metadane dorobku naukowego.

dorobku piśmienniczego pracowników Politechniki Łódzkiej. Publikacje po tym roku są odnotowywane w PBN.

Największą różnicę w liczbie zgromadzonych rekordów w repozytoriach i bibliografiach odnotowano na Politechnice Wrocławskiej. Repozytorium Wiedzy tej uczelni udostępnia o 211 886 mniej publikacji od zgłoszonych w bazie jej dorobku. Tę informację należy jednak uzupełnić, ponieważ wspomniane Repozytorium Wiedzy uruchomione w 2014 r. nie jest aktualizowane od 2016 r., a system informacji o piśmienniczym dorobku naukowym DONA tworzony od roku 1969 wciąż jest rozbudowywany. Najmniejszą różnicę w liczbie rejestrowanych prac odnotowano na Politechnice Koszalińskiej. Biblioteka Cyfrowa tej uczelni gromadzi tylko o 9175 mniej publikacji naukowych od bazy prac jej pracowników. Średnia różnica w przypadku badanych platform wynosi kilkadziesiąt tysięcy rekordów, w związku z czym można zauważyć, że potencjał systemów repozytoryjnych uczelni technicznych nie jest należycie wykorzystywany.

Ciekawie przedstawia się rejestracja prac doktorskich broniących na uczelniach technicznych. Tylko jedna z politechnik odnotowuje ten rodzaj prac w swoim Archiwum Prac Dyplomowych – Politechnika Opolska. Nie jest to jednak znaczący zbiór, ponieważ liczy jedynie 17 rekordów. Więcej rozpraw doktorskich tej uczelni zamieszczonych jest w bazie Bank Prac Dyplomowych, Doktorskich i Habilitacyjnych – 260 rekordów.

Rejestracja w pozostałych uczelniach technicznych przedstawia się następująco:

- ZUT odnotowuje prace doktorskie i habilitacyjne w wydzielonej bazie Prace Doktorskie i Habilitacyjne ZUT w systemie Aleph (2141 rekordów),
- PWr zamieszcza opisy rozpraw w bazie DONA (5123 rekordów).

Do udostępniania pełnotekstowych wersji prac doktorskich służą również:

- Pomorska Biblioteka Cyfrowa – zgodnie z obowiązującym zarządzeniem Rektora Politechniki Gdańskiej z lutego 2015 r.,
- Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej – zgodnie z zarządzeniem Rektora Politechniki Śląskiej z maja 2009 r.;
- Łódzka Regionalna Biblioteka Cyfrowa CYBRA – rozprawy doktorskie Politechniki Łódzkiej.

Tylko jedna uczelnia techniczna wprowadziła obligatoryjność publicznego udostępniania elektronicznych wersji prac doktorskich przed ich obroną – Politechnika Poznańska (na co najmniej dziesięć dni przed obroną). Kilka pozostałych (politechniki Warszawska, Krakowska i Opolska) nakłada ten obowiązek już po obronie pracy.

Ponadto:

- zgodnie z uchwałą Senatu Politechniki Warszawskiej z listopada 2012 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego, wydawniczego i dydaktycznego pracowników, doktorantów, studentów i jednostek Uczelni oraz Repozytorium PW w Bazie Wiedzy PW są obligatoryjnie rejestrowane i archiwizowane utwory opublikowane po 1 stycznia 2013 r. stanowiące dorobek pracowników lub jednostek tej uczelni, a utwory, które są podstawą nadania stopnia lub tytułu naukowego w PW, zarchiwizowane w REPO PW, są obligatoryjnie dostępne w otwartym Internecie;
- zarządzenie Rektora Politechniki Śląskiej z lipca 2012 r. w sprawie utworzenia repozytorium RePolis zobowiązuje pracowników PŚ do przechowywania materiałów w tym repozytorium, a publikacje w nim zgromadzone, po uzyskaniu zgody Rady Naukowej RePolis mają znaleźć się w otwartym dostępie¹⁸; Politechnice Śląskiej przysługuje pierwszeństwo publikacji utworów naukowych stworzonych przez pracowników w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy;
- wedle zapisu zarządzenia Rektora Politechniki Opolskiej z marca 2018 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego i wydawniczego Politechniki Opolskiej oraz zasad funkcjonowania Bazy Wiedzy Politechniki Opolskiej wprowadzono obligatoryjność rejestracji i archiwizacji utworów opublikowanych po 1 stycznia 2017 r., które stanowią dorobek pracowników i jednostek tej uczelni, a utwory, które są podstawą nadania stopnia lub tytułu naukowego, podlegają obowiązkowi archiwizowania w pełnej wersji tekstowej z zapewnieniem do nich dostępu zgodnie z oświadczeniem autora.

Natomiast na nowej stronie internetowej Repozytorium Politechniki Krakowskiej zamieszczona jest informacja o polityce otwartego dostępu (POD) wprowadzonej na tej uczelni *Zarządzeniem Nr 12 Rektora Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki z dnia 22 marca 2019 r. znak R.0201.17.2019 w sprawie wprowadzenia Polityki Otwartego Dostępu na Politechnice Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki*. POD ma zastosowanie do publikacji powstałych w szczególności w wyniku finansowania ze środków publicznych, w których w afiliacji podano Politechnikę Krakowską.

Autorka pracy chciałaby tu jedynie zasygnalizować stan zasobów badanych repozytoriów prezentowany na stronie agregatora CEON (tab. 2). Niestety tylko dwie uczelnie techniczne są rejestrowane przez tę bazę – RePolis Politechniki Śląskiej oraz Repozytorium Politechniki Krakowskiej.

¹⁸ Takie rozwiązanie jest jednostkowym przypadkiem.

W tabeli 2 nie uwzględniono jednej politechniki, która jeszcze nie udostępnia prac swoich pracowników w żadnym systemie repozytoryjnym, oraz trzech uczelni technicznych, które są w trakcie wdrażania takiego systemu.

Tabela 2

Porównanie liczby publikacji w różnych systemach rejestrujących dorobek naukowy pracowników (stan na 13.06.2019)

Uczelnia ^a	Liczba publikacji w systemach repozytoryjnych	Liczba publikacji według agregatora CEON	Liczba rekordów w bazach bibliograficznych	Wersje pełnotekstowe doktoratów		
				dostęp ograniczony	otwarty dostęp	
ZUT	128	–	77 862	–	42	
PW	83 499 ^b	–	–	3928		
PB	285	–	43 528	–	5	
PCz	1142	–	60 041	–		
PG	1195 ^c	–	95 207	–	618 ^d	
PŚ	RePolis	444	439	120 697	8999 ^e	873
	BaWi-NaTech	96 110	–			
PŚw	217	–	16 863	–		
PK	1055	–	10 230	13	51	
PKr	10 317	10 292	41 364	1910		
PL	12 265	–	32 411	226	38	
PŁ	1886	–	95 690	104 ^f		
PO	29 852 ^g	–	29 764	275		
PP	3132	–	67 312	–	370	
PW _r	RW	1009	–	21 2895	–	178
	AZON	20 830	–		–	113

^a w przypadku dwóch uczelni uwzględniono aż dwa systemy repozytoryjne

^b w tym 10 196 publikacji z dołączonym plikiem, ale nie zawsze z otwartym dostępem

^c w bazie wydzielona jest osobna kolekcja Repozytorium *open access*

^d w tym 16 prac doktorskich i habilitacyjnych zamieszczonych jest w bazie MOST Wiedzy, a reszta udostępniona jest w Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej

^e rozprawy doktorskie udostępniane są w Bibliotece Cyfrowej PŚ

^f rozprawy doktorskie zamieszczane są w Łódzkiej Regionalnej Bibliotece Cyfrowej CYBRA

^g w tym 282 publikacji z dołączonym plikiem, ale niekoniecznie z otwartym dostępem

Dane zamieszczone w tabeli 3 pokazują, że systemy repozytoryjne polskich uczelni technicznych gromadzą przede wszystkim artykuły oraz książki i ich rozdziały. Ze względu na rozmiary tabeli nie uwzględniono osobno kolekcji, takich jak: bazy danych (AZON PWr), czasopisma, które przeszły do domeny publicznej, będące w zbiorach biblioteki (AZON PWr), felietony (PWr), fotografie 3D (AZON PWr), materiały niepublikowane (raporty naukowo-badawcze PW), normy (PL), patenty (PW, PL, PO), pliki audio i wideo (AZON PWr), prace habilitacyjne (RePolis PŚ, PŁ), raporty z badań¹⁹ (PP), recenzje (PWr), streszczenia (PŁ), wydawnictwa informacyjne i promocyjne (PŁ), materiały niezidentyfikowane (PB, PCz, PG, RePolis PŚ). Zasoby te doliczono do kolekcji Varia / Inne poszczególnych uczelni technicznych.

Tabela 3

Podział na typy dokumentów gromadzonych w instytucjonalnych systemach repozytoryjnych w Polsce (stan na 26.02.2019)

System repozytoryjny	Artykuły	Czasopisma naukowe	Książki i rozdziały	Materiały dydaktyczne	Materiały konferencyjne	Varia / Inne
ZBC	–	27	46	–	–	–
BW PW	40 766	–	31 800	–	–	7005
PBC	–	196	81	–	–	3
ŚBC	985	152	1	–	–	4
MW PG	826	–	64	–	288	1
RePolis	40	–	11	–	12	381
BaWiNaTech	34 744	–	61 366	–	–	–
BC PŚw	182	32	3	–	–	–
BC PK	–	39	5	947	–	–
RPK	7028	655	656	–	68	–
BC PL	2	2	498	27	41	11 431
CYRENA	1273	–	448	–	48	117
BW PO	12 624	–	16 798	–	121	34
RN PP	906	6	598	49	–	2027
RW PWr	729	–	45	16	17	24
AZON	291	–	380	170	13	19 863

¹⁹ Wszystkie raporty z badań mają metadane, planowane jest uzupełnienie tych opisów o pliki.

W tabeli 3 nie uwzględniono jednej politechniki, która jeszcze nie udostępnia prac swoich pracowników w żadnym systemie repozytoryjnym, oraz trzech uczelni technicznych, które są w trakcie wdrażania takiego systemu.

4. Podsumowanie

Na uczelniach technicznych zauważalna jest tendencja do przechodzenia z prostych repozytoriów przechowujących i udostępniających dorobek naukowy ich pracowników na rozbudowane systemy CRIS, zawierające takie dodatkowe funkcjonalności, jak profile autorów i jednostek z wyszczególnioną współpracą naukową, a także narzędzia służące parametryzacji.

Niestety proces rozwoju badanych systemów jest wolniejszy od oczekiwanego. Na osiemnaście uczelni technicznych tylko jedna posiada własne platformy, które służą do udostępniania publikacji pracowników. Dodatkowo tylko jedna z badanych szkół wyższych wprowadziła na piśmie politykę otwartego dostępu (POD). Stosunkowo mała liczba dorobku udostępnionego w repozytoriach w porównaniu do liczby zarejestrowanych prac w bazach bibliograficznych zdaniem autorki świadczy o tym, że duży potencjał twórczości naukowej polskich uczelni technicznych jest wykorzystywany w niewystarczającym stopniu.

Wyniki badań, a w szczególności zidentyfikowane nieścisłości związane z funkcjonowaniem systemów repozytoryjnych, pozwalają sformułować następujące wstępne zalecenia:

- wprowadzanie polityk otwartego dostępu przynajmniej na poziomie instytucjonalnym;
- aktualizacja danych w polskim agregatorze otwartych repozytoriów;
- stosowanie ujednoczonych metadanych, pozwalające na zwiększenie możliwości interoperacyjności pomiędzy różnymi systemami repozytoryjnymi;
- opisywanie publikacji z wyraźnym zaznaczeniem, czy należą do dorobku naukowego uczelni;
- określanie warunków prawnych, na jakich udostępniane są poszczególne publikacje, pozwalające rozwiązać wątpliwości dotyczące zasady korzystania z nich przez odbiorcę;
- rozróżnianie repozytoriów od bibliotek cyfrowych.

Ponadto istotne jest promowanie otwartości wśród środowiska naukowego, co już ma miejsce na polskich uczelniach, np. na Politechnice Warszawskiej. Warto tu

podkreślić udział bibliotekarzy, którzy mogą prowadzić szkolenia na temat otwartej komunikacji naukowej. W październiku, jak co roku, będzie szczególna okazja do organizowania takich spotkań informacyjnych w czasie Międzynarodowego Tygodnia Otwartej Nauki.

Bibliografia

- Biblioteka cyfrowa i repozytorium instytucjonalne w Politechnice Łódzkiej (2012). W: Seminarium BPL, BPK, NTBNUPL. Bibliograficzna baza dorobku naukowego pracowników uczelni oraz repozytorium jako źródła wspomagające działalność uczelni, 26–28.03.2012 [online]. Łódź. Dostępny w: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33838/1/sem_plpkpl.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Chojnowski M. (2014). Inauguracja Repozytorium Wiedzy Politechniki Wrocławskiej. CEON Otwarta Nauka. Blog [online]. Warszawa: Platforma Otwartej Nauki. Dostępny w: <https://otwartanauka.pl/blog/969-inauguracja-repozytorium-wiedzy-politechniki-wroclawskiej> [przełączany 27.05.2019].
- cOAlition S (2019). Rationale for the Revisions Made to the Plan S Principles and Implementation Guidance [online]. Dostępny w: <https://www.coalition-s.org/rationale-for-the-revisions/> [przełączany 9.06.2019].
- Dobrzyńska-Lankosz E. (2015). Pisemne prace dyplomowe jako część repozytorium instytucjonalnego AGH w Krakowie. Organizacja i zarządzanie. W: Biblioteka w społeczeństwie wiedzy. Informacja, edukacja, profesjonalizm. Konferencja naukowa Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Materiały konferencyjne. Łódź, 9–11 czerwca 2015 [online]. Red. T. Piestrzyński, J. Jerzyk-Wojtecka. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 217–225. e-ISBN 9788380881921. Dostępny w: https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2016/11/Piestrzynski-i-in._Biblioteka-w-spoleszczenstwie.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Gogiel-Kuźmicka A., Sidorczuk A. (2017). Źródła i zasoby informacyjne online w wybranych bibliotekach Białegostoku. W: Materiały Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji. Lwów, 18–19 maja 2017 [online]. Red. R. Samotyj. Lwów: Wydawnictwo Politechniki Lwowskiej, s. 136–162. ISBN 9789669410566. Dostępny w: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/42333/1/Inf-prostir-biblioteky__2018-136-162.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Komisja Europejska (2018). Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony [online]. Dz.U. UE, L 134, s. 12–18. Dostępny w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=PL> [przełączany 31.07.2019].
- Korzystka B., Ober K. (2014). Centralne repozytorium wiedzy Politechniki Poznańskiej – koncepcja, metodologia, organizacja [online]. VII Krajowa Konferencja Naukowa INFOBAZY 2014: Inspiracja, integracja, implementacja. Gdańsk – Sopot, 8–10 września 2014 [materiały niepublikowane]. Dostępny w: http://eprints.rclis.org/30354/1/Korzystka_centralne%20repozytorium%20wiedzy%20Politechniki%20Pozna%20C5%84skiej.pdf [przełączany 27.05.2019].

- Lubomski P. (2017). MOST Wiedzy jako narzędzie promocji potencjału naukowo-badawczego uczelni wyższej. *EduAkcja. Magazyn Edukacji Elektronicznej* [online], nr 2(14), s. 108–11. Dostępny w: <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/most-wiedzy-jako-narzedzie-promocji-potencjalu-naukowo-badawczego-uczelni-wyzszej,143057-1> [przełgądany 27.05.2019].
- Małeczka U. (2016). Platforma e-science.pl – dedykowana polskim naukowcom. *Biuletyn EBIB* [online], nr 8(170), s. 1–9. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/167/162> [przełgądany 27.05.2019].
- Materska K. (2018). Rozwijanie otwartej nauki. Analiza wkładu European University Association (2008–2018). *PTIN – Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej* [online], nr 1, s. 3–15. Dostępny w: http://www.ptin.us.edu.pl/pelne_teksty/2018-1.pdf [przełgądany 26.05.2019].
- MNiSW (2018). Raport nt. realizacji polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych w latach 2015–2017 [online]. Warszawa: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dostępny w: https://www.gov.pl/documents/1068557/1069061/20180413_Raport_nt_polityki_OA_w_latach_2015-2017_ost.pdf/11191306-ecb3-b73d-c82a-72ba6d170c0d [przełgądany 26.05.2019].
- MNiSW (2019). Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie [online]. Warszawa, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> [przełgądany 26.05.2019].
- Moskwa K., Rossa P. (2009). Rozwój bibliotek cyfrowych i repozytoriów elektronicznych na Dolnym Śląsku w latach 2004–2008. W: *Komputerowe wspomaganie badań naukowych* [online]. Red. J. Zarzycki. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, s. 15–26. ISBN 9788373740600. Dostępny w: http://eprints.rclis.org/13717/1/Krzysztof_Moskwa_Piotr_Rossa.pdf [przełgądany 27.05.2019].
- Muraszkiewicz M., Szmidt J., Zaremba K. (2014). SYNAT i $\Omega\Psi^R$ – ku ekosystemowi wsparcia informacyjnego nauki i uczelni polskich. *ZIN – Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne* [online], nr 2(104), s. 7–22. Dostępny w: http://pliki.sbp.pl/ac/2395_ZIN_2014_02.pdf [przełgądany 27.05.2019].
- Nowacki M. (2017). MOST Wiedzy – interoperacyjna platforma integracji i dystrybucji danych [online]. Pomorska Konferencja Open Science – otwartość w udostępnianiu zasobów wiedzy i promocja dorobku naukowego. Gdańsk, 23–24 października 2017 [nagranie konferencji]. Dostępny w: <https://pg.edu.pl/pkos/edycje/2017/nagrania> [przełgądany 27.05.2019].
- Parkoła T., Bohdanowicz K., Werla M. (2016). Realizacja potrzeb użytkowników bibliotek cyfrowych na przykładzie systemu dLibra 6. *Biuletyn EBIB* [online], nr 8(170), s. 1–23. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/168> [przełgądany 27.05.2019].
- Stąporek M. (2014). SUW – Zintegrowany System Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych. Projekt realizowany przez Bibliotekę PK. Organizacja systemu – uprawnienia użytkowników – korzyści [online]. Kraków: Biblioteka Politechniki Krakowskiej. Dostępny w: <https://suw.biblos.pk.edu.pl/resourceDetailsRPK&trId=42645> [przełgądany 27.05.2019].

- Trocha M. (2016). CYRENA, czyli Cyfrowe REpozytorium NAuki [online]. Łódź: Politechnika Łódzka. Dostępny w: <https://www.p.lodz.pl/pl/CYRENA-czyli-Cyfrowe-Repozytorium-Nauki-PL> [przełączany 27.05.2019].
- Uchwała Nr 23/2009/VI Senatu Politechniki Lubelskiej z dnia 24 września 2009 r. w sprawie zatwierdzenia Sprawozdania z działalności Politechniki Lubelskiej od 1 stycznia 2008 r. do 30 czerwca 2009 r. w tym za rok akademicki 2008/2009 oraz oceny działalności Rektora [online]. Łódź: Politechnika Łódzka. Dostępny w: https://www.pollub.pl/files/4/news/files/1311_Uchwała,Nr,23-2009-VI.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Uchwała nr 26/XLVIII/2012 Senatu Politechniki Warszawskiej z dnia 21 listopada 2012 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego, wydawniczego i dydaktycznego, pracowników, doktorantów, studentów i jednostek Uczelni oraz Repozytorium Politechniki Warszawskiej [online]. Politechnika Warszawska. Dostępny w: <https://www.bip.pw.edu.pl/var/pw/storage/original/application/61a3194a075b47dfca024faeab966c0c.pdf> [przełączany 27.05.2019].
- University of Southampton (2019). EPrints: open repository software [online]. Southampton: University of Southampton. Dostępny w: <https://www.ecs.soton.ac.uk/research/projects/42> [przełączany 27.05.2019].
- Zarządzenie Nr 5/2011 Rektora Politechniki Koszalińskiej z dnia 15 lutego 2011 r. w sprawie utworzenia „Biblioteki Cyfrowej Politechniki Koszalińskiej” [online]. Politechnika Koszalińska. Dostępny w: https://bip.ires.pl/gfx/tu-koszalin/files/akowalska/Zarzadzenie_Nr_11-05.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Zarządzenie Nr 82/11/12 Rektora Politechniki Śląskiej z dnia 23 lipca 2012 r. w sprawie utworzenia repozytorium „Repolis” [online]. Politechnika Śląska. Dostępny w: <http://repolis.bg.polsl.pl/files/Z82R1112.pdf> [przełączany 27.05.2019].
- Zarządzenie Nr 20 Rektora Politechniki Poznańskiej z dnia 10 czerwca 2013 r. (RO/VI/20/2013) w sprawie zasad gromadzenia, opracowania, udostępniania i archiwizowania utworów deponowanych w Repozytorium Naukowym Politechniki Poznańskiej [online]. Politechnika Poznańska. Dostępny w: <http://repozytorium.put.poznan.pl/Content/275523/download/> [przełączany 27.05.2019].
- Zarządzenie Nr 15/2018 Rektora Politechniki Opolskiej z dnia 8 marca 2018 r. w sprawie utworzenia centralnego systemu ewidencji i archiwizacji dorobku piśmienniczego i wydawniczego Politechniki Opolskiej oraz zasad funkcjonowania Bazy Wiedzy Politechniki Opolskiej [online]. Politechnika Opolska. Dostępny w: https://bizar.bg.po.opole.pl/www/zarz_nr_15.pdf [przełączany 27.05.2019].
- Zarządzenie Nr 12 Rektora Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki z dnia 22 marca 2019 r. znak R.0201.17.2019 w sprawie wprowadzenia Polityki Otwartego Dostępu na Politechnice Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki [online]. Politechnika Krakowska. Dostępny w: <http://bip.pk.edu.pl/index.php?ver=0&dok=2840> [przełączany 27.05.2019].
- Żernicka K. (2014). Ocena jakości polskich bibliotek cyfrowych [online]. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dostępny w: <https://repozytorium.umk.pl/handle/item/2384> [przełączany 27.05.2019].

Marek Halkiewicz, Joanna Miozga, Wioletta Dyjas

Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Biblioteka Główna,
Dział Bibliografii i Dokumentacji

Dział Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki SUM – (od)dział do zadań specjalnych

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie wieloaspektowej pracy Działu Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki Głównej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach. Obserwuje się stopniowe poszerzanie zakresu obowiązków Działu – rozbudowę baz danych, wykonywanie potwierżeń dorobku naukowego, organizację i prowadzenie wielotematycznych szkoleń oraz wzrost roli informacyjnej Działu. Coraz większy nacisk kładzie się na nowe formy prowadzenia przekazu informacji – instruktaże w formacie PDF i samouczki zamieszczane na YouTube. Ponadto wykonuje się szereg zadań utrwalających dzieje lecznictwa na Górnym Śląsku. Powodem wzrostu obowiązków i odpowiedzialności zadań podejmowanych przez Dział jest ogólnoświatowy trend wprowadzania rozwiązań cyfrowych w funkcjonowanie bibliotek.

Słowa kluczowe: bazy danych, rola biblioteki, bibliografia, bibliometria, potrzeby informacyjne, zarządzanie informacją, Biblioteka Główna Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

Gwałtowny rozwój technologii wpływa znacząco na zmiany w bibliografii. W swojej książce *Światowy model informacji bibliograficznej* Dorota Siwecka wyróżnia trzy etapy tej ewolucji: państwowy, międzynarodowy i globalny (Siwecka 2015, s. 19). Ambicją autorów niniejszego artykułu jest prezentacja bezpośrednich efektów tych przemian w mikroskali Działu Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki Głównej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego. W codziennej pracy bibliotekarza bibliografa pojawiają się nowego typu zadania o spodziewanym szybkim czasie realizacji, wysokim stopniu skomplikowania i wiążące się z dużą odpowiedzialnością. Ich realizacja znacząco wykracza poza ramy dotychczasowego, stereotypowego zakresu obowiązków bibliotekarza-bibliografa, stąd podtytuł artykułu, stanowiący zarazem tylko pozornie żartobliwą próbę redefinicji charakteru naszej pracy.

Najważniejszym zadaniem podejmowanym przez nasz Dział jest stworzenie i rozbudowa dwóch autorskich baz: Bibliografii Publikacji Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach oraz Bazy Cytowań Publikacji Pracowników SUM.

Pierwotnym celem utworzenia Bibliografii Publikacji Pracowników SUM było zgromadzenie opisów bibliograficznych prac naszych autorów od roku 1990. Konieczność sprostania zwiększającej się liczbie zadań o coraz wyższym stopniu skomplikowania wymusiła na nas poszerzenie zawartości bazy i rozbudowę jej funkcji. W efekcie zyskaliśmy poręczne narzędzie o rosnących możliwościach analitycznych.

Od kilku lat rośnie zapotrzebowanie na rozmaite analizy i rankingi dla pracowników, jednostek oraz wydziałów. Dane te wykorzystywane są m.in. do przygotowywania potwierżeń dorobków naukowych, oceny pracowników, podsumowań do akredytacji, a także podczas podziału finansów i ich przydziału poszczególnym wydziałom. Analiza bibliometryczna dorobku pracownika stanowi obecnie istotny element oceny jakości jego pracy zawodowej. Kluczowym elementem realizacji takich wykazów i podsumowań było dodanie charakterystyki (formalnej i merytorycznej) do każdej z publikacji, a także przypisanie jej prawidłowej punktacji ministerialnej i wskaźnika Impact Factor. Raz do roku na podstawie obu naszych baz oraz przy użyciu narzędzia InCites przygotowujemy do uczelnianego newslettera specjalny ranking prezentujący listę pracowników z największą liczbą cytowań oraz najwyższą wartością indeksu Hirscha. W maju 2019 r. przygotowaliśmy także dla uczelnianego Zespołu ds. Logo HR Excellence in Research analizę mającą na celu utworzenie wykazu czasopism otwartych, w których publikowali pracownicy SUM, na podstawie wartości punktacyjnych i liczby artykułów. Dodatkowo każdemu tytułowi czasopisma przyporządkowaliśmy jego wydawcę. Weryfikację prac przeprowadziliśmy dla okresu od 2017 r. do 2019 r.

Ponadto w związku z zapowiedzianą na 2021 rok parametryzacją zaistniała również konieczność stworzenia specjalistycznego narzędzia pomocniczego służącego do określenia (symulacji) tzw. slotów publikacyjnych dla pracowników SUM. Realizacja tych operacji była możliwa jedynie na podstawie znacznego rozszerzenia liczby danych wprowadzonych do bazy – informacje o każdym autorze uzupełniamy o numer ORCID, wybrane przez pracowników dyscypliny, wymiar etatu, udział procentowy w dyscyplinach oraz wymiar etatu dla dyscypliny. Stale monitorujemy również licencje *open access* dla artykułów i umieszczamy w bazie szczegółowe dane na ten temat. W opisie każdej pracy opublikowanej od 2016 r. zaznaczamy autora do korespondencji, ponieważ ta informacja nabiera od pewnego czasu coraz większego znaczenia.

Postawiliśmy sobie również za cel dać pełny obraz życia naukowego każdego z naszych pracowników i ukazać jego dorobek naukowy na tle dotychczasowej kariery. Oznaczało to konieczność dalszej rozbudowy bazy. Dzięki uzupełnieniu indeksu autorów o numer ORCID i PBN ID istnieje możliwość przejścia z poziomu opisów bibliograficznych do profilu PBN, ORCID, a także – w przypadku pracowników ze stopniem doktora habilitowanego i tytułem profesora – do biogramu zamieszczonego w bazie „Centrum Dokumentacji Dziejów Medycyny i Farmacji Górnego Śląska”.

Drugą z naszych baz, bazę Cytowań Publikacji Pracowników SUM, rozbudowujemy z wykorzystaniem zasobów bazy Web of Science Core Collection (WoS CC). Aktualizacji dokonujemy całorocznie. Profil każdego z pracowników weryfikujemy oddzielnie. W bazie gromadzimy trzy rodzaje danych bibliograficznych – liczbę prac cytowanych, liczbę cytowań oraz wartość indeksu Hirscha – które możemy wyświetlać w odniesieniu do konkretnego autora. Utworzeniu i rozbudowie naszej bazy przyświecają dwa cele – umożliwienie autorom natychmiastowego dostępu do istotnych danych charakteryzujących ich dorobek bez konieczności korzystania z WoS oraz stworzenie wygodnego narzędzia analitycznego do sporządzania rankingów i analiz.

Kolejnym zadaniem naszego działu jest przygotowywanie potwierdzeń i analiz dorobków naukowych. Tworzymy je na podstawie Bibliografii Publikacji Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach (lub spisu dorobku dostarczonego przez pracownika spoza SUM) oraz baz Scopus i Web of Science Core Collection. Dokumenty wydajemy na cztery rodzaje okoliczności: potwierdzenia dla pracowników SUM w związku z ich udziałem w konkursach, ocenami okresowymi oraz staraniami o przydzielenie grantów (te przygotowujemy całorocznie), a także zaświadczenia dla doktorantów o dorobku, niezbędne do wszczęcia doktoratu oraz do wniosków stypendialnych (te opracowujemy w sierpniu i wrześniu). W roku 2018 wydaliśmy ponad 1400 tego rodzaju dokumentów. Wystawiamy również potwierdzenia dorobków naszym pracownikom oraz osobom spoza uczelni, które ubiegają się o specjalizację bądź przeprowadzają na SUM procedurę uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego lub tytułu naukowego profesora. Do kwietnia 2019 r. wykonaliśmy tyle samo analiz bibliograficznych co w całym 2018 r.

Pracownicy Działu Bibliografii i Dokumentacji pozostają w stałym kontakcie ze społecznością akademicką. Komunikacja przebiega najczęściej drogą telefoniczną lub e-mailową, wizyty osobiste zdarzają się okazjonalnie. Tematyka rozmów ulega stopniowemu rozszerzaniu w miarę wchodzenia w życie kolejnych ustaw, przepisów, rozwiązań bibliograficznych oraz informatycznych. Pytania dotyczą różnych aspektów funkcjonowania naszych dwóch autorskich baz. Niektórzy pracownicy są bardzo dociekliwi

lub wymagający wsparcia w obsłudze baz do tego stopnia, że rozmowa przekształca się w indywidualne szkolenie z obsługi wspomnianych narzędzi bibliograficznych.

Częste są telefony od autorów indywidualnych, którzy proszą nas o pomoc w wyborze czasopisma, w którym będą publikować. Dzięki naszym staraniom zorientowanym na poszerzenie świadomości bibliograficznej naszych pracowników pytania ogólne w rodzaju: „Gdzie mam publikować?” są coraz częściej wypierane przez szczegółowe zapytania odnośnie do punktacji danego czasopisma i lokalizowania rzetelnego źródła punktacji. Naukowcy po naszych sugestiach wykazują już sporą nieufność względem zarówno wskaźników bibliometrycznych podawanych przez redakcje czasopism na ich oficjalnych stronach, jak i statusu danego tytułu, stąd zwracają się do nas o potwierdzenie wartości wskaźnika Impact Factor udostępnianych na stronie danego czasopisma, jak również o sprawdzenie, czy tytuł nie jest przypadkiem „drapieżny” lub fałszywy. W takich sytuacjach prosimy o przysłanie linku do danego tytułu. Taka procedura zapewnia jednoznaczne ustalenie przedmiotu naszej analizy (zdarzało się, że pozostający w kontakcie telefonicznym bibliotekarz i naukowiec patrzyli na dwie różne strony www z takim samym tytułem czasopisma). Już wielokrotnie udało się nam zaoszczędzić sporo nerwów i pieniędzy autorom, którzy zdecydowali się poprzedzić wysłanie artykułu do czasopisma zasięgnięciem rady w naszym Dziale.

Niemniej istotne pozostają pytania dotyczące sposobu poprawnego afiliowania do uczelni oraz tłumaczenia na język angielski nazw jednostek naukowych. Dzięki naszym radom oraz specjalnej instrukcji dla publikujących na stronie Biblioteki możemy być pewni, iż ten element publikacji naszych autorów w większości przypadków jest wzorcowy.

Pytania dotyczące punktacji i indeksowania konkretnych tytułów napływają również ze strony Działu Nauki i Współpracy Międzynarodowej. Informacje przez nas udzielane stanowią podstawę w podejmowaniu decyzji o finansowaniu procesu publikacyjnego.

Z kolei pisma okólne rektora SUM, które nakładały na naszych pracowników naukowych obowiązek założenia numeru ORCID, a następnie połączenia go z kontem w PBN-ie oraz POL-onie, doprowadziły do prawdziwego „oblężenia” Działu. Stale odbieraliśmy telefony i e-maile dotyczące numerów ORCID. Pracownicy naszego Działu wyjaśniali, czym jest ORCID, oraz dowodzili celowości całej akcji. Tak duże przedsięwzięcie udało się pomyślnie zrealizować dzięki indywidualnym rozmowom oraz opracowaniu i zamieszczeniu na stronie Biblioteki SUM serii samouczków objaśniających różne możliwości pracy z ORCID oraz dwóch prezentacji wyjaśniających genezę i celowość funkcjonowania nowego numeru identyfikującego autora. Więcej na ten temat będziemy mieli do powiedzenia w kolejnym akapicie, w tym jedynie

chcemy zaakcentować, jak istotne w tak dużych przedsięwzięciach bywają materiały informacyjne. Dzięki nim średni czas rozmowy nie przekraczał dwóch minut, a nasza rola polegała na skrótowym przekazaniu informacji dotyczących nowego numeru identyfikacyjnego oraz odesłaniu rozmówcy do strony Biblioteki z przygotowanymi materiałami szkoleniowymi.

Spore zapotrzebowanie na informacje obserwujemy także w okresie okołoparametryzacyjnym, kiedy wielu pracowników kieruje do nas prośby o praktyczną interpretację zapisów prawnych dotyczących punktacji za publikacje i zasad kolejnych parametryzacji.

Tworzymy również kolekcję numerów ORCID dla pracowników i doktorantów SUM. Składają się na nią umieszczone w segregatorze wydruki wysyłanych indywidualnie przez pracowników e-maili z podanym numerem oraz wpisów w Expertusie i specjalnym pliku w programie Excel.

Nasz Dział odgrywa kluczową rolę w przygotowywaniu danych do parametryzacji. Ponosimy pełną odpowiedzialność za poprawność i kompletność opisów bibliograficznych oraz terminowość ich przesyłania do PBN-u. Transferu danych dokonujemy dwa razy do roku. Bezpośrednio przed parametryzacją dokonujemy szczegółowego przeglądu wszystkich opisów bibliograficznych, które zostaną objęte oceną ewaluatorów. Natomiast po ogłoszeniu wyników parametryzacji na wniosek władz uczelni poddajemy analizie odrzucone publikacje. Dostrzeżone przez nas błędy stanowią potem podstawę do ewentualnego odwołania od oceny ewaluatorów.

Rosnące wymagania stawiane przed społecznością akademicką stanowią bodziec do poszerzania przez Bibliotekę SUM jej oferty informacyjno-edukacyjnej. Na tym polu znaczenie naszego Działu stale rośnie. Mamy możliwość wprowadzać społeczność akademicką w nowe treści, korzystając z nowych metod przekazu informacji. Szkolenia dla doktorantów realizujemy w modelu hybrydowym, łącząc wykład z zajęciami praktycznymi. Instruktaże dotyczą m.in. poprawności afiliacji, zasad punktowania różnych typów publikacji, natomiast zajęcia praktyczne poświęcamy obsłudze baz rozwijanych przez nasz dział, platformy ORCID, menedżera bibliografii Mendeley, a także wyszukiwaniu wartości parametru SNIP dla różnych czasopism.

Równolegle do szkoleń stacjonarnych prowadzimy szkolenia online w formie samouczków. Pionierskim działaniem w tym obszarze było przygotowanie przez naszych bibliotekarzy pierwszego polskojęzycznego przewodnika po wszystkich opcjach programu Mendeley. Pozwala on utrwalić wiedzę tym doktorantom, którzy poznali funkcje wspomnianego menedżera bibliografii w czasie szkolenia stacjonarnego, a osobom nieprzeszkolonym stwarza okazję do samodzielnego opanowania funkcji aplikacji. Sprzyja temu prosty i precyzyjny język samouczka oraz przewaga elementu graficznego

nad tekstowym (liczne zrzuty ekranu i zastąpienie w tekście nazw komend programu ich graficzną reprezentacją w Mendeleyu). Całość zapisaliśmy jako plik PDF o niewielkim rozmiarze i udostępniamy go na stronie Biblioteki. Nasza inicjatywa spotkała się z przychylnym przyjęciem, choć pojawiły się głosy, że – mimo wszystko – „jest za dużo czytania”. Odtąd kolejne samouczki prezentujemy już w odmiennej formie – jako filmiki w serwisie YouTube. Dotychczas powstało trzynaście takich prezentacji uszeregowanych w dwóch odrębnych grupach tematycznych – w pierwszej znajdują się filmy poświęcone różnym aspektom pracy z platformą orcid.org, w drugiej prezentacje omawiające kwestie łączenia kont PBN-u z POL-onem. Każdy samouczek to film, którego kadry to widoki ekranu w czasie wykonywania na nim przez bibliotekarza danej operacji (np. zakładania numeru ORCID). Prezentację wzbogacają pola ze szczegółowymi komentarzami odnoszącymi się do przedstawianego w danej chwili etapu operacji oraz okazyjne wykorzystanie „efektów specjalnych” (np. chwilowe przyciemnianie ekranu z jednoczesnym rozjaśnieniem ważnego fragmentu). Kolejne sekwencje filmu następują po sobie na tyle powoli, że widz może przyswajać wiadomości bez konieczności zatrzymywania czy cofania fragmentów filmu. Samouczki zostały przygotowane dwukrotnie – najpierw przed obowiązkowym założeniem konta ORCID, i później, gdy decyzją rektora każdy naukowiec został zobowiązany do połączenia swojego profilu w PBN-ie z POL-onem.

Efekty pracy Działu zostały docenione przez władze uczelni oraz jej pracowników, chwalono wartości edukacyjne i nowoczesną formę prezentacji objaśnianych zagadnień. Nasze filmiki ściśle odpowiadały zapotrzebowaniu pracowników na szybko i przystępną prezentację ważnych i skomplikowanych kwestii. Dla nas samouczki również mają niebagatelne znaczenie, ponieważ nie musimy już indywidualnie objaśniać wszystkich zawartych w nich kwestii każdemu z ponad tysiąca pracowników uczelni. Z pewnością w odpowiedzi na kolejne zadania i obowiązki stawiane przed społecznością akademicką będziemy poszerzać tę formę dotarcia do naukowców i studentów.

Znaczenie baz danych dla współczesnej bibliometrii jest nie do przecenienia. Jednym z kluczowych elementów decydujących o zasadności istnienia takich baz jest rzetelność zawartych w nich informacji. Niestety niedopracowane algorytmy (choć na szczęście stale ulepszane) oraz błędy w zarejestrowanych artykułach są czynnikami fałszującymi obraz dorobku autorów. W związku ze wzrostem znaczenia baz Scopus i Web of Science Core Collection w 2018 r. rozpoczęliśmy w nich systematyczną korektę błędów w zakresie informacji o pracach i autorach afiliujących do Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach. Wcześniej tego rodzaju działania podejmowaliśmy sporadycznie przy okazji zgłaszania nieprawidłowości zauważonych

w trakcie analizy cytowań. Obecnie weryfikacja danych dotyczących pracowników została na stałe włączona do czynności pozostających w zakresie prac naszego Działu. W przypadku błędów w bazie Scopus realizacja tego żmudnego zadania ma charakter cykliczny. Składa się z trzech etapów. W zależności od potrzeby scalamy lub rozdzielamy profile autorów tak, aby pod jednym ujednoliconym wariantem nazwiska naukowca zgromadzić całość jego dorobku. Jest to konieczne w sytuacji, gdy publikacje są rozproszone, częściowo umieszczone w profilu pracownika SUM, a częściowo przypisane do niewłaściwego autora o identycznych lub podobnych personaliach.

Następnym etapem jest kontakt z obsługą Scopus. Czasami zamyka się on w dwóch e-mailach – pierwszym informującym o zainicjowaniu procesu łączenia profili i drugim z wiadomością o sfinalizowaniu zadania. Nierzadko rozrasta się jednak do kilku wiadomości, w których musimy precyzyjnie i szczegółowo wyjaśnić powody naszej prośby o dołączenie danej publikacji do profilu autora. Ostatni etap polega na objęciu każdego przeanalizowanego profilu monitoringiem, zarówno krótko- jak i długoterminowym. Należy przez to rozumieć konieczność sprawdzenia, czy nowo utworzony profil zawiera prace w oczekiwanej przez nas liczbie, i ponowną weryfikację profili danego autora w późniejszym czasie. Jest to niezbędne z uwagi na możliwość obciążenia błędami procesu dodawania kolejnych publikacji do bazy.

Inny błąd, na który natknęliśmy się w czasie użytkowania bazy, polega na niewłaściwym przypisaniu publikacji do jednostek naukowych. Nieprawidłowość polega albo na przyporządkowaniu prac naszych pracowników do SUM oraz innych uczelni, albo jedynie do innych uczelni. W tym przypadku korekta zależy jedynie od stopnia nieprawidłowości zapisu afiliacji autorów. Drobne uchybienia, jak np. przecinek postawiony w niewłaściwym miejscu nazwy uczelni czy niedokładne tłumaczenie jej nazwy, stanowią podstawę do zasadnej interwencji u obsługi Scopus. Większe błędy w afiliacjach niestety uniemożliwiają jakiegokolwiek korekty.

Ze względu na ograniczenia czasowe poprawki w bazie Web of Science Core Collection zgłaszane są okazjonalnie i w ograniczonym zakresie. Błędy identyfikujemy w czasie weryfikacji profili pracowników pod kątem nowych cytowań. Koncentrujemy się na usuwaniu nieprawidłowego zapisu personaliów naszych autorów oraz ich niewłaściwych powiązań z publikacjami.

Odminną działalność prowadzi sekcja dokumentacji naszego Działu, dawniej będąca osobną jednostką Biblioteki Głównej SUM. W połowie lat 80. XX w. w Bibliotece Głównej rozpoczęto dokumentację stanu i osiągnięć lecznictwa i medycyny na Górnym Śląsku. Ich efektem było wydanie w latach 1993–2007 sześciotomowego *Słownika medycyny i farmacji Górnego Śląska*, z których cztery tomy zawierały życiorysy

lekarzy, farmaceutów, dentystów, pielęgniarek i innych osób związanych z medycyną urodzonych lub pracujących na terenie Górnego Śląska od czasów najdawniejszych do współczesnych, a dwa poświęcone były dziejom powstałej w 1948 r. Śląskiej Akademii Medycznej, w 2007 r. przemianowanej na Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach. Ambicją zespołu redakcyjnego było opatrzenie haseł biograficznych oraz rzeczowych bibliografią załącznikową, która odsyłała do źródeł lub obszerniejszych opracowań. Jednocześnie opracowano i opublikowano osiemnaście zeszytów monograficznych poświęconych zasłużonym doktorom honoris causa naszej uczelni, szczególnie rozwijającym się dziedzinom górnośląskiej medycyny, a także dokumentacji i metodologii badań nad historią medycyny na tym terenie. Pozycje wydawnicze prezentujące to ostatnie zagadnienie są pokłosiem trzech konferencji naukowych, które Biblioteka Główna Śląskiej Akademii Medycznej zorganizowała z innymi regionalnymi ośrodkami i placówkami naukowymi gromadzącymi piśmiennictwo, dokumenty i archiwalia z zakresu lecznictwa na Górnym Śląsku lub podejmującymi prace naukowe nad ich opracowaniem i rozpropagowaniem.

Wraz z upowszechnieniem się komputeryzacji podjęto prace nad przetransponowaniem naszych zasobów do wersji elektronicznej i utworzono w 2005 r. autorską bazę internetową, przy powstaniu której współpracowali uczelniani bibliotekarze i informatycy. Baza ta pod nazwą Centrum Dokumentacji Dziejów Medycyny i Farmacji Górnego Śląska dostępna jest ze strony głównej Biblioteki Śląskiego Uniwersytetu Medycznego, a w 2017 r. weszła w skład systemu bibliotecznego Aleph 500. Składa się z następujących modułów, które można przeszukiwać według różnych kryteriów, w tym również wewnątrztekstowo:

- „Hasła biograficzne (baza pełnotekstowa)”;
- „Śląski Uniwersytet Medyczny (baza pełnotekstowa)”, a tu:
 - „Kalendarium wydarzeń”,
 - „Hasła rzeczowe SUM”,
 - „Obiekty Uczelni (galeria)”,
 - „Z życia SUM (galeria)”,
 - „Wspomnienia (absolwentów, profesorów)”,
 - „Przemówienia władz SUM”;
- „Publikacje Biblioteki Głównej SUM”;
- „Wykaz nazwisk do opracowania”;
- „Nekrologi z prasy regionalnej”;
- „Literatura pomocnicza w badaniach regionalnych”;
- „Zespoły archiwalne dotyczące lecznictwa”.

Prezentujemy w niej ponad dwa tysiące biogramów lekarzy, lekarzy dentyistów, położnych i pielęgniarek, farmaceutów i aptekarzy oraz innych osób związanych z ochroną zdrowia, w tym prawie wszystkich samodzielnych pracowników naukowych zatrudnionych aktualnie w SUM (autorami tej ostatniej grupy życiorysów są wyłącznie bibliotekarze sekcji dokumentacji). W części poświęconej naszej uczelni można przeszukiwać kalendarium (według dat lub tematu), zapoznać się z historią poszczególnych katedr, klinik, zakładów i innych jednostek, przejrzeć zdjęcia obiektów oraz fotografie uniwersyteckich wydarzeń, przeczytać wspomnienia absolwentów i profesorów oraz zapoznać się z ostatnimi przemówieniami władz SUM. W module poświęconym publikacjom Biblioteki Głównej charakteryzujemy nasz dorobek wydawniczy oraz zamieszczamy linki do jego zdigitalizowanych wersji. Dysponujemy spisem nazwisk osób, których życiorysy warto opracować, oraz wykazem literatury przydatnej badaczom dziejów regionalnych.

Dajemy możliwość przeszukiwania według kilku kryteriów zasobu nekrologów z prasy regionalnej od 1988 r. oraz sprawdzenia, w których archiwach, zespołach i jednostkach znajdują się źródła archiwalne do dziejów lecznictwa na Górnym Śląsku. Baza jest na bieżąco uzupełniana, jednak niestety wciąż niekompletna z powodu kurczącej się liczby pracowników.

W latach 1991–2012 w Dziale wydawano kwartalnik „Biuletyn Informacyjny Śląskiej Akademii Medycznej” – bibliotekarze, będący autorami części tekstów, wykonywali także ich redakcję, adiustację, skład i łamanie w profesjonalnym programie edytorskim, drukarni zlecając jedynie powielenie nakładu. W ramach prac źródłowych opracowano i opublikowano też dwutomowy *Katalog starych druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego* (1982, 1985) oraz dwutomowy *Jubileuszowy katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych wykonanych w Śląskiej Akademii Medycznej* (1998).

Na potrzeby dokumentowania dziejów lecznictwa na Górnym Śląsku, ze szczególnym uwzględnieniem powstania i rozwoju medycznego szkolnictwa wyższego na tych ziemiach, oraz na potrzeby tworzenia wymienionych wyżej słowników i monografii, bibliotekarze Działu Dokumentacji (obecnie Sekcji Dokumentacji) utworzyli kartotekę nekrologów, kartotekę zasobów archiwalnych dotyczących lecznictwa (według siedzib archiwów) oraz kartotekę rzeczową na tematy medyczne – wszystkie będące wynikiem kwerendy w archiwach oraz książkach i czasopismach.

W Dziale gromadzone są ponadto fotografie prezentujące historię naszej uczelni: portrety naukowców i wykładowców, zdjęcia budynków, sal, zajęć dydaktycznych, uroczystości, konferencji naukowych, wydarzeń towarzyskich i sportowych (większość

została zeskanowana na potrzeby kolejnych jubileuszy uczelni). Stale poszerzamy nasze zasoby dzięki darom emerytowanych pracowników naukowych lub cennej spuściznie przekazywanej przez spadkobierców. Każdy taki zbiór wymaga specjalnego zabezpieczenia i opisanie oraz udostępniania w zakresie, na jaki pozwala prawo autorskie – to również należy do zadań naszego działu. Dysponujemy też systematycznie uzupełnianym przez wiele lat zasobem wycinków prasowych z lokalnych gazet (dotyczących zarówno uczelni, jak i regionu).

Innym zadaniem Działu były prace nad powstaniem w 2005 r. i udoskonalaniem Biuletynu Informacji Publicznej uczelni, obecnie zintensyfikowane ze względu na rozporządzenie RODO. Pracownik naszej sekcji pełni funkcję głównego redaktora BIP.

W ostatnich latach pozyskaliśmy fundusze z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, dzięki którym zdigitalizowaliśmy i zamieściliśmy w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej większość omówionych wyżej publikacji i zasobów, a także będące w zbiorach działu albumy jubileuszowe poświęcone ŚAM/SUM (od dziesięciolecia do czterdziestolecia), unikalne numery uczelnianego pisma „Śląski Medyk” z lat 1954–1956 (zawierające informacje źródłowe i faktograficzne, zdjęcia oraz dodatki naukowe), kilka XIX-wiecznych książek medycznych oraz rękopiśmienny *Receptariusz apteczny Szpitala Chorób Płucnych w Cieszynie* – dzieło jeszcze nieprzebadane, którego zarówno tytuł, jak i rok powstania (1848) są niepewne.

Mamy nadzieję, że dzięki wersjom cyfrowym nasze zbiory dotrą nie tylko do historyków i biografów medycyny, ale też do regionalistów, prasoznawców i miłośników Górnego Śląska. Prace dotyczące selekcji, opisu i zamieszczenia zbiorów wykonali bibliotekarze sekcji dokumentacyjnej Działu Bibliografii i Dokumentacji Biblioteki Głównej SUM, zaś samą digitalizację przeprowadziła profesjonalna, wyłoniona w konkursie ofert firma. Obecnie zbiory te są dostępne w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (<http://www.sbc.org.pl>) w zakładce Śląski Uniwersytet Medyczny – Biblioteka Główna, a w przyszłości zasilą zasoby uczelnianego digitarium. Warto nadmienić, że prace nad koncepcją funkcjonowania uczelnianej biblioteki cyfrowej i jej wdrożeniem również podjęli bibliotekarze naszego działu – działu do zadań specjalnych.

Globalne, rosnące zapotrzebowanie na informacje oraz coraz większa rola programów komputerowych i usług internetowych w codziennym funkcjonowaniu bibliotek niosą dwa rodzaje skutków dla bibliotekarzy. Skutkiem bezpośrednim jest rosnąca liczba obowiązków i zadań obciążonych dużą odpowiedzialnością, a pośrednim – wzrost naszej roli w społeczeństwie informacyjnym (Roemer, Borchardt 2015, s. 210). Na takim tle kwestią czasu pozostaje redefinicja funkcji, które pełniimy (Astrom, Hansson 2013, s. 5–6). Opisane w tym artykule zadania będą stopniowo

tracić swój dotychczasowy, specjalny charakter i staną się integralnym elementem pracy bibliotekarza bibliografa. Przyszłość bowiem – jak brzmi podzielana przez nas antycypacja autorstwa Jarosława Pacea – będzie się rozwijać w kierunku dalszego pogłębiania powiązań bibliografii z różnymi systemami nastawionymi na wyszukiwanie informacji (Pacek 2010, s. 218).

Bibliografia

- Astrom E., Hansson J. (2013). How implementation of bibliometric practice affects the role of academic libraries. *Journal of Librarianship and Information Science* [online], vol. 45, iss. 4, s. 5–6. Dostępny w: <https://doi.org/10.1177/0961000612456867> [przełączany 17.06.2019].
- Pacek J. (2010). Zakończenie. W: Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym. Red. J. Woźniak-Kasparek. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Nauka – Dydaktyka – Praktyka, nr 120, s. 218. ISBN 9788361464440.
- Roemer R.C., Borchardt R. (2015). Impact and the role of librarians. W: Meaningful metrics: a 21st-century librarian's guide to bibliometrics, altmetrics, and research impact [online]. Eds. R.C. Roemer, R. Borchardt. Chicago: The Association of College & Research Libraries, s. 209–231. e-ISBN 9780838987568. Dostępny w: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/booksanddigitalresources/digital/9780838987568_metrics_OA.pdf [przełączany 17.06.2019].
- Siwecka D. (2015). Wstęp. W: Światowy model informacji bibliograficznej. Programy i projekty (1950–2010). Red. M. Lach. Wrocław, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 19–25. Nauka – Dydaktyka – Praktyka, nr 162. ISBN 9788364203480.

Ewa Chudzicka, Olimpia Małecka, Mariusz Polarczyk

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Biblioteka Główna i Centrum Informacji Naukowej

Rola Biblioteki Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w udostępnianiu zasobów cyfrowych i informacji o nich społeczności Uczelni

Streszczenie: Artykuł prezentuje historię oraz stan obecny organizacji dostępu do zasobów cyfrowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Na podstawie zgromadzonych statystyk użytkowania baz danych i czasopism elektronicznych przedstawiono ich wykorzystanie w ramach sieci UPP. W analizowanym materiale uwzględniono wpływ wprowadzenia systemu HAN i multiwyszukiwarki EBSCO Discovery Service na wykorzystanie wybranych e-zasobów. Na tym tle przedstawione zostały problemy, które napotkano podczas udostępniania zasobów cyfrowych i informacji o nich, np. niedostateczna obsługa informatyczna, brak platformy e-learningowej (co utrudnia przygotowanie użytkowników do korzystania z zasobów) czy niskie zainteresowanie pracowników i studentów UP w Poznaniu organizowanymi przez Bibliotekę prezentacjami baz danych i ich nowych funkcjonalności.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Biblioteka Główna i Centrum Informacji Naukowej UPP, zasoby cyfrowe, bazy danych, czasopisma elektroniczne

1. Wstęp

Biblioteka Główna i Centrum Informacji Naukowej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu aktualnie udostępnia 38 baz danych, ponad 400 tys. tytułów czasopism, książek elektronicznych i wydawnictw seryjnych na dwunastu komputerach stacjonarnych oraz umożliwia korzystanie z sieci wi-fi. Uprawnieni użytkownicy mają również

dostęp do e-zasobów spoza sieci Uczelni po zalogowaniu przez serwer HAN. Każdy zainteresowany może na miejscu (w czytelni i wypożyczalni) skorzystać z baz danych i serwisów czasopism elektronicznych objętych ogólnopolskimi licencjami krajowymi, zakupionych przez Bibliotekę oraz bezpłatnie dostępnych w Internecie. Głównym celem naszej pracy jest pokazanie drogi, jaką przebyliśmy od początku udostępniania zasobów cyfrowych do dzisiaj. Przedstawimy historię oraz stan obecny organizacji dostępu do zasobów cyfrowych, a zebrane dane statystyczne pozwolą zobrazować wykorzystanie wybranych baz.

2. Komputeryzacja

Według *Słownika języka polskiego* termin 'komputeryzacja' oznacza: „[...] wprowadzanie nowoczesnych metod przetwarzania danych przy użyciu komputerów, np. przy projektowaniu, sterowaniu maszyn roboczych, w administracji dużych przedsiębiorstw [...]” (Szymczak 1978, s. 980). Proces ten w Bibliotece Głównej rozpoczęliśmy w 1987 r., kiedy to na jednym komputerze IBM PC/XT z wykorzystaniem oprogramowania CDS/ISIS powstał system informacji o zbiorach bibliotecznych w postaci dwóch baz:

- 1) bazy wydawnictw ciągłych ARKA (rejestrująca dane o czasopiśmie, wydawnictwach seryjnych i nieregularnych, które wpłynęły do Biblioteki po 1982 r.),
- 2) bazy wydawnictw zwartych NOWE (obejmująca informacje bibliograficzne o książkach, materiałach kartograficznych i konferencyjnych wpływających do Biblioteki od 1988 r.).

Następnie w systemie ISIS powstały bazy:

- THES – zawierająca tezaurus słów kluczowych wykorzystywanych w indeksacji wydawnictw gromadzonych w zbiorach Biblioteki,
- CZAS – katalog czasopism znajdujących się w księgozbiórce podręcznym czytelni,
- RECZ – baza pomocnicza założona w Oddziale Gromadzenia Zbiorów i pełniąca funkcję kartoteki akcesyjnej.

Oprócz tego na podstawie zbiorów gromadzonych w Bibliotece przy wykorzystaniu programu CDS/ISIS (Gołąb 1994; Kasprzak et al. 1999; Polarczyk et al. 2004) powstały bibliograficzne bazy danych:

- Agro-Librex rejestrująca dane o publikacjach naukowych i popularnonaukowych, które ukazały się w polskich wydawnictwach ciągłych i zostały opublikowane w języku polskim;

- Agro-Agen rejestrująca dane o publikacjach naukowych i popularnonaukowych, które ukazały się w polskich wydawnictwach ciągłych i zostały opublikowane w języku angielskim lub innym obcym;
- Agro-Konf rejestrująca dane o publikacjach zamieszczonych w materiałach konferencyjnych, które zostały wydane jako wydawnictwa zwarte.

Pierwszymi źródłami elektronicznymi, zakupionymi przez Bibliotekę w 1989 r., były cztery serie Current Contents na dyskietkach. W kolejnych latach posiadane serie Current Contents udostępnialiśmy na płytach kompaktowych wraz z innymi bazami bibliograficznymi (np. AGRIS), faktograficznymi (np. Nauka Polska – Informator), katalogami wydawniczymi (np. Complete Elsevier Science Catalog), a w późniejszym okresie również czasopismami (np. Informacja Profesjonalna). W 1998 r. posiadaliśmy około 30 baz i tytułów na CD-ROM-ach. Wszystkie zasoby wydane na płytach kompaktowych są skatalogowane i włączone do zbiorów Biblioteki.

Usprawnienie działalności informacyjnej Biblioteki nastąpiło w 1992 r. z chwilą stworzenia lokalnej sieci komputerowej z oprogramowaniem Novell NetWare. Siecią tą zostały objęte wszystkie oddziały Biblioteki. Dla użytkowników udostępniono sześć stanowisk komputerowych w czytelni, wypożyczalni oraz Oddziale Informacji Naukowej. Sieć Novell NetWare wyeliminowała konieczność ciągłej aktualizacji i wgrywania najnowszych danych na poszczególne komputery pracujące w różnych działach Biblioteki.

3. Internet

Przełomowym momentem w udostępnianiu zasobów cyfrowych było przyłączenie Biblioteki do sieci Internet w 1997 r. Zyskaliśmy wtedy m.in. możliwość dostępu do katalogów bibliotek na całym świecie, korzystania z e-zasobów oraz przesyłania zapytań i odpowiedzi informacyjnych pocztą elektroniczną. Jeszcze w 1996 r. ówczesna Akademia Rolnicza w Poznaniu znalazła się w gronie założycieli Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych (PFBN). Głównym celem Fundacji był wybór i zakup systemu bibliotecznego oraz jego wdrożenie w bibliotekach naukowych w Poznaniu. Dzięki działalności PFBN nasza Biblioteka wzbogaciła się o 46 nowych komputerów IBM PC z systemami operacyjnymi OS-2 i Windows 95 oraz zintegrowanym systemem bibliotecznym Horizon (Nikisch 1998; Gołąb, Lehmann 2001). Do dyspozycji naszych użytkowników przeznaczono dwanaście komputerów w Bibliotece Głównej i jej filiach. Wszystkie te komputery były podłączone do Internetu. Umożliwiły dostęp online do naszego katalogu i baz danych np. Current Contents, zainstalowanych

w Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym (PCSS). Z chwilą udostępnienia online serii Current Contents zrezygnowaliśmy z ich prenumeraty na płytach kompaktowych. Oprócz sześciu serii Current Contents on Compact Disc with Abstracts (Engineering, Computing and Technology; Life Sciences; Clinical Medicine; Social Behavioral Sciences; Agriculture, Biology and Environmental Sciences; Physical, Chemical and Earth Sciences) PCSS w ramach dotacji budżetowej zakupiło licencje sieciowe i udostępniło społeczności akademickiej bazy:

- SCI / CDEA – Science Citation Index, Compact Disc Edition with Abstracts,
- A&HCI / CDE – Arts and Humanities Citation Index, Compact Disc Edition (Niwiński, Stroński 1997).

Wraz z upowszechnianiem się dostępu do Internetu rosła wśród naszych użytkowników świadomość możliwości wykorzystania zasobów globalnej sieci. Chcąc sprostać oczekiwaniom pracowników naukowych Uczelni, Biblioteka w 2002 r. przystąpiła do udziału w dwóch konsorcjach: eIFL-EBSCO i Science Direct (Elsevier). W kolejnych latach stopniowo poszerzaliśmy naszą ofertę zasobów elektronicznych i do końca 2009 r. udostępniliśmy jeszcze dziesięć innych baz (tab. 1).

Tabela 1

Bazy zakupione i udostępniane w Bibliotece Głównej UPP do końca 2009 r.

Baza	Lata udostępniania
eIFL-EBSCO	2002–2009
Science Direct	2002–2009
CAB Abstracts online	od 2004 r.
Legalis	2004–2009
FSTA	od 2005 r.
ISI Emerging Markets (EMIS)	od 2005 r.
Blackwell	od 2005 r. do połowy 2008 r. – do połączenia z Wiley InterScience
Springer	2005–2009
Science Citation Index Expanded	2005–2009
Wiley InterScience	2008–2009
Prawo Ochrony Środowiska	od 2008 r. do marca 2009 r.
Scopus	2009

Poza wymienionymi bazami udostępnialiśmy również czasopisma w wersji elektronicznej. Niektórzy wydawcy oferowali dostęp online do czasopism prenumerowanych

przez Bibliotekę jako bezpłatny dodatek do wersji drukowanej lub prenumeratę elektroniczną. Użytkownicy byli autoryzowani na podstawie adresu IP swoich komputerów (zarejestrowanych w sieci Uczelni), które musieli zgłaszać do Biblioteki, a my rejestrowaliśmy je u wydawców. Każdą zmianę adresu IP należało również zgłosić i zaktualizować u wydawcy. W końcowym etapie takiej organizacji dostępu do czasopism online zgłoszonych było u wydawców ponad 400 adresów IP. Konieczność zgłaszania i rejestracji pojedynczych adresów IP zniknęła z chwilą, gdy nasi dostawcy zaczęli oferować dostęp do prenumerowanych przez nas czasopism na swoich stronach WWW (np. ABE Marketing – rok 2003).

W celu usprawnienia korzystania z czasopism elektronicznych w maju 2004 r. zakupiono Listę A–Z firmy EBSCO. Narzędzie to scalało i porządkowało nasze zasoby elektroniczne. Serwis ten umożliwiał łatwe wyszukiwanie czasopism m.in. po tytule czasopisma, dowolnym słowie z tytułu, numerze ISSN lub dziedzinie. W opisie czasopisma, oprócz tytułu i numeru ISSN, była też informacja o zasięgu chronologicznym. Osoby zainteresowane konkretnymi tytułami mogły sprawdzić ich dostępność na liście bez konieczności przeglądania poszczególnych baz danych. Lista A–Z funkcjonowała do sierpnia 2015 r., kiedy to wraz z narzędziem linkującym Link Source została zastąpiona nowym narzędziem Full Text Finder. W latach 2004–2014 nasi użytkownicy przy wykorzystaniu Listy A–Z przejrzyli ogółem ponad 516 000 stron podczas 102 766 sesji (tab. 2).

Tabela 2
Wykorzystanie Listy A–Z w latach 2004–2014

Rok	Sesje	Liczba obejrzaných stron
2004	5840	19 758
2005	7115	35 629
2006	10 420	60 669
2007	10 470	63 665
2008	8749	58 711
2009	9967	55 932
2010	10 545	57 427
2011	9709	47 773
2012	8096	35 942
2013	9179	37 974
2014	12 676	42 647

W 2005 r. zakupiliśmy narzędzie linkujące Link Source, które zintegrowało bazy bibliograficzne z bazami pełnotekstowymi. Umożliwiało ono bezpośrednie przejście od rekordu w bazie bibliograficznej do pełnego tekstu publikacji, o ile Biblioteka posiadała go w swoich zasobach.

W roku 2010 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego podjęło decyzję o całkowitym sfinansowaniu dostępu do wybranych zasobów elektronicznych w ramach licencji krajowych. Od tego momentu wszystkie szkoły wyższe oraz niekomercyjne jednostki naukowe (np. jednostki Polskiej Akademii Nauk) mogą bezpłatnie korzystać z licencjonowanych czasopism firm: Elsevier, Springer, Wiley oraz z czasopism Nature i Science. Licencją objęte zostały też bazy Web of Science (od 2013 r. Web of Science Core Collection) i Scopus. Uzyskaliśmy również dostęp do około 30 000 książek elektronicznych i 10 000 wydawnictw seryjnych (Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytet Warszawski 2019). Poza tym MNiSW dofinansowuje licencje konsorcyjne wielu kolekcji czasopism oraz baz danych. Taką licencją objęta jest m.in. baza EMIS (Emerging Markets Information Service), którą udostępniamy naszym użytkownikom od roku 2005 (poprzednia nazwa ISI Emerging Markets). Wprowadzenie licencji krajowych poszerzyło nasze zasoby elektroniczne, a przede wszystkim zmniejszyło nakłady finansowe przeznaczone na zakup baz i serwisów czasopism. Jak wspomnieliśmy, dostęp do naszych zasobów był wtedy możliwy tylko z komputerów zarejestrowanych w sieci Uczelni. Aby umożliwić uprawnionym użytkownikom korzystanie spoza sieci chociaż z części naszych e-zasobów, w latach 2010–2011 zakładaliśmy konta domowe do baz EBSCO i serwisu czasopism Science Direct. Konta uruchamiane były dla pracowników naukowych, doktorantów i magistrantów na wniosek osób zainteresowanych, po wypełnieniu karty użytkownika zdalnego dostępu do baz (załącznik nr 1). Termin ważności kont był ograniczony i wynosił: dla pracowników dwa lata, dla doktorantów rok lub do końca studiów doktoranckich, a dla magistrantów trzy miesiące. Po upływie tego terminu ważność kont mogła zostać przedłużona. W tym okresie założyliśmy ponad dwieście kont.

W 2012 r. zakupiliśmy system kontroli dostępu do baz i czasopism elektronicznych HAN (Hidden Automatic Navigator). Zdalne korzystanie ze wszystkich zbiorów elektronicznych Biblioteki przez serwer HAN wymaga posiadania aktualnego konta bibliotecznego, które autoryzuje użytkownika. Do logowania wykorzystywany jest numer karty bibliotecznego lub legitymacji studenckiej oraz PIN. Początkowo PIN-em był numer PESEL, a po wprowadzeniu w 2018 r. nowej ustawy o ochronie danych osobowych został on zastąpiony czterocyfrowym kodem.

Jeszcze we wrześniu 2012 r. nasze zasoby wzbogaciły się o serwis książek elektronicznych IBUK Libra. W pierwszym roku prenumeraty udostępniono 66 książek wykupionych oraz 30 darmowych. Na rok akademicki 2018/2019 zakupiliśmy 218 książek i dodatkowo posiadamy dostęp do 901 publikacji darmowych (tab. 3).

Tabela 3
Wykorzystanie bazy IBUK Libra

Rok	Liczba książek wykupionych	Liczba książek darmowych	Sesje	Liczba przeczytanych stron
2012	66	30	529	7249
2013	154	73	1986	20 275
2014	212	brak danych	3015	106 977
2015	280	brak danych	2648	131 320
2016	317	739	4759	180 796
2017	215	846	9091	133 550
2018	218	901	8656	139 032

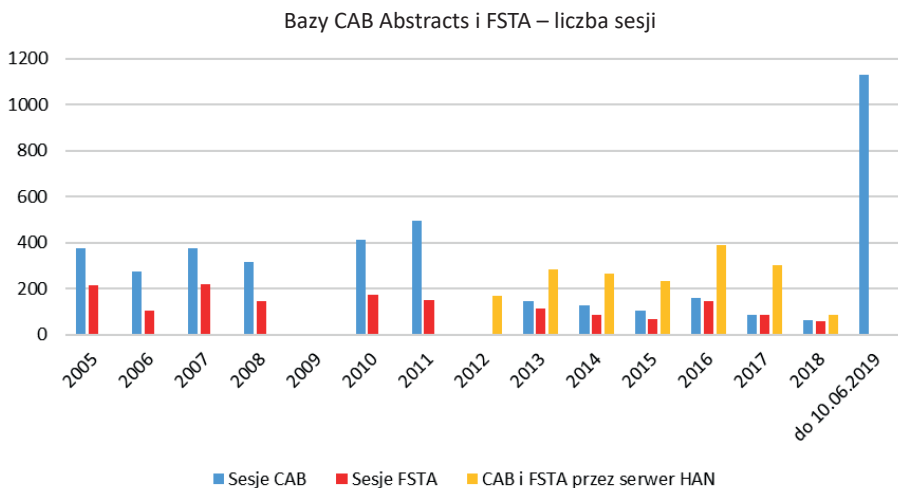
Nasi użytkownicy korzystają również z zagranicznych książek elektronicznych udostępnianych w ramach licencji krajowych Springer, Elsevier, Wiley i EBSCO.

Ostatnim uruchomionym narzędziem ułatwiającym korzystanie z baz i czasopism elektronicznych była multiwyszukiwarka EBSCO Discovery Service (EDS). Podłączenie naszych zasobów do EDS nastąpiło w 2014 r. Do multiwyszukiwarki została włączona większość baz i serwisów czasopism dostępnych w Bibliotece. Ze względów finansowych do EDS nie został podłączony katalog Biblioteki oraz bazy EMIS, CAB Abstracts i Food Science and Technology Abstracts (FSTA). Bazy te zostały powiązane z multiwyszukiwarką za pomocą widgetów. Widżety umożliwiają przeniesienie zapytania wyszukiwawczego do wybranej bazy zewnętrznej i tym samym eliminują konieczność ponownego logowania się i wprowadzania tego samego zapytania w kolejnej bazie. Poza bazami licencjonowanymi dodaliśmy też widżety do wybranych, ogólnodostępnych baz, np. AGRO, BazTech czy PubMed. W 2019 r. do EDS włączono bazy EMIS oraz CAB Abstracts i wtedy zostały usunięte z widgetów.

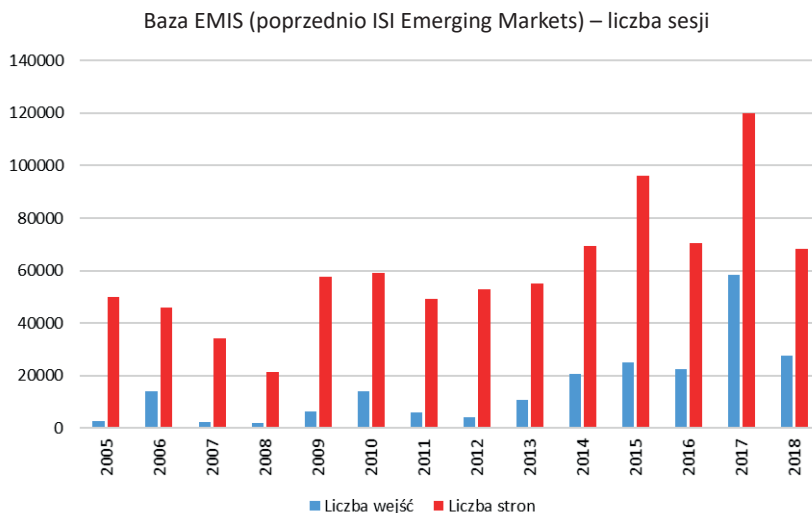
Poszerzenie oferty zasobów dostępnych w Bibliotece oraz wdrażanie narzędzi ułatwiających korzystanie z nich (Lista A–Z, Full Text Finder, Link Source, HAN, EDS) przyczyniło się do wzrostu zainteresowania źródłami elektronicznymi i zwiększenia ich wykorzystania. Najbardziej widoczne jest to w przypadku użytkowania dwóch baz: Food Science and Technology Abstracts (FSTA) i CAB Abstracts. Obie

są bazami bibliograficzno-abstraktowymi, a ich zakres tematyczny jest ściśle związany z obszarami badawczymi Uczelni. Archiwa bazy CAB Abstracts sięgają roku 1910, a bazy FSTA – 1969 r. i stanowią cenne źródło informacji z zakresu nauk rolniczych, przyrodniczych oraz nauk o żywności i żywieniu.

Od początku udostępniania obydwie bazy cieszyły się niedużym, ale stałym zainteresowaniem naszych użytkowników i nawet po wprowadzeniu licencji krajowych w 2010 r. nie zaobserwowaliśmy spadku ich wykorzystania (niestety nie ma danych z roku 2009 i 2012). Podłączenie baz pod serwer HAN poskutkowało jedynie zmniejszeniem liczby przeszukiwań z sieci Uczelni. Dopiero od roku 2014 nastąpił stopniowy spadek ich wykorzystania. Wydaje się, że jedną z przyczyn takiej sytuacji mógł być brak podłączenia bazy do multiwyszukiwarki i niechęć czytelników do powtarzania wyszukiwania w kolejnej bazie, nawet za pomocą widgetów. Nowe pokolenie użytkowników oczekuje informacji szybkiej, szczegółowej, konkretnej i zamieszczonej na jednej platformie wyszukiwawczej. Sytuacja uległa zmianie z chwilą podłączenia, w styczniu 2019 r., bazy CAB Abstracts do multiwyszukiwarki EDS. Już w pierwszym półroczu 2019 r. nastąpił wzrost liczby sesji, który świadczy o zwiększeniu wykorzystania bazy (rys. 1). Drastyczny spadek wykorzystania baz w 2018 r. spowodowany był kłopotami z aktualizacją dodatkowego oprogramowania serwera HAN, obejmującego certyfikaty łączy internetowych. Ten problem wpłynął również na spadek wykorzystania innych baz, np. bazy EMIS (rys. 2).

Rys. 1. Wykorzystanie baz CAB Abstracts i FSTA

Rys. 2. Wykorzystanie bazy EMIS

Baza EMIS (Emerging Markets Information Service) jest specjalistycznym serwisem zawierającym m.in. informacje finansowe, wiadomości polityczne, makroekonomiczne oraz profile spółek, sektorów, indeksy giełdowe itp. Moduł EMIS Polska oferuje dostęp m.in. do „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej”, „Gazety Prawnej”, „Wprost” czy „Newsweeka”. Jest głównie wykorzystywana przez pracowników, doktorantów i studentów Wydziału Ekonomiczno-Społecznego, który istnieje na naszej Uczelni od 2006 r.

Poza udostępnianiem licencjonowanych zasobów elektronicznych Biblioteka umożliwia również dostępy testowe do baz i czasopism, których nie posiadamy w naszych zasobach. Każdorazowo komunikaty o takiej ofercie zamieszczane są na stronie domowej Biblioteki i Uczelni. Dostęp jest możliwy z sieci Uczelni oraz spoza sieci po zalogowaniu przez serwer HAN. Strona domowa Biblioteki to nie tylko miejsce udostępniania zasobów elektronicznych. Zawiera również informacje o Bibliotece i jej zbiorach, a także jest główną platformą komunikacji z naszymi czytelnikami. Są tu zamieszczane wszystkie powiadomienia dotyczące organizowanych na terenie Biblioteki, a prowadzonych przez przedstawicieli wydawców szkoleń (online i stacjonarnych), pokazów, prezentacji baz i serwisów czasopism. Na podstawie malejącej frekwencji uczestników takich zdarzeń zauważamy systematyczny spadek zainteresowania tymi pokazami i prezentacjami wśród naszych użytkowników. Będziemy

analizować przyczyny tej sytuacji, ale prawdopodobnie w dużym stopniu wpływają na nią niedogodne terminy i stacjonarna forma szkoleń.

Żeby sprostać wszystkim zadaniom związanym z informatyzacją w Bibliotece, w sierpniu 2004 r. został zatrudniony pracownik na stanowisku informatyka. Do jego obowiązków należała opieka nad sprzętem komputerowym, instalowanie, wdrażanie i aktualizacja oprogramowania oraz tworzenie i aktualizacja strony Biblioteki. Obecnie pracownik na tym stanowisku jest zatrudniony w niepełnym wymiarze czasu pracy (pół etatu). W związku ze stosunkowo dużą ilością zasobów elektronicznych, koniecznością administrowania nimi oraz opieką nad sprzętem komputerowym wydaje się, że jest to niewystarczające. W przypadku wystąpienia problemów technicznych z serwerem HAN (a co za tym idzie – braku dostępu do baz spoza sieci Uczelni) lub awarii sprzętu komputerowego nie ma możliwości ich szybkiego rozwiązania.

Dużym problemem występującym podczas udostępniania zasobów cyfrowych jest brak przygotowania użytkowników do pełnego wykorzystania możliwości wyszukiwawczych dostępnych baz i narzędzi. Regularne szkolenia dla studentów pierwszego roku odbywały się w latach 2004–2011 i nie zostały zastąpione szkoleniami online (brak platformy szkoleniowej). Od 2013 r., na życzenie wykładowców, Biblioteka organizuje szkolenia dla wybranych grup studentów, doktorantów czy pracowników. Po każdym szkoleniu obserwujemy wzrost zainteresowania i wykorzystania zasobów elektronicznych, co znajduje odzwierciedlenie w statystykach ich użytkowania. Bardzo dobrze jest to widoczne w przypadku bazy EMIS. W latach akademickich 2014/2015 oraz 2016/2017 pracownicy Oddziału Informacji Naukowej naszej Biblioteki przeprowadzili szkolenia przeznaczone dla studentów Wydziału Ekonomiczno-Społecznego w zakresie korzystania z e-źródeł, ze szczególnym uwzględnieniem bazy EMIS i Business Source Complete (aktualnie Business Source Ultimate). Przełożyło się to na wzrost wykorzystania bazy EMIS w roku 2015 i 2017 (zob. rys. 2). Podczas prowadzenia tych zajęć bardzo mocno dał się odczuć brak pracowni komputerowej, w której można by organizować szkolenia praktyczne. Obecnie doszedł również problem finansowania Biblioteki, który nie pozwala nam na takie poszerzanie oferty zasobów elektronicznych, jakiego życzyliby sobie nasi użytkownicy, czy zakup nowego sprzętu komputerowego.

4. Podsumowanie

Przedstawiona w skrócie historia udostępniania zasobów cyfrowych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu pokazuje, jak z biegiem czasu

poszerzaliśmy ofertę e-zasobów, jak zmieniała się organizacja dostępu do nich oraz ich wykorzystanie. Biorąc pod uwagę oczekiwania użytkowników, kupowaliśmy narzędzia ułatwiające dostęp oraz szybkie wyszukanie potrzebnych informacji, takie jak: Lista A–Z, narzędzie linkujące Link Source, system zdalnego dostępu HAN oraz multiwyszukiwarka EDS. Przez ponad dwadzieścia lat występowały różne trudności związane z udostępnianiem zasobów elektronicznych. Wydaje nam się, że najważniejszym problemem jest niedostateczna obsługa informatyczna, która skutkowałą czasowymi brakami dostępu do baz, a co za tym idzie – zmniejszeniem ich wykorzystania oraz niezadowolaniem użytkowników.

Bibliografia

- Gołąb W. (1994). Sieć komputerowa bibliotek rolniczych. W: Komputery w bibliotekach – Polska'94: I Forum SBP'94: materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Chorzów, 10–12.06.1994. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 67–71. ISBN 8385778251.
- Gołąb W., Lehmann K. (2001). HORIZON w Bibliotece Głównej i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu. W: 5 lat Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych. Poznań: Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych, s. 35–38. ISBN 8391255522.
- Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytet Warszawski (2019). O WBN [online]. Warszawa: Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytet Warszawski. Dostępny w: <https://wbn.icm.edu.pl/o-wbn/> [przeglądany 4.06.2019].
- Kasprzak Z., Tomaszewska R., Zeyland E. (1999). Informatyzacja Biblioteki Głównej i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu. Aktualne osiągnięcia i perspektywy. W: IV Seminarium Komputerowe Systemy Biblioteczne w Szkołach Wyższych Regionu Kujawsko-Pomorskiego nt. „Informatyzacja bibliotek naukowych w opinii użytkowników”, Bydgoszcz, 17–18 czerwca 1999 r. Bydgoszcz: Biblioteka Główna Akademii Techniczno-Rolniczej im. J.J. Śniadeckich, s. 53–58.
- Nikisch J.A. (1998). Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych – zadania na dziś i na jutro. W: Świat biblioteki elektronicznej w klasycznej bibliotece naukowej: możliwości rozwoju – uwarunkowania i ograniczenia. Materiały konferencyjne, Poznań, 19–20 marca 1998 r. Red. H. Ganińska. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, s. 156–162. ISBN 839106770X.
- Niwiński S., Stroiński M. (1997). Udostępnianie baz danych w Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym. W: INFOBAZY'97 – bazy danych dla nauki: materiały z konferencji organizowanej pod patronatem Komitetu Badań Naukowych, Gdańsk, 23–25 czerwca 1997 r. Gdańsk: Centrum Informatyczne TASK, s. 348–352. ISBN 8390811200.

Polarczyk M., Tomaszewska R., Tomaszewski R. (2004). Obsługa czytelników w dobie społeczeństwa informacyjnego na przykładzie Biblioteki Głównej i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu. W: Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej: materiały konferencyjne, Łódź, 23–25.06.2004 r. Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, s. 273–288. ISBN 8392030214.

Szymczak M. (red.) (1978). Słownik języka polskiego. Tom 1: A-K, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Załącznik nr 1 – Karta użytkownika zdalnego dostępu

Biblioteka Główna
Oddział Informacji Naukowej
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Karta użytkownika zdalnego dostępu do baz

Dane administracyjne	
Nazwa bazy	* EBSCO * ELSEVIER / SCIENCE DIRECT
Nazwa użytkownika *	
Hasło (dotyczy baz EBSCO)	

* imię i nazwisko pisane łącznie np. jankowski

Dane użytkownika	
Nazwisko, imię	
Nr karty bibliotecznej	
Wydział	
Instytut / Katedra	
Użytkownik	* PRAC. NAUKOWY * DOKTORANT * MAGISTRANT *
Tel. kontaktowy	
Adres e-mail	

* Dla magistrantów dostęp domowy tylko do baz EBSCO!

Oświadczenie

Zobowiązuję się do korzystania z baz tylko i wyłącznie na własne potrzeby, wynikające z pracy naukowej i dydaktycznej, przestrzegania zasad prawa autorskiego, a także do nieudostępniania przyznanej nazwy użytkownika i hasła osobom trzecim.

Naruszenie powyższych warunków będzie skutkowało odłączeniem zdalnego dostępu do baz.

Akceptuję powyższe warunki i wyrażam zgodę na przetwarzanie moich danych osobowych na potrzeby założenia konta i obsługi połączenia zgodnie z Ustawą z dn. 29.08.1997 o Ochronie Danych Osobowych i późniejszymi zmianami.

Potwierdzenie aktywacji konta zostanie przesłane na adres e-mail.

Data

Podpis użytkownika

Barbara Chmielewska, Agnieszka Kościelniak-Osiak

Uniwersytet Warszawski, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Skonstruowane w bibliotece.

**Biblioteka jako laboratorium, poligon i klient
procesów naukowo-dydaktycznych uczelni.**

Przegląd praktyk i modeli przyszłości

Streszczenie: Artykuł prezentuje – na podstawie działalności Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie – dotychczasowe pola współpracy bibliotek i środowiska akademickiego. Szczególnie cennym przykładem takiej dobrej współpracy były przeprowadzone w 2018 r. warsztaty ReIReS, poświęcone zarządzaniu kolekcjami specjalnymi do celów badawczych. Autorki wskazują także na nowe obszary takiej współpracy, korzystając z doświadczeń bibliotek zagranicznych.

Słowa kluczowe: BUW (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie), użytkownicy BUW, wystawy w BUW, Autorskie czwartki w BUW, wykłady w BUW, projekty w BUW, roboty w bibliotece

Biblioteka akademicka może i powinna wychodzić poza swoje tradycyjne zadania ściśle związane ze zbiorami (papierowymi i elektronicznymi) i pełnić funkcję poligonu doświadczalnego lub laboratorium dla uczelni, z którą jest związana, dla studentów i naukowców, ale zawsze z myślą o swojej misji i z rozważną świadomością konsekwencji nawet niewielkich korekt np. w polityce gromadzenia. Biblioteka jest także (lub mogłaby być) odbiorcą rezultatów czy konkretnych produktów badawczych uczelni, które tworzone bądź na jej zamówienie, bądź dzięki jej zbiorom, usprawniałyby pracę i wspierałyby rozwiązywanie problemów (informatycznych, konserwatorskich, organizacyjnych, komunikacyjnych itd.), stwarzając jednocześnie studentom możliwość praktycznego zastosowania przyswajanej przez nich wiedzy, pracy w zespołach itp. Powinna łączyć ludzi i zachęcać ich do wymiany myśli. W tej roli, w chwili obecnej,

z powodzeniem wyręczają nas kawiarnie i przestrzenie do coworkingu. Dodajmy, że za skorzystanie z obu tych miejsc trzeba płacić. W kawiarni za kawę i/lub ciastko, w przestrzeni coworkingu za kawałek wolnego stołu. Kawa i ciastko wliczona w cenę stołu. Za swoiste motto naszych rozważań niech posłuży fragment eseju Zadie Smith: „Jakiego rodzaju problemem jest biblioteka? Wyraźnie widać, że dla wielu ludzi w ogóle nie jest problemem, lecz jedynie jakimś przeżytkiem. Na drugim biegunie opinii sytuuje się bezbrzeżna wiara technokraty: gdy wszystkie książki na świecie są już w Internecie, do czego może jeszcze być potrzebna rzeczywistość fizyczna? Taki argument traktuje bibliotekę jako funkcję, a nie zbiór indywidualnych przestrzeni. Ale każda biblioteka stanowi osobny problem, a «Internet» jest dla nich wszystkich tyleż rozwiązaniem, co grabarzem. [...] Umiejętnie prowadzone biblioteki są pełne ludzi, ponieważ to, co oferuje dobra biblioteka – krytą przestrzeń publiczną, w której można przebywać, niczego nie kupując – trudno znaleźć gdzie indziej” (Smith 2018, s. 21–22).

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW) dysponuje wieloma atutami, które czynią z niej nie tylko popularną i cenioną księżniczkę akademicką, ale również partnera wielu aktywności uczelnianych. Najistotniejszy w relacjach między biblioteką a użytkownikami jest zasób biblioteczny – na równi z atrakcyjną lokalizacją i architekturą gmachu BUW, świętującego w 2019 roku dwudziestolecie. Niewątpliwie do czynników sprzyjających podejmowaniu inicjatyw w omawianych poniżej aspektach należą kompetencje bibliotekarskie personelu BUW, jego zaangażowanie, kreatywność i otwartość na współpracę.

Biblioteka akademicka posiadająca bogate zbiory specjalne, przede wszystkim historyczne i artystyczne, w naturalny sposób staje się w pierwszej kolejności laboratorium i warsztatem dla kierunków historycznych, filologicznych, artystycznych – czyli szeroko pojętej humanistyki, ale również konserwacji i kartografii.

Gabinety zbiorów specjalnych BUW, tj. Gabinet Rycin, Gabinet Starych Druków, Gabinet Zbiorów Muzycznych, Gabinet Zbiorów XIX Wieku, Gabinet Rękopisów, Gabinet Dokumentów Życia Społecznego oraz Gabinet Zbiorów Kartograficznych, prowadzą stale zajęcia dydaktyczne w ramach przedmiotów pomocniczych historii, praktycznych zajęć dla przyszłych bibliotekoznawców i bibliotekarzy, historyków sztuki, muzealników, dziennikarzy itd. Udostępniają obiekty na potrzeby zajęć dla studentów uczelni artystycznych – w zakresie kopiowania, badania ikonograficznego i proveniencyjnego, badań stanu zachowania, przygotowywania planów prac konserwatorskich i ich przeprowadzania w ramach np. prac dyplomowych. Praktyczny aspekt takich zajęć, poza oczywistymi zaletami obcowania z oryginalnymi

źródłami, to niewątpliwie kontakt z realnymi problemami i ścieżkami ich rozwiązywania – często o charakterze interdyscyplinarnym, będącymi efektem wieloletnich praktycznych doświadczeń bibliotekarek i bibliotekarzy. Należą do nich problemy natury autorsko-prawnej, natury konserwatorskiej, a także praktyki codziennej pracy z użytkownikami, która często weryfikuje wiele teoretycznych założeń przygotowania do zawodu. W celu usystematyzowania oferty BUW nakierowanej na wspieranie procesów dydaktycznych uczelni została przygotowana ankieta rozpoznająca potrzeby i zainteresowania pracowników dydaktycznych Uniwersytetu Warszawskiego (UW). Jej wyniki pozwoliłyby jeszcze bardziej zindywidualizować propozycje biblioteki i zintegrować je z kierunkami zajęć.

Biblioteka staje się niejednokrotnie również sceną i miejscem konsultacji dla akademickich chórów, teatrów studenckich i zespołów muzycznych, które nie tylko wykorzystują atrakcyjną przestrzeń jako scenę artystycznych występów, ale współpracują z nami przy naszych przedsięwzięciach, promujących zbiory i usługi. Przestrzeń Biblioteki jest też stale miejscem prezentacji artystycznych prac dyplomowych absolwentów Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Interesującym aspektem takich projektów jest również to, że powstają one nierzadko z inspiracji przestrzenią biblioteki i później znakomicie się w nią wpisują – dostarczając nam i naszym użytkownikom momentów *oomph (wow)*¹.

Zmiany technologiczne ostatnich lat wpłynęły nie tylko na charakter gromadzenia i udostępniania. Stworzyły one szereg nowych wyzwań w odniesieniu właśnie do przestrzeni biblioteki: jej wyposażenia, funkcjonalności, zdolności szybkiej adaptacji do doraźnych potrzeb. Studenci potrzebują miejsca do nauki, szukają stolików, krzesełek, pufów, gniazdek elektrycznych, żeby podpiąć się do nich z własnym komputerem. Coraz częściej szukają też miejsca do pracy w zespołach, w grupach, gdyż do tego rodzaju pracy skłaniają ich wykładowcy. Wszystko to wpisuje się w ogólnościowy kierunek zmian w nauczaniu, gdzie odchodzi się od 1,5-godzinnych wykładów i ćwiczeń, z jednostronnym przekazem wykładowca–student, na rzecz pracy projektowej, pracy w grupach, gdzie wykładowca staje się tutorem, pomocnikiem (por. Wawrzyniak-Beszterda 2017). Przejawy tego trendu obserwujemy najintensywniej w trakcie akcji *BUW dla sów*, gdy przed sesją egzaminacyjną i w czasie jej trwania BUW jest czynny do piątej nad ranem i wypełniony po brzegi. Z myślą o poprawieniu

¹ Efekt *oomph (wow)* – czynnik przestrzeni bibliotecznych wymieniany przez profesora Andrew McDonalda w kontekście ich zdolności do metamorfoz oraz udziału w tzw. doświadczaniu przez użytkownika (McDonald 2006).

komfortu pracy użytkowników pracujących całą noc stworzona została strefa pufów oraz kąć relaksu, by zapewnić studentom możliwość zmiany pozycji po godzinach spędzonych przy biurku i chwilę odpoczynku dla umysłu.

Biblioteki oferują już od dawna przestrzeń do zapoznawania szerszej publiczności z efektami badań środowiska akademickiego – czy to przez spotkania autorskie na okoliczność naukowych publikacji pracowników, czy przez popularyzujące wiedzę wykłady i odczyty. Jest to bardzo ważna społeczna funkcja wspierająca proces komunikacji środowiska akademickiego i ogółu społeczeństwa oraz rozpowszechniania wyników pracy badawczej Uczelni. BUW realizuje te zadania w ramach cyklu spotkań *Autorskie czwartki w BUW*, przez długi okres organizowanych we współpracy z Wydawnictwami Uniwersytetu Warszawskiego oraz *Wykłady w BUW*. Biblioteka oferuje ponadto szereg propozycji tworzonych z myślą o środowisku akademickim, w szczególności skierowanych do bibliotekarzy Systemu Informacyjno-Bibliotecznego UW oraz do prowadzących zajęcia i badania. Są to komentowane pokazy w zbiorach specjalnych, warsztaty, szkolenia. W tym kontekście bardzo interesującym doświadczeniem były dla nas warsztaty skierowane do uczestników projektu *Research infrastructure on religious studies* (ReIReS), realizowanego w ramach programu *Horyzont 2020* w październiku 2018 r. Uczestnicy pochodzili z uczelni i instytutów badawczych z Niemiec, Włoch, Bułgarii i Polski. Jednym z celów projektu jest rozpoznanie zasobów bibliotek naukowych posiadających zbiory o tematyce religijnej i ich przydatności przy pracy, m.in. nad bazą źródłową dla badań religioznawczych. Biorący udział w warsztatach specjaliści dyskutowali z bibliotekarzami pracującymi na co dzień ze zbiorami historycznymi na tematy terminologiczne i metodologiczne, wymieniali się spostrzeżeniami i doświadczeniami, które są różne z powodu odmiennych perspektyw (bibliotekarz chce skatalogować i bada, podczas gdy badacz bada, by zilustrować lub sformułować tezę badawczą) (zob. więcej: Bielak 2019). Uwagi bibliotekarzy są niezwykle cenne w pracy nad strukturą tematyczną i zakresem gromadzonych danych o obiektach w potencjalnych bazach. Uwzględnienie ich będzie miało wpływ np. na funkcjonalność takiej bazy. Demonstrując różnorodność form materiałów bibliotecznych i ich specyfikę, bibliotekarze uwrażliwiają na konieczność uniwersalności tworzonych struktur opisowych.

Jednostki uniwersyteckie wspierają bibliotekę przy podejmowaniu wielu statutowych i pozastatutowych działań. Dzięki współpracy z Biurem Innowacji w Przestrzeni Akademickiej UW w 2018 r. została przeprowadzona analiza *post-occupancy evaluation*, która po blisko dwudziestu latach funkcjonowania biblioteki w nowym gmachu dała nam wiedzę o potrzebie wielu usprawnień i udoskonaleń w naszej

przestrzeni – sygnalizowanych przez naszych użytkowników oraz pracowników. Analiza ta była jednocześnie częścią projektu przeprowadzającego ją zespołu doktorantów, którzy aplikując określoną metodę badawczą w rzeczywistym, żywym środowisku, uzyskali zestaw danych przydatnych do rozwinięcia rozleglejszego zagadnienia, nad którym pracują.

BUW w kooperacji z Działem Sieci Komputerowych UW prowadzi też projekt *Nowa jakość udostępniania dóbr kultury na Uniwersytecie Warszawskim – stworzenie centrum digitalizacji zbiorów bibliotecznych i muzealnych*, który ma na celu wytworzenie innowacyjnej infrastruktury do digitalizacji i udostępniania zasobów dóbr kultury posiadanych przez Uniwersytet Warszawski oraz samą ich pełną digitalizację. Tak stworzona kolekcja dóbr kultury w postaci cyfrowej będzie powszechnie dostępna (w standardzie *open source*). Do nowo wytworzonej infrastruktury zostaną również przeniesione obiekty obecnie udostępniane w Elektronicznej Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego pod nazwą 'e-bUW'. Ich udostępnianie stanie się sposobem promowania kultury, ale także inspiracją do dalszych badań nad obiektami i tekstami oraz krokiem w kierunku pełnego wykorzystania potencjału zdigitalizowanych zasobów kultury – zarówno twórczego, naukowego, jak i ekonomicznego. Zdajemy sobie jednak sprawę, że istnieje jeszcze wiele obszarów we wzajemnych relacjach między biblioteką główną a jednostkami uczelnianymi, które można by w satysfakcjonujący i korzystny sposób zagospodarować. Współpracę należałoby poprawić zwłaszcza w przypadku rozmaitych jednostek badawczych: laboratoriów, które mogłyby wspierać i wspólnie z Oddziałem Konserwacji Zbiorów rozwijać protokoły konserwacji naszych zbiorów; projektów informatycznych, matematycznych, inżynierskich, które mogłyby pomóc nam opracować narzędzia usprawniające niektóre procesy biblioteczne; filologicznych i mediów, które w bibliotece mają niewyczerpywalny rezerwuar idei, pomysłów i problemów, których eksploatacja zaowocowałaby ciekawym projektem badawczym, z pożytkiem dla biblioteki.

Być może łatwiej jest się zmieniać bibliotekom o określonym profilu, np. technicznym, artystycznym. Wtedy sam profil wyznacza kierunek zmian. W Polsce dobrym przykładem tego, co biblioteka może oferować użytkownikom, jest ksiąźnica Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. W jednej z sal bibliotecznych zamontowano elektroniczne organy, które – oprócz tego, że są instrumentem – umożliwiają rejestrację dźwięku, jego przetwarzanie, miksowanie, a także komponowanie własnych utworów. Dyrekcja uczelni zaobserwowała, iż studenci coraz częściej w pracach licencjackich i dyplomowych łączą sztukę wizualną z muzyką. I w odpowiedzi na ich potrzeby zainstalowała w bibliotece sprzęt potrzebny do pracy nad projektem. Swoistym sukcesem

potwierdzającym słusność tej decyzji jest obraz *Organy* jednego z absolwentów, umieszczony tuż nad instrumentem. Martwa natura przedstawia ludzkie serce, wątrobę i co tam jeszcze artysta miał na myśli. Z kolei powstała w 2013 r. Hunt Library w Raleigh w Północnej Kalifornii, stolicy tego stanu, jest przykładem odpowiedzi na potrzeby uczelni oraz miasta. Miasto jest częścią tzw. trójkąta badawczego – jednego z największych i najefektywniejszych w USA obszarów badawczych – i głównym centrum badań w dziedzinie biotechnologii oraz techniki w Stanach Zjednoczonych. Właśnie tam prowadzi się także badania nad rozwojem przemysłu włókienniczego (Wikipedia 2019a). Ten ostatni aspekt współczesnej historii miasta znalazł odbicie w samej konstrukcji budynku biblioteki: w lipcowym słońcu gmach wygląda jakby był pozszywany nićmi (Singh-Kurtz 2019). Warto dodać, bo nie jest to wcale oczywiste, że budynek jest zbudowany z wykorzystaniem najnowszych technologii i rozwiązań, takich jak *chilled beam system* przystosowany do chłodzenia i ogrzewania budynku, ogrzewanie podczerwienią, ogrody deszczowe i dach obsadzony zielenią. Wszystko to przyniosło bibliotece już kilka prestiżowych nagród, m.in. AIA/ALA Library Building Award. Na sam koniec wzmianki o bibliotece Hunt warto dodać, iż książki w niej wypożycza bookBot, przez studentów nazwany Jonaszem. Książka, zamówiona przez katalog elektroniczny, trafia do zamawiającego w przeciągu pięciu minut. Biblioteka ma w swoim wnętrzu pokoje multimedialne, studia nagraniowe, laboratorium gier video oraz drukarki 3D. „W Hunt w dalszym ciągu są bibliotekarze, ale nie w tradycyjnych rolach. Nikee Bayunga, technik biblioteczny w Hunt, mówi, że pracownicy zostali uwolnieni, by pomagać studentom w ich badaniach i projektach, oraz – w zależności od ich własnych umiejętności, pomagać w rozwoju biblioteki jako takiej”² (Singh-Kurtz 2019). Inny bibliotekarz z Hunt, Jason Evans Groth – zajmujący się mediami cyfrowymi – określa swoją rolę w odniesieniu do pracującego w bibliotece bookBota: „[Robot] robi to, co biblioteki robiły od zawsze – zdobywa informację dla użytkowników, kiedy jej potrzebują... Próbuję wykorzystać fakt, że jestem nietradycyjnym bibliotekarzem, by włączać ludzi do bardzo tradycyjnych działań bibliotek: umożliwiania dostępu, wsparcia w poszukiwaniu i pomocy w tworzeniu projektów” (Singh-Kurtz 2019).

Jak zauważyła Constance Grady, autorka pisząca dla vox.com – portalu pomagającego zrozumieć informacje – biblioteki pełnią nieodzowną rolę w społeczeństwie, jednak ich rola jest często niedoceniana: „Biblioteki istnieją dla ludzi. Amazon istnieje dla zysków [...]. Biblioteki są finansowane przez społeczeństwo, by służyć społeczeństwu.

² Cytaty z angielskiego w tłumaczeniu autorki.

Oferują książki, filmy i muzykę tak, by dać rozrywkę i uczyć społeczeństwo, także dzięki wypożyczalni międzybibliotecznej. Oferują dostęp do Internetu i możliwość taniach wydruków. Oferują pomoc w prostych sprawach urzędowych i finansowych, a także w poszukiwaniu pracy. Służą nieznającym języka imigrantom. Służą więźniom i osobom bezdomnym, a także tym, które z powodów zdrowotnych nie mogą opuszczać domu”³ (Grady 2018). O ile wiele z tych czynności jest rzeczywiście właściwych jedynie bibliotekom publicznym, o tyle rola biblioteki w tworzeniu nauki, edukowaniu i organizowaniu życia kulturalnego jej użytkowników jest swoista także dla bibliotek akademickich.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, mieszcząca się w nowoczesnym budynku z ogrodem na dachu, wykonała już pierwszy krok w kierunku dobrych technologicznych i przestrzennych przemian. Nie mówimy jeszcze o takich zmianach, że do biblioteki wkraczają roboty⁴, choć wdrożenie systemu RFID oraz usługi „Zakup Decyzją Czytelnika” (Wikipedia 2019b) można uznać za pierwsze jaskółki zaawansowanej automatyzacji procesów bibliotecznych. Odwołując się do opinii bibliotekarzy z Hunt Library, warto podkreślić, że bibliotekarze będą mogli w pełni zająć się nowymi funkcjami – w kontekście rozszerzenia oferty biblioteki – dopiero wtedy, gdy większość typowo bibliotecznych czynności zostanie zautomatyzowana. W odniesieniu do naszej przestrzeni staramy się udostępnić ją tak, by umożliwiać użytkownikom bądź wspólną pracę, rozmowy i wymianę myśli, gdy tego potrzebują – w salach pracy grupowej – bądź skupienie i wyciszenie w kabinach pracy indywidualnej. Naszym celem jest biblioteka-inkubator, miejsce, gdzie powstają rzeczy zainspirowane bogatymi zbiorami. W tym sensie biblioteki od zawsze pomyślane były jako miejsca interakcji (Singh-Kurtz 2019).

Mimo iż biblioteki odważnie wychodzą naprzeciw czasom najnowszych technologii, gromadzenie, opracowanie i udostępnianie nie przestają być rdzeniem naszej działalności – rezygnacja z tych zadań czyni bibliotekę nazwą bez desygnatu. Rzeczywiście poważnym problemem staje się odpowiedź na pytanie, co gromadzić, jak opracowywać oraz komu i jak udostępniać – w tym znaczeniu paradygmat biblioteki wymaga głębokiego i racjonalnego namysłu. Zwróćmy jednak uwagę na to, jakie są konsekwencje naszych wyborów dotyczących gromadzenia, a konkretnie

³ Artykuł powstał w odpowiedzi na działania prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa, zmierzające do zredukowania czy nawet zakończenia finansowania bibliotek publicznych przez państwo.

⁴ O społecznej funkcji biblioteki oraz o wprowadzaniu do niej technologicznych zmian w ciekawy i jednocześnie piękny sposób opowiada film *Robot i Frank* z 2012 r.

rezygnowania z zakupu konkretnych pozycji czy kolekcji, zwłaszcza w naukach humanistycznych (poza oczywistym – brakiem dostępności danej publikacji): nie potrafimy naturalnie przewidzieć wszystkich istotnych tendencji przyszłości nauki, ale dynamika rozwoju nauk humanistycznych jest paradoksalnie najbardziej zależna od zupełnie statycznego czynnika, a mianowicie od pewnego i możliwie wyczerpującego zaopatrzenia w literaturę tematu. Jakie są skutki odcięcia od aktualnych publikacji życia społecznego, filozoficznego, politycznego i kulturalnego, przekonaliśmy się w czasach żelaznej kurtyny. I odpowiedzią na ten problem nie jest oferta e-publikacji: zawile, niejasne, warunkowe i krótkoterminowe zasady dostępu i licencjonowania e-publikacji, pomnożone przez problemy natury technicznej (nazwijmy je tradycyjnie: przechowywanie), nie mogą jej czynić bezpiecznym zamiennikiem czy choćby satysfakcjonującym uzupełnieniem⁵.

Odnosząc się do konstatacji organizatorów konferencji *Biblioteki Uczelniane wobec Środowiska Akademickiego. Nowe Obszary Działania* dotyczącej wyczerpywania czy też zmniejszania się znaczenia formuły gromadzenia, warto zaznaczyć, że opinia ta nie ma jednak – i mamy nadzieję, iż nie będzie miała – charakteru uniwersalnego, tzn. nie dotyczy bibliotek wszystkiego typu, nawet w grupie bibliotek akademickich. W ich zbiorze prawdopodobnie zasadne będzie z czasem rozróżnienie również na biblioteki „archiwizujące”, czyli te sprofilowane humanistycznie, oraz takie, które są zorientowane na użytkowy charakter księgozbioru – tu prawdopodobnie biblioteki politechniczne.

Jeśli chodzi o gromadzenie, akcenty jeszcze inaczej może rozkładać podział na biblioteki badające (*Forschungsbibliotheken*) i biblioteki naukowe (*wissenschaftliche Bibliotheken*) (zob. Schulze 2016). Pierwszy typ, podporządkowany z reguły istnieniu ważnej historycznej kolekcji, funkcjonuje na specjalnych zasadach w odniesieniu do gromadzenia i orientacja na potrzeby użytkownika nie jest jego priorytetem. W bibliotece takiej jak BUW – bibliotece akademickiej o charakterze tradycyjnie publicznym, ale jednocześnie przechowującej cenne kolekcje historyczne – swoboda gromadzenia charakterystyczna dla bibliotek badających manifestuje się wyłącznie w odniesieniu do księgozbiorów podręcznych.

I jeszcze ważny głos na zakończenie: biblioteki muszą przestać obawiać się ciągle wiszącego w powietrzu posądzenia o „spóźniony refleks” (a to przy aplikowaniu nowych technologii, a to w gromadzeniu materiałów czy w rozpoznaniu nowych trendów) oraz dyktatu fundamentalistów cyfrowych. Jeżeli zgodzimy się co do tego,

⁵ W Niemczech kwestie dotyczące filozofii i polityki gromadzenia przez biblioteki są problemem na tyle społecznie istotnym, że trafiają na łamy poczytnej prasy codziennej (por. Schulze Wessel 2015).

że pozostajemy instytucjami pamięci (*memory institution*) (por. Edmondson 2002), oraz przyznamy, że otaczającej nas rzeczywistości, zwłaszcza w odniesieniu do mediów elektronicznych, udzieliło się charakterystyczne dla konsumpcjonizmu zjawisko krótkoterminowości (krótka obecność na rynku dóbr konsumpcyjnych, trendów, urządzeń), to musimy dostrzec sprzeczność z biblioteczną tradycją naszego kręgu kulturowego. Gromadzenie nie jest aktem nostalgii za przeszłością, lecz czynnością *par excellence* nakierowaną na przyszłość (por. Knoche 2018). Na tej idei ufundowana jest tożsamość zjawiska zwanego biblioteką. Jeżeli postulujemy tworzenie pracowni mediów, wyposażonej w najnowocześniejsze narzędzia audiowizualne, drukarki 3D, instrumenty muzyczne itp., to jedynie po to, by kreatywnie, atrakcyjnie, adekwatnie i skutecznie stworzyć przekaz zbudowany na bazie naszych zbiorów. Myślenie o przyszłości bibliotek akademickich ujawnia wiele problemów, których rozwiązanie mogłoby być fascynującym projektem badawczym uczelni. Projektem wychodzącym właśnie z tradycyjnego paradygmatu biblioteki jako instytucji pamięci; nadal nie ma bowiem dobrych pomysłów na to, jak archiwizować strony internetowe, blogi, fora dyskusyjne itp., na naszych oczach zmienia się charakter spuścizn literackich – zanim wymyślimy dobry model pozwalający zdobywać, archiwizować i udostępniać zawartość twardych dysków, pamięci telefonów i tabletek oraz innych możliwych nośników, powstanie w dokumentowaniu naszej kulturowej rzeczywistości niejedna luka⁶. Trudno to sobie wyobrazić? A kto z Państwa jest w stanie odczytać zawartość dziesiątek dyskietek, które zgromadziliśmy w latach 90. ubiegłego wieku?

Bibliografia

- Bielak A. (2019). Warsztaty ReReS poświęcone zarządzaniu kolekcjami specjalnymi do celów badawczych w BUW/ ReReS workshop on the management of special collections for research purposes in BUW [online]. BuwLOG – blog Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Warszawa: BUW. Dostępny w: <http://buvlog.uw.edu.pl/warsztaty-reires-poswiecone-zarzadzaniu-kolekcjami-specjalnymi-do-celow-badawczych-w-buw-reires-workshop-on-the-management-of-special-collections-for-research-purposes-in-buw> [przełączony 12.06.2019].
- Grady C. (2018). Why public libraries are still essential in 2018 [online]. Vox Media. Dostępny w: <https://www.vox.com/culture/2018/7/24/17603692/public-libraries-essential-forbes-amazon> [przełączony 17.06.2019].

⁶ Przykładem możliwej reakcji na taki problem jest inicjatywa Uniwersytetu w Pittsburghu, którego biblioteka przejęła w maju 2019 r. archiwum George'a A. Romera, pionierskiego reżysera filmów z gatunku horror. Przejęcie spuścizny, zawierającej korespondencję, skrypty, materiały reklamowe oraz rekwizyty z konkretnych produkcji filmowych, miało na celu stworzenie na uczelni Centrum Studiów nad Horrorem (więcej: Peet 2019).

- Knoche M. (2018). *Die Idee der Bibliothek und ihre Zukunft*. Wyd. 2. Göttingen: Wallenstein Verlag. ISBN 9783835332362.
- McDonald A. (2006). The Ten Commandments revisited: the Qualities of Good Library Space. *Liber Quarterly* [online], vol. 16, iss. 2. Dostępny w: <http://doi.org/10.18352/lq.7840> [przełgądany 13.06.2019].
- Edmondson R. (2002). Memory of the World: general guidelines to safeguard documentary heritage. Revised edition 2002 [online]. Paris: UNESCO. Dostępny w: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125637> [przełgądany 12.06.2019].
- Peet L. (2019). University of Pittsburgh Acquires Romero Collection, to found Horror Studies Center [online]. *Library Journal*. Dostępny w: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=university-of-pittsburgh-acquires-romero-collection-to-found-horror-studies-center&utm_source=Marketing&utm_medium=email&utm_campaign=top5 [przełgądany 12.06.2019].
- Schulze T.N. (2016). Die Zukunft des Sammelns an wissenschaftlichen Bibliotheken. Ein Tagungsbericht aus Weimar. *O-Bib. Das Offene Bibliotheksjournal* [online], Bd. 3, Nr. 3, s. 64–69. Dostępny w: <https://doi.org/10.5282/o-bib/2016H3S64-69> [przełgądany 3.03.2019].
- Schulze Wessel M. (2015). Sammeln für die Interessen von morgen [online]. *Frankfurter Allgemeine*. Frankfurter Allgemeine Zeitung GmbH. Dostępny w: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/forschung-und-lehre/deutsche-forschungsgemeinschaft-reformiert-sondersammelgebiete-13524599.html> [przełgądany 13.03.2019].
- Singh-Kurtz S. (2019). A robot-filled, architectural marvel in North Carolina is the library of the future [online]. *Quartz Media*. Dostępny w: <https://qz.com/1542364/nc-state-is-home-to-the-library-of-the-future/> [przełgądany 17.06.2019].
- Smith Z. (2018). *Widzi mi się*. Kraków: Znak. ISBN 9788324054176.
- Wawrzyniak-Beszterda R. (2017). Edukacja akademicka: między transmisją wiedzy a jej konstruowaniem. *Studia z teorii wychowania*, t. 8, nr 2(19), s. 59–72.
- Wikipedia. The Free Encyclopedia (2019a). Raleigh, North Carolina [online]. Dostępny w: https://en.wikipedia.org/wiki/Raleigh,_North_Carolina [przełgądany 13.03.2019].
- Wikipedia. Wolna encyklopedia (2019b). Zakup Decyzją Czytelnika [online]. Dostępny w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakup_Decyzj%C4%85_Czytelnika [przełgądany 13.03.2019].
- Wrocławska M., Jerzyk-Wojtecka J. (red.) (2011). Biblioteka jako „trzecie miejsce”. Międzynarodowa konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Materiały konferencyjne [online]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. ISBN 9788375256307. Dostępny w: <http://bcu1.lib.uni.lodz.pl/Content/1896/KonferencjaBULII14.12.pdf> [przełgądany 17.06.2019].

Jarosław Gajda, Katarzyna Pełka-Smętek, Katarzyna Weinper

Politechnika Lubelska, Biblioteka Politechniki Lubelskiej,

Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej

Od koordynacji druku do kompleksowej usługi wydawniczej. Nowe pola działań Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej

Streszczenie: Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej Politechniki Lubelskiej jest jedną z pierwszych w Polsce jednostek uczelnianych, które skupiły w sobie działania wydawnicze i tworzenie Biblioteki Cyfrowej w trybie *open access*, łącząc proces publikowania tradycyjnego i elektronicznego. Blisko dekada doświadczeń ukształtowała i zmieniła spojrzenie społeczności akademickiej na dualizm publikacyjny. Początkowo głównym zadaniem Ośrodka było koordynowanie druku, później jednostka przekształciła się w Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, które oprócz działalności wydawniczej prowadzi szkolenia dla autorów publikacji. W tym roku podjęto się również koordynacji pracy wydawniczej czasopism. Na podstawie literatury przedmiotu oraz obserwacji badawczej autorzy przygotowali studium przypadku włączenia wydawnictwa w strukturę biblioteki naukowej.

Słowa kluczowe: usługa wydawnicza, dualizm publikacyjny, otwarta nauka, publikacje elektroniczne

1. Wstęp

Na początku lipca 2010 r. na Politechnice Lubelskiej nastąpiły zmiany organizacyjne, w wyniku których zlikwidowano wydawnictwo uczelniane (*Zarządzenie Nr R-34/2010 Rektora Politechniki Lubelskiej*). Zadania związane z wydawaniem monografii naukowych i podręczników zostały przekazane Bibliotece Politechniki

Lubelskiej. Przygotowując szczegółowy program działalności, opracowano nowy model publikacyjny. Za najważniejsze jego elementy należy uznać:

- powołanie Ośrodka do spraw Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej Politechniki Lubelskiej (*Zarządzenie Nr R-56/2010 Rektora Politechniki Lubelskiej*),
- opracowanie zakresu zadań i obowiązków Ośrodka,
- opracowanie koncepcji i zasad funkcjonowania Rady Wydawniczej Politechniki Lubelskiej,
- przygotowanie zasad publikowania książek na Politechnice Lubelskiej,
- ścisłą integrację wydawania książek i ich elektronicznych wersji w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Lubelskiej (*open access*),
- opracowanie wytycznych dla autorów, które regulują szczegółowe zasady przygotowania materiałów do druku,
- nowe wzory umów wydawniczych,
- opracowanie nowej szaty graficznej dla wydawanych książek.

Pracownicy nowopowstałego Ośrodka ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej stanęli przed zadaniem połączenia obowiązków pracy bibliotekarza i redaktora. Wkroczyli w nowe pola działań, przygotowując nie tylko e-publikacje do Biblioteki Cyfrowej, ale także włączając się w koordynację druku publikacji Uczelni.

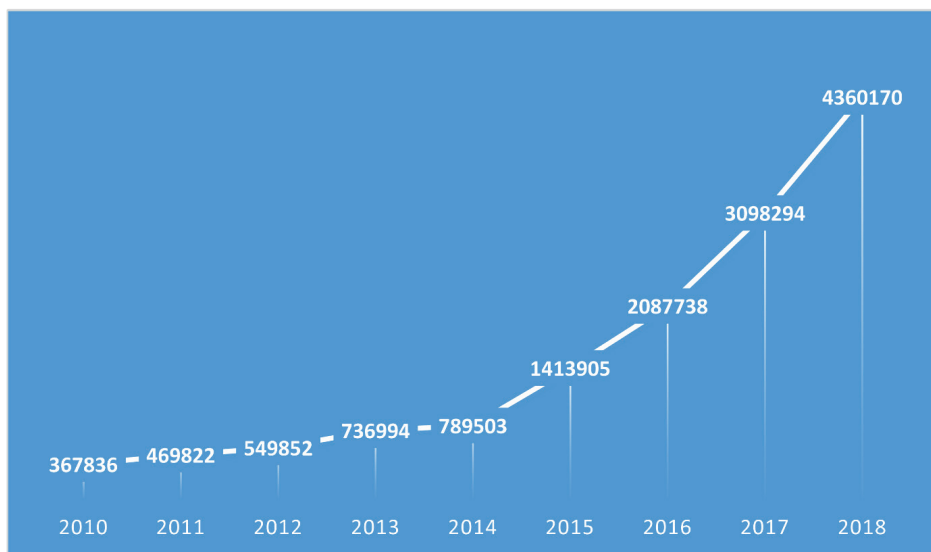
W roku 2018 rektor Politechniki Lubelskiej wyraził zgodę na używanie przez Ośrodek nazwy ‘Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej’. Jego rola wzrasta. Jest to miejsce nie tylko zgłaszania publikacji do druku, lecz także kompleksowej usługi wspomagającej warsztat pisarski naukowców. W tym roku podjęliśmy trud koordynacji pracy wydawniczej czasopism redagowanych przez pracowników naszej uczelni.

2. Dualizm publikacyjny

Biblioteki akademickie stają przed nowymi zadaniami – mają nie tylko gromadzić, udostępniać i archiwizować zebraną wiedzę, ale także reagować na przemiany środowiska akademickiego.

W 2010 r. Politechnika Lubelska zdecydowała się na dualizm publikacyjny, którego wdrażanie powierzono Ośrodkowi ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej. Pierwszy etap tego zadania polegał na ukazywaniu pracownikom naukowym przemian zachodzących w modelu publikowania i korzyści płynących z nowych rozwiązań (Gajda 2011). Powstanie ośrodka zbiegło się także z prowadzoną w środowiskach naukowych dyskusją na temat konieczności publikowania w sieci wyników badań finansowanych z publicznych pieniędzy (Bendyk 2008). Efektem tych rozmów miało

być rozpoczęcie prac legislacyjnych nad ustawą nakładającą obowiązek publikowania w otwartym dostępie (Fundacja PAP 2011). W tym właśnie czasie, blisko dekadę temu, pracownicy Politechniki Lubelskiej rozpoczęli realizację celów otwartej nauki (Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego 2019) w ramach swojej uczelni, publikując swoje prace na licencji niewyłącznej (CC BY-SA) i deponując dzieła w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Lubelskiej. Obecnie autorzy nie wyobrażają sobie, aby ich monografia nie znalazła się w sieci – tam tworzą swoje naukowe e-portfolio, uwzględniając ogólnie przyjęte powiedzenie: „jeśli nie ma czegoś w Internecie, to nie istnieje” (Gajda 2017). Badania ankietowe przeprowadzone w latach 2013, 2015 i 2016 w Bibliotece Politechniki Lubelskiej potwierdzają dużą popularność materiałów naukowych znajdujących się w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Lubelskiej, której głównym odbiorcą jest społeczność akademicka (rys. 1) (Maczuk, Pełka-Smętek 2014, 2016).

Rys. 1. Liczba odwiedzin Biblioteki Cyfrowej Politechniki Lubelskiej

3. Proces wydawniczy

Od momentu zgłoszenia książki do planu wydawniczego do wersji finalnej praca nad publikacją nie zawsze odbywa się szybko – wymaga dużej dyscypliny czasowej oraz

sumienności autorów. Proces ten, koordynowany przez Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej, składa się z następujących etapów:

1. zgłoszenie publikacji do planu wydawniczego;
2. wysłanie publikacji do recenzji;
3. dostosowanie pracy do uwag recenzentów pod warunkiem pozytywnego zaopiniowania przez nich dzieła;
4. wykonanie składu i łamania publikacji zgodnie z wytycznymi Wydawnictwa przez autora lub firmę zewnętrzną;
5. wykonanie przez Wydawnictwo korekty typograficznej i odesłanie tekstu do osoby składającej, aby usunęła wskazane błędy typograficzne;
6. dokonanie przez Wydawnictwo ponownej korekty typograficznej;
7. po dokonaniu wszystkich potrzebnych poprawek – zakwalifikowanie publikacji do druku, wykonanie przez Wydawnictwo czterech stron tytułowych i okładki, przekazanie ich autorowi do akceptacji;
8. ustalenie z twórcą wielkości nakładu druku, liczby stron kolorowych;
9. wysłanie publikacji do drukarni;
10. ocena pod względem technicznym wydruku próbnego z drukarni;
11. po zaakceptowaniu wydruku próbnego przez autora i Wydawnictwo – wykonanie i przesłanie całego nakładu do Wydawnictwa;
12. publikacja pracy w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Lubelskiej.

Długość procesu wydawniczego zależy od czasu trwania poszczególnych etapów, zazwyczaj wynosi nie więcej niż 2–3 miesiące (Gajda 2014). Tak krótki czas jego trwania można również przypisać m.in. wykonywaniu korekt typograficznych na pliku .pdf i e-mailowym kontaktom z autorem lub redaktorem publikacji. Wydawnictwo nieustannie dąży do usprawniania tego procesu, starając się, aby możliwie najwięcej z jego elementów odbywało się drogą elektroniczną.

Na Politechnice Lubelskiej książki wydawane są w określonej szacie graficznej dla różnych serii wydawniczych. Seria *Monografie – Politechnika Lubelska* ma stałą szatę graficzną, zaś *Podręczniki – Politechnika Lubelska* i *Rozprawy Doktorskie* są publikowane w kolorystyce dopasowanej do systemu identyfikacji wizualnej poszczególnych wydziałów. Druk doktoratu w formie książkowej niewątpliwie podnosi walory estetyczne pracy, jest również jednym z etapów zapoznawania doktoranta-pracownika z procedurami obowiązującymi na uczelni oraz zadaniami, jakie przypisane są bibliotece i wydawnictwu uczelnianemu.

4. Rynek naukowej książki technicznej

Rynkowi naukowej książki technicznej badacze zazwyczaj poświęcają niewiele uwagi, dlatego też wydawało się istotne, by w niniejszej publikacji przyjrzeć się temu zagadnieniu nieco bliżej. W tym celu przeprowadzono obserwację 20 witryn wydawniczych polskich uczelni o profilu technicznym¹. W badanej grupie dwa wydawnictwa stanowią część struktury biblioteki (na Politechnice Lubelskiej i Politechnice Łódzkiej), trzy wydawnictwa jednoznacznie określiły sposób publikowania elektronicznego na licencji Creative Commons (Politechnika Białostocka i Politechnika Rzeszowska: CC BY-NC-ND²; Politechnika Lubelska: CC BY-SA³). Większość badanych wydawnictw ma własne zaplecze poligraficzne.

Sposoby promowania swoich produktów i swojej działalności przez wydawnictwa są różne; strony internetowe wydawnictw nie zawierają danych liczbowych o nakładach książek, ich dostępności, kanałach dystrybucji czy formie płatności. Na podstawie poczynionych obserwacji nie udało się oszacować rocznej produkcji dla każdego wydawnictwa, ponieważ widoczna jest jedynie oferta, czyli dostępność książek w sprzedaży. Ewa Goumissi zwraca również uwagę na problem, jakim jest brak kontaktu z wydawcą, który nie informuje o braku możliwości realizacji zamówienia. Przyczyn takiego stanu rzeczy autorka upatruje w niewystarczającej liczbie osób zatrudnionych do obsługi klientów oraz w zróżnicowanym i niezorganizowanym rynku książki (Goumissi 2005).

Popelniane są również te same błędy, nazywane potocznie „grzechami głównymi wydawnictw naukowych”. Podsumowuje je następujące zestawienie:

- niewłaściwe podejście do autorów i czytelników (brak partnerskich relacji, niekorzystne dla autorów umowy wydawnicze i licencyjne, zbyt wysokie opłaty dla autorów);

¹ Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Politechnika Wrocławska, Politechnika Warszawska, Politechnika Świętokrzyska, Politechnika Śląska, Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Politechnika Poznańska, Politechnika Opolska, Politechnika Łódzka, Politechnika Lubelska, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Politechnika Koszalińska, Politechnika Gdańska, Politechnika Częstochowska, Politechnika Białostocka, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie.

² CC BY-NC-ND: Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 PL.

³ CC BY-SA: Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0.

- zbyt wysokie ceny książki przeznaczonej do obrotu handlowego;
- niedostateczna korekta językowa i typograficzna;
- tzw. punktoza;
- zbyt duże nakłady;
- wynagradzanie autorów nakładem;
- brak dobrze przygotowanego marketingu dla książki.

Pierwszy wymieniony grzech jest najważniejszy, ponieważ wydawnictwo powinno być pomostem łączącym myśli autora z chęcią zdobywania wiedzy przez czytelnika. Jeśli współpraca nie jest odpowiednio ułożona, takie porozumienie nie może zostać osiągnięte. Jest oczywiste, że jeśli wydawnictwo nie będzie miało autorów ani czytelników, przestanie istnieć.

Przeszkodą w budowaniu owocnej współpracy są także umowy zawierające całkowite przeniesienie praw majątkowych z autora na wydawnictwo, bez możliwości wykorzystania przez autora badań opisanych w dziele. Innym problemem jest nakładanie na autora kosztów związanych z wydaniem książki (od kilku do kilkunastu tysięcy złotych), w zamian za „prestżowe” wydanie książki, markę wydawnictwa.

Zakaz dystrybucji książki poza miejscami narzuconymi w umowie przez wydawcę (m.in. zakaz publikowania fragmentów i całości w Internecie) zmniejsza listę potencjalnych nabywców książki, co prowadzi do niewykupienia nakładu i przekazania go autorowi w ramach wynagrodzenia za jego pracę. W konsekwencji tych działań dana książka nie znajduje odbiorców, więc jest rzadko cytowana, natomiast autor nie może jej przedstawić do ewaluacji. Również wysoka cena książki przeznaczonej do obrotu handlowego zniechęca odbiorców do jej nabywania, podobnie jak niedopracowana forma językowa i typograficzna.

Istotny jest także odpowiednio przygotowany plan marketingowy dla konkretnego tytułu książki. Strategia ta zależy od modelu wybranego przez wydawnictwo, które decyduje, czy marketingiem będzie samodzielna sprzedaż, czy też zostanie wybrany inny kanał dystrybucji książki (Beme 2015).

Politechnika Lubelska zdecydowała się na niskonakładowy druk cyfrowy, co miało zapobiec rozrastaniu się magazynu z książkami, które nie znalazły nabywców. W 2010 r. było to 100 egzemplarzy jednego tytułu. Dziś, po analizach sprzedaży i z powodu rosnącej popularności książki elektronicznej, zmniejszono o połowę nakład monografii. W razie potrzeby możliwe jest dodrukowanie niezbędnej liczby egzemplarzy. Z kolei nakład podręczników zaspokaja potrzeby dydaktyczne uczelni, dlatego druk pozostał na poziomie 100 egzemplarzy tytułu z możliwością dodruku.

Przypuszcza się, że dla wydawnictw uczelnianych ważniejsze jest wydawanie publikacji pracowników naukowych niż osiągnięcie zysku ze sprzedaży wydanych książek. Wraz z nową ustawą o szkolnictwie wyższym zmienia się sposób finansowania jednostek ogólnouczelnianych, które w niektórych uczelniach będą musiały się samofinansować.

Wiele wydawnictw, aby utrzymać się na rynku, ucieka się do dodruku popularnych książek z podaniem nowej daty wydania, niekiedy ze zmienionym tytułem, ale bez zmiany treści. Jak wskazują badania, książka najlepiej sprzedaje się w pierwszym roku swojego wydania, a im większe jej rezerwy magazynowe, tym większe straty (Pełka-Smętek 2014). Dlatego jedynym racjonalnym rozwiązaniem jest nakład dostosowany do potrzeb grupy docelowej.

Pomimo rosnących cen książek nie zrezygnowano z relatywnie niskiej ceny drukowanych książek Politechniki Lubelskiej, które były i powinny być dostępne dla każdego. Szczególnie jest to istotne w odniesieniu do literatury specjalistycznej, której treść szybko ulega dezaktualizacji.

Niska cena miała również zapewnić oryginalnym podręcznikom konkurencyjność w stosunku do popularnych kserokopii. Stało się to możliwe dzięki drukowi w odcieniach szarości (strony kolorowe nie przekraczają 10% całej książki), miękkiej oprawie, a także organizowaniu corocznego przetargu na wybór najtańszej drukarni. W popularyzacji tytułu istotną rolę odgrywała również rekomendacja ze strony pracowników dydaktycznych.

Wszystkie powyższe cechy ma ciesząca się dużą popularnością książka Przemysław Golewskiego i Tomasza Sadowskiego pt. *Zagadnienia z zakresu wytrzymałości materiałów. Ćwiczenia projektowe*, wydrukowana w formacie kieszonkowym (A6), o objętości 64 stron; cena – 5 zł (Golewski, Sadowski 2016).

Dystrybucja materiałów drukowanych może odbywać się przez sprzedaż bezpośrednią od wydawcy i pośrednią – dzięki księgarzom i hurtownikom. Najczęściej książki nabywane są przez pośredników, którzy dostosowują swoją ofertę do odwiedzanych bibliotek oraz często umożliwiają wybór formy płatności zgodnie z życzeniem klienta. Ponadto bibliotekarze cenią sobie możliwość obejrzenia egzemplarza książki oraz uzyskania rabatów oferowanych przez przedstawicieli handlowych. Niemalym wyzwaniem staje się często zamówienie naukowych książek drogą elektroniczną, za pośrednictwem stron wydawnictw naukowych akademickich. Zazwyczaj trzeba dokonać tego drogą e-mailową i poprosić o formę płatności np. przelewem⁴.

⁴ Wywiad z pracownikiem Biblioteki Politechniki Lubelskiej zajmującym się zakupem księgozbioru.

Rys. 2. Przykładowe okładki i formaty (od lewej strony: publikacja z serii *Monografie Politechniki Lubelskiej* w formacie B5, obok pozycja *Zagadnienia z zakresu wytrzymałości materiałów. Ćwiczenia projektowe* P. Golewskiego i T. Sadowskiego)

Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej przyjęło dwa główne kanały dystrybucji książki: sprzedaż egzemplarzy drukowanych w ogólnopolskich księgarniach akademickich i własnej, a także rozpowszechnianie publikacji drogą elektroniczną za pośrednictwem Biblioteki Cyfrowej Politechniki Lubelskiej.

Od połowy 2019 r. ceny książki elektronicznej i drukowanej zrównały się pod względem stawki VAT – dotąd podatek wynosił 5% za książkę drukowaną, a 23% za elektroniczną, natomiast po obniżeniu książka elektroniczna będzie obciążona 8% podatku. Oznacza to, że ta forma publikacji ma szansę zwiększyć swoje grono nabywców. Niewykluczone, że może również zdominować rynek księgarski.

5. Nowe obszary działania

5.1. System szkoleń w Ośrodku ds. Wydawnictw Politechniki Lubelskiej

Jedną z form współpracy z uczelnią i wspomagania dydaktyki przez biblioteki naukowe i akademickie jest – obok tworzenia zasobów odpowiadających kierunkom kształcenia

i aparatu informacyjnego – przygotowywanie studentów do efektywnego korzystania z usług bibliotecznych (Kasperek, Wojnarowicz 2011, s. 64).

Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej, który jest wpisany w strukturę Biblioteki Politechniki Lubelskiej, oprócz procesu wydawniczego prowadzi zajęcia przygotowawcze z pisania rozpraw doktorskich.

Początkowo były to indywidualne spotkania z autorami przygotowującymi do druku monografie czy materiały konferencyjne. Obecnie szkolenia te skupiają się głównie na wprowadzeniu autorów w zasady typografii⁵, poprawnego składu oraz konstrukcji bibliografii z wykorzystaniem przeznaczonych do jej tworzenia menadżerów. Ułatwieniem są podane na stronie Wydawnictwa *Wytyczne dla autorów*, które określają zasady poprawnego przygotowania tekstu. Istotne jest uświadomienie autorom, że to właśnie odpowiednie zredagowanie tekstu i jego kompozycja umożliwiają łatwy odbiór zawartości publikacji. Coraz częściej autorzy sami zwracają uwagę na walor estetyczny publikowanych treści, zwłaszcza fotografii, diagramów i rysunków. Zajęcia z przygotowania rozprawy doktorskiej do druku dla studentów studiów trzeciego stopnia składają się z pięciu etapów. Na pierwszym etapie odbywają się zajęcia z informacji naukowej, na których dosyć szczegółowo zostaje omówione publikowanie w otwartym dostępie. Drugi etap to przedstawienie, z jakich elementów powinna składać się rozprawa doktorska, przypomnienie o poprawności językowej oraz zwracanie uwagi na błędy typograficzne. Tutaj, oprócz wskazania na bogate zaplecze poradników znajdujących się w zbiorach biblioteki, pracownicy Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej przygotowali autorski program warsztatów o charakterze poradnikowym, ilustrujący m.in. najczęściej popełniane błędy, ale też różne możliwości graficznego przedstawiania tej samej informacji czy estetyczne połączenie zdjęć i wykresów. Trzeci etap dotyczy przygotowania publikacji przy użyciu edytora tekstu MS Word zgodnie z wytycznymi Wydawnictwa tak, aby można było uzyskać plik gotowy do druku oraz umieszczenia w Bibliotece Cyfrowej Politechniki Lubelskiej. Czwarty etap to przegląd darmowych menadżerów bibliografii dostępnych w Internecie oraz z licencją wykupioną przez Bibliotekę Politechniki Lubelskiej. Ostatni, piąty etap polega na przygotowaniu przez doktorantów krótkiego tekstu zredagowanego zgodnie z *Wytycznymi dla autorów* obowiązującymi na Politechnice Lubelskiej za pomocą programów i narzędzi poznanych na zajęciach.

⁵ Typografii, do której podstawowych zadań należy ułatwianie odbioru treści, usprawnienie orientacji w coraz bardziej złożonych strukturach informacji, które źle zorganizowane mogą utrudniać lub wręcz uniemożliwiać ich zrozumienie (Pawlikowska 2018).

Samodzielne przygotowanie przez doktorantów pracy pod względem edytorskim jest pierwszym krokiem w kierunku publikowania tekstów obszerniejszych niż artykuły, które będą przygotowywać na początku kariery naukowej.

5.2. Platforma czasopism naukowych

Zmieniające się potrzeby i oczekiwania środowiska akademickiego nie pozostają bez odzewu ze strony Biblioteki Politechniki Lubelskiej. U źródeł nowej inicjatywy Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej oraz redaktorów czasopism Politechniki Lubelskiej leży chęć współtworzenia platformy dla czasopism i identyfikowania ich z Uczelnią. Działania te pozwolą na wzmocnienie ich prestiżu, ułatwienie procesu wydawniczego oraz zwiększenie szans na pozytywne aplikowanie czasopism do znaczących baz branżowych.

Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej zdecydowało się na wdrożenie internetowego systemu zarządzania treścią Open Journal Systems, stanowiącego alternatywę dla tradycyjnego procesu wydawniczego⁶. Open Journal Systems, rozwijany przez Public Knowledge Project⁷, umożliwia nie tylko publikowanie poszczególnych artykułów w Internecie, ale także zarządzanie całym procesem wydawniczym – od przesłania tekstu przez autora przez proces recenzji i redakcji aż po jego publikację na stronie internetowej. System zawiera również interfejs dla czytelników z możliwością przeszukiwania zawartości czasopisma (Matysek 2015, s. 35). Do jego niewątpliwych zalet można zaliczyć inne funkcjonalności, mające na celu zwiększenie widoczności w sieci, a tym samym liczbę cytowań: bezpośredni eksport danych do DOAJ (Directory of Open Access Journals), wtyczkę umożliwiającą indeksowanie w Google Scholar czy Index Copernicus, opcję zarządzania subskrypcją czy wtyczkę powiadomień RSS. Dostępne są również wskaźniki IF czy przynależność do baz specjalistycznych dla poszczególnych czasopism znajdujących się na platformie. W tej chwili na platformie Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej jest umieszczonych sześć czasopism: „Budownictwo i Architektura”, „Informatyka, Automatyka, Pomiary w Gospodarce i Ochronie Środowiska”, „Journal of Computer Sciences Institute”, „Journal of Technology and Exploitation in Mechanical Engineering”, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego”, „Tekna Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych”.

⁶ Szerzej o internetowych systemach zarządzania treścią w nauce: zob. Kopcewicz (2016, s. 104).

⁷ Public Knowledge Project to międzynarodowa, wielouniwersytecka inicjatywa rozwijająca (bezpłatne) oprogramowanie *open source* i prowadząca badania w celu poprawy jakości i zasięgu publikacji naukowych.

Istotna zarówno dla redakcji publikujących na platformie, jak i samego Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej jest chęć wdrożenia ujednoczonego modelu publikowania *open access* oraz wyznaczenie wspólnej polityki wydawniczej, w tym etyki publikacyjnej dla całej uczelni.

Kolejnym krokiem we współpracy Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej z autorami będzie Open Monography Press – platforma mająca na celu usprawnienie procesu wydawniczego książek i dystrybucji wersji drukowanych zgodnie z ideą otwartej nauki. Bożena Bednarek-Michalska pisze w podsumowaniu artykułu o dylematach współczesnego publikowania elektronicznego: „do zadań bibliotekarza nie należy wyznaczanie kierunków rozwoju czasopism naukowych i metod ich publikowania, ale jego rolą jest przypominać, iż dorobek piśmienniczy bez względu na formę czy sposób jego zapisu powinien być zachowany dla przyszłości, [...] a wytworzone dziedzictwo kultury powinno być jak najszerszej dostępne publicznie” (Bednarek-Michalska 2011, s. 149). Dzięki możliwości przejścia wszystkich zadań przez jedną platformę, w tym zarówno procesów redakcyjnych, wydawniczych, jak i marketingowych, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej wychodzi naprzeciw oczekiwaniom nie tylko autorów, ale także redaktorów, recenzentów i przede wszystkim czytelników, umożliwiając im szybki dostęp do elektronicznej wersji książki.

6. Podsumowanie

Po dekadzie działalności wydawniczej w strukturach biblioteki można powiedzieć, że umieszczenie w nich Wydawnictwa było dobrą decyzją. Mimo iż było to dużym wyzwaniem dla pracowników biblioteki, z powodzeniem stworzyli od podstaw nowoczesne wydawnictwo, wypracowując partnerskie relacje z pracownikami naukowymi. Ci drudzy wiedzą, że w trudnym procesie twórczym zawsze mogą liczyć na pomoc ze strony redakcji. Realizacja projektu wdrożenia platformy czasopism elektronicznych stwarza szansę na szerokie udostępnianie osiągnięć intelektualnych światowej społeczności naukowców na zasadach *open access*, wpisując się w ogólnoswiatowe standardy upowszechniania nauki. Kolejne pola działań Wydawnictwa Politechniki Lubelskiej zacieśniają tworzące się więzi ze środowiskiem akademickim w Polsce i na całym świecie.

Bibliografia

- Bednarek-Michalska B. (2011). „Ebib” – hybryda czy nowa forma komunikacji elektronicznej. W: Działalność wydawnicza bibliotek w czasach konwergencji mediów. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Materiały konferencyjne. Red. S. Wojnarowicz, B. Kasperek. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 143–149.

- Beme M. (2015). Książka jeszcze nie zginęła [online]. Warszawa: Ringier Axel Springer Polska. Dostępny w: <https://www.forbes.pl/przywodztwo/rynek-wydawniczy-w-polsce/p6y2v54> [przełączany 11.06.2019].
- Bendyk E. (2008). Nauka polska – płacz nad trumną. *Polityka*, nr 14, s. 32–37.
- Fundacja PAP (2011). Wyniki badań naukowych mają być dostępne za darmo w sieci [online]. Warszawa: Fundacja PAP. Dostępny w: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C380149%2Cwyniki-badan-naukowych-maja-byc-dostepne-za-darmo-w-sieci.html> [przełączany 20.06.2019].
- Gajda J. (2011). Publikacja równoległa (tradycyjna i elektroniczna) w praktyce biblioteki akademickiej. W: *Działalność wydawnicza bibliotek w czasach konwergencji mediów. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Materiały konferencyjne*. Red. S. Wojnarowicz, B. Kasperek. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 95–103.
- Gajda J. (2014). Działalność wydawnicza Politechniki Lubelskiej. Trzy lata istnienia Ośrodka do spraw Wydawnictw i Biblioteki. W: *IV Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*. Red. D. Dudziak, M. Ziółek. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 107–115.
- Gajda J. (2017). Dobre praktyki w otwartym publikowaniu książek naukowych, podręczników i czasopism na Politechnice Lubelskiej. W: *Projektowanie informacji w przestrzeni biblioteki*. Red. B. Kamińska-Czubała, S. Skórka. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 227–235.
- Golewski P., Sadowski T. (2016). Zagadnienia z zakresu wytrzymałości materiałów. Ćwiczenia projektowe. Lublin: Politechnika Lubelska.
- Goumissi E. (2005). Zakup książek bezpośrednio u wydawcy – wybór czy konieczność? Charakterystyka dostaw literatury krajowej [online]. W: *II Seminarium Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru*, Wrocław, 23–24 czerwca 2005. Dostępny w: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/grom2/goumissi.php> [przełączany 16.06.2019].
- Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (2019). Otwarta nauka [online]. Warszawa: ICM UW. Dostępny w: <https://otwartanauka.pl/> [przełączany 26.07.2019].
- Kasperek B., Wojnarowicz S. (2011). Od publikacji niesamoistnych do platformy cyfrowej. Z działalności wydawniczej Biblioteki UMCS. W: *Działalność wydawnicza bibliotek w czasach konwergencji mediów. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Materiały konferencyjne*. Red. S. Wojnarowicz, B. Kasperek. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 63–72.
- Kopcewicz G. (2016). Akademicka platforma czasopism jako nowoczesne forum wymiany myśli naukowej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zarządzanie* [online], t. 43, nr 1, s. 103–114. Dostępny w: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_ZARZ.2016.007 [przełączany 20.06.2019].
- Matczuk E., Pełka-Smętek K. (2014). Biblioteki specjalistyczne w opinii społeczności akademickiej Politechniki Lubelskiej. W: *IV Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*. Red. D. Dudziak, M. Ziółek. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 401–410.

- Matczuk E., Pełka-Smętek K. (2016). Badanie poziomu satysfakcji użytkowników Biblioteki Politechniki Lubelskiej. *Bibliotekarz Lubelski*, R. 58/59, s. 211–219.
- Matczuk E., Pełka-Smętek K. (2018). Przestrzeń wirtualna w opinii użytkowników Biblioteki Politechniki Lubelskiej. W: *Ewolucja nowych przestrzeni bibliotecznych. Od założeń do praktyki*. Red. S. Baran, K. Bikowska. Olsztyn: Biblioteka Uniwersytecka UWM, s. 381–394.
- Matysek A. (2015). Publikowanie czasopism otwartych z wykorzystaniem open source. *Nowa Biblioteka*, nr 1(16), s. 33–45.
- Pawlikowska A. (2018). O typografii i jej nauczaniu. *Znak*, nr 758–759, s. 86–92.
- Pełka-Smętek K. (2014). Podręczniki Politechniki Lubelskiej w Bibliotece Cyfrowej a ich sprzedaż w postaci drukowanej – raport z badań przeprowadzonych 2011–2014 r., Lublin, Politechnika Lubelska (kps) [przechowywany w Bibliotece Politechniki Lubelskiej].
- Zarządzenie Nr R-34/2010 Rektora Politechniki Lubelskiej z dnia 1 lipca 2010 r. w sprawie zmian organizacyjnych w Politechnice Lubelskiej [online]. Dostępny w: http://www.pollub.pl/files/4/news/files/746_Zarzadzenie,Nr,R-34-2010.pdf [przełączany 2.06.2019].
- Zarządzenie Nr R-56/2010 Rektora Politechniki Lubelskiej z dnia 8 listopada 2010 r. w sprawie powołania Rady Wydawniczej Politechniki Lubelskiej [online]. Dostępny w: http://www.pollub.pl/files/4/news/files/1568_Zarzadzenie,Nr,R-56-2010.pdf [przełączany 2.06.2019].

Katarzyna Jaskulska-Dwurażna, Jakub Jaźwiński, Paulina Tyrała

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych – realizacja projektu Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Streszczenie: Celem podjętych rozważań jest ukazanie biblioteki uczelnianej jako instytucji wspierającej nowoczesny sposób kształcenia i pośredniczącej w upowszechnianiu elektronicznych źródeł naukowych. Zgodnie z teorią Marshalla McLuhana o determinizmie technologicznym cyfrowe udostępnianie zbiorów bibliotecznych oraz stworzenie do nich otwartego dostępu kreuje kanał komunikacyjny, który znacząco wpływa na zmiany we wszystkich sferach życia społecznego i kulturowego obecnych i przyszłych pokoleń. Realizacja projektu Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych przyczyni się do podniesienia wśród odbiorców świadomości naukowego dziedzictwa Małopolski w obszarze nauk przyrodniczych i rolniczych. Problematyka podjęta w artykule została opracowana na podstawie doświadczeń nabytych podczas przygotowań do realizacji projektu oraz literatury fachowej z zakresu informacji naukowej i bibliotekarstwa.

Słowa kluczowe: biblioteka cyfrowa, platforma cyfrowa, digitalizacja, społeczeństwo informacyjne, Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych

1. Wprowadzenie do tematu

Internet stał się rewolucyjnym medium, które umożliwiło m.in. takim instytucjom jak biblioteka naukowa zaprezentowanie i udostępnienie swych usług na szeroką skalę. Dynamicznie rozwijające się nowe technologie oraz narzędzia informatyczne w procesach komunikacyjnych mają duży wpływ na kształtowanie się społeczeństwa

informatycznego. W wielu sferach życia społecznego, kulturalnego, naukowego, gospodarczego oraz państwowego wykorzystywane są nowoczesne systemy informatyczne oferujące tzw. e-usługi, z których można korzystać w trybie online z dowolnego miejsca, w dowolnym czasie, za pośrednictwem urządzenia mobilnego z dostępem do Internetu (Jaworska, Rzeska 2015, s. 162).

Posiadanie przez biblioteki stron internetowych oraz tworzenie wirtualnych platform (bibliotek cyfrowych, repozytoriów oraz baz danych) to obecnie jeden z głównych czynników wpływających na jeszcze lepszą jakość kontaktów ze stałymi czytelnikami oraz metoda pozwalająca na dotarcie do nowych osób. To także sposób na zaprezentowanie w postaci elektronicznej zgromadzonych przez te instytucje zasobów oraz możliwość poszerzenia zasięgu ich działalności.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Rolniczego jest jednostką naukową pełniącą ważną rolę w regionie w zakresie nauk rolniczych, ekonomicznych, leśnych, weterynaryjnych, technologii żywienia, inżynierii produkcji i energetyki, biotechnologii, ogrodnictwa oraz pokrewnych dziedzin wiedzy.

Zamierzeniem Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rolniczego jest udostępnić, w formie cyfrowej, bogate i unikalne zbiory własne, zgromadzone w Bibliotece Głównej, Muzeum i Archiwum UR – dotąd istniejące głównie w wersji na papierze, w wyniku czego ich potencjał jakościowy i ilościowy nie mógł być w pełni wykorzystany (Materiały własne...).

2. Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych

12 kwietnia 2018 r. decyzją Zarządu Województwa Małopolskiego została ogłoszona *Lista podstawowa projektów ocenionych i wybranych do dofinansowania w ramach konkursu nr RPMP.02.01.02-IZ.00-12-071/17, w ramach Poddziałania 2.1.2. Cyfrowe zasoby regionalne w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego, na lata 2014–2020*. Projekt Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych oceniony został najwyżej i znalazł się na pierwszym miejscu w rankingu.

7 lipca 2018 r. Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie zawarł z Zarządem Województwa Małopolskiego umowę (nr RPMP.02.01.02-12-0967/17-00-XVII/282/FE/18) o dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego projektu Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020, Oś Priorytetowa 2 Cyfrowa Małopolska, Działanie 2.1. E-administracja i otwarte zasoby*,

Poddziałanie 2.1.2. Cyfrowe zasoby regionalne. Całkowity koszt realizacji przedsięwzięcia to 3 513 273,77 zł, w tym kwota dofinansowania wynosi 2 986 282,65 zł (85% kosztów całkowitych).

Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych tworzona jest przez Bibliotekę Główną oraz Archiwum i Muzeum Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie. Głównym założeniem projektu jest stworzenie cyfrowego repozytorium zbiorów naukowych i historycznych będących w posiadaniu Uniwersytetu Rolniczego, ocalenie przed zniszczeniem i degradacją szczególnie cennych dokumentów oraz umożliwienie wszystkim zainteresowanym korzystania ze zbiorów za pośrednictwem sieci Internet. Dostępność do współczesnych i historycznych materiałów poprawi promocję polskiej nauki, historii i kultury na świecie. Wpłynie na edukację i świadomość w zakresie wyszukiwania literatury naukowej w postaci cyfrowej. Ponadto elektroniczne zasoby światowego Internetu zostaną powiększone o polskie treści publikacji naukowych związanych z szeroko rozumianą tematyką rolniczą i przyrodniczą.

W ramach realizacji projektu Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych zaplanowano:

- stworzenie cyfrowego repozytorium zasobów naukowych, historycznych i współczesnych, które obecnie mają formę papierową lub taśmy filmowej;
- rozbudowę Bazy Wiedzy UR – stworzenie repozytorium prac dyplomowych, publikacji naukowych pracowników UR oraz patentów i znaków towarowych;
- utworzenie platformy służącej udostępnianiu zasobów cyfrowych w sposób otwarty i zapewniający możliwość ich ponownego wykorzystania oraz wytworzenia na ich podstawie nowych usług cyfrowych, także przez podmioty spoza sektora publicznego;
- utworzenie bazy osób związanych z naukami rolniczymi, leśnymi i inżynierskimi na podstawie materiałów biograficznych w formie wycinków prasowych, publikacji, życiorysów itp.;
- udostępnienie online wysokiej jakości pełnotekstowych materiałów – obiektów wchodzących w zakres zasobów nauki, ze szczególnym uwzględnieniem nauk rolniczych;
- udostępnienie w domenie publicznej zdigitalizowanych zbiorów jak najliczniejszemu grupom odbiorców;
- ułatwienie wszystkim zainteresowanym dostępu do publikacji zarezerwowanych dotychczas wyłącznie dla wąskich, wyspecjalizowanych grup badaczy;

- zapewnienie wolnego, bezpłatnego dostępu do zasobów cyfrowych;
- digitalizację całego zasobu prac dyplomowych i stopniowe udostępnianie ich na podstawie pozyskiwanych informacji (zgody na udostępnianie w sieci Internet) bądź stanu prawnego pracy dyplomowej (okresu, jaki należy odczekać po śmierci autora);
- digitalizację artykułów naukowych powstałych na WSR-AR-UR (wydawnictwo Uczelni) i udostępnienie ich szerokiemu gronu odbiorców przez zamieszczenie pełnych tekstów w Repozytorium Uczelni, co poprawi dostępność artykułów (obecnie tylko w wersji papierowej) oraz służyć będzie zwiększeniu liczby cytowań;
- ocalenie przed zniszczeniem i degradacją szczególnie cennych dokumentów (archiwizacja i ochrona) – bezpieczne przetworzenie na postać cyfrową nawet najbardziej delikatnych dokumentów i zbiorów drukowanych.

Podczas przygotowywania wniosku o dofinansowanie wśród osób odwiedzających Bibliotekę Główną oraz Archiwum Uniwersytetu Rolniczego przeprowadzone zostało rozeznanie mające na celu zapoznanie się z grupami docelowymi platformy cyfrowej oraz dostosowanie jej usług do potrzeb i oczekiwań użytkowników. Na podstawie przeprowadzonego wywiadu zdefiniowane zostały grupy docelowe, czyli grupy, do których kierowany jest realizowany projekt:

- kadra naukowa, studenci i doktoranci Uniwersytetu Rolniczego oraz innych uczelni wyższych i instytutów naukowych (badawczych) z całego kraju, a także z zagranicy;
- biblioteki naukowe, biblioteki uczelni wyższych i archiwa specjalistyczne z terenu całego kraju;
- innowacyjne przedsiębiorstwa działające w obszarach związanych z wdrażaniem rozwiązań, technologii opracowywanych na Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie;
- pracownicy polskich konsorcjów i partnerstwa zaangażowane w realizację projektów badawczych;
- podmioty i instytucje wspierające rozwój polskiego rolnictwa;
- nauczyciele i młodzież szkolna (zwłaszcza technika o profilu rolniczym i leśnym);
- rolnicy, duże gospodarstwa rolne zainteresowane wdrażaniem innowacji i rozwojem działalności;
- badacze historii nauki polskiej;
- badacze kultury;
- osoby prywatne zainteresowane naukami rolniczymi, pasjonaci;

- pracownicy jednostek samorządów terytorialnych oraz instytucji publicznych związanych z rolnictwem w całym kraju;
- osoby niepełnosprawne;
- osoby zagrożone wykluczeniem edukacyjnym.

Główne potrzeby użytkowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rolniczego oraz Archiwum odnotowane na podstawie przeprowadzonego wywiadu to:

- szerokie upowszechnienie współczesnych zasobów nauk rolniczych;
- ocalenie przed zniszczeniem i zachowanie zbiorów z zakresu historii nauk rolniczych dla przyszłych pokoleń;
- ułatwienie i upowszechnienie dostępu do dorobku naukowego Uczelni w postaci cyfrowej;
- popularyzacja nauk rolniczych;
- wsparcie mobilności kadr naukowo-badawczych uczelni o profilu rolniczym i przyrodniczym;
- udostępnienie wybranych zasobów nauki w postaci surowej w celu ich dalszego przetwarzania – rozwój innowacyjnych produktów cyfrowych API i in.;
- tworzenie otwartych zasobów edukacyjnych o określonym profilu, co pozwala na pogłębianie wiedzy i rozwój kompetencji użytkowników;
- poprawa przepływu informacji pomiędzy sektorem nauki a sektorem przedsiębiorstw wdrażających innowacje w sektorze *bio* i *life sciences*;
- zapobieganie regresowi nauk rolniczych w Polsce i stymulowanie ich dalszego rozwoju.

Projekt obejmuje publikacje głównie z dziedzin nauk rolniczych, leśnych i przyrodniczych – ponad 19 tysięcy publikacji powstałych w okresie od XVI do XXI w. Zbiory przeznaczone do digitalizacji mają wysoką wartość naukową i użytkową oraz są istotne dla rozwoju m.in. polskiego rolnictwa. Przy wyborze materiałów do digitalizacji brano pod uwagę ich unikatowość, stan fizyczny oraz zapotrzebowanie potencjalnych odbiorców. Warto podkreślić, że wśród zasobów przeznaczonych do elektronicznego udostępniania znalazły się zbiory unikatowe na skalę światową o kluczowym znaczeniu dla ochrony dziedzictwa kulturowego. Zgromadzony zasób, brany pod uwagę w projekcie i przeznaczony do digitalizacji i cyfrowego udostępniania, został podzielony na dwie grupy materiałów: druki dawne oraz druki współczesne (Materiały własne...).

Druki dawne to historycznie cenny fragment zasobów, który stanowią starodruki i druki rolnicze do 1900 r. Starodruki to druki składane czcionką ruchomą w różnym

stanie zachowania pochodzące z okresu od XVI do XIX w., z zakresu nauk rolniczych, przyrodniczych i inżynierijno-technicznych Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, a także dotyczące gospodarstwa wiejskiego, botaniki, hipologii, pszczelarstwa, łowiectwa, leśnictwa oraz poradniki na temat uprawy roli, budowy maszyn rolniczych, żywienia człowieka oraz słowniki z dziedziny rolnictwa i encyklopedie. Do drugiej grupy zbiorów należą druki współczesne. Są to prace dyplomowe, rozprawy doktorskie, rozprawy habilitacyjne, zeszyty naukowe, rozprawy naukowe, filmy edukacyjne, fotografie oraz plakaty, a także materiały z zakresu nauk rolniczych, ekonomicznych, leśnych, weterynaryjnych, technologii żywienia, inżynierii i produkcji energetyki, biotechnologii, ogrodnictwa oraz innych pokrewnych nauk przyrodniczych i inżynierijno-technicznych, istotnych dla rozwoju rolnictwa i postępu technicznego (Materiały własne...).

Materiały zgromadzone w zasobach Biblioteki Głównej, Archiwum i Muzeum to bogaty dorobek pracowników naukowych, doktorantów i studentów. Wiele z nich stanowi dokumentację pracy wybitnych naukowców, o uznanej renomie międzynarodowej, na poszczególnych etapach ich kariery. Krakowski ośrodek nauk rolniczych jest kontynuatorem tradycji wyższych szkół o profilu rolniczo-leśnym z terenów dawnej Galicji. Dzięki temu wyróżnia się specyfiką i charakterem badań. Jest jedynym ośrodkiem naukowym specjalizującym się w tematyce rolno-leśnej terenów górskich. Od początku swego istnienia Wyższa Szkoła Rolnicza, następnie Akademia oraz Uniwersytet pełniły wiodącą rolę w edukacji przyrodniczej na terenach Polski południowej. Digitalizacja materiałów naukowych to szansa na szerokie zastosowanie nowoczesnych rozwiązań w dziedzinach inżynierii środowiska, gospodarce rolnej i leśnej czy przemyśle energetycznym. Istnieje także duży potencjał wykorzystania materiałów historycznych w sektorze edukacji multimedialnej (za pośrednictwem gier komputerowych, planszowych, tablic edukacyjnych, pokazów multimedialnych, aplikacji), reklamy czy kultury. Ponowne wykorzystanie zdigitalizowanych zasobów nauki umożliwi szerokie spojrzenie na zmiany zachodzące w środowisku na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Badania prowadzone przez wybitnych naukowców mogą stanowić punkt wyjścia do rozwinięcia lub weryfikacji założeń i tez stawianych na przestrzeni lat przez ludzi zajmujących się rolnictwem, leśnictwem, naukami inżynierijnymi. Długotrwałość procesów zachodzących w przyrodzie wymaga wieloletnich obserwacji badawczych. Ma to zastosowanie szczególnie w leśnictwie. Las posadzony kilkadziesiąt lat wstecz staje się materiałem naukowym dla obecnych i przyszłych pokoleń badaczy (Materiały własne...).

W ramach projektu zaplanowane zostały zabiegi konserwatorskie, którym ma zostać poddana część wytypowanych do digitalizacji obiektów. Działania te dotyczą

głównie renowacji starodruków, które znajdują się obecnie w stanie utrudniającym digitalizację i cyfrowe udostępnianie. Niezbędne wyposażenie pracowni digitalizacyjnej, jak komputery, skaner dziełowy formatu A2, programy graficzne oraz oprogramowanie do obsługi biblioteki cyfrowej, zostało sfinansowane ze środków pochodzących z projektu. Ponadto wykonano prace adaptacyjne pomieszczeń przeznaczonych na pracownię digitalizacyjną oraz serwerownię. Zespół odpowiedzialny za digitalizację, opracowanie zbiorów oraz ich cyfrowe udostępnianie został utworzony z pracowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rolniczego i Archiwum, których zakres obowiązków został poszerzony.

Do opisu bibliograficznego cyfrowych obiektów wykorzystany został międzynarodowy standard Dublin Core (ogólny standard metadanych) oraz Marc 21 (Masek 2012, s. 396–402). Opisy bibliograficzne są tworzone przez bibliotekarzy według zasad katalogowania, które określają reguły rejestracji bibliograficznej i porządkowania opisów zasobów bibliotecznych.

Podczas realizacji projektu podejmowane są zadania informacyjno-promocyjne, które mają na celu dotarcie do szerokiego grona użytkowników oraz utrwalenie w świadomości potencjalnych odbiorców obecności Małopolskiej Platformy Nauk Przyrodniczych w wirtualnej przestrzeni. Wśród działań promocyjnych należy wymienić działania informacyjne w mediach społecznościowych, współpracę z mediami, prezentację projektu na konferencjach naukowych, a także rozpropagowywanie materiałów promocyjnych zawierających informację o Europejskim Funduszu Rozwoju Regionalnego, czyli o źródle finansowania projektu. Wszystkie te działania to strategia marketingowa, która ma na celu zaprezentowanie biblioteki jako miejsca nowoczesnego, przyjaznego i nastawionego na dialog z odbiorcami (Wojciechowski 2017, s. 65–67).

3. *Open access* w Małopolskiej Platformie Nauk Przyrodniczych

Podejmując rozważania dotyczące Małopolskiej Platformy Nauk Przyrodniczych, nie można pominąć niezwykle ważnych kwestii związanych ze sposobem udostępniania dokumentów w wirtualnej przestrzeni.

Obecnie można mówić o wolnym dostępie nie tylko do zasobów naukowych, ale także do dóbr kultury i zasobów edukacyjnych. Pozwala na to ciągle rozwijające się medium, jakim jest Internet. Wirtualna przestrzeń kojarzy się społeczeństwu z szybkim dostępem do potrzebnych materiałów i wyszukiwanych informacji.

Open access to otwarty dostęp do publikacji naukowych. Dzięki tej inicjatywie coraz więcej treści naukowych jest dostępnych online bez żadnych ograniczeń

(Janowska 2016, s. 11) związanych z koniecznością uzyskania zgody na korzystanie z zasobów. Potrzebne jest tylko urządzenie z dostępem do sieci internetowej. Jest to o tyle łatwe, że już od niemal dekady rośnie liczba recenzowanych prac naukowych, które publikowane są w otwartym dostępie. Zwiększa się też liczba instytucji funkcjonujących według tego modelu. Jeśli występują komplikacje, to są one związane z przejściem od obecnego modelu, czyli wydawnictw w formie druku, do nowej formy publikowania, w której otwarty dostęp jest domyślną formą prezentowania nowych wyników badań oraz artykułów naukowych. Generalizując, otwarty dostęp może dotyczyć każdego rodzaju treści, które mają postać cyfrową, ponieważ publikacje w formie cyfrowej można umieścić w sieci. W otwartym dostępie znajdują się nie tylko zasoby naukowe, ale też filmy, muzyka, publicystyka, beletrystyka, oprogramowanie. Ale termin 'otwarty dostęp' został sformułowany przez naukowców, którzy chcieli znieść bariery blokujące upublicznianie wyników badań, dlatego możliwy on jest dzięki Internetowi i wyrażeniu zgody przez posiadacza praw autorskich (Suber 2014, s. 20–21).

Możliwość poddania digitalizacji bogatych zbiorów własnych, jak prace dyplomowe, rozprawy doktorskie czy habilitacyjne, zgromadzonych w Bibliotece Głównej oraz Archiwum i Muzeum UR, obecnie dostępnych tylko w formie papierowej, pozwoli na utrwalenie i zachowanie unikatowych oryginałów i jednocześnie umieszczenie ich cyfrowych kopii na platformie internetowej Uniwersytetu. Realizacja projektu jest skutecznym sposobem popularyzacji i udostępniania tych materiałów, a także przyczynia się do popularyzacji osiągnięć naukowych studentów i pracowników naukowych UR. Z kolei cyfrowe udostępnienie starodruków i druków XIX-wiecznych z zakresu dyscyplin naukowych Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie umożliwi porównanie historycznych i współczesnych działań związanych z rolnictwem, leśnictwem oraz innymi dziedzinami badanymi na Uczelni. Zdigitalizowane zasoby dostępne w sieci internetowej trafią do ogólnodostępnego obiegu naukowego, poszerzając w ten sposób krąg szych odbiorców.

W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Rolniczego użytkownicy mogą korzystać ze stanowisk komputerowych, które umożliwiają przeglądanie w wolnym dostępie zasobów Małopolskiej Platformy Nauk Przyrodniczych (Materiały własne...). W wolnym dostępie znajdują się starodruki, druki z XIX w. oraz te, do których Uniwersytet Rolniczy w Krakowie ma prawa autorskie. W przyszłości użytkownicy Małopolskiej Platformy Nauk Przyrodniczych za pośrednictwem uwierzytelnienia dostępu, które będzie polegało na logowaniu się, będą mogli korzystać ze zdigitalizowanych zasobów cyfrowych znajdujących się w zasobach biblioteki.

4. Determinizm technologiczny według Marshalla McLuhana

Obecnie obserwujemy bardzo dynamiczny rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych, który wpłynął na zmianę społeczeństwa przemysłowego w społeczeństwo informacyjne. Spowodowane było to także powstaniem nowych sposobów komunikacji międzyludzkiej takich jak media społecznościowe (Kluszczyński 2001, s. 11–14). Współczesne porozumiewanie się jest bardziej techniczne, a kanałami dystrybucji są m.in. właśnie media społecznościowe, na które składają się narzędzia internetowe lub oparte na telefonii komórkowej, umożliwiające tworzenie i wymianę treści także naukowych, podtrzymywanie kontaktów oraz wzajemną pomoc (Kaplan, Haenlein 2010, s. 60).

W cyfrowych usługach czy produktach wykorzystujemy informację w formie zasobu, czyli wartości niematerialnej stanowiącej obecnie produkt i siłę napędową współczesnej cywilizacji. Przekształcenie obiektów materialnych jak książka, gazeta, zdjęcie, film, obraz w formy cyfrowe nie stanowi obecnie problemu i jest w pełni wykonalne.

Marshall McLuhan, który uważany jest za twórcę teorii determinizmu technologicznego, mówił, że nowe technologie informacyjne wpływają na zmianę stylu życia społeczeństwa oraz determinują sposób, w jaki ludzie posługują się swoimi naturalnymi zmysłami (Griffin 2003, s. 345). McLuhan uważał, że samo medium, jak radio, telewizja czy Internet, wpływa na zmianę zachowania i myślenia ludzi bardziej niż wszystkie wyrażone w nim komunikaty. Porównywał medium do włamywacza, który przynosi mięso dla psa w celu odwrócenia jego uwagi. Twierdził on, że na naszych oczach dokonuje się rewolucja technologiczna. Przyspieszenie tempa transformacji technologicznych jest bardzo duże, a do nas cały czas trafiają nowe urządzenia, np. telefony komórkowe, maksymalnie zmultiplikowane minikomputery, konsole do gier, dyktafony, aparaty, kamery i tym podobne. Zgodnie z tezą, którą wyraził Marshall McLuhan, przyjęto, że poszczególne media (takie jak: radio, telewizja, Internet) oraz technologie informatyczne podczas upowszechniania ich stają się istotnymi czynnikami kształtującymi zachowania społeczne młodego pokolenia (McLuhan 2001, s. 229–241, 546–547).

Projekt Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych ukierunkowany jest na wykorzystanie technologii cyfrowych i komunikacyjnych na rzecz szerokiego udostępnienia otwartych zasobów nauki. Ma to znaczenie dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz w zastosowaniu technologii informatycznych w różnych obszarach życia, jak np. w leśnictwie, rolnictwie, ogrodnictwie, pszczelarstwie, sektorze przedsiębiorstw, a także w edukacji i kształceniu na poziomie wyższym. Realizowany projekt wpływa na

efektywne wykorzystanie technologii komunikacyjnych oraz na poprawienie dostępu do zasobów naukowych Biblioteki Głównej, Archiwum i Muzeum Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (Materiały własne...).

5. Kilka słów na zakończenie

Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych to zaplecze naukowe, edukacyjne oraz kulturalne w wirtualnej przestrzeni. Przede wszystkim jednak platforma stanowi kanał komunikacyjny, który wpływa na wszystkie sfery życia społecznego i kulturowego. Udostępnione zasoby elektroniczne pozwalają m.in. na zdobycie rzetelnej wiedzy i uzupełniają proces dydaktyczny. Ponadto Małopolska Platforma Nauk Przyrodniczych:

- wzbogaca środowisko wirtualne o unikatowe zbiory,
- promuje naukę,
- zabezpiecza cenne zbiory dla przyszłych pokoleń,
- pozwala na swobodny dostęp do zasobów bez względu na porę dnia i miejsce przebywania,
- umożliwia szybkie i skuteczniejsze wyszukiwanie materiałów dotyczących danego tematu,
- niweluje kłopoty związane z brakiem możliwości wypożyczenia egzemplarza ze względu na szczególne zabezpieczenia,
- eliminuje możliwość zagubienia wypożyczonej publikacji.

Cyfrowe zabezpieczenie zbiorów bibliotecznych oraz stworzenie do nich otwartego dostępu przynosi niebagatelne korzyści dla obecnych i przyszłych pokoleń. Realizacja projektu przyczyni się do podniesienia świadomości odbiorców na temat naukowego dziedzictwa Małopolski w obszarze nauk przyrodniczych i rolniczych, a także dzięki wzbogaceniu platformy o aplikację mobilną, z funkcjami przydatnymi dla konkretnych grup użytkowników, będzie miała praktyczne zastosowanie w pracach ogrodowych, polowych, pasiecznych czy leśnych.

Bibliotekarze, archiwiści oraz pracownicy informacji naukowej stoją na straży profesjonalnej i rzetelnej informacji. Ich działania zawsze muszą opierać się na zasadach, które stanowią podstawę prawidłowego i rzetelnego wykonywania zawodu oraz mają na celu wsparcie dydaktycznych zadań uniwersytetu. Szczególnie należy podkreślić, że rozwijające się społeczeństwo informacyjne wpływa również na dynamiczną ewolucję tych zawodów. Kompetencje oraz oczekiwania związane z wykonywanym zawodem

są ściśle powiązane z szybkim rozwojem nowych technologii w ostatnich latach oraz z oczekiwaniami współczesnych użytkowników, dla których Internet jest nieodłączną częścią niemal każdego dnia. Współczesne pokolenie ma problemy z odpowiednią selekcją informacji płynących z nowoczesnych źródeł informacji. W obliczu tych problemów niezwykle istotna jest kwestia kształcenia kompetencji informacyjnych wśród użytkowników biblioteki w zakresie korzystania ze zgromadzonych zasobów oraz umiejętności pozyskiwania nowych i rzetelnych informacji (Batorowska 2013, s. 116). Śmiało można stwierdzić, że bibliotekarze stają się przewodnikami w świecie informacji zarówno w Internecie, jak i w rzeczywistości, a ich odpowiedzialność w ramach wykonywanego zawodu wzrasta.

Inwestycja w rozwój biblioteki wpływa na poziom wykształcenia społeczeństwa. Instytucje te przy odpowiednim wsparciu stają się miejscami darmowego dostępu do rzetelnej wiedzy, kultury oraz nowoczesnych technologii. Ponadto tworzenie w uczelniach wyższych bibliotek cyfrowych, repozytoriów, baz danych daje możliwość upowszechnienia dorobku kadry naukowej. Otwarty dostęp w wirtualnej przestrzeni do wartościowych tekstów to niejednokrotnie bardzo dobry sposób na popularyzowanie nie tylko danego uniwersytetu, ale również osiągnięć naukowca.

To, czy projekt przyniesie wymierne korzyści, uzależnione jest od wielu elementów. Istotne jest wsparcie władz uczelnianych i samorządowych rozumiejących wagę inwestowania w edukację oraz kulturę, a także świadomość zysków, jakie niesie takie działanie. Niezwykle ważna jest również rola bibliotekarzy nadzorujących cyfrową platformę, którzy muszą być otwarci na zmiany, kreatywni, odpowiedzialni i zaangażowani w zadanie. Kluczową kwestią jest także promowanie przez kadre naukową cyfrowych platform w środowiskach akademickich. Zainteresowanie ideą i jej propagowanie przez wykładowców to jeden z głównych elementów decydujących o skutecznej popularyzacji rzetelnych źródeł informacji wśród studentów. Nauczyciele akademicy powinni inspirować studentów do poszukiwania fachowych źródeł wiedzy oraz wskazywać nowoczesne źródła pozyskiwania informacji.

Miejmy nadzieję, że cyfrowe udostępnianie zasobów wiedzy, które jest trendem i standardem w uczelniach zagranicznych, zagości również w polskiej nauce bardziej świadomie i nie tylko jako ciekawostka.

Bibliografia

- Batorowska H. (2013). *Od alfabetyzacji informacyjnej do kultury informacyjnej. Rozważania o dojrzałości informacyjnej*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. ISBN 9788361464877.

- Griffin E. (2003). *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. ISBN 8389120143.
- Gruchola M. (2017). Nowe formy zachowań społecznych wobec i pod wpływem mediów oraz nowych technologii. Analizy porównawcze. *Państwo i Społeczeństwo* [online], R. 17, nr 3, s. 123–133. Dostępny w: <https://www.panstwoispoleczenstwo.pl/numery/2017-3/panstwo-i-spoleczenstwo-2017-nr3-gruchola.pdf> [przełączany 20.11.2019].
- Janowska A.A. (2016). Wolny dostęp do wiedzy: otwarte zasoby naukowe i edukacyjne w społeczeństwie opartym na wiedzy. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego „Studia i Prace”* [online], nr 4, s. 11–41. Dostępny w: <http://kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/czasopisma/kwartalnik/Documents/AJ28.pdf> [przełączany 22.05.2019].
- Jaworska M., Rzeska E. (2015). Serwis IBUK w zasobach online bibliotek uniwersyteckich. W: *Czytelnictwo w dobie informacji cyfrowej. Rozwój, bariery, technologie*. Red. M. Wojciechowska. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 162–169. ISBN 9788364203381.
- Kaplan M.A., Haenlein M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, vol. 53, iss. 1, s. 59–68.
- Kluszczyński R.W. (2001). *Społeczeństwo informacyjne. Cyberkultura. Sztuka multimediiów*. Kraków: Wydawnictwo Rabid. ISBN 8388668080.
- Levinson P. (2006). *Miękkie ostrze. Naturalna historia i przyszłość rewolucji informacyjnej*. Tłum. H. Jankowska. Wyd. 2. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza. ISBN 8373198903.
- Masek Ł. (2012). Korelacje między opisami w katalogach bibliotecznych i bibliotekach cyfrowych. W: *Biblioteki cyfrowe. Praca zbiorowa*. Red. M. Janiak, M. Krakowska, M. Próchnicka. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 396–402. ISBN 9788361464709.
- Materiały własne z opracowań przygotowywanych do wniosku aplikacyjnego.
- McLuhan M. (2001). *Wybór tekstów*. Tłum. E. Różalska, J.M. Stokłosa. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka. ISBN 8371506929.
- Rankin J.A., Franklin S.G. (2004). Open Access Publishing. *Emerging Infectious Diseases. A Peer-Reviewed Journal Tracking and Analyzing Disease Trends*, vol. 10, no. 7, s. 1352–1353.
- Suber P. (2014). *Otwarty dostęp*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. ISBN 9788323515777.
- Szpunar M. (2012). *Nowe-stare medium. Internet między tworzeniem nowych modeli komunikacyjnych a reprodukowaniem schematów komunikowania masowego*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN. ISBN 9878376830612.
- Wojciechowski J. (2017). *Obszary wiedzy o bibliotekarstwie*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. ISBN 9788364203930.

Marek M. Górski

Politechnika Krakowska, Biblioteka Politechniki Krakowskiej
Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich

Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP). Kilka uwag o historii, celach i aktualnych działaniach

Artykuł opisujący cele i działania organizacji, jaką jest Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP), powinien na wstępie przybliżyć historię jej powstania. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że została ona już szeroko opisana w kilku publikacjach (np. Dobrzyńska-Lankosz 2014), tym razem pominę wątek historyczny, skupiając się bardziej na działalności w ostatnich dwóch kadencjach, czyli od 2013 r. do chwili obecnej (wrzesień 2019). Dla porządku należy jedynie przypomnieć, że KDBASP jest jednym z rezultatów realizowanego (w latach 1996–1998) wspólnie przez biblioteki polskie i brytyjskie projektu TRAIL (*Training Awards and Institutional Links*), finansowanego z Know How Fund brytyjskiego rządu oraz przez polskie Ministerstwo Edukacji Narodowej (obecnie Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego). Jednym z celów projektu była implementacja do polskich bibliotek akademickich rozwiązań organizacyjnych zastosowanych w bibliotekarstwie brytyjskim. Pierwowzorem KDBASP był SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries). KDBASP (pierwotna nazwa – Konferencja Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych) została powołana w Kielcach w dniach 17–19 marca 1997 r. Decyzję o takiej formie współpracy podjęli dyrektorzy bibliotek uniwersyteckich, uczelni technicznych, rolniczych, pedagogicznych, ekonomicznych, medycznych, artystycznych oraz akademii wychowania fizycznego.

Zadania i cele KDBASP określone są w regulaminie zatwierdzanym przez Zgromadzenie Plenarne (ZP KDBASP). W okresie ponad 20 lat nie był on w istotnym zakresie zmieniany (ostatnia aktualizacja miała miejsce w 2014 r.). Regulamin wskazuje cele Konferencji, do których należy „wspieranie, rozwijanie, udoskonalanie i promowanie bibliotek szkół wyższych dla dobra publicznego i korzyści społecznej”, a w szczególności prezentowanie opinii i stanowisk w sprawach dotyczących bibliotek, podejmowanie działań integrujących biblioteki szkół wyższych, wspieranie inicjatyw zmierzających do doskonalenia ich funkcjonowania, reprezentowanie interesów ich pracowników oraz dbałość o społeczny prestiż zawodu bibliotekarza i pracownika informacji naukowej. Zadania te są wykonywane przez inicjowanie i opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących bibliotek szkół wyższych, występowanie do odpowiednich władz w sprawach dotyczących finansowania tych bibliotek, opiniowanie standardów dotyczących ich organizacji i funkcjonowania, inicjowanie konferencji, narad, sympozjów, warsztatów dotyczących szeroko pojętej problematyki związanej z funkcjonowaniem bibliotek szkół wyższych, wymianę doświadczeń zawodowych, podejmowanie działań w celu rozwinięcia współpracy bibliotek szkół wyższych w Polsce i na forum międzynarodowym, współdziałanie z innymi bibliotekami, stowarzyszeniami i organizacjami zawodowymi na rzecz rozwoju polskich bibliotek.

Liczba członków KDBASP jest od kilku lat raczej stała, chociaż wykazuje nieznaczny trend rosnący. Jej stan w okresie od 2013 r. do 2019 r. przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1
Liczba członków KDBASP w latach 2013–2019

Rok	Liczba członków KDBASP
2013	83
2014	87
2015	87
2016	87
2017	87
2018	90
2019	90

Zgodnie z Regulaminem do KDBASP należeć mogą dyrektorzy jedynie tych bibliotek, których uczelnie są członkami Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP). Obecna liczba członków KDBASP stanowi 83% wszystkich uprawnionych do członkostwa¹.

Organem naczelnym Konferencji jest Zgromadzenie Plenarne (ZP KDBASP), którego posiedzenia odbywają się nie rzadziej niż raz w roku. Swoje decyzje ogłasza ono w formie uchwał przyjętych zwykłą większością głosów. Organem wykonawczym Konferencji jest ośmioosobowa Rada Wykonawcza (RW) wyłoniona w niejawnym głosowaniu przez uczestników Zgromadzenia Plenarnego. Jej kadencja trwa cztery lata. Na czele Rady Wykonawczej stoi wybrany przez nią Przewodniczący.

Konferencja ma swoją stronę internetową², która posadowiona jest na serwerze Uniwersytetu Opolskiego i administrowana przez Sekretarza RW KDBASP. Zamieszczone są na niej najważniejsze informacje dotyczące zasad działania KDBASP, a także dokumenty związane z bieżącą działalnością Konferencji, począwszy od sprawozdań rocznych i z okresu kadencji Rady Wykonawczej oraz protokołów ze zjazdów, przez uchwały i rekomendacje Zgromadzenia Plenarnego, na opiniach dotyczących spraw istotnych dla środowiska bibliotek akademickich skończywszy. Informacje o postanowieniach Konferencji oraz o podejmowanych przez nią działaniach są jawne i dostępne na jej stronie internetowej.

Najbardziej dynamicznym i najczęściej wykorzystywanym sposobem wymiany bieżących informacji pomiędzy dyrektorami bibliotek akademickich jest lista dyskusyjna. Prawo do przesyłania swoich uwag i opinii na listę dyskusyjną mają członkowie Konferencji oraz upoważnione przez RW osoby.

Jak wcześniej wspomniano, raz w roku organizowane są posiedzenia Zgromadzenia Plenarnego KDBASP. W pierwszych latach działalności Konferencji odbywały się one zazwyczaj w Warszawie lub w Krakowie, później jednak uznano, że spotkania takie powinno się organizować również w innych ośrodkach akademickich. Do chwili obecnej w zasadzie we wszystkich dużych ośrodkach akademickich w Polsce (poza jednym) odbył się co najmniej jeden zjazd KDBASP.

¹ 108 członków KRASP + 9 stowarzyszonych (wg danych KRASP), zob. KRASP w liczbach [online]. Dostępny w: https://www.krasp.org.pl/pl/O_krasp/KRASP_w_liczbach [przełączony 24.07.2019].

² Zob. KDBASP Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich [online]. Dostępny w: <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/> [przełączony 24.07.2019].

Tabela 2
Zjazdy KDBASP w latach 2013–2019

Rok	Miejsce	L. uczestników
2013	Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach	60
2014	Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie	52
2015	Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	51
2016	Uniwersytet Zielonogórski	63
2017	Uniwersytet Warszawski	73
2018	Politechnika Poznańska	74
2019	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	60

Zgromadzenie Plenarne przyjęło w latach 2013–2019 (ostatnie dwie kadencje) następujące uchwały przygotowane przez Radę Wykonawczą:

- *UCHWAŁA nr 1/2013 z dnia 20 września 2013 r. w sprawie zmian do Regulaminu KDBASP (dot. rozszerzenia kompetencji Przewodniczącego RW – możliwość zawierania umów i porozumień).*
- *UCHWAŁA nr 1/2014 Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich z dnia 19 września 2014 r. w sprawie skrócenia kadencji Rady Wykonawczej KDBASP (dopasowanie kadencji RW do kadencji rektorów i dyrektorów bibliotek), która zawiera również zalecenie odnośnie do terminów organizacji zjazdów wyborczych.*
- *UCHWAŁA nr 2/2014 Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich z dnia 19 września 2014 r. w sprawie zmian w Regulaminie KDBASP (dot. sposobu podejmowania uchwał oraz ograniczenia liczby kolejnych kadencji przewodniczącego RW KDBASP).*

ZP KDBASP przyjęło również szereg decyzji, rekomendacji i zaleceń, m.in. dotyczących sposobu zatwierdzania protokołów ze zjazdów, sprawozdań za okres wpływającej kadencji, statusu pracowników szkół wyższych zatrudnionych w bibliotekach uczelnianych, a także rekomendacji w sprawie akredytowania własnych usług szkoleniowych (dokumenty przygotowane i rekomendowane przez RW).

Główny ciężar wykonywanej pracy – przygotowywanie oficjalnych opinii i stanowisk Konferencji, organizowanie jej bieżących działań, a także reprezentowanie KDBASP w instytucjach państwowych – spada jednak na Radę Wykonawczą.

Opracowała ona zatem kilka dokumentów porządkujących organizowanie dorocznych zjazdów przez opracowanie jednolitych zasad ich organizacji³ oraz zasad udzielania patronatu nad wydarzeniami organizowanymi przez biblioteki i inne instytucje⁴ (oba dokumenty uzyskały rekomendację ZP KDBASP).

Zadanie RW to również spotkania i dyskusje z przedstawicielami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W ostatnich dwóch kadencjach odbyło się ich kilka, m.in. spotkanie RW z podsekretarzem stanu w MNiSW prof. dr. hab. Włodzisławem Duchem oraz dyrektorem Departamentu Nauki MNiSW Magdaleną Maciejewską (17.04.2015 r.) czy konsultacje, rozmowy, w których kilkakrotnie brał udział sekretarz stanu w MNiSW prof. Aleksander Bobko (13.07.2016 r., 5.10.2016 r. i 26.07.2017 r.). Tematem wszystkich tych spotkań było przedstawienie sytuacji, w jakiej znajdują się biblioteki akademickie, oraz perspektyw, jakie w kontekście zmieniających się zasad funkcjonowania szkół wyższych w Polsce roztaczają się przez bibliotekarstwem akademickim. Szczególnie ważne okazało się ostatnie z wymienionych wyżej spotkań. Jego tematem była Ustawa 2.0 oraz sytuacja bibliotek akademickich i bibliotekarzy w nich zatrudnionych w świetle zapisów nowej ustawy. Było to o tyle istotne, że w przedstawionym do konsultacji projekcie ustawy biblioteki akademickie w szkole wyższej zostały zupełnie pominięte – nie było żadnego zapisu dotyczącego funkcjonowania biblioteki w środowisku uczelni. RW, uznając, że taka sytuacja jest nie do przyjęcia, zwróciła uwagę na absolutną konieczność zawarcia w planowanej ustawie zapisów zabezpieczających funkcjonowanie bibliotek w środowisku uczelni. W wyniku tego spotkania został wprowadzony odpowiedni zapis (art. 49.2). Można to uznać za jeden ze szczególnych sukcesów Rady Wykonawczej.

Poza wyżej wymienionymi działaniami aktywność Rady Wykonawczej w latach 2013–2019 to ponad 100 ważniejszych inicjatyw obejmujących m.in. przygotowanie ok. 30 opinii, pism, stanowisk dla MNiSW, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, komisji sejmowych, Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Ministerstwa Sprawiedliwości, przygotowanie ok. 20 (często wspólnie ze Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich, Poznańską Fundacją Bibliotek Naukowych, Stowarzyszeniem EBIB) stanowisk dla polskich instytucji rządowych, Parlamentu Europejskiego, EBLIDA, a także 9 dokumentów konsultacyjnych, porozumień itp. To również

³ Więcej zob. <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/zasady-organizacji-zjazdow-kdbasp/> [przełączany 27.07.2019].

⁴ Więcej zob. <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/wp-content/uploads/Rekomendacja-KDBASP-ws-zasad-udzielania-patronatu.pdf> [przełączany 27.07.2019].

ok. 30 spotkań konsultacyjnych (m.in. w MNiSW, MKiDN, ICM, Radzie Mediów Narodowych, KRASP, BN), udział przewodniczącego RW KDBASP w posiedzeniach Krajowej Rady Bibliotecznej (KRB) i w Komitecie Narodowym 83. Kongresu IFLA we Wrocławiu, w końcu udział członków RW w Narodowym Kongresie Nauki (Kraków, 19–20.09.2017 r.).

W celu realizacji zatwierdzonych przez ZP KDBASP zadań Rada Wykonawcza powołała w latach 2013–2019 następujące zespoły robocze: Zespół ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych, Zespół ds. Statystyki Zasobów Elektronicznych StatEL, Zespół ds. Komunikacji z Operatorem PBN, Zespół ds. Wdrożenia Oprogramowania do Obsługi Bibliotek na Licencji Krajowej, Zespół ds. Opracowania E-książek, Zespół ds. Opracowania Stanowiska ws. Zakupu Oprogramowania do Obsługi Bibliotek na Licencji Krajowej.

RW prowadzi również własne badania, czego przykładem może być ankieta środowiskowa w trzech turach dotycząca sytuacji bibliotek i statusu bibliotekarzy zatrudnionych w bibliotekach szkół wyższych po wprowadzeniu w 2018 r. ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wyniki ankiety zostały udostępnione wszystkim członkom KDBASP.

Dyrektorzy bibliotek zrzeszeni w KDBASP byli powoływani do różnych zespołów zewnętrznych działających w obszarze nauki. W ostatnich kilku latach były to:

- Zespół Specjalistyczny ds. Inwestycji Służących Potrzebom Badań Naukowych lub Prac Rozwojowych oraz Infrastruktury Informatycznej Nauki (działający przy MNiSW) – jego zadaniem było opiniowanie strategii rozwoju infrastruktury informatycznej, wniosków o jej dofinansowanie oraz sprawozdań z wykorzystania przyznanych środków na infrastrukturę informatyczną, specjalne urządzenia badawcze oraz Wirtualną Bibliotekę Nauki.
- Zespół Interdyscyplinarny ds. Działalności Upowszechniającej Naukę (przy MNiSW) – jego zadaniem było opiniowanie wniosków o dofinansowanie w ramach DUN (Działalność Upowszechniająca Naukę).
- Zespół ds. Reformy Prawa Autorskiego dla Bibliotek – jego zadaniem było nagłośnienie kwestii znaczenia zrównoważonego systemu dozwolonego użytku, gwarantującego bibliotekom możliwość skutecznego działania, również w środowisku cyfrowym.
- Zespół ds. Ustalenia Zasad Udostępniania Materiałów Drukowanych Niewidomym i Niedowidzącym (przy MKiDN) – zajmował się zdefiniowaniem problemów z dostępnością publikacji dla osób niewidomych i niedowidzących oraz wypracowaniem modeli dostępności do tekstów.

- Zespół Doradczy ds. Otwartego Dostępu do Treści Naukowych (przy MNiSW) – jego zadaniem było przygotowanie planu wdrożenia otwartego dostępu do treści naukowych w Polsce oraz opracowanie dokumentu pn. *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do treści naukowych w Polsce*.

Patrząc na działanie KDBASP z perspektywy kilku lat, można wskazać zarówno mocne strony jej funkcjonowania, jak i obszary, które należałoby poprawić lub uaktywnić. Do tych pierwszych należą działania promujące działalność bibliotek naukowych (zwłaszcza bibliotek szkół wyższych) na różnych forach i w różnych gremiach, a także udział w istotnych dla bibliotek akademickich wydarzeniach, w szczególności jednak możliwość wyrażania opinii i reprezentowania bibliotek akademickich w instytucjach decydujących o kształcie i treści przepisów ustawowych, rozporządzeń. Wiele z tych opinii zostało wziętych pod uwagę i zaakceptowanych przez adresatów, co niejednokrotnie znajdowało wyraz w wydawanych decyzjach i dokumentach prawnych.

Niewątpliwym sukcesem Konferencji jest też jej lista dyskusyjna, stanowiąca szerokie forum swobodnej wymiany opinii, informacji i uwag istotnych z punktu widzenia bibliotek szkół wyższych.

Do słabych stron KDBASP można zaliczyć przede wszystkim brak bardziej sformalizowanego statusu, co niejednokrotnie stanowi istotne utrudnienie w formalnych kontaktach z różnymi instytucjami. Odczuwalną tego konsekwencją jest m.in. brak środków na sfinansowanie niektórych działań (np. przygotowanie ekspertyz, opinii prawnych itp.). KDBASP działa bowiem na zasadzie *pro bono*. Oczekiwana byłaby również większa aktywność części zrzeszonych dyrektorów bibliotek wobec inicjatyw podejmowanych w ramach KDBASP (np. ankiety płacowej, AFBN, udziału w zjazdach Konferencji, które określają kierunki działania).

Biorąc pod uwagę mocne i słabe strony Konferencji, należy stwierdzić, że korzyści płynące z jej aktywności jednoznacznie przemawiają za kontynuowaniem jej działań. Warto natomiast dyskutować i przekształcać model funkcjonowania Konferencji w celu zwiększania jej wpływów i znaczenia, co jeszcze bardziej uzasadniałoby jej rolę w środowisku bibliotek akademickich.

Bibliografia

- Dobrzyńska-Lankosz E. (2014). Działalność Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich. *Bibliotheca Nostra. Śląski kwartalnik naukowy* [online], nr 2, s. 37–44. Dostępny w: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Bibliotheca_Nostra_slaski_kwartalnik_naukowy/Bibliotheca_Nostra_slaski_kwartalnik_naukowy-r2014-t-n2/Bibliotheca_Nostra_slaski_kwartalnik_naukowy-r2014-t-n2-s37-44/Bibliotheca_Nostra_slaski_kwartalnik_naukowy-r2014-t-n2-s37-44.pdf [przełączony 21.11.2019].

- Górski M. (2015). Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP) – dobra praktyka współpracy polskich bibliotek akademickich. *Forum Bibliotek Medycznych* [online], R. 8, nr 1(15), s. 11–18. Dostępny w: <http://forum.bg.umed.lodz.pl/images/forum/F15/ForumNr15.pdf> [przełądany 20.11.2019].
- KRASP (2019). KRASP w liczbach [online]. Dostępny w: https://www.krasp.org.pl/pl/O_krasp/KRASP_w_liczbach [przełądany 24.07.2019].
- KDBASP (2019). KDBASP Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich [online]. Dostępny w: <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/> [przełądany 24.07.2019].

Ewa Kobierska-Maciuszko

Uniwersytet Warszawski, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

NUKAT – wartość dodana w życiu bibliotek akademickich ostatniego ćwierćwiecza. Co dalej?¹

W tym roku mija 17 lat od pojawienia się pierwszych rekordów w bazie katalogu centralnego NUKAT (2002) i 26 lat od utworzenia Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW, 1993). Proces ten rozpoczęły cztery biblioteki: Biblioteka Akademii Górniczo-Hutniczej, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego i Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, decyzję podjęli ówcześni dyrektorzy: Ewa Dobrzyńska-Lankosz, Krzysztof Zamorski, Jadwiga Łuszczyńska i Henryk Hollender. Sama koncepcja katalogu centralnego jest jeszcze trochę starsza, wiąże się mocno z rozpoczęciem procesu komputeryzacji polskich bibliotek naukowych, możliwym tuż po wielkim przełomie politycznym, gospodarczym i technologicznym, jaki przyniósł rok 1989.

Pierwszym etapem było rozpoczęcie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie prac nad jeszcze kartkową Kartoteką Haseł Wzorcowych (KHW), w której skład wchodziła również kartoteka języka haseł przedmiotowych (JHP) KABA – polski odpowiednik RAMEAU² i LCSH³. W 1993 r. KHW została udostępniona online,

¹ Na temat ten wypowiadałam się kilkakrotnie w ciągu ostatnich lat, zob. m.in. Kobierska-Maciuszko (2018, 2019).

² RAMEAU (*répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié*) – język haseł przedmiotowych używany w Bibliotece Narodowej Francji i innych bibliotekach francuskiego obszaru językowego o uniwersalnym zakresie, kontrolowany kartotekami haseł wzorcowych, kompatybilny z LCSH.

³ LCSH (*Library of Congress subject headings*) – język haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu o uniwersalnym zakresie, kontrolowany kartotekami haseł wzorcowych, kompatybilny z RAMEAU.

zmieniła nazwę na „Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych (CKHW)” i stała się metodologiczną podstawą zaistnienia katalogu NUKAT. Możemy więc mówić przynajmniej o 25-leciu istnienia projektu, który trwale zmienił strategię i metodę opracowania zbiorów w polskich bibliotekach naukowych.

W czerwcu 1996 r. rektor UW wydzielił budżet dla nowej jednostki organizacyjnej w BUW – Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych (CFiKHW). Zadania nowego oddziału określono jako koordynację toczących się równolegle w kilku bibliotekach akademickich prac nad budową Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW), niezbędnej do rozpoczęcia procesu współkatalogowania w bazie centralnej. Poza poprawnością opisu kontrolowanego hasłami wzorcowymi celem było też uniknięcie dublowania czynności w pracy bibliotekarzy (każda nowa książka miała być katalogowana tylko jeden raz, pozostałe biblioteki miały łatwo i szybko kopiować ten rekord do swoich katalogów).

W gronie 16 pracowników, którzy tworzyli pierwszy skład Centrum, były wszystkie autorki koncepcji metodologicznej i organizacyjnej katalogu centralnego NUKAT: Maria Burchard – bibliotekarz dyplomowany BUW, z wykształcenia muzykolożka, kierowniczka Centrum NUKAT przez następne 18 lat (do 2014), Anna Paluszkiewicz (†2004) – główny informatyk, oraz Teresa Głowacka – bibliotekarz dyplomowany BUW, autorka i główny redaktor nowego języka haseł przedmiotowych KABA. Z pewnego oddalenia wspierała i konsultowała działania zespołu Maria Lenartowicz – niekwestionowany autorytet nowoczesnej metodyki opisu bibliograficznego i autorka podręczników katalogowania, które dla Centrum NUKAT były punktem wyjścia do dalszych prac⁴.

Już w pierwszym półroczu działalności, czyli do końca 1996 r., CKHW urosła do 30 tys. haseł osobowych i korporatywnych, 3 475 tytułów serii, 5 740 rekordów haseł przedmiotowych. Po pięciu latach nasycania bazy hasłami wzorcowymi, w 2001 r., CKHW stała się podstawą tworzenia katalogu NUKAT, a CFiKHW przekształciło się w Centrum NUKAT.

Na przełomie lat 2001/2002, już po przeprowadzce do nowej siedziby BUW, po przetargu na system zintegrowany dla katalogu centralnego (VTLS-Virtua)⁵, Centrum NUKAT zakończyło długi, bo prawie 10-letni okres przygotowań metodycznych,

⁴ Wcześniej niż współpraca z NUKAT-em prace Marii Lenartowicz to podwaliny pod wdrożenie formatu MARC21 w polskich bibliotekach, zob. Lenartowicz (1983).

⁵ Przetarg rozstrzygnięto w 2001 r., wyłaniając firmę VTLS.

organizacyjnych i wdrożeniowych. Byliśmy gotowi do rozpoczęcia regularnej działalności – budowy, obsługi i koordynacji dwóch szybko rosnących baz: rekordów bibliograficznych i rekordów haseł wzorcowych. Stronę katalogu NUKAT oficjalnie uruchomiono 21 października 2002 r.

Odkąd narodziła się idea katalogu centralnego, było też jasne, że sama BUW nie udźwignie kosztów tego projektu. Budżet NUKAT-u w początkowej fazie działalności był zasilany z trzech źródeł:

- 1) dotacji przyznanej przez Fundację Andrew W. Mellona na uruchomienie Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT w wysokości 2,1 mln zł (za Sprawozdanie 2003, s. 30) – zakupiono system biblioteczny VTLS/Virtua oraz sprzęt przeznaczony dla 18 nowych stanowisk pracy w Centrum NUKAT;
- 2) funduszu SPUB, przyznanego przez Komitet Badań Naukowych (KBN) po raz pierwszy w 2001 r., koordynowanego przez ICM UW⁶ w ramach projektu Wirtualnej Biblioteki Nauki aż do 2016 r. – środki wykorzystane na reorganizację bazy CKHW oraz wdrożenie i uruchomienie katalogu centralnego;
- 3) dotacji budżetowej BUW – w części będącej kontynuacją działalności Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych.

Po wykorzystaniu dotacji fundacji Mellona pozostaliśmy aż do dnia dzisiejszego przy dwóch źródłach finansowania: budżecie BUW, dla której NUKAT stał się autorskim projektem i częścią jej podstawowej działalności, oraz corocznie odnawialnej dotacji celowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, która przez te lata przybierała różną formę – od dotacji celowej Komitetu Badań Naukowych poprzez część dotacji dla stworzonej w ICM UW Wirtualnej Biblioteki Nauki (lata 2004–2015), fragment dotacji na badania statutowe dla Wydziału Historycznego UW na zapewnienie dostępu do informacji naukowej (lata 2016–2017) wreszcie do specjalnego zadania ministra dla UW, o czym w dalszej części. Tabela 1 pokazuje koszty ogółem w układzie co pięć lat, jak również udział w tych kosztach dotacji celowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Łatwo zauważalna różnica pomiędzy kwotami z obu kolumn pokazuje skalę finansowego zaangażowania BUW.

⁶ Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW) – jednostka, której zadaniem jest udostępnianie wielkich mocy obliczeniowych środowisku naukowemu z całej Polski. Jest to także instytucja spełniająca funkcję głównego krajowego centrum udostępniania kilkudziesięciu naukowych baz danych w systemie sieciowym o nazwie Wirtualna Biblioteka Nauki (WBN).

Tabela 1

Przeciętne koszty prowadzenia i rozwoju katalogu centralnego NUKAT w latach 2002, 2007, 2012, 2018 (wszystkie kwoty zaokrąglono do 1 zł)

Rok	Ogółem (budżet BUW + dotacja celowa MNiSW)	Dotacja celowa (MNiSW)	
	PLN	PLN	procent kosztów ogółem
2002	2 025 019	700 000	35
2007	1 986 391	1 000 000	50
2012	3 746 789	2 102 106	56
2018	2 948 967	1 857 078	63

Łączne nakłady na NUKAT nie tylko nie wzrastały znacząco przez okres 17 lat działalności, ale w ostatnim pięcioleciu nawet spadły. Na podstawie tych danych finansowych i liczby wytworzonych w danym roku rekordów bibliograficznych (tab. 2) uzyskujemy średni koszt utworzenia jednego rekordu w katalogu NUKAT: od 27,13 zł w roku 2002 (pierwszy rok działalności NUKAT-u) do 10,60 zł w roku 2018 (siedemnasty rok działalności).

Tabela 2

Liczba rekordów bibliograficznych w bazie w latach 2002, 2007, 2012, 2018

Rodzaj publikacji	2002	2007	2012	2018
Wydawnictwa zwarte	51 812	943 238	2 396 450	3 912 307
Wydawnictwa ciągłe	22 818	44 762	75 109	110 864
Dokumenty niesamoistne wydawniczo	–	–	–	82 749
Łącznie	74 630	988 000	2 471 559	4 105 920

Po sześciu latach (1996–2002) nasycania bazy hasłami wzorcowymi centralna kartoteka zawierała ich prawie 730 tys. i można było rozpocząć tworzenie bazującego na niej katalogu NUKAT. W momencie uruchomienia (2002) współtworzyło go 28 bibliotek użytkujących pięć systemów (Aleph, Horizon, Prolib, Virtua, EOS Q-Series), pod koniec pierwszego roku liczba bibliotek wzrosła do 32. Po pięciu latach liczba ta wzrosła prawie dwukrotnie – w końcu 2007 r. katalog NUKAT współtworzyły już 62 biblioteki. W końcu 2018 r. z NUKAT-em współpracowało 168 bibliotek pracujących w 10 różnych systemach komputerowych, a katalog centralny NUKAT

rośnie w tempie około 1500 rekordów bibliograficznych dziennie. Liczbę bibliotek NUKAT-u i rozkład według ich typów obrazuje tabela 3.

Tabela 3
Biblioteki NUKAT-u w latach 2002, 2007, 2012, 2018

Rodzaj biblioteki	2002	2007	2012	2018
Biblioteki szkół wyższych (w tym akademickie)	26	46	73	84
Biblioteki instytutów PAN	2	8	22	27
Biblioteki teologiczne i kościelne (Kościół rzymskokatolicki), w tym FIDES	–	1	2	23
Inne biblioteki naukowe:	4	6	21	34
– muzealne	–	–	2	3
– wojewódzkie biblioteki publiczne	2	2	7	7
– biblioteki pedagogiczne	–	1	3	4
– inne	2	3	9	20
Łącznie	32	61	118	168

Proporcjonalnie intensywny do przyrostu liczby nowych bibliotek był przyrost ilości danych w obu bazach – rekordów bibliograficznych i KHW (tab. 2 i 4). Od wielu lat wzrost ten utrzymuje się na stabilnym poziomie 8–10% w skali roku.

Tabela 4
Liczba rekordów wzorcowych w latach 2002, 2007, 2012, 2018

Typ rekordu	2002	2007	2012	2018
Rekordy haseł opisu bibliograficznego	491 438	1 007 282	1 738 866	2 689 292
Rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych języka KABA	233 978	522 660	835 188	1 206 647
Rekordy słownictwa języka KABA	67 198	132 157	197 941	292 139
Łącznie	792 614	1 662 099	2 771 995	4 188 078

Korzyścią z istnienia katalogu NUKAT, która jest odczuwalna od samego początku jego istnienia i wręcz codziennie, a niesłuchanie przyspiesza zarówno opracowanie nowych zbiorów, jak i retrokonwersję starszych, jest możliwość kopiowania oryginalnych rekordów z bazy NUKAT do własnego katalogu, z jednoczesnym tworzeniem rekordu egzemplarza i stosowną informacją o nim w katalogu NUKAT. Już w 2008 r. liczba kopowań opisów publikacji z bazy NUKAT przekroczyła 3 mln, co przy

liczbie opisów w bazie wynoszącej ok. 1 mln oznaczało średnio trzykrotne (291%) wykorzystanie każdego nowego rekordu pojawiającego się w bazie. W roku 2018 ta średnia wzrosła do 406%, czyli do średnio czterokrotnego wykorzystania każdego rekordu. Płynące z tego oszczędności czasu dla bibliotek NUKAT-u to temat na odrębną analizę, pewne jest natomiast, że stan retrokonwersji katalogów kartkowych do sieci (w tym do NUKAT-u) byłby całkiem inny, gdyby nie możliwości kopiowania danych, jakie daje NUKAT (oczywiście w połączeniu z innymi możliwościami, np. projektami typu DUN). Systematyczny wzrost liczby kopiozań pokazuje tabela 5.

Tabela 5

Rekordy kopiowane z NUKAT-u do katalogów lokalnych w latach 2002, 2007, 2012, 2018

Typ rekordu	2002	2007	2012	2018
Wydawnictwa zwarte	83 051	2 614 526	8 390 543	15 812 477
Wydawnictwa ciągłe	50 933	137 542	275 764	445 373
Rekordy analityczne	–	–	–	402 412
Łącznie	133 984	2 752 068	8 666 307	16 660 262

Liczba rekordów skopiowanych – 16,66 mln w końcu 2018 r. – to jednocześnie liczba spójnych z katalogiem NUKAT rekordów egzemplarzy w katalogach bibliotek współpracujących. Informacja o nich jest dostępna zarówno z poziomu NUKAT-u, jak i po automatycznym przekierowaniu w katalogu lokalnym danej biblioteki.

Wracając do początkowego okresu rozwoju NUKAT-u, lata do 2005 r. to również intensywne przygotowania do włączenia Biblioteki Narodowej do współpracy. Pomysł, aby katalogiem centralnym objąć również BN, towarzyszył nam od początku. Już w 1998 r. działał Zespół Koordynacyjny, składający się z przedstawicieli Biblioteki Narodowej oraz bibliotek wykorzystujących systemy biblioteczne Horizon i VTLS. Jego zadaniem było opracowanie koncepcji katalogu centralnego obejmującego BN, ale z wykorzystaniem CKHW tworzonej w BUW. W skład Zespołu, poza dyr. Henrykiem Hollendrem, wchodził dr Jan Jędrzej Nikisch (jako przedstawiciel środowiska bibliotek używających systemu Horizon) i Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, ówczesnie sekretarz naukowy BN i pełnomocnik dyrektora BN do tego zadania. Zatem BN była jednym z sygnatariuszy powstania katalogu NUKAT – 13 czerwca 2000 r. Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, wtedy już wicedyrektor BN ds. naukowych, wraz z kilkunastoma prorektorami uczelni akademickich podpisała porozumienie przyjmujące koncepcję tworzenia katalogu centralnego NUKAT i inicjujące formalnie jego działalność. Niestety

działania Zespołu, zakładające pełny merytoryczny i organizacyjny współdział BN w tworzeniu katalogu centralnego, nie zakończyły się sukcesem.

Faktyczną współpracę z BN rozpoczęliśmy w 2005 r., kiedy w bazie NUKAT została udostępniona pełna kopia języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej (JHP BN), którą – dla potrzeb bibliotek używających tego języka – utrzymujemy do dzisiaj (teraz już stopniowo przekształcana w deskryptory BN). Liczyliśmy na szybki wpływ do NUKAT-u bieżącej polskiej produkcji wydawniczej, którą BN otrzymuje i opracowuje najszybciej. Dzięki temu (wtedy tak myśleliśmy) biblioteki akademickie mogłyby skupić się na retrokonwersji do NUKAT-u własnych starszych zbiorów. Niestety w 2007 r. BN wycofała się z tej współpracy, a zarówno jej argumenty, jak i nasze kontrargumenty zostały przedstawione na łamach wielu branżowych czasopism (zob. przede wszystkim Burchard 2008; Okarma 2008).

Historia wystawia nam (BN i Centrum NUKAT, a pośrednio całemu środowisku bibliotek naukowych) ocenę negatywną – nie potrafiliśmy stworzyć koncepcji na tyle przekonującej dla kolejnych dyrektorów i kadry kierowniczej BN, aby biblioteka ta weszła do projektu katalogu centralnego z całym swoim dorobkiem bibliograficznym, potencjałem kadrowym i przekonaniem o słuszności tego rozwiązania.

Mimo goryczy porażki po rozstaniu z BN następną dekadę (2007–2017) bilansujemy pozytywnie. Stworzone przez BUW stabilne warunki organizacji i finansowania NUKAT-u oraz jasno wytyczone cele, wśród których na pierwszym miejscu niezmiennie stała bibliograficzna doskonałość danych i informatyczna poprawność ich zapisu w systemie, następnie ich spójność z ogólnościową informacją biblioteczną i widzialność NUKAT-u w sieci rozległej – wszystko to sprawiło, że poważnie myśląca o własnym warsztacie katalogerskim i swoich czytelnikach biblioteka naukowa właściwie nie miała alternatywy dla współpracy z NUKAT-em. Dostawała od nas wsparcie bibliograficzne i informatyczne (szczególnie ważne na etapie rozpoczynania współpracy, wdrażania systemu, instalacji niezbędnego do współkatalogowania klienta Virtui itd.), także szkoleniowe – wysiłkiem wspólnym Centrum NUKAT i bibliotek współpracujących wykształciliśmy na niezliczonych warsztatach i szkoleniach kadre ok. 1700 samodzielnych bibliotekarzy-katalogerów o najwyższych kompetencjach bibliograficznych, w pewnym sensie wyrównując poziom kadry w polskim bibliotekarstwie naukowym i akademickim.

Wszyscy przeszkoleni bibliotekarze w swej pracy posługują się materiałami metodycznymi i instrukcjami dostępnymi na warsztatowych stronach Centrum NUKAT. Ten największy w Polsce (spośród dostępnych w sieci) warsztat bibliografa-katalogera jest budowany konsekwentnie od 20 lat wspólnymi siłami wielu autorów, nie tylko pracowników Centrum, ale również innych bibliotek.

Lista formatów dla rekordów KHW oraz rekordów bibliograficznych dla poszczególnych typów dokumentów obejmuje następujące publikacje wydane w latach 1999–2017⁷:

- rekordy KHW:
 - *Format MARC 21 rekordu kartoteki haseł wzorcowych*, wyd. II zm. (2009),
 - aneksy z 2003 r. i 2004 r. do opracowań:
 - o *Format USMARC rekordu kartoteki haseł wzorcowych* (1999),
 - o *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe: zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych* (1999),
 - *Tytuł ujednolicony autorskiego utworu muzycznego. Zasady tworzenia hasła* – aneks do *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe: zasady sporządzania rekordów kartoteki haseł wzorcowych* (2009);
- rekordy bibliograficzne:
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu ciągłego* (2007),
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla starych druków* (2007),
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla filmu* (2008),
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu ikonograficznego* (2011),
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki*, wyd. III (2012),
 - *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla rękopisu*, wersja robocza (2018).

Dla dwóch spośród wymienionych powyżej – formatu MARC21 dla książki i dla starego druku – przygotowaliśmy zaktualizowane edycje papierowe, które ukazały się nakładem Wydawnictwa SBP w jubileuszowym roku 2017 (Leonowicz et al. 2017; Mieczkowska 2017). Konieczność aktualizacji pojawiła się wraz z decyzją o stopniowym wdrożeniu w praktyce katalogerskiej bibliotek NUKAT-u standardu RDA (*resource description and access*) – zbioru elementów danych, wytycznych i instrukcji służących tworzeniu, zgodnie z międzynarodowymi modelami, poprawnie sformatowanych metadanych zasobów bibliotek naukowych i instytucji dziedzictwa kulturowego do zastosowania w zorientowanych na użytkownika aplikacjach typu *linked data*⁸. Środowiskową dyskusję na temat wprowadzenia w polskich bibliotekach

⁷ Pełne teksty tych publikacji, z wyjątkiem formatu dla rękopisów (dostęp na hasło), są dostępne bez ograniczeń: <http://centrum.nukat.edu.pl/pl/warsztat/format> [przeglądany 31.07.2019].

⁸ Więcej o modelu RDA na stronach Komitetu Sterującego: <http://www.rda-rsc.org/> i Centrum NUKAT: <http://centrum.nukat.edu.pl/rda/> [przeglądany 26.11.2017].

naukowych standardu RDA rozpoczęliśmy już kilka lat temu, jednak dopiero w październiku 2016 r. zorganizowaliśmy dużą konferencję na ten temat⁹. Jej pokłosiem było powołanie Grupy Roboczej ds. Standardów Bibliograficznych składającej się z prawie 50 katalogerów z 28 największych bibliotek NUKAT-u. Głównym celem ich pracy jest stworzenie jednolitych zasad katalogowania dla bibliotek współtworzących katalog NUKAT, w tym wdrożenie standardu RDA, następnie wspieranie procesu wdrażania nowych standardów w polskich bibliotekach oraz konsultacje z przedstawicielami środowisk nie-NUKAT-owych (Biblioteka Narodowa, biblioteki nienaukowe, archiwa, muzea).

Najnowsze, IV wydanie formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki nie jest pełnym wdrożeniem standardu RDA, ale uwzględnia te jego wskazania, które uznaliśmy za możliwe i celowe, a jednocześnie unifikujące nasze zasady katalogowania z zasadami międzynarodowymi. Wszystko po to, aby zasoby naszych bibliotek (*de facto* dorobek polskiej nauki, literatury i kultury) były widoczne globalnie, a nie lokalnie, bo lokalnie, czyli w katalogach dostępnych tylko ze stron domowych naszych bibliotek, już prawie nikt, poza gronem naszych najwierniejszych użytkowników, ich nie szuka.

Druga nasza publikacja z roku 2017 – znowelizowany format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla starego druku – autorstwa Haliny Mieczkowskiej (BUW), choć dostępny jako dokument elektroniczny od prawie 10 lat, teraz również został zaktualizowany i wzbogacony o te same elementy standardu RDA, jakie wdrożyliśmy dla książek tzw. nowych. To właśnie istnieniu tego formatu zawdzięczamy dodanie przeszło 40 tys. rekordów starych druków z katalogów lokalnych naszych największych bibliotek naukowych i ich widoczność w Nukacie, bazach CERL itd.

Na warsztacie w roku 2019 mamy następny format – dla dokumentu rękopiśmiennego autorstwa Krystyny Sanetry (BJ). Format został oficjalnie otwarty na konferencji *HINC OMNIA. Zbiory specjalne polskich bibliotek naukowych w katalogu centralnym NUKAT*, zorganizowanej przez BUW w listopadzie 2019 r. i zarekomendowany do stosowania w bibliotekach NUKAT-u.

Wracając do innych prac metodycznych, wymienię tylko te, które trwale zmieniły praktykę katalogerską w bibliotekach naukowych oraz nasz sposób komunikowania się ze światem użytkowników naszych bibliotek i katalogu NUKAT.

Krokiem milowym w rozwoju NUKAT-u był przygotowany i prowadzony wspólnie przez BUW i Centrum NUKAT w latach 2009–2013 projekt *NUKAT – autostrada*

⁹ Abstrakty referatów i nagranie z całej konferencji dostępne na stronach Centrum NUKAT: <http://centrum.nukat.edu.pl/rda/> [przełączony 26.11.2017].

informacji cyfrowej, realizowany w ramach *Programu operacyjnego innowacyjna gospodarka, 2007–2013*. Celem projektu było scalenie i powiększenie bazy katalogu NUKAT o katalogi lokalne 30 bibliotek (tę ich część, która powstała przed współpracą z NUKAT-em – ok. 1 260 000 rekordów) oraz o 1600 tytułów czasopism z lat 1801–1939 ze zbiorów bibliotek UW i zdigitalizowanie najcenniejszych z nich. Był to pierwszy tak duży projekt BUW finansowany ze środków UE, który przede wszystkim rozwinął i trwale wzmocnił katalog NUKAT¹⁰.

Od 2016 r. wszystkie biblioteki NUKAT-u mają możliwość katalogowania dokumentów niesamoistnych wydawniczo. Te tzw. rekordy analityczne, w liczbie 82 749 (stan na koniec 2018), powiększają potencjał informacyjno-wyszukiwawczy katalogu o artykuły z czasopism naukowych, prac zbiorowych, materiałów pokonferencyjnych itp., jednocześnie poszerzając reprezentatywność poszczególnych autorów.

Katalog NUKAT, zarówno ze względu na wielkość zasobu, jak i zawartość, budzi zainteresowanie międzynarodowych instytucji branżowych, publicznych i komercyjnych prowadzących globalne systemy informacji bibliograficznej i bibliotecznej. Przejawem tego jest nasza wieloletnia już współpraca z:

- OCLC (<http://www.oclc.org>) – od 10 lat w 8–10 transzach corocznie przekazujemy do OCLC pliki zawierające nowe rekordy. W prowadzonym przez OCLC katalogu WorldCat znajduje się obecnie ponad 4 mln rekordów bibliograficznych z symbolem NUKAT, co stanowi ok. 1% zawartości WorldCatu.
- VIAF (<https://viaf.org/>) – rocznie przekazujemy w 11 transzach komplet rekordów z hasłami formalnymi dla nazw osobowych oraz powiązanych z nimi rekordów bibliograficznych.
- EBSCO (<https://www.ebscohost.com/>) – od 2015 r. przekazujemy dane (rekordy nowe, poprawione i usunięte, zarówno KHW, jak i bibliograficzne) do EBSCO Discovery Service (multiwyszukiwarka EDS).

NUKAT powstawał od początku jako wspólne dzieło wszystkich bibliotek współpracujących, choć przy różnym stopniu ich zaangażowania. Tabela 6 pokazuje, że absolutnymi liderami projektu są biblioteki największych polskich uniwersytetów¹¹.

¹⁰ Dokładne omówienie projektu zob. Grzędzińska (2013).

¹¹ Rankingi aktywności wszystkich bibliotek biorących udział w projekcie są corocznie załącznikiem nr 5 do naszych sprawozdań: <http://centrum.nukat.edu.pl/pl/poznaj-nukat/sprawozdania-bibliografia>; więcej danych statystycznych w interaktywnych konfiguracjach na stronach statystycznych Centrum NUKAT: <https://centrum.nukat.edu.pl/pl/statystyki> [przeoglądany 31.07.2019].

Tabela 6
 Ranking bibliotek pod względem liczby wprowadzonych rekordów
 (powyżej 100 000 oryginalnych rekordów bibliograficznych, stan: koniec 2018)

Miejsce	Nazwa biblioteki	Liczba rekordów
1.	Biblioteka Jagiellońska i Biblioteka Medyczna Collegium Medicum UJ	648 725
2.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	577 663
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	223 100
4.	Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego	206 171
5.	Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego	180 770
6.	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	170 564
7.	Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego	132 393
8.	Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu	128 428
9.	Biblioteka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie	108 575
10.	Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna woj. mazowieckiego	102 778
11.	Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego	100 498

Każda biblioteka jest jednak dla nas ważna – nawet ta, która nie tworzy oryginalnych, nowych rekordów, a tylko kopiuje do siebie te stworzone przez kolegów z innej biblioteki. Jak wiele czasu dzięki temu zaoszczędziliśmy w naszych bibliotekach i na co ten czas przeznaczono – to temat na odrębne badanie.

Projekt NUKAT oceniam jako najpoważniejszy wspólny projekt środowiska bibliotek naukowych po 1989 r. Projekt, który odkrył wartość współtworzenia informacji bibliotecznej i dzielenia się tą informacją z całym środowiskiem akademickim w Polsce, sprostał wyzwaniom technologicznym kolejnych fal automatyzacji pracy bibliotekarskiej i informacyjnej.

Jak pisać o jego przyszłości, nie powtarzając truizmów o przyspieszających technologiach, zalewie danych itp., sloganów, które wszystkim nam się trochę znudziły i już nawet nas nie przerażają? Jak długo jeszcze będziemy (jako biblioteki NUKAT-u) w awangardzie polskiego bibliotekarstwa? Na ile projekt Biblioteki Narodowej e-usługa OMNIS zdoła odmienić polskie bibliotekarstwo?

Projekt e-usługa OMNIS do chwili obecnej (lipiec 2019) nie ma żadnego wpływu na meritum działalności NUKAT-u. 1700 katalogów kataloguje, 23 administratorów

przetwarza te dane, system je dystrybuuje i prezentuje online oraz umożliwia wyszukiwanie wśród 4,5 mln opisów według dowolnie dobranych kryteriów, odsyłając równocześnie do katalogów lokalnych bibliotek członkowskich. Tak mija dzień za dniem w Centrum NUKAT. Ale ta sielanka właśnie się kończy. Sytuacja zmienia się dość poważnie, bo Biblioteka Jagiellońska wychodzi z NUKAT-u w celu połączenia swoich zasobów z zasobami BN w ramach projektu OMNIS. Jagiellonka to „klejnot w koronie” NUKAT-u, jednak nie tylko wielkość i jakość zbiorów, choć wyjątkowe, dały jej tę pozycję. To także skala wpływu bieżącego i wydajność zespołu katalogerów BJ – około 15% nowych opisów dla NUKAT-u (licząc zarówno od początku, jak i w skali każdego roku) tworzyli katalogerzy tylko tej jednej biblioteki (drugie miejsce zajmuje BUW). To największy wkład pracy w nasz katalog centralny. I choć wszystkie biblioteki NUKAT-owe są dla nas ważne, to Biblioteka Jagiellońska ma wartość niepowtarzalną, jej odłączenie jest wielką stratą dla NUKAT-u, a także zwiększeniem obciążenia w pozostałych bibliotekach, szczególnie uniwersyteckich.

Każdy projekt ma swoje fazy – początku, wzrostu, stabilizacji, schyłku. Czy wraz z odejściem BJ z NUKAT-u wkraczamy w schyłkową fazę projektu? Nie można tego wykluczyć. Obyśmy tylko nie zaczęli znów pracować oddzielnie, każdy w swoim kącie (co wyssaliśmy z mlekiem naszych bibliotekarskich przodków), dla samych siebie, a nie dla ludzi i świata. Nie wolno nam zmarnować dorobku NUKAT-u, jeśli zamierzamy dalej toczyć walkę o miejsce na globalnym rynku informacji. Jeśli cofniemy się, co nie daj Boże, do lokalnych, choćby jak najbardziej poprawnych i uświęconych tradycją rozwiązań, ale pochodzących z ery informacji drukowanej, wyrzucimy naszą naukę, kulturę, literaturę, jeśli nie całkiem na *out*, to na pewno do technologicznej niszy, dostępnej może dla szlachetnych amatorów i tzw. wolnych strzelców (a może już tylko dla nas samych?), lecz niewidocznej dla głównego nurtu komunikacji naukowej i dydaktyki akademickiej.

Bibliografia

- Burchard M. (2008). Biblioteka Narodowa i NUKAT – dlaczego osobno? *Przegląd Biblioteczny*, R. 76, z. 2, s. 302–309.
- Grzędzińska K. (red.) (2013). NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej. Materiały z konferencji naukowej, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 18 marca 2013 r. [online]. Warszawa: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Dostępny w: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=111162> [przełączany 30.07.2019].
- Kobierska-Maciuszko E. (2018). Na jubileusz 15-lecia Centralnego Katalogu Bibliotek Akademickich i Naukowych NUKAT. *Przegląd Biblioteczny*, nr 1, s. 61–77.

- Kobierska-Maciuszko E. (2019). Z frontu walki o NUKAT. *Tytuł Ujednolicony* [online], nr 1(24), s. 4–5. Dostępny w: <http://tytulujednolicony.pl/> [przełączany 29.07.2019].
- Lenartowicz M. (1983). Przepisy katalogowania książek. Cz. 1, Opis bibliograficzny. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Leonowicz I., Rowińska M., Rygiel P., Śnieżko L., Wielek -Konopka M., Wiśniewska I. (2017). Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla książki. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. ISBN 9788364203886.
- Mieczkowska H. (2017). Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla starego druku. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. ISBN 9788364203985.
- Okarma M. (2008). Rezygnacja Biblioteki Narodowej ze współpracy z NUKAT i organizacja pracy Zakładu Przewodnika Bibliograficznego Instytutu Bibliograficznego. *Przełącz Biblioteczny*, R. 76, z. 2, s. 295–301.
- Sprawozdanie (2003). Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW za rok 2001. Warszawa [materiały niepublikowane].

Stanisław Skórka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,
Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie
Krakowski Zespół Biblioteczny

Krakowski Zespół Biblioteczny.

Stan obecny i perspektywy

Krakowski Zespół Biblioteczny (KZB) jest grupą bibliotek krakowskich uczelni oraz instytucji kulturalnych i naukowych powołaną do organizowania wspólnych przedsięwzięć i projektów oraz wzajemnej współpracy na forum lokalnym (rys. 1). KZB w 2019 r. obchodził 25 lat istnienia. Powstał w 1994 r. na mocy *Porozumienia o współpracy w ramach Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego*, które podpisało 11 uczelni krakowskich (Lankosz 2004). Członkami-założycielami KZB były instytucje, które wspólnie wystąpiły o grant do Fundacji Andrew W. Mellona (Lankosz 2004). Obecnie w ramach KZB działa 14 bibliotek naukowych, tj.:

- Akademii Górniczo-Hutniczej,
- Akademii Muzycznej,
- Akademii Sztuk Pięknych,
- Akademii Sztuk Teatralnych,
- Akademii Wychowania Fizycznego,
- Biblioteka Jagiellońska,
- Biblioteka Medyczna UJ,
- Międzynarodowego Centrum Kultury,
- Politechniki Krakowskiej,
- Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk,
- Uniwersytetu Ekonomicznego,
- Uniwersytetu Pedagogicznego,
- Uniwersytetu Rolniczego,
- Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.

KZB KRAKOWSKI ZESPÓŁ BIBLIOTECZNY

O KZB KATALOGI KOMPUTEROWE DOKUMENTY ZESPOŁY ROBOCZE WSPÓLPRACA KONTAKT Znajdź

o KZB

[kalendarium](#)
[statystyka](#)
[archiwum](#)
[linki](#)

Krakowski Zespół Biblioteczny powołany został w sierpniu 1994 roku na mocy Porozumienia rektorów wszystkich uczelni krakowskich oraz dyrektorów PAN i IFJ. W roku 2002 rozszerzona została formuła działania Zespołu. Kolejne zmiany do Porozumienia wprowadzono w 2009 i 2018 r. **(tekst ujednolicony)**.

W ramach KZB działa Komitet Sterujący (organ decyzyjny), Rada Dyrektorów (organ doradczy) i Zarząd (organ wykonawczy). Podstawowym celem KZB jest szeroko pojęta współpraca środowiska w zakresie działalności bibliotecznej, w tym:

- 1 – gromadzenia zbiorów, ze szczególnym uwzględnieniem czasopism naukowych,
- 2 – komputeryzacji procesów bibliotecznych, głównie koordynacji współpracy bibliotek KZB z narodowym katalogiem NUKAT i realizacji Projektu Automatyzacji Bibliotek Krakowskiego Środowiska Naukowego,
- 3 – doskonalenia umiejętności zawodowych.

Krakowski Zespół Biblioteczny tworzą biblioteki:

1. Uniwersytetu Ekonomicznego
2. Akademii Górniczo-Hutniczej
3. Akademii Muzycznej

Rys. 1. Strona internetowa KZB

Genezę i historię KZB przedstawiła Ewa Lankosz – wieloletni dyrektor Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej oraz Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego, w artykule opublikowanym w EBIB-ie (Lankosz 2004). Z tego względu w niniejszym tekście autor skupi się na czasie teraźniejszym oraz perspektywie rozwoju KZB.

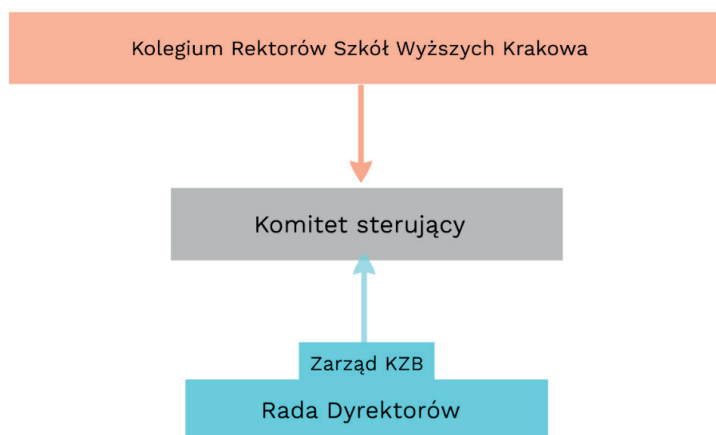
Do celów zespołu należy m.in. szeroko pojęta współpraca środowiska w zakresie działalności bibliotecznej, w tym:

- gromadzenie zbiorów, ze szczególnym uwzględnieniem czasopism naukowych;
- komputeryzacja procesów bibliotecznych oraz koordynacja współpracy bibliotek KZB z centralnym katalogiem NUKAT;
- doskonalenie umiejętności zawodowych pracowników bibliotek.

W skład zespołu mogą wchodzić przedstawiciele instytucji naukowych województwa małopolskiego. Warunkiem jest złożenie pisemnego wniosku o przyjęcie oraz parafowanie *Porozumienia*.

Struktura organizacyjna zespołu przedstawia się następująco. Najwyższą władzą jest tzw. Komitet Sterujący KZB, który powoływany jest przez Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Krakowa na czas trwania kadencji. W skład KS-u wchodzi przedstawiciele wszystkich jednostek Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego, najczęściej są to prorektorzy, którym podlegają biblioteki, a w przypadku pozostałych jednostek – zastępcy dyrektora lub sekretarze naukowci. Komitetem kieruje jego przewodniczący, którym jest prorektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, funkcję zastępcy pełni zaś prorektor uczelni, w której zatrudniony jest dyrektor KZB. Organem wykonawczym jest Zarząd KZB, na czele którego stoi dyrektor zespołu, organem opiniodawczym dyrektora KZB jest Rada Dyrektorów składająca się z dyrektorów bibliotek wszystkich członków zespołu (rys. 2).

Działalność KZB wiąże się w dużej mierze z nadzorem nad prawidłową eksploatacją systemu bibliotecznego, w tym koordynowaniem aktualizacji katalogów do nowej wersji systemu Virtua firmy Innovative, który użytkuje większość członków (11 bibliotek). Poza tym dzięki współpracy w zespole dyrektorzy dzielą się doświadczeniem, rozwiązują problemy związane z bieżącą działalnością bibliotek. Współpraca służy także wzajemnemu podnoszeniu kwalifikacji zawodowych. W ramach KZB utrzymywany jest program StatuS – oprogramowanie zaimplementowane w większości bibliotek zespołu i służące do prowadzenia statystyki¹.

Rys. 2. Struktura KZB

¹ StatuS jest dziełem pracowników Biblioteki Politechniki Krakowskiej.

W roku 2019 w związku ze zmianami w ustawie o szkolnictwie wyższym (Konstytucji dla Nauki) dyrektorzy bibliotek KZB podjęli inicjatywę opracowania *Propozycji RD KZB w sprawie uregulowania statusu bibliotek*, w których znalazły się sugestie dla dyrektorów i rektorów dotyczące rozwiązania problemu sytuacji bibliotekarzy dyplomowanych oraz zachowania godzin pracy starszym bibliotekarzom i kustoszom².

Plany na najbliższe lata związane są z koniecznością zmiany zintegrowanego systemu bibliotecznego na nowoczesną platformę opartą na modelu chmurowym, który zapewni użytkownikom bibliotek KZB zaspokojenie potrzeb informacyjnych i dostarczy doświadczeń w zakresie eksplorowania zasobów cyfrowych oraz informacji o nich.

Jednym z zagadnień, nad którym pochyla się specjaliści ds. informatycznych bibliotek KZB, będzie implementacja multiwyszukiwarki o roboczej nazwie Discovery KZB. Planowane jest połączenie za pomocą jednego interfejsu funkcji przeszukiwania elektronicznych katalogów, bibliotek cyfrowych i innych zasobów online, dzięki wdrożeniu oprogramowania *open source* o nazwie VuFind³. Po wykonaniu prac koncepcyjnych nastąpi etap realizacji i wdrożenia. Istnieje szansa, że w przyszłości użytkownicy wszystkie zasoby bibliotek KZB będą mogli przeglądać z jednego miejsca.

Bibliografia

- Krakowski Zespół Biblioteczny (2019) [online]. Dostępny w: <http://www.kzb.krakow.pl/> [przełączany 15.12.2019].
- Lankosz E. (2004). Krakowski Zespół Biblioteczny – 10 lat współpracy. *Biuletyn EBIB* [online], nr 10(61). Dostępny w: <http://www.ebib.pl/2004/61/lankosz.php> [przełączany 15.12.2019].

² Dokument ten znajduje się na stronach KZB: <http://www.kzb.krakow.pl/>.

³ Strona nt. multiwyszukiwarki VuFind: <https://vufind.org/vufind/>.

Fotografie

1. Uroczyste otwarcie konferencji pt. *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego. Nowe obszary działania, Kraków 12–13 września 2019 r.* przez prof. dr. hab. Andrzeja R. Pacha, prorektora ds. nauki, oraz dr. Jerzego Krawczyka, dyrektora Biblioteki Głównej AGH (fot. E. Tabisz)

2. Recepcja konferencji w Bibliotece Głównej AGH. Od lewej w drugim rzędzie: Marta Tabisz, Agnieszka Podrazik (z-ca dyrektora Biblioteki Głównej AGH), Agnieszka Bylica; od lewej w pierwszym rzędzie: Iwona Maćkowska, Karolina Imiołek-Stachura, Joanna Rojek, Justyna Stanek-Kapcia (fot. E. Tabisz)

3. Rozmowy na dobry początek. Od lewej: dr Stanisław Skórka (dyrektor Biblioteki Głównej UP), Ewa Dobrzyńska-Lankosz (dyrektor Biblioteki Głównej AGH w latach 1998–2018), Krzysztof Frankowicz (z-ca dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej), dr Jerzy Krawczyk (dyrektor Biblioteki Głównej AGH), dr hab. Michał Rogoź, prof. UP (dyrektor Instytutu Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego) (fot. E. Tabisz)

4. Zwiedzanie Biblioteki Głównej AGH (fot. E. Tabisz)

5. Recepcja konferencji w Centrum Ceramiki AGH (fot. E. Tabisz)

6. Wręczenie listu okolicznościowego przez Marka Górskiego, przewodniczącego Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, dyrektorowi Biblioteki Głównej AGH dr. Jerzemu Krawczykowi (fot. E. Tabisz)

7. Prezentacja referatu przez Lidię Szczygłowską (z-cę dyrektora Biblioteki Głównej Politechniki Częstochowskiej) (fot. E. Tabisz)

8. Prezentacja referatu przez dr. hab. inż. Daniela Saramaka, prof. AGH (fot. E. Tabisz)

9. Prezentacja referatu przez Marię Garczyńską (z-cę dyrektora Biblioteki Głównej AGH) (fot. E. Tabisz)

10. Uczestnicy konferencji w auli Centrum Ceramiki AGH (fot. E. Tabisz)

11. Zakończenie pierwszego dnia konferencji uroczystą kolacją w Kompanii Kufłowej pod Wawelem (fot. E. Tabisz)

12. Testowanie prezentacji przed wystąpieniem – Wioletta Dyjas i Marek Halkiewicz (Biblioteka Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach) oraz Marta Urbaniec (Biblioteka Główna AGH) (fot. E. Tabisz)

13. Kularowe rozmowy w Centrum Ceramiki AGH – dr Jerzy Krawczyk (Biblioteka Główna AGH) oraz dr Leszek Szafrąński (Biblioteka Jagiellońska) (fot. E. Tabisz)

14. Wymiana uwag w trakcie przerwy w Centrum Ceramiki AGH (fot. E. Tabisz)

15. Czas na dyskusję w kuluarach w Centrum Ceramiki AGH. Od lewej: Maria Garczyńska (z-ca dyrektora Biblioteki Głównej AGH), Anna Chadaj i Danuta Ryś (Biblioteka Główna AGH) oraz Marcin Kapczyński (Clarivate Analytics) (fot. E. Tabisz)

16. Dziękujemy i do zobaczenia wkrótce! Agnieszka Podrazik (z-ca dyrektora Biblioteki Głównej AGH), Marcin Kapczyński i Radosław Budzichowski (Clarivate Analytics) (fot. E. Tabisz)

SPONSORZY PLATYNOWI

EBSCO

Information Services

Total Materia

Najbardziej kompleksowa baza materiałowa na świecie

SPONSORZY ZŁOCI

SPONSORZY SREBRNI

PATRONAT MEDIALNY

SBP

STOWARZYSZENIE
BIBLIOTEKARZY
POLSKICH

kd
basp[©]

EBIB

Lustro Biblioteki

JSTOR

Books at JSTOR

DRM-free scholarly ebooks, integrated with journals on JSTOR's easy-to-use platform

about.jstor.org/books

Contact our Sales Representative:

Krzysztof Kowalczyk

Electronic Resources Specialist

krzysztof.kowalczyk@abe.pl

mob.: +48 693 448 982

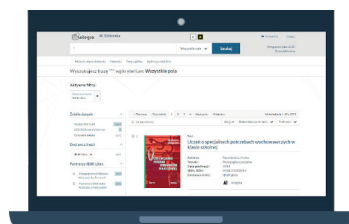
ABE·IP
books online journals

Sygnity Business Solutions

Inspirujemy Biblioteki nowymi rozwiązaniami do obsługi Czytelników

Multiwyszukiwarka

Płatności

Powiadomienia

Dostawa do domu

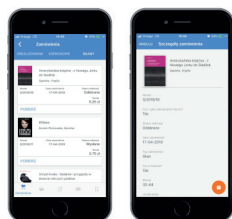
Zamówienia reprograficzne

Rejestracja przez ePUAP

Rezerwacja sal i stanowisk

Aplikacja Mobilna mProlib dla czytelników

Integracja z kalendarzem

Nawigacja

Karta biblioteczna

Godziny otwarcia

Szybki kontakt

Powiadomienia oraz SMS

Sygnity Business Solutions

Siedziba główna
ul. Dąbrowskiego 12
65-021 Zielona Góra

Oddział Zabrze
ul. Wolności 273
41-800 Zabrze

f [proliblibrarysolutions](https://www.prolibrarysolutions.com)

www.prolib.pl

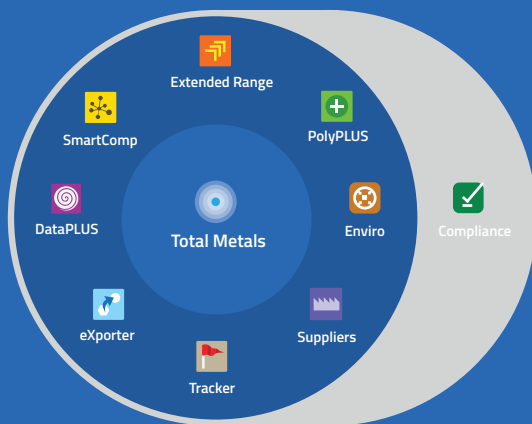

Dane dla ponad 450.000 materiałów metalicznych i niemetalicznych przedstawiono w 26 językach

- ✓ Metale, polimery, ceramika, kompozyty, druk 3D itd.
- ✓ Dane z norm z 74 krajów, od producentów, literatury itd.
- ✓ Ponad 3.000 źródeł dla zaawansowanych właściwości
- ✓ Ponad 150.000 wykresów naprężenia- odkształcenia
- ✓ Ponad 35.000 wykresów z właściwościami cyklicznymi
- ✓ Eksport danych do oprogramowania CAE
- ✓ Dane dotyczące: korozji, starzenia, spawalności, trybologii
- ✓ Międzynarodowe tabele porównawcze
- ✓ Interpolacja i szacowanie właściwości
- ✓ Skład chemiczny
- ✓ Właściwości mechaniczne i fizyczne
- ✓ Śledzenie aktualizacji materiałów w Tracking
- ✓ Identyfikacja materiału na podstawie składu
- ✓ Wieloopcyjne porównywanie materiałów

Komponenty

- Najbardziej kompleksowa baza danych metali na świecie
- Dane dla tysięcy tworzyw sztucznych
- Niezrównane źródło zaawansowanych właściwości materiałów
- Możliwość przeniesienia danych do programów CAE/MES
- Natychmiastowa identyfikacja stopu na podstawie jego składu
- Informacje o łączeniu materiałów, trybologii, smarach, chłodziwach, wymiarach i powłokach
- Dane dotyczące korozji, starzenia, odporności na warunki atmosferyczne i napromieniowanie
- Globalne dane z przepisów regulujących wykorzystanie materiałów i substancji chemicznych (REACH, RoHS)
- Baza dostawców i producentów z całego świata
- Możliwość śledzenia aktualizacji norm i danych materiałowych

Key to Metals AG

Doldertal 32, 8032 Zürich, Switzerland
Phone: +41 44 586 49 59, Fax: +41 43 508 00 99

Key to Metals Polska

Telefon: +48 61 660 15 12
E-mail: polska@keytometals.com

Zoptymalizuj badania użytkowników i pracę biblioteki z *EBSCO eBooks*TM

*EBSCO eBooks*TM oferuje bibliotekom i ich użytkownikom szeroki wybór ponad miliona najwyższej jakości nagradzanych i uznanych e-booków od ponad 1500 prestiżowych wydawnictw akademickich, czołowych wydawców branżowych i prasy uniwersyteckiej.

NAJWYŻSZA JAKOŚĆ

- ▶ **Nowe e-booki po polsku**, to wysoko cenione monografie, służące potrzebom czytelników, z zakresu nauk humanistycznych, społecznych i ekonomicznych.
- ▶ **Dostęp do ponad 231 000 e-booków EBSCO bez DRM**, oraz do ponad 1300 tytułów polskojęzycznych od renomowanych wydawców, w tym: TAIWPN UNIVERSITAS, czy Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.

USPRAWNIONA PRACA BIBLIOTEKI

- ▶ **EBSCOhost[®] Collection Manager (ECM)** oferuje kluczowe korzyści dla pracy biblioteki: szczegółowe wyszukiwanie tytułów i brak opóźnień w pobieraniu rekordów, pokazując tylko te treści, które są dostępne w czasie rzeczywistym.
- ▶ **GOBI[®]** jest wiodącym rozwiązaniem online do wyszukiwania, zamawiania i zarządzania e-bookami i książkami drukowanymi dla Twojej biblioteki.
- ▶ **EBSCO eBooks Automatic Upgrades** zapewnia badaczom łatwy dostęp, a klientom pozwala na zredukowanie lub wyeliminowanie dubletów.

Z MYŚLĄ O UŻYTKOWNIKU

- ▶ **EBSCO Discovery ServiceTM (EDS)** usprawnia dostęp do e-książek EBSCO. Zamówione tytuły są automatycznie wykrywane, bez opóźnień w prezentowaniu rekordów, zapewniając większą widoczność i wykorzystanie kolekcji e-booków poprzez wyświetlanie w czasie rzeczywistym dostępności pełnotekstowych tytułów.
- ▶ **EBSCO eBooks Viewer** obsługuje potrzeby badaczy dzięki możliwości pobierania rozdziałów lub całych e-booków - również bez zabezpieczeń DRM, dostępności wyszukiwania w zakresie, autocytatom, dodawaniu notatek i wielu innych.
- ▶ **Google Drive Integration** umożliwia naukowcom zapisywanie stron e-booków, rozdziałów i cytatów wolnych od DRM bezpośrednio na ich dysku Google Drive.

Odwiądź
www.ebsco.pl
i dowiedz się
więcej.

EBSCO

INCITES MY ORGANIZATION

Save time on faculty reporting

InCites Benchmarking & Analytics already helps you understand how your organization compares to peer institutions with accurate, objective and complete citation data.

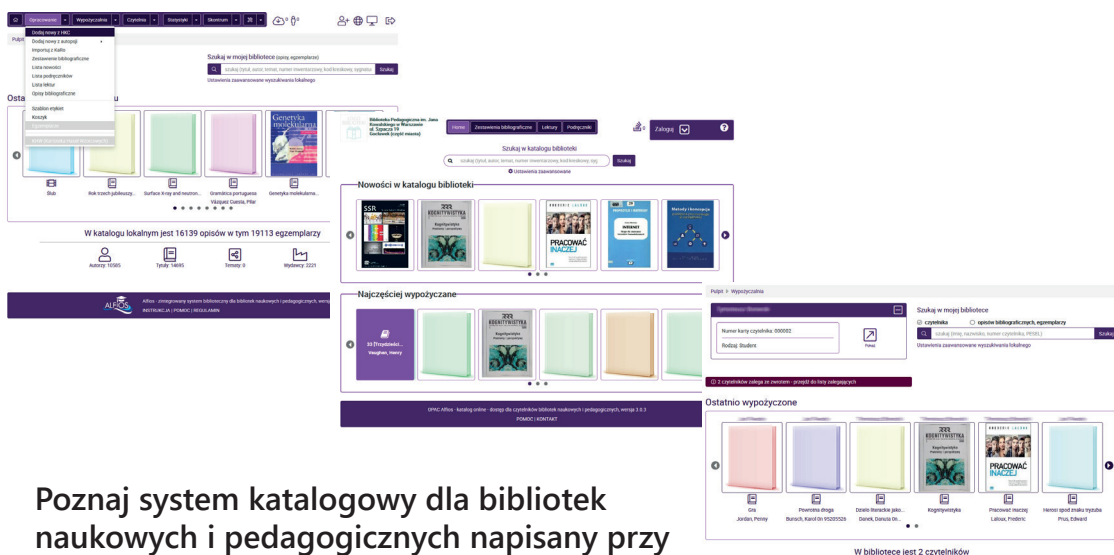
For more information visit:
clarivate.com/webofsciencegroup/solutions/my-organization/

By adding the My Organization module in *InCites*, you can:

- Easily report on the research units at your institution
- View metrics for your researchers grouped by your faculties and research centers
- Save time reporting on individual researchers

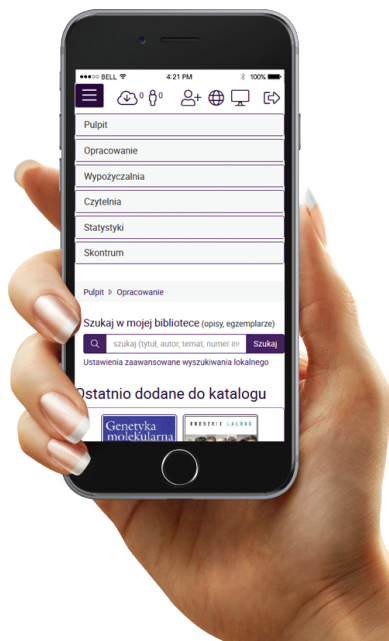

System biblioteczny na „A”

Poznaj system katalogowy dla bibliotek naukowych i pedagogicznych napisany przy współudziale osób, które stworzyły najbardziej popularne w Polsce systemy dla bibliotek publicznych i szkolnych w chmurze.

Dowiedz się więcej o chmurze, proaktywnym systemie danych osobowych, integracji z największym portalem dla czytelników.

Biuro handlowe: Business Link, 8 piętro,
ul. Mokotowska 1, 00-640 Warszawa
e-mail: biuro@3strona.pl

TRZECIA STRONA

www.3strona.pl, www.alfios.pl

ISBN 978-83-66364-55-4

9 788366 364554